

خه لیفه کافی راسیدین

دنیوان جینسینبون و سه هید بوندنا

وکتوز صلاوه محمد الفان و انی لری

و کتولنی

فان محمد سه نگاوی

چاپی سیئهم

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.forumarabia.com

خه ليفه كانی راشیدین

له نیوان جینشین بون و شهید بوندا

سه بیسین در زنجیره های هزری ها و هزاره های مسلمان

❖ ده دوازدهم مذکر دینی پستانه ای کوردیه به بزرگترین و کاریگرترین ده قبیله و کیتانیه که در ششده ساله سرریزی هزری ها و چهره های مسلمان .

❖ ناشناخته کوردی خونین رو لای موسلمانان کورده به ده ده و کیتانیه ای

که سه چاهون بوزوشنیری مسلمان و سازنده ری برابونی مسلمان .

❖ اشاره زاکردنی برآسته و خوی لای کوردیم سه چاهوانه ، نازادکردنی

رگشت کورت و بند و بونچونی ته سکی حزبیاتی و تاکبره وی و بره و تکدیری .

❖ باغسه یک بنی بونیدانی که سایه تیکه ای مسلمان به سیر بوهه رتائیکی

موسلمانان کورد ، ناتوانای زنجامدانی نه و گوزا کارایانه هبانی ، که خواهی

په روه ردگار پنی سی سپار دوه .

ده گل ریز و ته قدیرمان بویپر و برای نوسه رانی نه زنجیره یه ، مبرجش نه

یتمربا بندی هم مویر و بونچونه کانیان سن .

یاده ستوریشمان لوه رگرتن فرمایشته که می خواهی په روه ردگار بنیت ،

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ

هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

سورة النحل

الفیسیر

چەند تروسكیكى مۆلۈمى

(قىسات تارىخىيە)

(۱)

خەلىفەكانى راشىدىن

لەنيوان جىنشىن بون و شەھىدبوندا

چەند دىمەن و چىننەوھىك لە راستىن پىوايەتەكان

چەند پەند و ئامۇرگارىك

وهرگرتن و دارىشتنەوھى

دكتور صلاح عبدالفتاح الخالدى

وهرگىرانى: فاتح محمد سەنگاوى

پىداچونەوھى

نەوا محمد سەئىد

چاپى سىيەم

۲۰۱۱-۱۴۳۲

دیاری دہزگای پۆشنیبری نوری حیکمه

**مافی لهچایدانهوهی پارێزراوه بۆ
نوسینگهی تهفسیر**

ناوی کتیب به الخفاء الراشدون بین الاستخلاف
عهـره بی: والاستشهاد
ناوی نوسهـر: صلاح عبدالفتاح الخالدي
نۆره و سالی چاپ: دووهم ۱۶۲۰-۱۹۹۰
ناوی کتیب به کوردی: خلیفه کانی راشدین له نێوان جینشین
بون و شههید بوندا
ناوی وهـر گێـر: فاتح محمد سهـنگاوی
پیداچونهوهی وهـر گێـر: نهـوا محمد سهـعید
چاپ و بلاوکردنهوهی: نوسینگهی تهفسیر بۆ بلاوکردنهوه
کۆمپیوتـهـر: راگهیاندن/ههـولێـر
جمعه صديق کاکه
نۆره و سالی چاپ: سێیهـم ۱۴۳۲-۲۰۱۱
تـیراژ: ۴۰۰۰ دانه

له بهـریوهـهـ رایهـتی گهـستی پۆشنیبری و هونهـر-ههـولێـر
ژمارهـی سپاردن (۷۱) سالی ۲۰۰۲ پیدراوه

تەفسیر
بۆ بلاوکردنهوه و راگهیاندن
ههـولێـر- شهـمقلی دادگا - زێر لوتیلی شهـیرین ههـولێـر
ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۲۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۲۸
مۆبایل: ۰۷۰ ۱۲۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktob.com
altafseer@hotmail.com

پیشه کی

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه... ونتوب إليه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، وسيئات أعمالنا، من يهد الله فلا مضل له، ومن يضل فلا هادي له، وأشهد أن لا اله الا الله، وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، صلوات الله وسلامه عليه وعلى آله وصحبه أجمعين.
له پاشاندا:

له راستیدا توژیینه وهی میژوو، خویندنه وهی بهسه رهات و پروداوه کانی، بهسود و کاریگه ره، ئه وهشی پیی هه لدهستی چندان سود و وانهی پیشکesh دهکا.

خوای گه وره فرمانان پی دهکا به پوانین و وردبونه وه له بهسه رهاتی پیشینان و توژیینه وه و په ند ئی وهرگرتنی و وهرگرتنی چندان به لگه و وانهی بهسود له میژوودا.

توژیینه وهی میژووی ئیسلامی، که تا ئیستا چوارده سه دهی له خوگرتوه، ئه و به لگه و وانه و سود و په ندانه بهرجهسته دهکات.

ئهو میژووه دوورد ریژه به هر چوارده سه ده که یه وه، میژووی موسلمانانه، بهو پییهی تاک تاک و گه لن، وه کو چهند گه لیکیش ژیانی خویمان به هه موو ئیجابیات و سلبیات و باش و خراپه کانیانه وه گوزهر کردوه.

ئهو میژووی موسلمانانه، نهک میژووی ئیسلامی، پیشمان خو شه جهخت له سه ره ئه و راستیه بکهین که ده کری هه ندی له قین له دلله کان یان خه له تاوان تیایدا به هه لدها بچن.

هه موو میژووی موسلمانان میژووی ئیسلام نیه، ناگونجی میژووی موسلمانان ببیته داوهر به سه ره ئیسلامدا!

جیاوازی له نیوان میژووی ئیسلام و میژووی موسلماناندا هه یه ..
میژووی موسلمانان ئه و ژیانه یه که موسلمانان گوزهر یان کردوه، ئه و

بوداوانەییە کە سازاندوویانە، جا چ تاك تاك بووییت یا کۆمەل کۆمەل، دەولەت دەولەت بووییت یا حکومەت حکومەت، فەرمانرەوا بووییت یا فەرمانبەسەرداگراو.

چۆن موسڵمانان ژیانان گوزەراندووہ لەو ماوہییە میژوویاندا، ژیانى رامیاری یا ئابووری یا زانستی یا کۆمەلایەتیان.

فەرمانرەوا و ژێردەستەکانیان، لەو ماوہییەدا چۆن بون، ئەو هەلسوکەوتیان لەگەڵ نەتەوہکانى تر چۆن بوو، بەھیزی و لاوازی و یەکیتی و جیاوازی، گوێرایەلى و بێ فەرمانیان و، نزیکیان لەخوا و دووریان لى و پابەندبوونیان بە ئیسلام و خوقوتارکردنیان لى چۆن بوو!!؟

ئەمەش وادەگەینى کە میژووی موسڵمانان بەدریژایى ھەر چواردە سەدەکەییوہ خەیر و شەپ و ھەلە و راستى تىدایە و چەندین لاپەرەى رەشى تارىک و چەندین لاپەرەى سەپى و رۆشنى رووناکیدەرى تىدایە، لاپەرەى وای تىدایە کاتى موسڵمان پى دەزانى و بەئاگا دەبى لى شەرم دەگى و ئازارى دەدات و خەفەت دایدەگى، تىشىدایە سەربلند و سەرفرازى دەکا و دیاردەى سەربلندى و ھىز و رىز و سەقامگىرى موسڵمانانى تىدایە، ھەرۆک دیاردەى زەبونی و لاوازی و ترس و سوکىشى تىدایە.

دیارتىرین وىنەى لایەنى رەشى تارىک لە میژووی موسڵماناندا، میژووی رەسمى موسڵمانانە لەم چەرخەدا!!

سەیر و نامۆ نیە کاتى سەرچەم ئەو دژبون و بەرامبەربونانە لەمیژووی موسڵمانان بەدى دەکەین، ئەوان مروفن، ھەلە و راست و بێ فەرمانى و گوێرایەلى دەکەن، لاواز و بەھىز دەبن، بەرز و نزم دەبنەوہ، پووہو ئەم یان ئەو لە ژیان و قوئاغ و بزاونتیاندا کەمەندکىش دەبن.

لەرستیدا خواى دانا پابەندبوونى موسڵمانانى بە ئیسلاموہ کردووہتە پىوہرىک و میژوویانى پى دەپىوړى، میژووی پىرشنگدار و رۆشنیشیان پەيوەستە بە بەھىزى پەيوەستبوونیان بە ئیسلاموہ، چ تاك تاك بن یا

كۆمەل كۆمەل، گەل بن یان حكومەت، ھەركاتى پەيوەستيان بە ئىسلامەو
لاواز بوو، لە لوتكەى ھەربەرز و پەلى ھەره بالآوہ دادەبەزن و دەشكینە
نیو زەبونی ترس و سوکییەو، جارێكى تر ناگەرێنەوہ بو پەلو پایە
بۆندەكەیان مەگەر كاتى پەيوەندى و پابەندییان بە ئىسلامەو توندوتۆل
بەن.

رەحمەتى خوا لە عومەرى كۆپى خەتتاب بن كاتى ئەو پێوہەرمان پى
دەبەخشى بەو وتەيەى دەلى: ((ئىمە قەومىك بووین خوا بە ئىسلامەو
سەربەرزى كردين، ھەركاتى بەمانەوئى بە جگە لەئىسلامەو سەربەرزى بین
خوا ریسوامان دەكات)).!!

ئەمەيە میژووی موسلمانان بەوہى ھەیانبووہ یان لەسەریان
كەوتووہ، چەندە ھەلەيە ئەو كەسەى سەرچەم ئەو تىكەل و پىكەلەيە دەكاتە
میژوویك بۆ ئىسلام، چەندە ئىسلام لەمەدا ستەمى ئى دەكرى.

لە راستیدا ئىسلام دان نانى بە گشت میژووی موسلمانان، پەسەندى
ئەو لاپەرە رەشانە ناكا -كە زۆریشن- و موسلمانان لە میژوویاندا
تۆماریان كردووہ، بەلكو پەسەندى ناكا و دژى دەوہستى و خۆى ئى بەرى
دەكا.

میژووی ئىسلام بریتىە لەو لاپەرە سپیە پەرشنگدارو رووانەى كە
موسلمانان تۆماریان كردووہ دیاردەى ھىز و سەربەرزى و سەقامگیریان
بووہ لە كاتىكدا كە بەراستى پابەند بون بە ئىسلامەو، لەراستیدا ئىسلام
دان نانى تەنھا بەو ژيانە ریزدارە نەبى كە موسلمانان بەسەریان بردووہ،
لەكاتىكدا كە پابەندبون بە ئىسلامەو، ئىسلام تەنھا ئەو رووداوانەى پى
قبوولە كە خۆى بۆيانى دروست كردووہ و ئەو سەربەرزىيەى كە خۆى
بنیاتى ناوہ و ئەو رینگەى كە خۆى بۆى كیشاون و ئەو سەربەندىيەى كە
پیشكەشى كردووہ!

بەلام كاتى كە بەخشش و بنیات و رینگە و سەرفرازىيەكەى لەدەست
دەدەن و شوینی سەراب و سەراى شىوان و سەرگەردانى دەكەون، ئەوا دان
نانى بەمەیاندا و قەبولىشى نىە ئەمە بدرىتە پالى.

ئەمەش پەلکیشمان دەکات بۆ راستیەکی تر، کە بریتیە لەوەی سەرچەم میژووی موسلمانان پیروزی نیه و، ھەموو رووداو و بەسەرھاتەکانیشی جێی وەرگرتن و پازیبون نیه، لێرەوھش بە دەرمارگیری و پیروزییەو لەگەڵ رووداوھکانی میژووماندا ھەلسوکەوت ناکەین و شپرزە نابین بۆ پاکانە ی سەرچەم کردارھکانی پیشینانمان و تەبەنی کردنی سەرچەم ئەوھ ی پێی ھەستاون.

ئەوھ ی پەسەندە لامان ئەو ھەلسوکەوتە راست و دروست و باشانە یە کە پیشینانمان پێی ھەستاون، بەلام ھەلسوکەوتە چەوت و ھەلەکان ئەوھ لەلامان پەرەتکاروویەو دانیش دەنێن بەوھ ی ئاوەھا پەرەتاریکیان ئی وەشاوھتوھ، پاشان ئینکاری دەکەین و توپی دەدەین و خومانی ئی بەری دەکەین!

پێویستە موسلمانان ئاشنای میژووی پیشینانمان بن، بە سەرچەم ئەوھ ی تێیادیە، شارەزای لاپەرە سپی و پەرەشەکانی بن، لە ھەموو ئەوانە سوودمەند بن و پەندی ئی وەرگرن.

بۆ گەیشتن بەم مەبەستە و پیشکەشکردنی ئەم خزمەتەش ئەم (چەند تروسکە میژووییە وەرەدەگرین لە میژوومان و پیشکەشی خوینەرە بەرپزەکانی دەکەین).

ئیمە لەگەڵ میژووماندا چەند ھەلوێستە یە ک دەکەین، چەند سات و کاتی ک لەگەڵی دەپۆین و چەند لاپەرە یەکی ئی ھەلەدەینەوھ و چەند بەرھەم و بەشیک ئی دەچنن و ئەم چەند تروسکە ی ئی وەرەدەگرین.

لەم تروسکە میژووییانەدا، چەندان لاپەرە ی سپی پەرشنگدار ھەن و چەندان خالی رەشی تاریکستانی تێیادیە، تیا یادیە شاد و دلخوشت دەکات و ھەشە ئازار و خەمبارت دەکا، تیا شیدیە لەپرووی گەورە یی و شانازییەوھ سەری موسلمانانی پێ بەرز دەبیتەوھ، تیا شیدیە لە شەرم و شەرمەزاریدا سەری پێ شوێ دەبێ.

ئازار و ھیواکان و ئیجابی و سلبیەکان پیکەوھ دین، بەلام لە ھەموو ئەمانەدا پەند و ئامۆزگارییەکان بەدی دین!!

خوینەرانىش تەنھا مەرجىكىيان لەسەرمان ھەيە، ئەوھش برىتتە لەوھى سوور بىن لەسەر وەرگرتنى ئەو نمونانەى كە چەندەھا دىمەن و چىنەنەوھى تىدایە، لە راستىن فرمودەو گوفتار و گىرانەوھكاندا.

جا (دەفتەرەكانى) مېژوومان ھەلدەدەينەوھ و ئاشناى لاپەرەكانى دەبىن و دىرەكانى ھەلدەكوئىن و پاشانىش ئەم ھەلكوئىنە مېژووييانەتان پىشكەش دەكەين.

لە راستىشدا ئەم ھەلكوئىن و تروسكانەمان بۆكات بەسەربردن و دلدانەوھو بەجىگەياندننى چىژىكى چىرۆك ئامىز نىە، ناشمانەوئى لای خوینەر بگوپۆئى بۆ چىرۆك و حىكايەت و كاتەكانى پى بەرنە سەر.

بەلكو دەمانەوئى لە ئاستيا بوەستىن تووژەرى وردبىن بىن، پشكەرى وردبىن بىن، ئاموژگارى و پەند وەرگر بىن.

ويستى خوا وابوو حەلقەى يەكەمى ئەم چەند تروسكە مېژوويىيە دەربارەى باشتىن موسلمانان بى لە دوای پىغەمبەرى خوا كە ھەرچوار خەلىفەى راشىدىنە، رەزای خوايان لىبى.

تيايدا دىمەنەكانى جىنشىن بون و شەھىدبونى ھەريەكەيانمان بۆ خوینەرانى بەرپىز پىشكەش كردوھ، چۆن موسلمانان ھەليان بژاردوھ بە جىنشىن، چۆن تاوانكاران لە تىرۆركردنىدا سەرکەوتووبون و پاشان بە شەھىدى گەيشتوھ بە پەروردگارى.

ناشزانىن حەلقەى دووھى ئەم چەند تروسكە كەى دەبى و بابەتەكەى چى دەبى، چونكە ئەم تروسكانەمان زۆر و زەبەندەن.

ھەر خواشە ئەوھى ويستى بى ئەندازەگىرى دەكا.

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم.

الدكتور: صلاح عبدالفتاح الخالدي

صويلح

پىنجشەممە

۱۹۹۴/۷/۷ - ۱۴۱۵/۱/۲۸

ستایشکردنی
 ھاوولان و
 خەلیفەکان

خەلیفەکانی راشیدین لەنیوان جینشینبون و شەھیدبوندا

لە راستیدا سەر دەمی خەلیفەکانی راشیدین، باشتترین سەر دەمەکانی میژووی ئیسلامین و ھاووی فەرمانرەواییشیان بە فەزەرتین ھاوویەکە و ئەو نەوویە ئەوانیش نەووی سەرمەشقن بۆ موسلمانانی دواي خۆیان، چۆن وایە لەکاتیکیدا ئەوان ھاووی پیغەمبەری خوا بون، ئەوانەي خوا لە ستایشیاندا دەفەرموی:

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ ئەوانەي پێشەنگ و یەكەمین بون لە كۆچكەران و پشتیوانان و ئەوانەي بە ريك و پێكي شوێنیان كەوتون، خواي میهرەبان لەھەموویان رازێو ئەوانیش لەو رازین. ﴿التوبة/ ۱۰۰﴾

خواي گەرەش فەرمانمان پێ دەكات بەووی خۆشیانمان بووی و ستایشیان بكەین و بۆیان بپارێنەو و دلمان پاك كەینەو لە ھەر كینەو ناحەزی و رقیك بەرامبەریان، بەو فەرمودەییە كە دەفەرموی:

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾ ئەوانەي بە شوین كۆچكەران و پشتیواناندا دین (تا كۆتایی دنیا ئەمە دوعا و نزیانە و بەردەوام) دەلین: پەروردگارا! لە ئیمە و لەو برایانەشمان خۆشە كە پێش ئیمە ریبازی ئیمانیان گرتەبەر. ﴿الحشر/ ۱۰﴾

ھەر وھا پیغەمبەری خواش ستایشیان دەكات بەو فەرمودەییە دەفەرموی: ((خیر القرون قرنی، ثم الذین یلونهم، ثم الذین یلونهم: باشتترین سەدەكان سەدەي منە، پاشان ئەوانەي دواي ئەوان، پاشان ئەوانەي دواتر.))

ھاووی خەلیفەکانی راشیدین سی سالی تەواو بەردەوام بوو، پاشان خەلیفایەتی سی ساڵ ھاووی فەرمانرەوایی بەنی ئومەییە ھات، بەمەش ئەو فەرمودەییە

پینغەمبەری خوا ھاتەدی کە تیایدا دەفەرموی: ((الخلافة بعدی ثلاثون سنة، ثم تكون ملكاً: خەلیفایەتی پاش من سی سائە، پاشان دەبیئە پاشایەتی.))
 ماوەی خەلیفەکانی راشیدین لە مانگی (ربیع الاول)ی سالی یانزەوی کۆچی دەستی پیکرد، لەکاتی کدا بەیعیەتی خەلیفایەتی درا بە ئەبویە کری صدیق رضی اللہ عنہ، لە مانگی (ربیع الاول)ی سالی چل و یەکی کۆچیش کۆتایی ھات. ئەمەش لەکاتی کدا کە ھەسەنی کوپی عەلی لەسالی کۆمەل (عام الجماعة)دا وازی لە خەلیفایەتی ھینا بو معاویە کۆپی ئەبوسوفیان رضی اللہ عنہ، پاش پەرتەوازەییەک کە چەندان سال بەردەوام بوو، موسلمانان لەسەر موعاویە کۆک بون.

ھەر لەبەر ئەمەبوو ھاوھەلی بەرێز موعاویە رضی اللہ عنہ دەیوت: (من دواھەمینی خەلیفەکان و یەکەمینی پاشایانم).

ماوەی خەلیفایەتی راشیدین (شەپۆلێکی ئیسلامی) بەھێز و بزاڤێکی ئیسلامی جیھادی بەفەری بەخۆوە بینی، بەشیوہیەک تیکۆشەرە موسلمانەکان بە ولاتاندا بلابونەووەو جیھادی دوژمنانی خویان کرد و ولاتی کافرانیان لابرد و گەلانی ناوچەیان ھینایە ناو ئیسلامەوہ.

ئەم سەرکەوتنە ئیسلامیانە رق و کینەیی دوژمنانی دواپراوی زیاتر کرد، دژ بە ئیسلام و موسلمانان، لە جولەکە و گاوری و ناگپرەستەکان، ھەر بۆیە کەوتنە نەخشە و پلان دانان و دژایەتی کردنی ئیسلام و موسلمانان.

پیلانی رقاری
 دژ بە
 خەلیفەکان و
 نۆمەت

ئەم قین لەدلانە سوربون لەسەر تیک و پیک دانی ژبانی موسلمانان و جێپێکردنەوہی پەرتەوازەیی و جیاوازی لە نیوانیاندا و پچر کردنی یەکپارچەیی و لاواز کردنی یەکپرزییان.

پیلانەکانیان دژ بە خەلیفەکانی راشیدین ئاراستەکرد، خو ئەگەر ئەبویە کری صدیق رضی اللہ عنہ دواي جینشینایەتیەکی کورت بە مردنێکی ئاسایی مرد، ئەوا دوژمنان توانیان خەلیفەکانی تر (عومەر و عوسمان و عەلی) تێوڕ بکەن تا بە شەھیدی بە دیداری پەروردگاریان گەیشتن (إن شاء اللہ).

ماوەی خەلیفەکانی راشیدین پڕ بوو لە ڤووداو و گۆڤانکارییهکان، ماوەی خەلیفەکان پڕ بوو لە ماوەیهکی بزافی کرداری جیهادی بوو، لە هەمان کاتدا لە بەپێزترین ماوەکانی میژووی ئیسلامییه و لە هەمووشیان دەولەمەندتره به کهرسته و هەوآل و وتەو زانیارییهکان.

پڕ بوو لە
ڤووداوکان

هەوآلخوانان ڤووداو و گۆڤانکارییهکان و کارهساته کتوپرهکانی ئەو ماوەیهیان نەقل کردووه و گەیاندووێانه به پاش خۆیان و میژوونوسانیش لە کتێب و دانراوهکانیاندا کۆ و تۆماریان کردووه.

لەگەڵ ئەوێ کۆمەل و دەسته و مەزەهەبەکان پاش سەردهمی خەلیفەکانی راشیدین دروست بون، هەر لە شیعە و خواربج و مورجیئە و موعتەزلیهوه، بەلام هەر یەکهیان بۆ سەرخستنی کۆمەلەکهی خۆی و بەلگەهێنانهوه بۆ بۆچونهکهی ڤووی لە ماوەی خەلیفەکانی راشیدین دەکرد، تا پهیرهوکهرانی بۆ ڤهواو راستی بانگهشه بکات.

هەوآلخوانانی
جێمتانە و
هەوآلخوانانی
سۆنن

بەلام کاتی هەندی لەو ئارەزوو وێستانه ئەوێ دەیانویست لەژێانی هاوهالاندا دەستیان نەکهوت، هەستان به دانانی ریوایهتهکان و هەلبەستنی هەوآلەکان و بەدرۆدەلهسه و بوهتانهوه دەیاندايه پآل هاوهالان.

لەکاتیکیدا هەوآلخوانانیکی راستگۆ و جێمتانە دەبینراو و هەوآلی هاوهالانیان به راستگۆیی و ئەمانەت و بابەتی بونەوه بۆ دەگێڕاینهوه و میژوونوسه موسلمانەکانیش تۆماریان دەکرد و پشتیان پێ دەبەستن و هریان دەگرت.

ئا لەو کاتدا هەوآلخوانانیکی دەم هەلبەستنی بێ وێژدان هەرهبون هەلدهستان به دروستکردن و دانانی درۆ بوختان و بلاوکردنهوهی، پاشان دەیاندايه پآل هاوهالان و لەناو خەلکیشدا بلاویان دەکردهوه، دیاره میژوونوسه موسلمانەکانیش ئەم درۆ و بوختانانەیان دەبیست و پێیان دەگەیشت.

میژوونوسەکان
هەموو شتیکیان
تۆمار کرهوه

لێرەوه میژوونوسه موسلمانە یەکه مینهکانی وهك (ئیمامی طبری) هەستان به تۆمار و کۆکردنهوهی هەموو ئەو ریوایهت و هەوالانەهی که

لەسەر ماوەی خەلیفەکانی راشیدین پێیان دەگەشت، ئیتر ئەگەر ئەو ریوایەتە راست و دروست بووێت و لە هەوڵێ خۆانی راستگۆ و جێمتمانە دەرچووێت یاخود ریوایەتی درۆ و هەلبەستراوی بێ و لەهەوڵێ خۆانە دەم هەلبەست و تیا بەرەکانەوه بووێت.

هەموو ئەو تێکەڵ و پێکەڵە زۆریان لە دانراوەکانیاندا کۆدەکردەوهو راست و دروست و پوچ و درۆیان پێکەوه تێکەڵ دەکرد و راستەکانیان جیا نەدەکردەوه لە ناراستەکان و دەریان نەدەهێنان، یاخود حوکمیان بەسەردا نەدەدان، بەلام رچە(سندی) ئەو ریوایەتەیان دەهێنا، پیاوی هەر رچەیهکیان باس دەکرد، هەر بۆیە لە یەک پرۆداودا چەندان ریوایەتی دووبارە یاخود درۆ و ناکۆکیان دەهێنا.

هێنانی ئەو هەموو تێکەڵ و پێکەڵی یەمی ریوات و هەوڵەکان، پشت پێبەستن و متمانەبون و هەرگرتنی ناوهرۆکەکانیان نەبوو، بەلکو هێنانیان تەنها لەرووی ئەمانەتی زانستیەوه بوو کە پالی پێوه ناوان بۆ تۆمار و کۆکردنەوهی هەر شتی پێیان گەیشتووه، ئیتر چ راست بووبێ یا درۆ، پەوا بووبێ یا ناپەوا، یاخود گێرەوهکانی دادگەر و راستگۆ بووینت یاخود بریندار و دەم هەلبەست و درۆزن.

وێک
ئەمانەتێکی
زانستی

(هەلبژاردنیشیان) دەدرایە خۆنەر کە پاش خۆیان پێی هەستی، تا پشت بە ریوایەتە دروست و راستەکان بەستی و ریوایەتە درۆکان توپ و فری بدات.

بانگەشی
جوان هەلبژاردن و
دەرهێنانیان دەکرد

لەگەڵ ئەو هەشدا بانگەشی ئەوهیان دەکرد کە سەرچەم ئەوهی ئەوان تۆمار و کۆیان کردووه تەوه وەری نەگرن و پشت نەبەستن بە سەرچەم ئەوهی باسیان کردووه، بەلکو بە ئاشکرا ناگاداری ئەوهیان داوه کە لەنیو کتیبەکانیاندا ریوایەتی درۆ و پرۆپوچ هەیە! هەر بۆیە لەسەر خۆنەرە جوان وردبیتەوهو توێژینەرە بکات، تۆمارەکانیان بخاتە ژێر تیشکی پێوهریکی ورد و تەرازویەکی راست پێکاو، کە ئەوهش بریتیه لە رێسای (زانستی جەرح و تەعدیل) کە زانیانی فەرمووده دایانناوه، ئەوانە

فهرموده کانی پیغه مبریان پاراست و به جوانی توانیان راست و دروسته کانی له لاواز و ههلبه ستراوه کانی جیا بگه نهوه!

زۆریه ی خوینهرانی کتیبه یه که مه کانی میژووی ئیسلامی - وهک له پاش نهوان
 میژووی طبری - نامۆزگاری ئه وه میژوونوسه ناودارانیهان له میر کرد و رهوا و نارهوا
 وهرگیرا
 رویان کرده ئه وه هموو تیکه ل و پیکه ئیه ی له دانراوه کانیاندا هه بوو،
 به شیوه یه که وهریان گرت و قبولیان کرد و پشتیان پێ به ست وهک ئه وه ی
 هه یج گیرانه وه یه کی درۆ و ههلبه ستراوی هه وال خوانه دهم ههلبه ستهکان
 بونی نه بن!!

له گه ل ئه وه شدا ئه م درۆ ههلبه ستهیان ده دایه پال هاوه لانی
 پیغه مبره ی خودا و به سه رچاوه یه کی میژووی جیگیر و زانیاری یه کی
 میژووی نه مین و پاریزراو و وه رگیرانیکی میژووی ماوه ی خهلیفه کانی
 راشیدینیان داده نا...

هه ر بۆیه به چه ند ئه نجامیکی هه له گه یشتن و چه نده ها ریسوایی و
 تاوانکاری و گوناھی گه وه و کاری ناشایستهیان ده دایه پال هاوه لانی
 ریزدان.

پاشان که سانی کینه و قین له دل هاتن یان ئه وه موسلمانان گیل و بن ناگا کین له دلان چه ندان
 و فریودرانوه ی پێیان کاریگر بون له م سه رده مه دا و، ده ستیان کرد به هه له ی میژووی
 وهرگیرا
 وهرگیرتنی هه موو ئه وه باسه نه ی له وه کتیبه میژووییه یه که میناندها هاتوووه
 ساز و گونجاوه له گه ل ئاره زوووه کانیاندا و ناشایسته یی ده داته پال
 سه رده می خهلیفه راشیدیهکان و ئه وه درۆ و ده له سانه شیان له چه ندان کتیب
 و دانراویاندا پێشان داوه و بانگه شه ی زانستی و منه هجی بون و
 توژی نه وه و پشکنین و بابه تی بونی بۆ ده که ن و خوینهران هان ده دن
 تا وه کو وه ری گرن و پشتی پێ به ستن.

ئه وه کتیبانه ش له نیو موسلمانانی ئه م سه رده مه دا بۆ بو یه وه وه
 رۆشنگیری یه کی میژووی پێ پیک هات و کردوو یان نه سه رچاوه بۆ
 زانیاری یه کی میژووی راستگۆی سه رده می هاوه لان.

ھەندى ئەو برا بەرپىزانى ئاگادارى كىتېبى ئەو نوسىرە ھارچەرخانەن،
يا ئەو رىوايەتە درۆيىنانەيان لە كىتېبى پېشاندا بىنىو، ھەر بە سروشت و
فېترەتى خۇيان پەسەندىان نەكردوون و بە فىراسەتى خۇيان گومانىان
لېيان ھەبوو، پاشان ھەستاون بە پرسىياركردن لە حەقىقەتى مەسەلەكە.

پرسىياركاران
بە نوای
راستىدا
دەگەپن

زۇرچار لەو برا دىلسۆزانەو چەندان پرسىيارى دىلسۆزانەمان دەربارەى
ھەندى رووداوى سەردەمى ھاوئەلانى بەرپىز ئاراستە كراو، ئىمەش
ھەستاوين بە پېشكەشكردنى وەلامە راست و دروستەكان.

ھەر لەم روانگەيەو، زۇر بە پىويستمان زانى پوختەيەكى مېژوويى
دەربارەى ھەندى لەو رووداو و روژنەرانە بخەينە روو كە لە سەردەمى
خەلىفەكانى راشىدىندا روويان داو، بەتايبەت ئەو روداوانەى ھاو دەم بون
لەگەل توندوتىژى و پىلانە فىللوپەكانى دوژماندا. پاشانىش درۆ و
بوختانىشىان بە دەورا كراو، شىكردنەوھشىان چەندان بىروبوچونى
جىياجىاي لەخوگرتوو و برىارى جىاوازيان لەبارەو دراو.

پىويستەكى
ئەد بە
مېژوويى
سەردەمى
خەلىفەكان

بابەتى (بونى خەلىفەكانى راشىدىن و شەھىدبون) يانمان ھەلبىزارد، بۇ
ئەوھى وینەيەكى پوخت و چەند چىنەو و دىمەنىكى خىراى پېشكەش
بگەين، لەمەشدا پىشتمان بەستوو بەو گېرانەو راست و دروستە
وەرگىراوھگان و خۇمان بواردو لە گېرانەو درۆ و رەتكراوھگان.

چەند تروسكك
لەمەپ
جىنشىبون و
شەھىدبونيان

ئامانجى ئىمە لەم (تروسكە مېژوويىانە) لەسەر خەلىفەكانى راشىدىن لە
روانگەى جىنشىن بون و شەھىدبونيانەو، رەخنەگرتن نىە لە رىوايەتە
درۆكان بە دەرخستنى درۆى راوىيە دەمەلەبەستەكانىان، نە مشت و مېرى
ناوھپۇكى ئەو درۆيانەيە بە مشت و مېرىكى زانستى و مەنھەجى و
دەرخستنى ھىچ و پوچى ئەوھى تىدايە.

نەمانووستوو (مشت و مېرى مېژوويى) بنوسىن، لەگەل ئەوھى ئەو
بابەتە بۇ باس و نوسىن و پىشكىن و وردكردنەو گونجاو، بەلكو خواى
گەورە ھاوكارى يەككە لەتويزەرھوان بكات بۇ نوسىن و مشت و مېرى كردن
كردن لەو بابەتەدا.

پېشكەشكردنى
زانست
نەك رەخنە

ئیمە ویستومانە وینەیهکی کورت و پوخت پیشکەشی خوینەرانی بەرێز بکەین، بە ھەلگۆست لە پوختە ی رێوایتە دروستەکان، بۆ ئەوەی ببیتە توێشویەکی زانستی و توێشوی لی-وەرگرن و ببیتە زەمیکی رۆشنیری و رووی تێیکەن و (کەرەستە)یەکی میژوویی و بنیاتی زانیاری میژووییانی پێ بکەن.

نوسینی
بنیاتنەرانی و
رەخنەگرانی
لە زانستە
ئیسلامیەکاندا

وا دەبینین پێویستە لە سەر جەم بابەتە ئیسلامیەکاندا لە: عەقیدە، تەفسیر، فەرموودە، میژوو، فێقە، زمان، بە دوو ئاراستە بنوسری.

ئاراستە یەکی ئیجابی (بنیاتنەرانی)، ئەوەش بە پیشکەشکردنی پوختە یەکی زانستی و بابەتی (بنیاتنەرانی ئیجابی) بۆ ئەوەی ببیتە زانست و مەعرفە و قەناعەت و تێشویەکی بۆ خوینەری موسلمان.

ئاراستە یەکی زانستی رەخنەیی رۆشنیری، ئەوەش بە خستنە پرووی دید و بۆچوونە رەتکارەکانی بابەتی توێژینەووە رەخنە لیگرتن و ھەلوەشان و رەت و پوچکردنەووە و رونکردنەووە ساختەیی و پوچەلی، بۆ ئەوەی خوینەری موسلمان بە ناگا بێ لێی و پێی نەخەلەتی.

ئەو ی جینی داخە لە (کەلەپوری رۆشنیری ئیسلامی)ماندا ئەو یە زۆرینە ی دانراوەکانی زانا پایە بەرزەکانمان - لە زانینە ئیسلامیە جیا جیاکاندا - بە ئاراستە ی دووەمی رەخنە ییدا دەروا، ئەمە داواکراوەو پێویستە و گەرکە بێی، بە لām ئەمە ھەمو شتیک نە.

نوسراوە ئیجابیە (بنیاتنەرانی) لە ھەر بابەتیکدا بێ، کەم نەگەر نەلین دەگمەن!!

ئەمە تێبینیکە و تۆماری دەکەین بۆ ئەوەی دان بەویدا بنین کە ئیمە لەم تروسکە میژوویەدا لەسەر جینشین بون و شەھیدبوونی خەلیفەکانی راشیدین لەسەر ئاراستە ی زانستی یەکەم دەروین و ئامانجمان تیکەن و پێکەلیەکی پیشکەشکردنی ئەو توێشوووە بنیاتنە میژووییە!!

بە گەرانیەرمان بۆ کتێبە میژووییە سەرەتاگان، تیکەل و پێکەلیەکی گەورە ی رێوایتە میژووییەکان دەبینین، کە دژیەکن، ھی وایان ھیە

میژوویی گەورە
رەواو نارەوای
تێدایە

دوبارەییە و ھی و اشیان ھەییە کۆمەلێک شت و گوفتار و رەفتاری وا دەداتە پال ھاوێلە بەرپزەکان کە شیاو و گونجاو نیە لەگەڵ ئیمان و تەقوا و براپەتیان، تیا یادناویە کەسانێکی درۆزن و دەمەڵبەستی تیا بەر ریوایەتی کردوو.

لەو ریوایەتە ئەوەدا ھەییە راست و دروستن، کەسانی راستگۆ و جێمتمانە ریوایەتیان کردوو و نادگاری بێ لایەنی و ئینساف و بابەتی و زانستی و مەنھەجی بونی پێوە دیارە.

ھەموو ئەمانەمان لەپێش چاوە، سورین لەسەر (باش) پاکژکردن و ھەلبژاردن و وەرگرتنی راست و دروستەکان، لەوانە جێمتمانەکان ریوایەتیان کردوو و شیاویشە لەگەڵ ئیمان و تەقوا ھاوێلان.

لەمەشدا پشت ئەستورین بەوێ زانایانی بەویژدانی میژووی ئیسلامی بریاریان داوە و زانایان فرمودەناسی شارەزاش پشتیان پێی بەستووە، ئەوێ ئەوان پشتیان پێی بەستووە ئێمەش پشت ئەستورین پێی و ئەوێش و ھریان گرتوو و ھری دەگیرن و ئەوێش پەسەندی ناکەن پەسەندی ناکەین، ھەر بۆیە ئێمە لەم ھاوێدا لە ھەلبژاردنەکانماندا شوین پێی ھاوێ زانست و پەسپۆرمان ھەڵدەگیرن.

پشت بەستن
بە راستە
پەسەند
کراوەکان

سەرچاوەی یەکەم و گرنگیشمان بریتییە لە (تاریخ الأمم والملوک) ی پێشەوای میژوونوسان و موفەسیران (ابو جعفر بن محمد بن جریر الطبری) رەحمەتی خوای لێبێ، لەم کتێبەشدا پشتمان بەو چاوە بەستووە کە (محمد ابو الفضل ابراهیم) دەری کردوو.

وەرگرتن لە میژووی
کبری

(طبری) لە میژووەکەیدا زۆر و زەوھندی کۆکردۆتەووە تواماری ھاوێلە صەحیح و ریوایەتە ھەلبەستراو و پرۆپۆچەکانیشی کردوو و بانگەئیشی دەکات بۆ چاک ھەلبژاردنی زانستی و مەنھەجی.

لەو ریوایەت و ھاوێلانەیی لە (طبری) دا ھەییە صەحیح و راستترینە کە ئیمان ھەلبژاردوو و ھەر بۆ ئەوەش پشتمان بە زانایانی تەحقیقکار بەستوو.

گرنگترین دانراویکیش که لییهوه روانیومانه بو میژووی (طبری) بریتیه له (البدایة والنهایة) ی پیشه‌وای میژوونوس و فەرموده‌ناس (ئین کثیر) و (الکامل فی التاریخ) ی پیشه‌وای میژوونوس (ئین الاثیر).

زۆرینه‌ی ئەوه‌ی (ئین کثیر) وه‌ری گرتووه‌و په‌سه‌ندی کردووه ئیمه‌ش وه‌رمان گرتووه‌و په‌سه‌ندان کردووه‌و زۆرینه‌ی قسه‌کانی ئەومان گوتووه، چونکه میژوونوسیکی به ئینساف و فەرموده‌ناسیکی به‌ئاگایه، له میژوشدا بو ژبانی هاوه‌لان پشتی به‌ریوايه‌ته‌ سه‌حیحه‌کانی پیشه‌وا (ئین جریر الطبری) به‌ستووه.

بو قسه‌کردنیش له‌سه‌ر ه‌ردوو خلیفه‌ عوسمان و عه‌لی علیه‌السلام، سو‌دما‌ن له‌ دوو کتیبی پر له‌ ویزدان وه‌رگرتووه، ئەوانیش (العواصم من القواصم فی تحقیق مواقف الصحابة بعد الرسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ی پیشه‌وا و قازی ابوبکر محمد بن عبدالله، ئین العربی المالکی، که پیشه‌وا محب‌الدین الخطیب ره‌حه‌تی خ‌وای لی‌بیت ده‌ری کردووه‌و ته‌علیقی له‌سه‌رداووه‌و چه‌ندان په‌راویزی زانستی و بابته‌ی بو‌داناوه‌ که ه‌موو خوینه‌ریکی به‌ ویزدان پیوستی پیه‌تی.

وه کتیبی (الخلیفة المفتری علیه: عثمان بن عفان) ی زانی میژوونوس (محمد صادق عرجوف) ره‌حه‌تی خ‌وای لی‌بیت، که تیایدا له‌ زۆریه‌ی ئەو ئیشکالیه‌تانه‌ی له‌سه‌ر عوسمان علیه‌السلام، وروژنراوه، خالی له‌سه‌ر پیت داناوه.

ریوايه‌ته‌ سه‌حیحه‌کانم له‌ میژووی (طبری) وه‌رگرتووه‌ به‌ پشت به‌ستن به‌ ته‌رازو و پیوه‌ر و دیدی (ئین کثیر) و پۆلی خ‌وشم هی‌نانی زنجیره‌ی روداوه‌کانه‌ به‌ریزه‌ندیه‌کی میژوویی و پاشان ریکخستنی نیوانیان و دارپشتنه‌وه‌یان به‌ دارپشتنه‌وه‌یه‌کی نوسراوه‌یی ئەده‌بیانه‌ی هاوچه‌رخ.

واته‌ من ه‌ندی جار ده‌ستکاری دارپشتنه‌وه‌ ده‌کم، ئەوه‌ش به‌ زیادکردنی ه‌ندی وشه‌ و رسته‌ی وا بو‌رونکردنه‌وه‌ی ئەو ه‌واله‌ی ده‌یه‌ینم، یا ئەو دیمه‌نه‌ی تۆماری ده‌کم، تا وینه‌که‌ لای خوینه‌ر پوتر بی، ئەم وشه‌ زیادکراوانه‌ زانیاری تازه‌ی (ئاخراو) مان بو‌ ناخاته‌ سه‌ر ئەوه‌ی

پشت به‌ستن
به‌ تۆزینه‌وه‌کانی
(العواصم من
القواصم)

ریزه‌ندی و
ریکخستنی
روداوه‌کان

ده‌ستکاری
له‌ دارپشتنه‌وه‌

پيشينان وتويانه، بەلكو جهخت كردنه وه و رونكردنه وه، ئيمه دهزانين زانايانى فرموده به دروستى دهبينن فرموده پيغهمبرى خوا به مانا بگيردريته وه به مرجى فيكر و زانيارى تازهى بۇ زياد نه كرى، جا نه گهر ئه مه له فرموده پيغهمبرى خوا دروست بى، ئه وا له و گيرانه وه ميژوييانهى ده بارهى ها وه له به ريزه كانه وه زياتر دروست و گونجا وه !!!

ئو تروسكه ميژوييانهى له ميژوى (طبرى) و (ئيبين كشير) و هرم گرتوون پينجن، كه ئه مانه ن:

پينج تروسك

تروسكى يه كه م: نه خوڤشى و سه ره مه رگى پيغهمبرى خوايه، پاشان دريزه ي پينج رۆزى دوايى ژيانى پيغهمبر، درود و سلاوى خواي لى ببيت و، وه ستان له به رده م ساته كو تا ييه كانى ته مهنى و كارى گه رى مردنى له سه ر ها وه لان و پاشان شوړين و كفن كردن و نويز كردن له سه رى و سپاردنى. له مه شدا پشتم به ستو وه به و گيرانه وه سه حى حانه ي پيشه وا (ئيبين كشير) هيناويه تى و له راسترين فرموده وه وه ريگرتو وه.

يه كه م:
نه خوڤشى و
مردنى پيغهمبر

نامانج له مه شدا پيشكesh كردنى و ينه يه كى دروسته له سه ر نه خوڤشكه وتن و مردنى پيغهمبرى خوا، به و پنيه ي ريخوشكردنى بى بۇ پاش خوڤى، كاتيك كه ئه بوبه كرى صديق ﷺ پاش مردنى پيغهمبرى خوا ده بيته خليفه.

تروسكى دو وه م: (ئه بوبه كرى صديق، له نيوان جينشين بون و مردندا) له كاتيكدا ديمه نى كو بونه وه ي ناودارانى ها وه لانم هينا وه له كه پرى به نى ساعیده كه نه نجامه كه ي بریتى بو له هه لبرژاردنى ئه بوبه كرى صديق ﷺ به خليفه و به يعه ت دانى ها وه لان پيى، كه له پيشيانه وه عه لى كورپى ئه بو طالب بوو كه دو جار به يعه تى پيدا وه، ئه و چاره سه ره رپرونيه م باسكردوه كه خواي گه وره يارمه تى خليفه ي راشدى ئه بوبه كرى صديقى دا ﷺ بۇ گه وره ترين ئه و گرفتانه ي كه روبه پرووى بويه وه "گرفتى سوپاي ئوسامه و گرفتى هه لگه را وه و زهكات نه ده ره كان.

دو وه م:
جينشين بونى
ئه بوبه كرو
پاشان مردنى

پاشان ديمنى نه خوښکوتن و سهرمهگ و مردن و پاش ئوه نوښ
لهسر کردن و ئهسپردهکردنيم باس کردوه.

ئهبوبهکر
شهيد نهبوو

پشتيشم بهر و تهى هندی له ميژوونوسان نه بهستوه که دهليڻ
ئهبوبهکر ﷺ به ژهر مردوه، له کاتيکدا دوژمنانى ئيسلام ژهر يان کردبيته
خواردنه که يوه، به ماش به شهيدى دادهڻين، هه مان ئه و قسه يه م کردوه
که زوږبهى ميژوونوسان دهليڻ که وفاتى ئه و مردنيكى ئاسايى بووه به
کوټا هاتنى ئهجهلى.

لهگه ئه وهى ئهبوبهکر شهيد نه بووه، به لام ناو نيشانى کتبه که
(خليفةكانى راشدين له نيوان جينشين بون و شهيد بوندا) به پيى زوږينه
و زاليه، هه روهک زانايانى زمان دهليڻ، چونکه سئ له چوار خليفه کان
شهيد بون!!

سټيه م:
جينشيني و
شهيد بونى
عومر

تروسكى سټيه م: (عومرى كورپى خه تتاب، له نيوان جينشيني و
شهيد بوندا). دريژهى به يعهت پيدانه كهى و گرن گترين كاره كانيم له
سهرده مى خه لافه ته كه يدا باس کردوه، پاشان هه لوڻسته يه كى
دووږدريژم کردوه له بهرام بهر پيلانى تيرور كردنى، كه خوښى هستى
پيكر دبوو. ده شيرانى پاش كوژرانى ئومه ته كه ي تووشى فيتنه ده بن.
پاشان به رده وام بووم له پيشاندانى دريژهى پيلانه كه، كه سيكوچكه ي قين
له دلى (يهودى - نه صراني - مه جوسى) چن بوبوى و چهند وينه و
ديمه نيكي جيبه جيكردى پيلانه كه م له سر ده ستى (ئهبو لؤلؤه ي
مه جوسى) پيشانداوه.

دواى ئوه خسته نه پرووى ديمنى عومر ﷺ، له سهرمه مرگ و پاش ئوه
شهيد بونى و ئه وه سټيانه ي پيش مردنى کردوويه تى..

چواره م:
جينشيني و
شهيد بونى
عوسمان

تروسكى چواره م: (عوسمانى كورپى عه فقان، له نيوان جينشين بون و
شهيد بوندا) دريژهى ديمنى راويژگردنه كه ي (عبدالرحمن بن عوف) ﷺ
باسکردوه که بوه مايه ي به يعه تدان به عوسمان.

سورر بوم له سهر هيواشي و له سهره خويي پيشانداني روداو هكاني
 فيتنه كه، كه پاش شاهش سائي خهلافه تي عوسمان دهستي پيكره، هر له
 يه كه مهوه و ديمه ن ديمه ن، دهستم كردوه به پيشانداني زنجيره ي
 روداو هكان، سهره تا له كاتي سهره لدانيه وه له كوفه و به صره، پاشان
 سوود اي نوهرگر تني له لايه ن جوله كه قين له دلنه كان و بره و پيداني له لايه ن
 شهيتاني جوله كه (عبدالله كوري سبا) هوه، كه تا وانكار و دز و دهسه لات
 ويسته موسلمان هكاني خسته گه ر و تواني به خراپ سوود له موسلمان ه
 دهسته كيه ساده و نه فامه كان و هر گري، پشتي به هم مو نه مانه به ست بو
 تيكدان و هژاندي كاروباري موسلمانان و كوشتني خليفه كه يان.

شوين هه نگاوه كاني (ريخستني سه به ني) و لوق و پوپه كارا كاني له
 ميسر و كوفه و به صره و، گرنگ ترين شوينكه وتوان و هاو كارانيان له و
 شوينانه كه وتووم، كه (عبدالله بن سبا) دايمه زران د.

هروه كه نه خشه ي نهو (سه به ني) يانم له بلاو كردنه وه ي پرو پا گنده دژ
 به عوسمان و واليه كاني و خزان به ره و مه دينه ي منه و هره و پاشان
 دا گير كردني بو ماوه ي چل پوژ خسته وه ته روو.

به دريژايي روداو هكاني مه دينم له پوژاني دوايين گه مارو دا خسته وه
 روو و سورر بوم له سهر باس كردني دريژه ي ورده كار به كاني دروست و
 سه حيجي پوژاني دوايي ته مه ني عوسمان ﷺ و په له كردني سه به ني هكان بو
 هيرش و هه لكوتانه سهر ماله كه ي و پاشان هه ستان به تاواني تيرو ر و
 كوشتني، پاشان ديمه ني نويز و سپاردنيم تو مار كردوه.

پينجه م:
 جينشين بون و شهيد بوني
 تروسكي پينجه م: (عه لي كوري نه بو طالب، له نيوان جينشين بون و
 شهيد بوندا)

هر له كاتي شهيد بوني عوسمان هوه لايه كي ده زوه كه م چنيوه ته ره و
 ديمه ني هه لبراردني (عه لي كوري نه بو طالب) م خسته وه ته روو، له گه ل
 گرنگ ترين نهو نه مسهر و نه وسهر و راويژه ي كه (سه به ني هكان) پني هه ستان
 له گه ل هاوه له دياره كان، پاشان هانا و هاوار بردني هاوه لان بو عه لي بو

ئەوێ رازی بێت بە خەلیفەییەتی و ئومەت رزگار بکا و هەستانی عەلی بەم بەرپرسیاریتییه و بە لەخۆبوردەیی و فیداکارییەوه، لەگەڵ ئەوێ زانیاری هەبوو بە سەرەنجام و بەرهەنجامەکانی.

جبارایی
 ھاوێلان لە
 ھاوێلان لە
 بەرامبەر عەلی
 چەندەھا دیمەنم پیشکەش کردووە لە دەرچوونی هەندئێ لە ھاوێلانێ
 وەك (طەلحە) و (زوبەین) و (عائیشە) و گوێپرایەل نەبوونی هەندئێ ھاوێلی تەمەلۆست وەرگرتن
 بۆی وەك (معاویە) و (عەمری كۆپی عاص) و دوورەپەریزی هەندئێ لە ھاوێلانێ
 لە فیتنە وەك (سەعیدی كۆپی زەید) و (سەعدی كۆپی ئەبو
 وەقاص) و یانگەشەكردنی هەندئێ لە ھاوێلانێ بۆ شەپنەكردن وەك (ئەبو
 موسای ئەشعەری) و (عیمەری كۆپی حەسین) و سەرسوپمانی هەندئێ لە
 ھاوێلانێ وەك (قەعقاعی كۆپی عەمری تەمیمی) و ئازایەتی نواندنی هەندئێ
 لە ھاوێلانێ لە پشتگیری كۆپی عەلی وەك (عەماری كۆپی یاسر) و (عەبەداللهی
 كۆپی عەباس) خوا لە هەموویان رازی بێت.

سەبەئیهكان لە
 سەردەمی عەلی دا
 زۆر سوور بوم لەسەر بەدواداچون و پیشچاوخستنی هەنگاو و هەولێ
 سەبەئیهكانی نێو سوپاكەیی عەلی لە بڵاوكردنەوێ پەرتەوازیی و فیتنە
 لەنێوان موسلماناندا و لەباربردنی هەولەكانی سوڵحدا، هەروەك لە پیش
 جەنگی (الجمل) دا پێی هەستان، هەر لێرەدا رۆلی ئەو سەبەئیهكانەم تۆمار
 كردووە لە چەندانەكردنی گرتەكانی عەلی و لاوازكردنی هەلۆیستی ئەو لە
 بەرامبەر ئەوانی ترەوه لەبەر بونیان لەنێو سوپاكەیدا، لەو بارەیهشەوه
 دیدو بۆچونم خستووەتە روو.

كۆی
 رووداو و جەنگەكانی
 سەردەمی عەلی
 بەدواداچوونی هەنگاوەكانی تیاچوونی ئەم (رێكخستنه سەبەئیی) یەم
 كردووە لە بەصرە پیش و پاش جەنگی جەمەل، پاشان لەناوبردنی ئەم
 رێكخستنه دوژمنكارە لە جەنگی (صفین)، وەك كوشتنی (الاشتر النخعی)
 لە رینگیدا بۆ میسر و كوشتنی (حرقوص كۆپی زهیر) لەگەڵ خەواریجدا!!
 كورتەو پوختەیی رووداوەكانی بەصرەو جەنگی (جمل) و شەهیدبوونی
 (طەلحەیی كۆپی عبیدالله) و (زوبەیری كۆپی عەوام) ییشم خستووەتە روو.
 پوختەیی رووداوەكانی جەنگی (صفین) و ئەو ئەنجامەیی لێی كەوتووە لە

بانگه‌شه‌کردن بۆ داوهری (تحکیم)م پیشک‌کش کردووه و به‌دوای کۆبونووه و ریکه‌وتنه‌کانی ه‌ردوو ناوبژیکار (ئهبو موسا) و (ئیین عاص) که‌وتوم له (أذرج)دا که پاشانیش ئومم‌ت جیبه‌جیی نه‌کردن.

له‌گه‌ل عه‌لی دا^ع، له‌ دوایین و ترسناکترین گرفتیی له‌گه‌ل خه‌وارجدا کیرگرفتیی عه‌لی له‌گه‌ل هه‌له‌وسته‌م کردووه، به‌ کورتیی له‌سه‌ر په‌ره‌سه‌ندنی خیرای گرفته‌کانیان خه‌وارج دوام هه‌ر له‌کاتی دهرچوونیان له‌ژێر رکیفی عه‌لی له‌ماوه‌ی جه‌نگی (صفین)دا، پاشان به‌کافر دانانی له‌پیش چونه‌ کوفه‌ی له‌به‌ر په‌سه‌ندکردنی داوهری‌یه‌که و پاش ئه‌وه جیابونه‌وه‌یان لیی و سه‌ره‌نجام کوشتنی زۆریه‌یان له‌ جه‌نگی (نه‌روان)دا.

له‌ دواییدا دیمه‌نی ئه‌و پیلانه‌ دهره‌کیه‌م خسته‌وته‌ روو که (عبدالرحمن کوری مولجم) ناماده‌ی کرد و سه‌ره‌نجام سه‌رکه‌وتوو بوو له‌ لی‌دانی گورزیکیی کوشنده‌ له‌ عه‌لی به‌ شمشیر.

له‌گه‌ل دواساته‌کانی (عه‌لی)شدا ژیاوم، که به‌شه‌هیدبونی کۆتایی هات. پاشان وینه‌ی نوێژ له‌سه‌ر کردن و سپاردنیم خسته‌وته‌ روو.

جینشین بونی پینشم خوشبوو کۆتایی ئه‌م تروسکه‌ به‌ باسکردنی پوخته‌یه‌کی کورتی حه‌سه‌ن و دابه‌زینی خه‌لافه‌تی (حسن)ی کوری^ع، به‌ینم و ئه‌و هۆکارانه‌ش باس بکه‌م که‌ وای بۆ موعاویه له‌ سالی‌ الجماعه‌. لی‌کرد صولح له‌گه‌ل (معاویه)دا بکا و له‌ خه‌لافه‌ت دابه‌زی و، باسیکی پیشبینه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ریش^ع له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا بکه‌م. دا

دوا وینه‌ و برکه‌یه‌کیش له‌و دیمه‌ن و وینه‌ و برگانه‌ به‌یعه‌ت پیدانی معاویه‌ی کوری ئه‌بوسوفیانه^ع، تا ماوه‌ی خه‌لافه‌تی راشیدین به‌و کۆتایی پی بۆ و سه‌ره‌تای ماوه‌ی پاشایه‌تی ده‌ست پی بکا، ئه‌وه‌ش له‌ سالی کۆمه‌ل (الجماعه)دا بوو!!

سوپاس بۆ خوای جیهانیان له‌سه‌ر فه‌زل و پشتیوانی و یارمه‌تیدانی...

تروسکی یەكەم

نەخۆشی و کۆچی دوايي پيغه مبهەر

پيغه مبهەری خوا تەنھا حەجیگی کردوو، ئەوەش (حەجی مائناوايي) یە
 کە لە سالی دەي کۆچیدا بوو. باش
 حەجی مائناوايي

پيغه مبهەر لە کۆتایی مانگی (ذي الحجة) ی سالی دەي کۆچیدا گەرایەو
 مەدینەو پاشماوەی (ذي الحجة) و محرم و صفری سالی یانزەي کۆچی لە
 مەدینەدا بەسەر برد. پيغه مبهەر

لە مانگی صەفەری سالی یانزەي کۆچی پيغه مبهەر سوپایەکی لە
 موسلمانە تیکۆشەرەکان نارد و (ئوسامەي کۆری زیدؓ) ی کردە ئەمیریان. سوپای ئوسامە پيگ
 دەمئین و گومان
 لەسەر
 فەرمانی دا بە ئوسامە کە روو شام بپروا و لەگەڵ رۆم و ھاوکارەکانی
 لە عەرەبە غەساسینیەکانی (البلقاء) بچەنگن و، تۆلەي باوکیشی (زەیدی
 کۆری حاریثؓ)، بکاتەرە، کە لە جەنگی موئتەدا شەھید بووبوو.

لە سوپای ئوسامەدا کۆمەلێک لەگەرە پیاوانی کۆچەران و
 پشتیوانان (المهاجرین والانصار) ی تیدا بوو، لەوانە (عومەری کۆری
 خەتتابؓ).

وەك ئەوەی هەندیکیان لە ئەمیرایەتی (ئوسامەي کۆری زیدؓ)،
 قەسیان کردبێ، کە ئەو لاویکی منالی کەم تەمەنە، پيغه مبهەر فەرمووی:
 ئەگەر تانە لە ئەمیرایەتیەکی بەدەن، ئەوا پيشتیش تانەتان لە
 ئەمیرایەتیەکی باوکیشی داو، سویند بێ بەخوا ئەو شیاو و گونجاو بوو
 بۆ ئەمیرایەتی و، لە خۆشەویستتینی خەلک بوو لای من، بەپراستی
 ئوسامەي کۆریشی لە خۆشەویستتین کەسە لای من.^۱

سوپای ئوسامە دوا نیرراویک بوو کە پەيامبەری خوا بەرێی خستبوو،
 بەهۆی نەخۆشکەوتنی پيغه مبهەری خوا لەناوچەي (الجرف) ی نزیک مەدینە
 مۆلی دا بوو، چاوەرێی چارەنوسی پيغه مبهەری خوا بون، لە بارو گونجاو
سوپا
 بەهۆی نەخۆشی
 کتۆپێی
 پيغه مبهەرەو
 چاوەرێی دەکا

نەبوو پیغەمبەر نەخۆش بێ و سوپا مەدینە بەجێ بهێلێ.^۱
 نەخۆشیهکە ی پیغەمبەری خوا لە پۆژانی دوایی مانگی (صفری سالی
 یانزەهی کۆچیدا دەستی پیکرد.

پیش دوو هەفتە
 لە رەفاتی،
 پیغەمبەر
 سەردانی بقیع
 دەکات

لە یەکی مانگی (ربیع الاول)، پیش نزیکە ی دوو هەفتە لە وەفاتی
 پەيامبەری خوا هەستا بە سەردانی گۆرستانی (بقیع الغرقد) کە تیایدا
 هاوێلان خویان ئی رازی بیئت، نێژرابون، داوای لیخۆشبوونی بۆ هاوێلانی
 مردوو کرد و بۆیان پارایهوه.

سەردانەکە ی بۆ (بقیع) لە نیوێ شەودا بوو، کاتیەک کە پۆژ بوویهوه
 سەرەتای نەخۆشیهکە ی دەستی پیکرد.^۲

زوهری لە (عبداللہی کوپری عوقبە ی کوپری مەسعود) هوه دەگێزێتەوه لە
 عائیشەوه خوای لیی رازی بیئت، کە گوتیەتی:

پەيامبەری خوا لە بقیع گەرایهوه بینیمی من ژانەسەرم هەیه، دەموت:
 ئای سەرم، فرمووی: بەخوا عائیشە بەلکە من سەرم دیشی، پاشان پینی
 وتم: عائیشە! چ زیانیک دەکە ی گەر لە پیش مندا بمری، کاروبارت
 بەرێوهبەرم و بیئە سەرت، کفنت کەم و نوێژت لەسەرکەم و بتشارمەوه!!
 وتم: بەخوا ئەزانم ئەگەر وابوایە دەگەرایتەوه بۆ خانووەکەم و بوکینی
 هەندێ لە خێزانەکانت دەکرد..

پەيامبەر
 لەکاتی
 نەخۆشیهکە یدا
 لەمالی عائیشە
 مایهوه

پەيامبەری خواش پیکەنی.

پاشان نەخۆشیهکە لەسەر پیغەمبەری خوا توند بوو، ئەو هەر بەسەر
 خێزانەکانیدا دەگەرا، لەکاتیکدا لەمالی (میمونە)دا بوو، خوای لی رازی
 بیئت، کە نەخۆشیهکە ی زۆر زیاد ی کرد.^۳

پیغەمبەری خوا لەو نەخۆشیهی تیایدا مرد دەپیرسی و دەیوت: من
 سبە ی لە کویم؟ من سبە ی لە کویم، مەبەستی ئەو بوو لە مالی چ

۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵ : ۲۲۳-۲۲۴.

۲ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵ : ۲۲۳-۲۲۴.

۳ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵ : ۲۲۳-۲۲۴.

خیزانیکیدا، چونکه ھەر خیزانیکی بەشە شەری خۆی ھەبوو. عائیشە، خۆی لێرازی بیټ، وتویەتی: پەيامبەری خوا داوای مۆلەتی لەخیزانەکانی کرد تا لەمالی مندا بە نەخۆشی بمینیتەو، ئەوانیش مۆلەتیان دا.

پەيامبەری خوا لە مالی (میمونە) ھو بە نەخۆشی چوو بۆ مالی عائیشەو بەسەر بەستراوی لەنیوان دوو پیاویدا بوو، یەکیکیان عەباسی مامی بوو، ئەویرتیان عەلی کوپی ئەبو طالب بوو، بەھۆی نەخۆشیەکیەو پێیەکانی لە زەوی دەخشان!!

لەمالی عائیشەدا مایەو تا کۆچی دوایی کرد.^۱

(عروەی کوپی زوبەین) لە عائیشە پوربەو (خوشکی دایکی) دەگێریتەو کە گوتویەتی: پێغەمبەری خوا کاتی شوینیکی بئیشایە (قل اعوذ) مەکانی دەخویند و فووی بەخویدا دەکرد و دەستی بە لاشەیدا دەھینا.

بەلام کاتی ئەو ئیش و نازارەیی کە تیایدا وەفاتای کرد، من لەگەڵ (قل اعوذ) مەکاندا فووم پێدا دەکرد و دەستی خۆیم بە گیانیدا دەھینا.

پێغەمبەر سکالی ئەو ژەھرەیی کرد کە لە خەیبەردا لەخواردن بۆی دانرا بوو

ھەر وھا عەرەو لە عائیشە دەگێریتەو کە پێغەمبەری خوا لە نەخۆشی مەرگیدا دەیفەرموو: عائیشە! ئیستاش ھەست بە نازاری ئەو خواردنە دەکەم کە لە خەیبەردا خواردم، ئەمە کاتی برینی دەماری ملەم لەو ژەھرە. پێغەمبەر ناماژەیی دەکرد بەو ژنە جولەکیەیی لە پوژی خەیبەردا گۆشتی دەستیکی حەییوانی ژەھراوی خستە بەردەم پێغەمبەری خوا، ئەویش کاتی تیکەیکەیی لێ ھەلگرت و جوی، پاشان تەفانی و فریسی دا، فەرمووی: ئەم دەستە ھەوالم پێ دەدا کە ژەھراویە.. کاتیکی (بەشیر کوپی براء) لەو دەستە ژەھراویەیی خوارد بەھۆیەو گیانی لەدەست دا.

پێغەمبەری خواش پرسیری لە ژنە یەھودیەکی کرد: چی وای لیکری ئەم کارە بکەیی؟ وتی: ئەگەر تۆ پێغەمبەر بی، زیانت پێ ناگیەنیت،

چونکه خوا ھەوآلی ژەھراوی بونیت پێ دەدا، خو ئەگەر درۆزنیش بی بە ژەھرەكە دەمەری و لە دەستت رزگارمان دەبێ!

جا کاریگەری ئەو ژەھرە لەسەر پێغەمبەر دووبارە دەبویەو.

عبداللەهی کوچی مەسعودیش وای دەبینی كە پێغەمبەری خوا لەژێر کاریگەری ئەو دەستە ژەھراویییەیی ژنە جولەكەكەدا مردوو، لەبەر ئەوە شەھیدە.

ئێین مەسعود
پای واپوو كە
پێغەمبەر
شەھید بوو

ئێین مەسعود وتویەتی: (ئەگەر نۆ جار سویند بخۆم پێغەمبەری خوا بە كوشتن كوژراو، پێم خۆشترە لەوێ یەك جار سویند بخۆم كە نەكوژراو، ئەمەش لەبەر ئەوەی خوای گەورە كردویەتی بە پێغەمبەر و بە شەھید!!)

(مسروق) لە (عائیشە) ھو دەگێرێتەرە كە گوتیەتی: (كاتی كە پێغەمبەری خوا لە مآلەكەمدا نەخۆش كەوت، ھەموو خیزانەكانی لێی كوینو، ھێچ یەكێیان دوا نەكەوت.

ھۆی گریانی فاتیمە
و
پاشان پێكەنینی
بە قسە
پێغەمبەری خوا

كاتی كە ئەوان كۆ ببونو، فاتیمە كچی، خوای ئێرازی بی، بە رویشتن ھات، روشتنەكەیی وەك روشتنەكەیی باوكی بو.

پێغەمبەر پێی فەرموو: بەخێرھاتی كچم، جا لەلای راستیەو داینا، پاشان شتیکی بەنھینی پێوت گریا، پاشان بەنھینی شتیکی تری پێوت پێكەنی!!

كاتی فاتیمە لەلای باوكی ھەستا، عائیشە، خوای ئێرازی بی، دەربارەیی ئەوێ پێغەمبەری خوا پێی فەرموو و جارێك گریانی و جارێك بەپێكەنینی ھینا، لێی پرسسی! ئەویش وا وەلامی داو، تەرەو كە من نھینی پێغەمبەری خوا ئاشكرا ناكەم!!

جا كاتی پێغەمبەری خوا وەفاتی كرد، عائیشە بە فاتیمە و، خوا لێیان پازنی بی: داوات ئی دەكەم بەو مافەیی كە من ھەمە لەسەرت، ھەوآلم

بەدەیتی بەوێ كە پێغەمبەری خوا بە نھینی چی پێ وتیت؟

فاتیمە گوتی: ئیستا كە بەلێ دەیلێم!!

چىپاندنى يەكەم پىيى وتم: لەراستىدا جېرىل ھەموو سالىك يەك جار قورئانى بەسەردا دەخوئىندەمەو، بەلام ئەمسال دوچار، واش دەبىنم، ئەمە نىشانەى نرىكبونەوھى ئەجەلم بىت، دەى تەقواى خوات ھەبىت و خۇپراگر بە، چونكە من باشتىن پىشىنىك بووم بوٲ. منىش گىرام!

لە چىپاندنى دووم پىيى وتم: رازى ئابى بىيە سەرورەى ھەموو ئافرەتانى جىهان و بىي بە يەكەم كەس لە خاوخىزانم كە پىم دەگەى!

منىش پىكەنىم!

فاتىمە خواى ئى رازى بىت، پاش شەش مانگ لە وەفاتى باوكى كۆچى دوایى كرد و بەم شىوھى بەكردەوھە يەكەم كەسى خانوادەى پەيامبەر بوو لە پىگەىشتىندا و راستى فرمودەكەى پىغەمبەرى خواش بەدەر كەوت.^۱

پىغەمبەرى خوا وىستى نوسراوئىك بنوسى بۇ موسلمانان تاوھكو ناكۆك نەبن، ئەوھش بە پىنج پۇژ پىش وەفاتى بوو، لە بەيانى پىنجشەممەى ھەشتى (ربىع الاول)ى سالى يانزەى كۆچى.

ھەرەك زانراوئىشە پىغەمبەرى خوا لە پۇژى دووشەممەى دوانزەى (ربىع الاول)دا كۆچى دوایى كردوھ.

روئوھكانى
پىنج نۆك
دوایى ئىانى
پىغەمبەر

بەيانى
پىنجشەممەى
ھەشتى
ربىع الاول

(زورەى) لە (عبىداللەى كورپى عبىداللەى كورپى عوتبەى كورپى مەسعود)ھوھ لە (عبىداللەى كورپى مەسعودﷺ)ھوھ، كە گوئوئەتى: (كۆمەئىك پىواو لە مالەكەى پىغەمبەرى خوا ئامادەبون، پەيامبەر پىيى فرموون: كۆبىنەوھو بىن نوسراوئىكتان بۇ بنوسم، تا لەدوای خۇم بە ھىچ كلۇجئ سەرلىشىواو نەبن..)

ھەندىكىان وتیان: لە راستىدا پىغەمبەرى خوا، ئازار زۆرى بۇ ھىناوھو، قورئانىش ھەيە، كىتابى خوامان بەسە.

پەيامبەرى خوا
دەبوئست نوسراوئىك
لەسەر
پىن سىپارىن بە
ئەبو بەكر بۇ
موسلمانان
بنوسى

ھەندىكىان وتیان: وھن تا نوسراوئىكتان بۇ بنوسى.
لەلای پىغەمبەرى خوادا جىاوازى و ناكۆكى و دەمەقالەيان لەنىواندا دروست بوو.

پىغەمبەرى خوا فەرموۋى: ھەستىن و بۆلۈكەن، لەلەي مىندا ناكۆكى و دۈبەرەكى دروست نىه!!

(ئىبن ئەباس رضي الله عنه) ، دەيوت: بەداخوھ زۆر بەداخوھ، ئەوھ بووھ رىگر لەوھى پىغەمبەرى خوا ئەو نوسراوھيان بۇ بنوسى!!

ئەو نوسراوھى كە دەيوست بىنوسى سىپاردنى خەلافەت بوو بە ئەبۇبەكر رضي الله عنه، بۇ ئەوھى موسلمانان لەدوای وەفاتی خۆى جىياواز نەبن.

چونكە (ئەباسى كۆپى عبدالمطلب) ى مامى رضي الله عنه، دەيويست كاروبارى جىنشىنى لە بەنى ھاشىمدا بى!!

(ئەبۇللىھ كۆپى كەعبى كۆپى مالىك) لە (ئەبۇللىھى كۆپى ئەباس رضي الله عنه) ھوھ، بە عەلى دەكا تا دەگىرپىتەھە كە گوتىھەتى: (عەلى كۆپى ئەبۇطالب لە خىزمەتى پىغەمبەرى خوا، لەو نەخۆشى و ئىش و ئازارھى پىيەھە وەفاتی كرد، ھاتە دەرھوھ، لە پىغەمبەر بكا، خەلكى پىيان وت: باوكى ھەسەن! پىغەمبەرى خوا چۆنە؟ بەلام عەلى رەنەزى دەكا

عەلى وتى: سوپاس بۇ خوا، باش بووھ. (ئەباسى كۆپى عبدالمطلب) دەستى (عەلى كۆپى ئەبۇطالب) ى گرت رضي الله عنه، پىنى وت: بەخوا پاش چەند بۆزىك تۇ شوپىنگەوتە دەبى!! بەخوا من وادەبىنم پىغەمبەرى خوا بەھزى ئەم ئازار و نەخۆشىھوھ وەفات دەكا! چونكە من رەنگى مردن لە پوخسارى كورانى (ئەبۇالمطلب) دەناسم!!

با بېرۆين بۇ لای پىغەمبەرى خوا و پرسىياری ئى بگەين، ئەم ئىش و كارە بۇ كى دەبى؟ ئەگەر بۇ ئىمەھە با بزائىن، خۇ ئەگەر لەدەستى كەسانى تردا بى، ئەوا دەزائىن، بەلكو ئامۇزگاريمان بكا!!

عەلى پىنى وت: بەخوا ئەگەر پرسىياری ئى بگەين و كاروبارى بەدەستەھە نەداين، ئەوا لەدوای خۆى خەلكى ئەم كارەمان پى ناسپىرى، بەخوا من ئەمە لە پىغەمبەرى خوا ناپرسىم).^۱

بەلگەش لەسەر ئەوھى پىغەمبەرى خوا دەيويست دەربارەھى بە خەلىفەبونى ئەبۇبەكر بنوسى ئەوھەھە كە (قاسمى كۆپى محمد) لە

^۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۲۷-۲۲۸.

(عائیشە) ۋە دەگىرپىتەۋە، كە وتويەتى: پىنغەمبەرى خوا فرموى: (وا هات بە دىلمدا بىنيرم بەدواى ئەبوبەكردا و راي بسپيرم، بۇ ئەۋەى قسەكران هيچ نەلەين و خوازياران ئاۋاتى بۇ نەخۋازن، گەر خوا و بېرۋاداران بەمە رازى بونايە).

پىنغەمبەرى خوا لە پۇژدەكانى دوايى تەمەنىدا ئامازەى بۇ ئەبوبەكر دەكرد، ۋەك ئەۋەى بە موسلمانان بلىت ئەم ئەركە لەدواى خۇى بۇ ئەبوبەكر دەين.

لە ئاشكراترين ئەۋەى لەم بارەيەۋە هاتىن ئەۋەى كە (جوبەيرى كوپى موطعيم ﷺ)، دەيگىرپىتەۋە، دەلى: ((ئافرەتەك هاتە خزمەت پىنغەمبەرى خوا، فرمانى پىكرد كە دواتر سەرى ئى بداتەۋە، ئافرەتەكە پىنى وت: ئەدى ئەگەر هاتم و تۆم نەبىنى؟ مەبەستى ۋەفاتى بوو، پىنى فرموو: ئەگەر منت نەبىنى بچۇ بۇ لاي ئەبوبەكر!!))

لە پۇژى پىنجشەممەى هەشتى (ربيع الاول)دا، پىنچ پۇژ پىش ۋەفاتى، پىنغەمبەر لەمالى عائىشەۋە دەرچوو بەرەۋ مزگەوت و وتارىكى كاريگەرى دا، كە دوا وتارى بوو بۇ موسلمانان.

ئەم وتارە لەجى و جىگىرى ئەو نوسراۋە بوو كە دەيوست بۇ موسلمانانى بنوسى و خەلافەتى تيا بە ئەبوبەكر بسپيرى.

ھەندىك لە ھارەلان ئەم وتارەيان گىراۋەتەۋە، لەۋانە (ئەبوسەئىدى خودرى) ۋە (عبداللەى كوپى عباس) ۋە (ئوم سەلەمە) ۋە (عائىشە).

(عبىداللەى كوپى عبداللەى كوپى عوتبەى كوپى مەسعود) لە (عائىشە)، پەزاي خۋاى ئى بى، دەگىرپىتەۋە كە گوتويەتى: پىنغەمبەرى خوا پىش كۇچى دوايى بە پىنچ پۇژ فرموى: لە ھەوت كوندە، كە دەمەكانيان نەكرابىتەۋە، ئاۋ بكن بەسەرمدا، تا بچم بۇ لاي خەلكى و سپاردەى خۇمىيان پى بلىم.. ئىمەش بەگورجى ئاومان لەو كوندانە دەكرد بەسەريا، تاۋەكو بەدەستى ئامازەى پى دايىن كە داواكارىيەكەيمان جىبەجى كردا!

(ئوم سەلەمە) - خۋاى ئى رازى بىت .، دەلى: پىنغەمبەرى خوا بە

سەرىپچىراوى دەرچوو، جا كاتى چووه سەر دوانگەكە، خەلكى چاويان بېرە دوانگەكە و گوييان لە وتارەكەى دەگرت.

لەم وتارەيدا پيڤەمبەرى خوا فەزلى ئەبوبەكرى صدیقی بەسەر ھاوھەلاندا روئكردەوه، كە ئەمەش ئاماژەيەك بوو بۆيان كە دواى پيڤەمبەر لەسەر ئەو كاروبارە ئاكوۆك نەبن!!

مەندىك
لەوانەى
پيڤەمبەر لەو
وتارەدا
فەرەموى

(ئەبوسەعیدى خودرى ﷺ)، گوتویەتى: پيڤەمبەرى خوا لە وتارەكەيدا فەرەموى:

((بەپراستى خوا بەندەيەكى سەرىشك كرد لەنيوان دنيا و ئەوهى لای خۆى هەيه، ئەو بەندەيەش ئەوهى لای خواى ھەلبرارد!!))

لەنيوان خەلكيدا (ئەبوبەكر) تيڤگەيشت، بۆيە گريا و بە پەيامبەرى وت: لەجىبى باوك و دايكىمى ئەى پيڤەمبەرى خوا، باوك و دايك و خۆمان و مألەمان فيدات بىت!!

(ئەبوسەعیدى خودرى ﷺ)، دەلى: سەرمان سوپما لە گريانى ئەبوبەكر، بەلام پيڤەمبەر سەرىشك كرابوو، ئەبوبەكرىش لەئیمە شارەزاو زاناتر بوو پىتى!!

لەو شتانەى لەبارەى فەزلى ئەبوبەكرى صدیقەوه لەو وتارەدا فەرەموى: ئەمىندارتريين كەسيك لای من لە ھاوھەلى و سەرەوت و سامانيدا ئەبوبەكرە، ئەگەر جگە لەخوا كەسيكى ترم بەزۆرخۆشەويست(خليل) دابنایە، ئەوا ئەبوبەكرەم دەكرده ئەو زۆرخۆشەويستە، بەلام زۆرخۆشەويستى و مەوهددەت بۆ ئيسلامە.

ئاماژەى
پيڤەمبەر
بۆ فەزلى
ئەبوبەكر

پەرەردگارم منى كردوو بە زۆرخۆشەويست و خەلىلى خۆى، ھەرەك ئىبراھىمىشى كردبوو بە خەلىلى خۆى.

پاشان فەرەموى: ھەموو دەرگاكانى ناومزگەوت دادەخريين، تەنھا دەرگای ئەبوبەكر نەبن!!))

ئەمەش لەبەر ئەوهى ھەندى لە ھاوھەلان دەرگايان خستبوو سەر مزگەوت و لىيەو دەچونە ناو مزگەوتەوه، پيڤەمبەرى خوا فەرمانى كرد بە داخستن و گرتنى سەرچەم ئەو دەرگايانە، جگە لە دەرگای ئەبوبەكرى

صدیق ئەبێ کە فەرمانی کرد بە کراوەیی بەیلرێتەوہ.

زانایان ئەم جیاکردنەوہیە ئەبویەکر^۱، بە ئاماژەییەکی پێغەمبەر بۆ
موسڵمانان دادەنێن تا بیکەن بە خەلیفەیی خۆیان، وەک ئەوہی خەلیفەییەتی
ئەو دەرگایە بێ کە ئەبویەکری صدیق لێوہی دەردەچن بۆ ئەوہی نوێژ بە
موسڵمانان بکات.

لەو شتانەیی پێغەمبەری خوا لەو وتارەدا ئەنجامی دا: ئامۆژگاری
کردنی موسڵمانان بوو بە چاککردن لەگەڵ پشٹیوانان(الانصان) دا و داوای
لێخۆشبونی بۆ شەھیدانی ئوخود کرد و، رێگری کرد لەوہی گۆژ بکریئ بە
مزگەوت، ئەوہش لە فەرمودەییەدا کە دەفرمووی: ((نەتەرەییەک لەوانەیی
پیش ئیوہدا بون، گۆپی پێغەمبەران و پیاوچاگانیان دەکردە مزگەوت، جا
ئیوہ گۆرەکان نەکەن بە مزگەوت، من قەدەغەیی ئەوہتان ئی دەکەم))!

پاش ئەوہی پێغەمبەری خوا لە وتارەکەیی بویەوہ، گەراندیانەوہ بۆ
مالی عائیشە، ننجنا بازار زۆری بۆ هیننا و نەخۆشیەکەیی قورستر بوو.^۱
جا کاتئ لە پینجشەمەیی ناوبراودا ئازارەکەیی پێغەمبەری خوا توندتر
بوو، نەیتوانی نوێژ بە موسڵمانان بکات، بۆیە فەرمانی دا کە یەکن
نوێژیان پئی بکات.

پێغەمبەر
لە رێژی
پینجشەمەدا
ئاتوانتت
بە ئیمامەت
نوێژیان
بق بکات

(عیبیداللہی کوپی عبیداللہی کوپی عوتبەیی کوپی مەسعود) لە (عبیداللہی
کوپی زومەعی کوپی ئەسوود^۱)، دەگێریتەوہ کە گوتویەتی: (کاتئ
نەخۆشیەکەیی پێغەمبەری خوا توندتر بوو، من و چەند کەسئ لە
موسڵمانان لە خزمەتیا بووین، بیلالی کوپی رەباح^۱، بانگی نوێژی دا،
فەرمووی: بە یەکن بلین نوێژ بە خەلکی بکا! (ئیین زومەع) دەلئ: دەرچووم
بینیم وا عومەر لەگەڵ خەلکیدایەو ئەبویەکر دیارنیه.

وتم: عومەر! هەستە نوێژ بە خەلکی بکە..

جا کاتئ عومەر هەستا بۆ نوێژکردن، پێغەمبەری خوا گوئیستی
دەنگەکەیی بوو، عومەر دەنگیککی گرو گەورەیی هەبووہ، پێغەمبەر توپە بوو،

پێغەمبەر
ئیمامەتی عومەر
پەندەکاتەوہ
داوای ئەبویەکر
دەکات
داوای ئەبویەکر
دەکات

^۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۲۸-۲۳۱.

فەرمووی: ئەبوبەکر لەکوێیە؟! خاوا موسلمانان ئەو کارەیان ناوی، خاوا موسلمانان ئەو کارەیان ناوی.

بۆیە نارەیان بەشوێن ئەبوبەکر ﷺ، ئەویش هات و پێشنوێژی بۆ موسلمانان کرد!

پاشان عومەر بە (ئێین زومعه)ی وت: مالت خراپ نەبێ، ئەو چیت کرد؟ بەخاوا گومانم برد کاتێ که فرمانت پێکردم ئەو بە فرمانی پیغەمبەری خوا بوو، گەر ئەو نەبواوە پێشنوێژیم نەدەکرد..

(عبداللەهی کوپی زومعه)وتی: بەخاوا پیغەمبەری خوا فرمانی پێنەکردم، بەلام کاتێ ئەبوبەکر نەبینی، تۆم لە هەموو ئامادەبوان بەشیاوتر زانی!!

پاشان پیغەمبەری خوا فرمانی کرد ئەبوبەکر نوێژ بە خەلکی بکا. پیغەمبەر
فەرمان دەکا بە
ئێعامەتکرینی
ئەبوبەکر و ولای
عائیشە دەدانەو
(عبداللەهی کوپی عبداللەهی کوپی عوتبەهی کوپی مسعود) لە (کاتێ پیغەمبەری خوا نەخۆشی ئەبوبەکر و ولای) عائیشە(و) دەگێرێتەووە که گوتویەتی: (کاتێ پیغەمبەری خوا نەخۆشی عائیشە دەدانەو مردنی تووش هات، فەرمووی: بچن بە ئەبوبەکر بلێن نوێژ بە خەلکی بکا!

وتم: ئەهی پیغەمبەری خوا، بەراستی ئەبوبەکر پیاویکی دلناسکی حمزینە، کاتێ قورئان بخوینن خۆی پێناگیرئ و دەگریئ، جا گەر لەجینی تۆ نوێژ بکا ناتوانئ نوێژ بە خەلکی بکا، ئەهی پیغەمبەری خوا! ئەگەر فرمان کەهی بە کەسێکی تر تا نوێژ بە خەلکی بکا!

عائیشە وتی: بەخاوا ئەو هی وای لێکردم ئەو بەلیم ئەو بوو دەترسام خەلکی رەشبین بن بەرامبەر بە ئەبوبەکر، چونکە دەمزانی هەرکەسێ شوینی پیغەمبەری خوا بگرئ خەلکی رەشبین دەبن بەرامبەری، پیم خۆش بوو پیغەمبەری خوا ئەبوبەکر بگۆرئ بە یەکیکی دی!!

دەلئ: دوو سئ جار دووبارەم کردەو، بەلکو تەکلێف لە غەیری ئەبوبەکر بکا، بەلام فەرمووی: بە ئەبوبەکر بلێن نوێژ بە خەلکی بکا، بەراستی ئیووش، وەك ئافەرەتەکانی دەوری یوسفن).^۱

عائیشە دەلئى: لەو پۆزەوه ئەبوبەكر نوێژى بە خەلكى دەكرد تا ئەو
 كاتهى پێغهەمبەرى خوا ﷺ دواى پێنج پۆژ گىانى سبارد.
 دوا نوێژكيش پێغهەمبەرى خوا ﷺ پيشنوێژى مۇسلمانانى تىادا كرد،
 نوێژى نيوەرۆ بوو، لە پێنجشەممەى هەشتى (ربيع الاول)دا.
 (ئەسود) لە (عائيشە) هوه دەگێرێتەوه كاتى كە پێغهەمبەرى خوا
 فرموى: بچن بە ئەبوبەكر بلىن نوێژ بە خەلكى بكات).

ئەبوبەكر كرىش ﷺ، دەرچوو نوێژيان پى بكات، جا كاتى قامەتى نوێژ كرا
 و ئەبوبەكر وەستا تا پيشنوێژيان بۆ بكات، پێغهەمبەرى خوا ﷺ هەستى بە
 لەش سووكىەك كرد، بۆيە بە پشت بەستن بە عەلى و عەباس ﷺ، و
 لەنىوانيان هاته دەرەوه، جا كاتى ئەبوبەكر بينى، ويستى دوابكەوى بۆ
 ئەوهى پێغهەمبەرى خوا ﷺ پيش بكەوى و نوێژ بە خەلكى بكا، پێغهەمبەرى
 خوا ﷺ ئامازەى بۆ كرد كە لە شوێنى خۆت بەمىنەوه.

پێغهەمبەرى خوايان ﷺ لە تەنىشت ئەبوبەكرەوه دانىشان و ئەبوبەكر لە
 لای راستى پێغهەمبەرى خواوه ﷺ وەستا!! پيشنوێژ پێغهەمبەرى خوابوو كە
 بە دانىشتنەوه نوێژى پى دەكردن، ئەبوبەكر كرىش ﷺ، بە پێوه بوو ئىقتدای بە
 پێغهەمبەر ﷺ دەكرد و خەلكيش بە نوێژەكەى ئەبوبەكر نوێژيان دەكرد!!).
 پاشان پێغهەمبەر ﷺ لە نيوەرۆى پۆژى پێنجشەممەدا گەرايەوه مالى
 عائيشە، لەوه بەدواوه لەبەر توندبونی نەخۆشیهكەى نوێژى بە خەلك
 نەكرد.

پێغهەمبەر سى پۆژى تەواو لە خەلكى دا برا، هەينى و شەممە و يەك
 شەممە، لەبەر زۆر هينان و توندبونی نەخۆشیهكەى نەيتوانى دەرچى بۆ
 لایان، يا نوێژيان لەگەڵدا بكا.

لە بەيانى پۆژى دووشەممەى دوانزەى (ربيع الاول)، قامەتى نوێژى
 بەيانى كرا و ئەبوبەكر بۆ نوێژكردن بە خەلكى پيش كەوت، لەو كاتەدا
 پێغهەمبەر ﷺ پەردەى ژوورە پیرۆزەكەى لادا و سەيرى مۇسلمانانى دەكرد
 و بزە دەيگرت...

پێغهەمبەر سى پۆژى

تەواو

لە خەلكى دادەبەرى

(ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ) ، كە خزمەتى پىغەمبەرى ﷺ دەكرد، دەلتى:
 پىغەمبەر ﷺ بەھۇى نازارەكەيەوھ سىڭ پۆڭ دەرنەچوو بۆ لامان، لەو
 ماوھىدەدا ئەبۇبەكر نوڭزى پى دەكردىن.

پىغەمبەر لە
 بەرەبەيانى
 دووشەمە
 تەماشاكردى
 مائاوايى لە
 موسلمانان دەكات

كاتى كە بەيانى پۆڭزى دووشەمە داھات، قامەتى نوڭزى كرا و ئەبۇبەكر
 پىش كەوت بۆ ئەوھى نوڭزمان پىڭكا، لەو كاتەدا لە رىزى نوڭزى داھەستنا
 بووين، پىغەمبەر ﷺ پەردەى ژوورەكەى لادا و سەيرى ئىمەى دەكرد، كاتى
 كە رووى پىغەمبەرمەن ﷺ بىنى، ھىچ دىمەنىكى وا جوانمان نەبىنى وەك
 رووى ئەو، دەمچاوى وەك پەردەى قورئان بوو، بزوھ پىكەنن گرتبوى...
 نرىك بوو لەخۆشى بىنىنى پىغەمبەر ﷺ بە فەتارەت بچىن، ئەبۇبەكر
 بەدوادا گەرايەوھ رىزەكە، واى گومان برد پىغەمبەر ﷺ دىتە ناومان و
 نوڭزمان پى دەكات، بەلام پىغەمبەرى خوا ﷻ ئامازەى پى دايىن كە
 نوڭزەكانتان تەواو بكن!

پاشان پەردەكەى دادايەوھو موسلمانان نوڭزى بەيانىان كرد.

ئەمەش دواجارىك بوو موسلمانان پىغەمبەرى ﷺ تىادا بە زىندووى
 بىنىن و، بۆ دواجار ئەویش بۆيان بپروانى.

ئا بەو شىوازە، پىغەمبەرى خوا ﷻ بەو روانىنە سۆز بەخش و بزوھ
 خۆشەويستىەوھ مائاوايى لىكردن.

ئەبۇبەكر وادەزانن
 پىغەمبەر
 چاك بۆتەوھ
 دەچىت بۆ
 ناوچەى (سنخ) وت:

كاتى ئەبۇبەكر نوڭزى بەيانى بە خەلك كرد و ئەو روانىن و بزوھى
 پىغەمبەرى خواى ﷻ بىنى، چوو بۆ لاي عائىشە، خواى لىرازى بىت، پىنى
 وت:

عائىشە! وا دەبىنم پىغەمبەرى خوا نازارەكەى نەما و نەخۆشىەكەى
 لاچووھ، ئەمپۆ پۆڭزى (كچى خارجە)يە و دەچم بۆ لاي.

(كچى خارجە) يەككىگە لە خىزانەكانى ئەبۇبەكرى صدىق و لە ناوچەى
 (سنخ) دادەنىشىت، كە ناوچەيەكى كشتوكالى بوو دەكەوتە پۆڭمەلاتى
 مەدىنەو لە دەوروبەرى مەدىنەدا بوو.

لەپاش بەيانى پۆڭزى دووشەمەى دوانزەى (ربيع الاول)، ئەبۇبەكر

سواری ماینەکی بوو روی کردە مائی خیزانەکی لە ناوچە (سنع)!!
 (عبداللەهی کوپی مەسعود ﷺ)، چوو خزمەت پیغەمبەری خوا ﷺ، (لەو
 کاتەدا هەستی بە نازاریکی زۆر دەکرد بەهۆی ئەو تاییە تووشی هاتبوو). بۆ دەگێرتنەوە
 (عبداللەهی کوپی مەسعود) وتویەتی: (چوو خزمەتی پیغەمبەری ﷺ لە
 کاتیکی نازاری زۆری هەبوو، دەستم لێدا و وتم: ئەی پیغەمبەری خوا، تۆ
 تا و نازاریکی یەججار قورست هەیە!

فەرموی: بەلێ، من هیندەیی دووکەس لەئێوە نازار و تا دەگرم!

وتم: بەراستی تۆ دوو پاداشتت بۆ هەیە؟

فەرموی: بەلێ! سویند بەهۆی ئەفسی منی بەدەستە، هیچ موسلمانیک
 لە زەویدا نیە کە تووشی نازاریک ببێ لە نەخۆشی یا شتیکی دی، مەگەر
 خوا تاوانەکانی لەسەر دەسپێتەرە، هەرەک چۆن گەلا لە دار دەوهری!!

عائیشە، خوای ئی پازای بیئت، دەلێ: هیچ کەسێک نەبیینووە ئیش و
 نازارەکی ئەویندەیی نازاری پیغەمبەری خوا ﷺ سەخت بووبێ..

ئوسامەیی کوپی زەید ﷺ، لەناوچە (جرف) دا سوپاکەیی مؤل دابوو،
 کاتی کە توندبونی نەخۆشیەکی پیغەمبەری خوا ﷺ بیست، لە بهیانی
 پیغەمبەر دەکا
 پۆژی دووشەممەدا هاتە خزمەتی پیغەمبەری خوا.

ئوسامە گوتی: (کاتی پیغەمبەری خوا ﷺ باری گران بوو، دابەزیم بەرەو
 مەدینە و، خەلکیش لەگەڵما دابەزین بۆ مەدینە، چومە خزمەتی
 پیغەمبەری خوا ﷺ، لەوکاتەدا کپ و بی دەنگ ببو بەهۆی توندی
 نەخۆشیەکیەوه قسەیی نەدەکرد، پیغەمبەری خوا دەستی کرد بە دەست
 بەرزکردنەوه بۆ ئاسمان، پاشان لە سەر دەم و چاوی دای دەنا، منیش
 زانیم ئەوه بۆ من دەپارێتەرە!)^۲

عائیشە دوا
 چرکە ساتەکا
 نی ژیانی
 پیغەمبەرمان
 بۆ
 دەگێرتنەرە
 عائیشە خوای ئی پازای بیئت، دواچرکە ساتەکانی ژیانی پیغەمبەرمان بۆ
 دەگێرتنەرە کە ئەویش چیشتنگاوی پۆژی دووشەممەیی، دوانزە (ربیع

۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۳۳-۲۳۵.

۲ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۳۷.

الاول) بوو.

عائیشە وتی: (کاتێ پێغەمبەری خواﷺ نەخۆش کەوت جلیکی چوارگۆشەیی رهشی دەدایه بان روویا، کاتێ که بیتاقەت دەبوو لەبان رووی لایەدا. ئا لەو حالەتەدا دەیفەرموو: نەفرینی خوا لە گاوری و جولەکەکان بێ، گۆپی پێغەمبەرەکانیان دەکرد بە مزگەوت).

پێغەمبەر

وتی: (پێغەمبەری خواﷺ بینی لە سەرەمرگا بوو، پەرداخێک ئاوی لەلا بوو، دەستی دەخستە نیو پەرداخەکەوه، پاشان دەموچاری پێ تەپ دەکرد، پاشان دەیفەرموو: (لا اله الا الله، بەراستی مردن ئیش و نازاری زۆری هەیە.. پەروردگارا! هاوکار و یارمەتیدەرم بە لە ئیش و نازارەکانی مردندا!)).

دەموچاوی

بەناو

تەردەکات

عائیشە وتی: (ئیمە وامان پێ وترا بوو که پێغەمبەرﷺ نامری تا سەرپیشک نەکرێ لەنیوان دونیا و دواپۆژدا، جا کاتێ پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشی سەرەمرگیدا بوو دەنگیگی گڕ بوو، گویم لیبوو دەیفەرموو: ﴿مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ له گەڵ ئەوانەیی خودا چاکەیی دەگەڵ کردوون" له رێزەیی پێغەمبەران و خوداپەرستانی راستی و شەهیدان و پیاوچاکەکان، چ هاوڕێیانیکێ چاکیشن ئەمانە!﴾، جا زانیمان وا سەرپیشک دەکرێ!

پێغەمبەر

دواپۆژە ئەلە دەبێت

هەرۆهە دەلی: پێغەمبەری خواﷺ نا بە سینگمەوه، پیش ئەوهی بەمری گویم بۆ شل کردبوو، گوئیستی بووم دەیفەرموو: ((خوایه لیم خۆشبه، بەزەیییت پێمدا بیتهوه و بمگەیهنه لای خۆت-الرفیق الاعلی-))! هەرۆهە وتویهتی: بەراستی له بەخششەکانی خوا بەسەر مەوه ئەوهیه پێغەمبەری خواﷺ له نۆرەپۆژ و مالی منا و لەنیوان سینگ و قورگما وهفاتی کرد و، خوای گەوره لەسەرەمرگا لیکمانی تیکەل کرد!

لوا و تەیهکی

پێغەمبەر

(عبدالرحمنی کوپی ئەبویهکری برام هاته ژوروه و سیواکێکی تەری پێبوو، منیش پێغەمبەری خواﷺ پال دابووو سنگمەوه! بینیم پێغەمبەری خواﷺ بۆ سیواکەکی دەروانی، زانیم حەزی له سیواکەو خوی پێوه

پێغەمبەر

سیواک بەکار

دەمێتێت

گرتووه.

پێم وت: بۆتی وەرگرت؟

بەسەر ئاماژەی کرد: بەئێ.

منیش سیواکەکم لە (عبدالرحمن) وەرگرت و نەرم کردەووە پاشان پێمدا.. جا بە دەمیدا هێنا و بەشێوەیەکی زۆر جوان سیواکی پێکرد، پاشان هەرلێ دا پێمی بدا، بەلام نەیتوانی و لە دەستی گەوتە خوارووه.. خوای گەرە لە دواپۆژی دنیا و یەکەم پۆژی ئاخیرەتدا لیکمانی پێکەوه تێکەڵ کرد!!

وه گوتیوتی: لەبەر دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ مەشکۆلەیکەم هەبوو
 دەبچوونی
 رۆحی پێژنی
 پێغەمبەر لە
 لاشەی پێژنی
 که ئاوی تێدا بوو، دەستی دەر بە ئاوهکەدا و دەم وچاوی پێ دەسپری،
 پاشان دەیفەرموو: لا اله الا الله، بەراستی مردن ئێش و ئازاری هەیه..
 پاشان پەنجەی چهپی راست دەر کردەووە دەیفەرموو: فی الرفیق الاعلی، فی
 الرفیق الاعلی.

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ رۆحی کیشرا و دەستی لەناو ئاوهکە لار
 بویهوه.

کاتی که ملی لار بویهوه، من بۆیم دەروانی، زانیم که پێغەمبەر تهواو
 بووه.

که نفسی دەرچوو، هیچ کات بۆنی وا خوێشم نەکردووه.

بۆنی میسک
 له ماله که دیت
 (ئوم سەلهمه) خوای لێرازی بێت، گوتیوتی: (ئەو پۆژەی پێغەمبەری
 خوا ﷺ وەفاتای کرد، دەستم خستە سەر سینگی، چەند جومعهیکە پاش
 ئەوه بەسەرما تێپەری، شتم دەخوارد و دەستنۆژم دەرگرت، کهچی بۆنی
 میسکەکم لە دەست نەدەرپۆشت!!)

کۆچی دوايي پێغەمبەری خوا ﷺ له چێشتەنگاوی پۆژی دوشەممەي
 چێشتەنگاوی رۆژی
 دوشەممەي
 دوانزەي
 دوانزەي (ربیع الاول)ی سالی یانزەي کۆچیدا بوو!!
 هەوالی کۆچی دوايي پێغەمبەری خوا ﷺ لەنیو موسلماناندا
 - ربیع الاول - دا
 بوو

بلاویویہوہ، تووشی صہدمہ و سہرسامی ہاتن، ہہیانبوو بہراستی
نہدہزانی.!

عومہر
وتار دہدا و
وہفاتی پیئفہمبہر
رہت دہکاتہوہ

(ئہبوہورہیرہ ﷺ) دہلئی: کاتئی پیئفہمبہری خواہ ﷺ وہفاتی کرد،
عومہری کوپری خہتتاب ہستا و وتی: لہ راستیدا چہند پیاوئیک لہ
دوہووان وا ہلدہبہستن کہ پیئفہمبہری خوا وہفاتی کردوہ، لہ راستیدا
نہمردوہ، بہلکو چووہ بو لای پەرورہدگاری، ہرورہک چۆن موسای کوپری
عیمران چوو، کاتیک چل پۆژ لہ گہلکہی پەنہان بوو، پاشان گہرایہوہ بو
لایان دواي ئوہوی و ترا مردوہ، بہخوا پیئفہمبہری خواہ ﷺ دہگہریتہوہ،
ہرورہک موسا گہرایہوہ، دہست و پیئی ئو پیاوانہ دہپریتہوہ کہ دہیانوت
پیئفہمبہر ﷺ مردوہ!

ئہبوہکر
لہ (سنج)
دہگہریتہوہ

(سالم کوپری عوبہید ﷺ) دواي نوئیزی بہیانی پڑیشت بو (سنج) بو لای
ئہبوہکر، ہہوالی وہفاتی پیئفہمبہری خواہ ﷺ پیئگہیانہ.
ئوہیش بہسواری ماینہکہی ہات، تا چووہ ناو مزگوتہوہ، بینی وا
موسلمانان قسہ لہسہر کوچی دواي پیئفہمبہری خوا دہکەن، ہہندیک
باوہر دہکەن و، ہہندیکیشیان باوہر ناکەن، قسہی لہگہل کەسیان نہکرد.
عائیشہ، خواي ئی رازی بیئت، دہلئی: ئہبوہکر بہسواری ماینیک لہ
مالہکہیہوہ لہ (سنج) ہات و چووہ مزگوتہوہ، قسہی لہگہل کەس نہکرد،
تا چووہ خزمەتی پیئفہمبہری خواہ ﷺ، لہ کاتیکدا ئو بہسہرچہفیک
داپۆشرابوو.

ئو قسہیہی
ئہبوہکر
بہرامبہر بہ
پیئفہمبہری وت

رووی پیئفہمبہری خواہ ﷺ ہلدایہوہو پاشان کەوت بہسہریدا، ماچی
کرد، پاشان گریا.. پاشان وتی: لہ جیئی دایک و باوکم ئہی پیئفہمبہری
خوا، لہ ژیان و مردندا پاک و پوختی، بہخوا ہیچ کات خوا دوو مردنت
لہسہر کو ناکاتہوہ، ئو مردنہی کەوا لہسہرت نوسرابوو، ئووا جیئہجئ
بوو!!

(ئیین عہباس ﷺ) ، دہلئی: ئہبوہکر ہاتہ دەرہوہ، لہوکاتہدا عومہری
کوپری خہتتاب قسہی بو خەلکی دہکرد.. ئہبوہکر وتی: عومہر دانیشہ..

عومریش دانه‌نیشتا!

پاشان وتی: عومر دانیشه.. عومر دانه‌نیشتا!

پاشان وتی: عومر دانیشه.. عومر دانه‌نیشتا!

کاتئ بینی بئ دهنگ نابئ، سسرکوته سسر دوانگه و رووی کرده
خه لکی، کاتئ خه لکی گوئیستی قسه کانی بون، روویان تیگرد و
عومریان به جئ هیشت.

ئه بوبهکر سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان وتی:

خه لکینه اهرک سیک موحه ممدی ده پرست، به راستی موحه ممد

مرد، نه وهشی خوای ده پرست، نهرا خوا زیندوهو نامری!

پاشان نه م نایه تهی خویندهوه: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ
الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ
شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ موحه ممد پیغه مبرئکه و چیر نیه "له پیش
نهویش زور پیغه مبر هاتون و چون، نه گمر بمرئ یان بکوژئ، له
نیسلام پاشگمز ده بنهوه!؟ اهرک س پاشگمز بیتهوه چ زیانیک به خودا
ناگه یمنئ، خودا پاداشتی سوپاسگوزارانی ده داتهوه. ﴿آل عمران/ ۱۴۴﴾.

تا نه بوبهکر نه نایه تهی نه خویندهوه، سویند به خوا خه لک و ایان
لیهاتوو نه یانده زانی خوا نه نایه تهی دابه زاندهوه، جا هر همه موویان
لییان و هرگرت و ده یان خویندهوهو بیریان ده کوتهوه.

عومر وتی: به خوا کاتئ گوئیستی نه بوبهکر بووم نایه ته کی
ده خویندهوه، وهک نهوه و ابوم له پیشدا هر نه بیستئ، نا لهو کاته دا
زانیم نهو له سسر هقه و پیغه مبرئ خواش ﷺ وه فاتئ فرمووه، بویه
قاچه کانه هلیان نه ده گرت و کورت به سسر زه ویدا.^۱

سه بارت به مردنی پیغه مبرئ خواش ﷺ، عایشه، خوای ئی رازی بیئت،
له سسر قسهی هریکه له نه بوبهکر و عومر ﷺ، ده دوی و ده لئ: (هر

نه بوبهکر
کچی دولی
پیغه مبر
را ده گه یمنئ

عایشه له سسر
مه لویستی
نه بوبهکر و
عومر ده دوی

۱- البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۴۱-۲۴۳.

وتاری له وتارەکانی ئەوان خودا سودمەندی کرد: عومەر خەلکی ترساند، لەپراستیشدا لەناو خەلکدا دوپووێسی هەبوو، بەوە خوا گەپاندیانێهوە، ئەبوبەکریش رێنمونی پیشانی خەلکی دا و دەستنیسانی ئەو مافانەى کرد که دەکووتە سەریان!!

هەر لە هەمان پۆژدا و لە دوانزەى (ربیع الاول)دا لە کەپرى بەنى ساعیدە بەیعت درا ئەبوبەکرى صدیق بکری بە خەلیفەى موسلمانان.. جارێكى تریش ان شاء الله له تروسكى دووهدا دەگەڕینیەو سەر ئەو بەیعت دانە.

لێرەدا دینە سەر باسی شۆردن و پاشان کفن و نوێژ لەسەرکردن و ئەسپەر دەکردنی پیغەمبەرى خواﷺ.

عائیشە، خۆای لێرازى بیئت، باسی ئەو پۆژە دەکا که پیغەمبەرىﷺ تێیدا کوچى دواى کرد و ئەو تەمەنى لەسەر رووى زهوى گوزەرى کرد. (عروەى کوپى زوبەین) لە عائیشەو، خۆای لێرازى بیئت، دەگێریتەووە که وتیەتى: (پیغەمبەرى خواﷺ له پۆژى دووشەممە، پاش تێپەر بونی دوانزە شوو له مانگی . ربیع الاول . کوچى دواى کرد، لەکاتیکیدا ئەو تەمەنى شەست و سێ سال بوو).

کوچى دواى
پەيامبەر له (٦٢)
سالیدا بوو

موسلمانان له پۆژى سێشەممەى سیانزەى (ربیع الاول)دا دەستیان کرد بە ئامادەکردنی پیغەمبەر بۆ بەخاک سپاردن، چونکە له پۆژى دووشەممە هەستان بە هەلبژاردن و بەیعت دان بە ئەبوبەکر بۆ خەلیفایەتى.

(عکرمە) له (ئەین عباسﷺ)هوە، دەگێریتەووە که وتیەتى: (کەس و کارى پیغەمبەر کوپونەووە بۆ شۆردنی که بریتى بون له (عباسى کوپى عبدالمطلب)ى مامى و (عەلى کوپى ئەبو طالب) و (فەضلى کوپى عباس) و (قوثمى کوپى عباس) و (ئوسامەى کوپى زەید).. خوا له هەموویان رازى بیئت.

چۆنیتى شۆردنی
پیغەمبەر و
کەن شۆردى

(عبداللهى کوپى زوبەین) له عائیشە، خۆای ئى رازى بیئت، دەگێریتەووە

که گوتویەتی: کاتی وستیان پیغمبەر ﷺ بشۆن، وتیان: ئایا جلەکان لە پیغمبەری خوا دامالینن ھەروەک لە مردووکانمان دادەمالینن، یا ھەر بە جلەکانیەوە بیشۆین؟ کاتی که جیاوازیون، خوا خەواندنی و ھیچ کەسێ نەما چەناگەیی بە سینگیەوە نەبێ. پاشان قسەکەریک لەلایەکی کەعبەوە که نەیاندەزانی کێیە، پێی وتن: پیغمبەر ﷺ بە جلەکانیەوە بشۆن!! ئەوانیش ھەستان و دەستیان کرد بە شۆرینی پیغمبەری خوا ﷺ که کراسەکەیی لەبەردابوو، ئاوەکەیان دەکرد بە سەر کراسەکەیدا و بە کراسەکەییەوە دەستیان بە لەشیدا دەھینا!!^۱

جا که شۆردیان، کفنیان کرد.

چۆنیتی کفنی
پیغمبەر

(عروەیی کوپی زوبەیر) لە عایشەو، خۆی لێرازی بیّت، دەگێریتەوە که گوتویەتی: پیغمبەری خوا ﷺ لە سێ جلی سپی یەمەنی که لە لۆکە دروست کرابوو کفن کرا، که کراس و میزەری لەگەڵ نەبوو.^۲

نویژکردن
لەسەر پیغمبەر،
بە تاک تاک
نەک بە کۆمەل

پاش ئەو نوێژیان لەسەر پیغمبەر کرد، نوێژکردنەکیان بە کۆمەل بوو بەلام لەگەڵ ئیمامدا نەبوو، بەلکو بە تاک تاک و پۆل پۆل نوێژیان لەسەری دەکرد.

کاتیەک لە مائی عایشەدا لەسەر تەختەبەندیک دانرابوو لەپۆژی سییەمەیی یانزەمی (ربیع الاول)، پیاوو و ژن و مندال و بەندە نوێژیان لەسەر دەکرد.

(عیکرەمە) لە (ئیین عەباس) ھو دەگێریتەو، گوتویەتی: (کاتی پیغمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد، پاش ئەو پیاوان بەبێ ئیمام نوێژیان لەسەر کرد، دوای لیبونەوەیان ئافرەتانیشت نوێژیان لەسەر کرد، پاشان مندالان نوێژیان کرد و دوای ئەوانیش بەندەکان ھاتن و نوێژیان لەسەر کرد.)

ھۆی بەتاک
نویژکردنیان

نویژەکانیان یەک یەک و بەدوای یەکدا بوو، لە نوێژکردنیان لەسەر

۱- البداية والنهاية ۵ : ۲۶۰.

۲- البداية والنهاية ۵ : ۲۶۲-۲۶۳.

پێغەمبەر ﷺ کەس ئیمامەتی بۆنە دەکردن.

هۆکاری بەکۆمەڵ نۆژنەکردنە کە یان نەبونی ئیمام نەبوو، چونکە بێبەخت دان بە ئەبوبەکرى صدیق ﷺ بۆ خەلیفەبەختی لە پۆزى دووشەممەدا کۆتایى پێنەهاتبوو!!

لەوانەى هۆى نۆژنەکردنە یان بە کۆمەڵ لەسەر پێغەمبەر-رەك هەندى لە زانایان دەلێن-ئەو بێ کە راستەوخۆ هەریەکە لە خەلکی نۆژى لەسەر بکا و بەبێ ئیمامیش، بۆ ئەوەى نۆژکردنە کە جار لەدوای جار دووبارە لەسەرى بێتەرە، ئەو بۆ هەموو پیاو و ئافرەت و مندال و بەندە و ئافرەتێکی کۆیلەى مۆسڵمان لە مەدینە نۆژیان لەسەر کرد.

ئەمە شیوازىکی تاییبەتە بە پێغەمبەرى خواوە ﷺ، بەلام مردووی مۆسڵمانان نۆژى جەنازەیان بە کۆمەڵ لەسەر دەکری.

لە پۆزى سێشەممە و شەوی چوارشەممەدا نۆژکردن بەتاک تاک لەلایەن مۆسڵمانانەو بەردەوام بوو.^۱

لە شەوی چوارشەممەى (ربیع الاول)دا مۆسڵمانان ویستیان پێغەمبەرى خوا ﷺ بە خاک بسپێرن.

پێغەمبەر لە شوێنى گیانکێشانیدا لە شەوی چوارشەممەدا نۆژا

نەیان دەزانی لەکۆندا ئەسپاردەى کەن، ئایا لەو شوێنەى گیانى کێشرا بوو، کە مالى عائیشە بوو، یا لە قەبرستانی (بقیع) لەنیوان مردووی مۆسڵماناندا؟

(عروە) لە (عائیشە)هوه، خواى ئى رازى بێت، دەگێریتەرە کە وتوێتە: (ئەبوبەکرى صدیق ﷺ وتى: گوێببستى پێغەمبەرى خوا ﷺ بوم دەیفەرموو: هەر پێغەمبەرىک لەکۆى گیانى کێشرا بێت، لەو شوێنە نۆژاوه).

ئەمەش مانای وایە پێغەمبەرى خوا ﷺ لە مالى عائیشە، خواى ئى رازى بێت، بنۆژى.

عائیشە، خواى ئى رازى بێت، خەویکی بینیبوو لەلای باوکی

خەو بینى
عائیشە
سەبارەت بە
سێ مانگە کە

گێڕابویەوه، لەناو هاووەلانداندا ئەبویەکر[ؓ]، لە ھەموویان زیاتر خەونی لێک دەدا یەوه، پێی وتبوو: سێ مانگم بینی کەوتنە ژۆرەکەمەوه.

ئەویش پێی وتبوو: ئەگەر خەوهکەت راست دەرچن، لە مالهکەتدا سێ کەس لە باشترین خەلکی سەر زەمین دەشاردرێنەوه!

کاتێ پێغەمبەری خوا^ﷺ گێشرا ئەبویەکر پێی وت: عائیشە! ئەمە یەکیکە لە چاکترینی ئێمە مانگانە ی کە لە خەوهکەدا بینیت.

ھەرۆک دەزانین ھەر یەک لە پێغەمبەری خوا^ﷺ و پاشان ئەبویەکر و پاشان عومەر لە مائی عائیشەدا بەخاک سپێردراون.

ئەو تەختەبەندە ی پێغەمبەری خوا^ﷺ رۆحی لەسەری گێشرا بوو، هاووەلان خستیانە لاوه، پاشان گۆرەکیان لە جێی تەختەبەندەکەدا

ھەلکەندن...

(قاسمی کوپی موحەممەدی کوپی ئەبویەکر) لە (عائیشە)، خوای لێراز ی بیت، دەگێریتەوه کە وتیەتی: (پێغەمبەری خوا^ﷺ لە پۆژی

ئەوانە ی چوونە ناو
گۆی
پێغەمبەرهوه

دووشەمەدا کۆچی دوایی کرد و لەشەوی چوارشەمەدا نێژرا).^١
پاش ئەوه ی گۆرەکە ھەلکەندرا و تەواو بوو، ھەر یەکە لە (عباس) و (فەضلی کوپی عباس) و (عەلی کوپی ئەبو طالب)[ؓ]، چوونە گۆرەکەوه...

ژۆرەکە ی عائیشە دەکەوتە پۆژەلانی مزگەوتی پێغەمبەرەوه، گۆرەکە ی پێغەمبەری خوا^ﷺ دەکەوتە سوچی پۆژئاوای خوارووی ژۆرەکە.

لەنواپیدا
گۆرەکە کەوتە ناو
مزگەوتەوه

ژۆرەکە ی عائیشە ھەروا لە پۆژەلانی ئەوه ی لە دەرەوه ی مزگەوت مایەوه تا خەلافەتی (وہلیدی کوپی عبدالملک). بەلام کاتێ (وہلیدی کوپی عبدالملک) بوویە خەلیفە، فەرمانی کرد بە والیەکی لەسەر مەدینە (عومەری کوپی عبدالعزیز) کە مزگەوتی مەدینە فراوان بکا.. (عومەری کوپی عبدالعزیز) یش ھەستا بە فراوانکردنی مزگەوتەکە لە رووی

(ثابيت البنانى) له (ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ) ھوھ دەگىرپتەھوھ كە
گوتويەتى: جارىك پىغەمبەرى ﷺ بە سەردانى چوو بۇ لاي (ئوم
ئەيمەن)، منىش لەگەلى بووم، خواردنەھوھەكى دايە پىغەمبەرى خوا،
بەلام نەيخوارد، جا چ لەبەر ئەھوھى بەرۇزوو بوو، يا لەبەر ئەھوھى
ھەزى لىنى نەبوو، (ئوم ئەيمەن) قسەى پىكەنىناوى بۇ پىغەمبەرى
خوا ﷺ دەگرد.

جا كاتى پىغەمبەرى ﷺ كۆچى دوايى كرد، ئەبوېكەر بە
عومەرى گوت ﷺ: با بچىن سەردانىكى (ئوم ئەيمەن) بگەين!!
كاتى رۇيشتن ئەو گريا، پىيان وت: بۇچى دەگرى؟ ئەدى نازانى
ئەھوھى لاي خوايە بۇ پىغەمبەرەكەى ﷺ باشترە؟!
ئەويش پىيى وتن: بەخوا بەراستى دەزانم ئەھوھى لاي خوا بۇ
پىغەمبەرەكەى ﷺ باشترە، لەبەر ئەھوھىش ناگرىم، بەلكو بۇ ئەھوھ
دەگرىم كە سەروش (وھى) لە ئاسمان چىراوھ!!

ئەمەش دلىانى پەر لە قولپەى گريان كرد و دەستيان كرد بەگرىان.^١
(ھەسانى كۆپى ثابيت) شاعىرى پىغەمبەرى خوا، يەككە بوو
لەوانەى زۇر خەفەتبار بوو بە كۆچى دوايى پىغەمبەرى ﷺ، ئەم
خەفەتباريەش لە چەند قەسىدەيەكى شىعەرى بەرزدا تۆماركردوھ،
پىغەمبەرى ﷺ پى دەلاوينتەھوھ:
لەھوھى لەو لاواندەھوھەدا ھاتوھ:

ھەسانى كۆپى
ثابيت پىغەمبەر
دەلاوينتەھوھ

بطيبة رسم للرسول ومعهد
ولا تمتحي الآيات من دار حرمة
وواضح آثار وياقي معالم
بها حجرات كان ينزل وسطها
معارف لم تطمس على العهد آيها
فبوركت يا قبر الرسول وبوركت
وبورك لحد منك ضمن طيبا
تهيل عليه الترب أيد وأعين
لقد غيوا حلما وعلما ورحمة
وراحوا بحزن ليس فيهم نبيهم
يكون من تبكي السماوات يومه
وهل عدلت يوما رزية هالك
فبكي رسول الله بأعين عبدة
ومالك لا تبكين ذا النعمة الذي
فجودي عليه بالدموع وأعولي
وما فقد الماضون مثل محمد

منير قد تعفو الرسوم وتهمد
بها منبر الهادي الذي كان يصعد
وربع له فيه مصلى ومسجد
من الله نور يستضاء ويوقد
أناها البلا فالآي منها تجدد
بلاد ثوى فيها الرشيد المسدد
عليه بناء من صفيح منضد
عليه، وقد غارت بذلك أسعد
عشية علوه الثرى لا يوسد
وقد وهنت منهم ظهور وأعضد
ومن قد بكته الأرض فالتاس أكمد
رزية يوم مات فيه محمد؟
ولا أعرفك الدهر دمك يجمد
على الناس منها سابغ يتغمد
لفقد الذي لا مثله الدهر يوجد
ولا مثله حتى القيامة يفقد

وصلى الله على سيدنا محمد النبي الأمي، وعلى آله وصحبه وسلم
تسلیماً كثيراً، عدد ما احاط به علمه، وخط به قلمه، واحصاه كتابه!!

١- البداية والنهاية ٥ : ٢٨٠-٢٨١.

له بابه تي نه خوشي و سهره مرگ و وفات و سپاردن و لاواندنه وهی پیغه مبهری
خوادا ﷺ، پشتمان به سهرچاوه میژووویه دروسته کان به ستووه. زور پشت
نه ستور بووین به کتیبی (البداية والنهاية) ی پیشه وای میژوونوووسی فرموده ناس
(ابن کثیر)، سهیری (البداية والنهاية ٥ : ٢٢٣-٢٨٢) بکه.

هروه ما گهراوینه تهوه بو (السيرة النبوية) ی ثیین هیشام و (تاریخ الطبری) و (تاریخ ابن
أثیر) و (دلائل النبوة) ی بهیهه قی.

تروسکی دووهم

ئەبوبەكرى صديق لە نىوان جىنشىن بون و مردندا

زانيمان پىغەمبەرى ﷺ لە چىشتهنگاوى دوشەممەى دوانزەى (ربيع الاول)ى سالى يانزەى كۆچى لە مالى (عائيشە)، خاوى لىرازى بىت، كۆچى دوايى كرد، پاش چەند سەعاتىك لە كۆچى دوايى بە خىرايى موسلمانان بىريان لە هەلبژاردن و بەيەتدان بە خەلىفەيەك كردهوه.
 خۇزى پۇزى دوشەممەى ناوبراوا ناوا نەبووبوو، موسلمانان ئەبوبەكرى صدیقیان هەلبژارد بە خەلىفەى خۇيان، دواى ئەوه دەستیان كرد بە شۆرىن و كفن و نوێژ لەسەر كردن و ئەسپەردەكردنى پىغەمبەرى ﷺ.

ئەم هەنگاوه سەرکەوتوووه هەنگاویكى گەرەو پىشەنگى هاوێلان بوو، كەوا هەلبژاردنى خەلىفەى فەرمانرەوايان پىشخست بەسەر ئەسپەردەكردنى خۆشەويستترىن كەس لە دلياندا كە (محمد ﷺ)ه، ئەمەش ئامازەيە بۆ ياساى فەرمانرەوايى لە ئىسلامدا و، گرنكى بونى فەرمانرەوايەكى پىشەوايە كە خەلىفەيە، كە كاروبارى موسلمانان بەرپۆه دەبا و حوكم بە فەرمانەكانى خوا دەكات.

دروستيش نىە پاىەى ئىمامەت و خەلافەت لە خەلىفە چۆل بى، هەرچەندە بۆ چەند سەعات يا چەند پۇژىكيش بى، پىويستيشە هەلبژاردن و بەيەت دان بە خەلىفە پىش هەموو كاروبارىكى تر بكوئى، هەروەك چۆن هاوێلانى بەرپۆه جىبەجىيان كرد.

(عومەرى كۆپى خەتتاب) و (عبدالرحمنى كۆپى عەوف) ﷺ، فەرموودەى (كەپرى بەنى ساعده) و چۆنىەتى هەلبژاردنى ئەبوبەكرى صديق بۆ خەلىفەيەتى و بەيەت پىدائى يەكەمىمان بۆ دەگىرپۆهوه.

ئىبن عەوف و ئەكەى
 عومەر

(عبيداللهى كۆپى عبداللهى كۆپى عوتبەى كۆپى مەسعود) لە (عبداللهى كۆپى عەباس) هوه دەگىرپۆهوه كە (ئىبن عەباس) لە حەج بوو، دوا حەجىك

كە عومەر لە خەلافەتە كەیدا بە جینی هینابی، (ئیین عەباس) لەگەڵ
(عبدالرحمنی كۆپی عەوف) دا لە وەرزى حەجدا لە (مىنا) بون، قورئانى بە
(عبدالرحمنی كۆپی عەوف) دەخویندەوهو بۆی هەڵدەسەنگاند و گوینی ئی
دەگرت.

جارئیکیان (عبدالرحمنی كۆپی عەوف) گەراپەوه بۆ لای جینگەكەى
خۆی لە مىنا، (ئیین عەباس) یش چاوەڕێی دەکرد بۆ ئەوهى گوئیبىستى
قورئانەكەى بىت.

(عبدالرحمنی كۆپی عەوف) بە (ئیین عەباس) ی وت: پیاویك هات بۆ
لای (عومەرى كۆپی خەتتاب) ئەو كاتەى لە مىنا بووه، پێى وتوه: ئەى
ئەمیرى برواداران، فلان كەس دەلى: ئەگەر عومەرى كۆپی خەتتاب بەمى،
پاش ئەو بەیعت بە فلان دەدم بۆ خەلیفەیهتى!!

عومەرىش توپه بوو، وتى: هەر ئەمشەو لە مىنادا وتار بۆموسلمانان
دەدم، ئاگا داریان دەكەمەوه لەو خەلكانەى دەیانەوى كاروبارەكەیان داگیر
بكن! بە دیاریكردنى ئەو كەسەى دەیانەوى بىكەن بە خەلیفە، بەبى راویژ
و بەیعتى موسلمانان!!

(عبدالرحمنی كۆپی عەوف) پێى وت: ئەمیرى برواداران! ئەوه نەكەى،
لەسەر ئەوهش ئەمشەو وتار بۆ خەلكى نەدهى! چونكە وەرزى حەج هەموو
رەشوکی و هەرچی و پەرچیهكى تیدا كۆدەبیتەوه. جا كاتى دەتەوى وتار
بدهى، ئەوانن لە پێشەوهى كۆپه كەتدا ئاماده دەبن، دەترسم قەسەیهك بكەى
حالى نەبن و لێى تى نەگەن و لە شوینی دروستى خۆیدا داینەنن، بەلكو
بە هەلە لێى تىگەن و لەنێو خەلكیدا بلاوهى پى بكن و بیدەنه پال
تۆش!!

ئیین عەوف
نامزگارى عومەر
دەكات
كە لە مىنا
وتار نەدات

بەلام چاوەڕێی كە تا دەچیتەوه مەدینه، كە خانە و جینگەى كۆچ و
سوننەتە، لەوى لەگەڵ زانا و خانەدانى موسلماناندا كۆدەبیتەوهو چیت
دەوى پىیان بلن، ئەوانیش لە وتەكانت حالى دەبن و لەشوینی خۆیدا
دایدەنن و لە قەسەكانت تىدەگەن!

(عومەر) پیی وت: إنشاء الله نه گهر به ساغ و سه لامه تی گه پرامه وه
مه دینه، له یه کهم جینگه دا که لیی راده وه ستم و له یه کهم وتاریکدا که
دهیده م نه وه یان پی راده گه یه نم.

ئین عومر
وتاره که ی عومر له
مه دینه ده گن پتاره

(عبدالرحمنی کوپی عومر) گوتی: کاتی که وه رزی حج کو تایی هات
و چوینه مه دینه و یه کهم جومعه ی پاش گه رانه وه مان هات، هر زوو چووم
بو مزگه وت.

کاتی که چوومه مزگه وتی پیفه مبه ره وه ﷺ، دیتم (سه عیدی کوپی
زهید) پیشم که وتوه وه له سوچیکی لای راستی دوانگه که وه دانیشتوه.
منیش له تهنیشیتی وه له نزیکیدا دانیشتم، به شیوه یه که هر دو نه زنوم به
نه زنوکانی نووسابوو.

کاتی ئیمه دانیشتبوین، (عومهری کوپی خه تتاب ﷺ) هاته ژوره وه،
له وکاته دا به (سه عیدی کوپی زهید) م وت: هر ئیسته (عومر) له سهر
دوانگه و وتاری جومعه که یدا قسه یه که ده کا که پیشتر نه یوتوه که سیش
جگه له وه نه یوتوه.

(سه عیدی کوپی زهید) نکولی له قسه که م کرد و وتی: له وانه نیه
قسه یه که بکا که پیشتر که س نه یوتبئ.

پی م وت: ده بیینی..!

عومر
له وتاره دیدا
چی وت

(عبدالرحمنی کوپی عومر) وتی: (عومر) له سهر دوانگه که دانیشتم،
کاتی که بانگهر له بانگ بویه وه، هه ستایه سه ریئ و سو پاس و
ستایشیکی شایه ن به خوای کرد و پاشان وتی:

(خه لکینه! ئیسته چند وته یه کتان پی ده لیم، قه ده ری خوا وایه که
پیتان بلیم، ناشزانم، له وانه یه له نزیکی مردندا بم، هر که سی له قسه کان
حالی بن و عه قلی بیگری و تی بگا، با تا به کوئ ده کا و ده روا بیگه یه نیت
و له نیو خه لکیدا بلاوی بکاته وه. هر که سه ش لیی حالی نابئ و عه قلی
نایگری و تی ناگا، با باسی نه کا.. رازی نیم و دروست نیه دروم
به ده مه وه بکا!!

خوای بەرز و بالا (موحەممەدی ﷺ) بە ھەق و پەواوە ناردوو، کتیبی
 ھەبێ بلی: ئایەتی رەجەم کردن لە قورئاندا نابینن.

نامازە بە
 حوکمی رەجعی ئێن
 و بیایوی زیناکار
 دەکات

لێرەو بەھۆی وازھێنان لە فەرزیك که خوا دایبەزاندوو گومرا بێن،
 رەجەم کردن لە کتیبی خوادا بۆ ھەرکەسێ خیزاندار بێ لە پیاو و ئافرەت
 ھەق و رەوايە، ئەگەر بەلگە یان سەپیری یان دان پیاوان ھەبێ!
 ئاگادار بن کەوا ئیئە دەمانخویند: باووباپیرانتان پشتگوێ مەخەن،
 ئەگەر پشتگوئییان خەن ئەوا سەپلەییان کردوو.

عوامەر
 بەبێ رابوێژ و
 مەلێزاردن
 رەفزی خەلاقەت
 دەکات

ئاگادارین، پێغەمبەری خوا ﷺ فرموویەتی: ((پیاوما ھەلمەدەن، ھەرەک
 گاوریەکان بە عیسانی کوپی مەریەمد ﷺ، ھەلیان دەدا، چونکە من بەندە
 خوا، بلین بەندە و پێغەمبەری خوا ﷺ!!))
 ئەو شەم پێگەیشتوو کە یەکیک لە ئێو و تویەتی ئەگەر عومەر بمری،
 بەیعت بە فلان دەم!

ھیچ یەکن لە ئێو فریو نەخوا بەھەی بلی: لە راستیدا بەیعتی
 ئەبوبەکر لەناکاو و کتوپر بوو!

بەخەلیفەبوونی
 صدیق
 پێوەر نیە

بەئاگابن ئەو بەو شیوہیە بوو، بەلام خوا لە زیانەکانی پاراستینی،
 ئەمڕۆ لەنیو ئێو دەدا هیچ کەسێ نیە بە وینەئە ئەبوبەکر، گوێراپەلی بکری و
 بۆی بپوانریت!

لەو دەنگ و باسانەئە لەکاتی کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ ھەمان بوو،
 (عی) (و زوبیر ﷺ) لەگەڵ ئەوانەئە لەگەلیان بون لە مالی (فاتیمە) ی کچی
 پێغەمبەری خوا ﷺ بەجیمان، ھەموو پشتیوانانیش لە کەپری بەنی
 ساعیدە بون و لەگەلمان نەبون. کۆچەرانیش لە دەوری ئەبوبەکر
 کۆیبونەو، بە ئەبوبەکر و ت: ئەبوبەکر! با بچین بۆ لای برا

پشتىوانەكانمان!

چووين بۇ لايان لە كەپرى بەنى ساعىدە، لەرېڭادا بە دوو پياوچاك
 گەيشتىن كە (عوەيمى كوپرى ساعىدە) و (مەعەنى كوپرى عەدى) بون، پېيان
 وتين ئەى كۆمەلى كۆچەرييان، دەتانهوئى بۇ كوئى بچن؟!
 وتم: دەمانەوئى بچين بۇ لاي برايانى پشتىوانمان.
 پېيان وتين: هەقتان نەبى و لېيان نزيك مەكەونەو، كارى خۆتان
 جىبەجى بكن!

پشتىوانان لە
 كەپرەكە بۇ
 مەلۇزارىنى
 خەلىفەبەك لەخۆيان
 كۆيونەتەو

وتم: بەخوا ھەر دەبى بچينە لايان!

چووين بۇ لايان لە كەپرى بەنى ساعىدە، بينيمان وا كۆيونەتەو لە
 نيوانياندا پياويكى داپوشراو ھەيە خۆى بە جەكانى داپوشيوە.
 وتم: ئەو كىيە؟
 وتيان: (سەدى كوپرى عوبادە)يە.
 وتم: چيەتى؟

وتيان: نازارى ھەيە و نەخۆشە.

ئىمەش لەگەليان دانىشتين.

كاتى دانىشتين وتاربيژەكەيان ھەستا، سوپاس و ستايشىكى
 شايستەى خواى كرد، پاشان وتى:

((لەدواى سوپاس و ستايشى خوا، ئىمە پشتىوانى خوا و بەشە
 ھەرەزورى سوپاى ئىسلامين، ئىوەش ئەى كۆچكەران دەستەو كۆمەلېكن
 لە ئىمە، كۆمەلېك لە ئىوە ھاتون و دەيانەوئى لە ريشەمان لادەن و ماڤمان
 داگيركەن و لەم كاروبارە(خەلافت) دەرمان بكن!!))

كاتى بى دەنگ بوو، ويستم قسە بكم، قسەم رازاندوبيوە و خۆم
 نامادەكردبوو بۇ ئەوەى وەلامى وتاربيژەكەيان بدەمەوەو لە بەردەمى
 ئەبوەكريش ئەم قسانە بكم.

من وا ھەستم ھمكرد ھەندى توندى تىدابين، بەلام ئەبوەكەر لەمن بە حيلم
 و بەريقارتر بوو، پىمى وت: لەسەرخۆبە! چونكە دەيوست خۆى قسە بكات،

منیش پیم ناخۆش بوو توپەری بکەم، چونکە لەمن شارەزا و بەسام تر بوو. ئینجا ئەبوبەکر دەستی بە قسەکرد، سویند بەخو، هیچ وتەیکە بەجێ نەهێلا، کە من پیم خۆش بێ، لەوەی خۆم بۆ نامادە کردبوو و رازاندبومەوه، هەر هەمووی بە ئاسانی و لەسەرەخۆیی وت، باشتەر لەوەی کە من دەموست بێئیم.

ئەبوبەکر لە
وتارەکهیدا
چی وت

لە وتارەکهیدا وتی: (پاش سوپاس و ستایشی خوا، ئەوەی کە باستان کرد، ئێوه شایستەیی ئەوهن، بەلام عەرەب بۆ ئەم کارە تەنها دان بەم هۆزەیی قورپەیش دادەنن، چونکە لەرووی نەسەب و شوینەوه لە ناوەندی عەرەبدان، من رازیم یەکن لەم دوانە هەلبژێرن، دەستی من و (ئەبو عوبەیدەیی کوپری جەراح)ی گرت.

لەناو قسەکانی ئەبوبەکریدا تەنها ئەمەم پێ ناخۆش بوو، بەخو ئەگەر لەگەردنم بەدراپەو بە مەرجێ لە تاوان نزیکم نەکاتەوه، پیم خۆشترە لەوەی پێشەوای کۆمەڵی بە ئەبوبەکرێ تێدایێ.

کاتی ئەبوبەکر ئەمەیی وت، یەکنیک لە پشتیوانان کە (حەبابی کوپری موندز) بوو وتی: (انا جزیلها المحکک، وعذیقها المرجب) وهك ئەوەی بئێ: من شارەزا و لیژانم و پیویستە رام وەرگیری و بەقسەم بکری.

حەبابی کوپری موندز
وہ لاسی ئەبوبەکر
دەداتەوه

وتی: ئەی قورپەیشیەکان، با لە ئیمە ئەمیریك و لەئێوهش ئەمیریك هەبێت.

کاتیك (حەبابی کوپری موندز) ئەمەیی وت، غەلبەغەلب زۆر بوو، دەنگەدەنگ بەرزبوویەوه تاوهکو ترسی ناكۆکیم ئی نیشت، بە ئەبوبەکرەم وت: ئەبوبەکر! دەستت درێژ کە.. ئەبوبەکر دەستی هیئا- عومەریش بەیعتی پێدا، پاشان کۆچکەران بەیعتیان پێدا، پاشانیش پشتیوانان بەیعتیان پێدا.

عومەر لە وتارەکهیدا ئەوهش زیاد دەکا و دەلی: بەخو لە هیچ کارێکدا نامادە نەبون، لە بەیعتدان بە ئەبوبەکر ﷺ بەهێزتر بووی.

لە راستیدا ترساین ئەگەر لەویدا پشتیوانان جیا ببنەوهو بەیعتەکە

ئەنجام نەدەین، ئەوا لەدوای ئیمە بەیعتیک بەدی بێنن و بیدەن بە کەسێک لە خوێیان، جا ئەو کاتە یا دەبێ شوێنیان بکەوین و بەیعت بەدەین بە بەیعت پندراوەکەیان، بەمەش کارێک بکەین کە پێسی رازی نین و بەرزەووەندی موسلمانانیشی تێدا نیە، یا ئەوەتانی پێچەوانەو نەیاریان بین، لەمەشەو خراپەکاری رووبدا.

هەرکەسێ بەبێ راویژی موسلمانان بەیعت بە ئەمیری بدا، ئەوا نە خۆی و نە ئەوەشی بەیعتی پێداوە بەیعتەکەیان پەسەند نیە!!^۱

پاشتر ئەبویەکر هۆکاری پەسەندکردنی بەیعت پێدانهکە ی روون دەکاتەو، لەبارە ی رووداوەکانی کە پری بەنی ساعیدە (رافعی طائی رضی اللہ عنہ) پرسیاری لە ئەبویەکر کرد، جا لەو شتانی بە (رافعی) وت ئەو بوو کە پێدانهکە ی روون دەکاتەو وتی: (بۆیە بەیعتدانیانم ئی وەرگرتن، لەو ترسام ئەگەر بەیعتەکە رەت کەمەو فیتنە هەلگیرسی، پاشانیش هەلگەرانەو روویدات).^۲

بەیعت پێدانی ئەبویەکر لەلایەن کۆچەران و پشتیوانان لە کە پری بەنی ساعیدە لە پۆژی دووشەممە ی دوانزە ی (ربیع الاول) ئەنجام درا. (عباس) یاخود (عەلی) یا (زوبەیری کۆری عەوام) بەهۆی سەرقالیبیان بە کاروباری ناشتنی پێغەمبەرەو ﷺ ئامادە ی ئەم بەیعتی یەکەمە نەبون.

لە پۆژی دواتردا، سێشەممە ی سیانزە ی (ربیع الاول) لەلایەن کۆچەران و پشتیوانانەو لە مزگەوتی پێغەمبەری خوا بەیعتی دووہمی گشتی بە ئەبویەکر درا، ئەمەش پاش بەیعتی یەکەمی تاییبەت بوو کە لە کە پری بەنی ساعیدەدا ئەنجام درا.

لەکاتی کدا (عومەری کۆری خەتتاب رضی اللہ عنہ) درژە ی بەیعتی یەکەمی بۆمان گیرایەو، ئەوا (ئەنەسی کۆری مالیک رضی اللہ عنہ) درژە ی بەیعتی دووہممان بۆ دەگیریتەو.

(ئەنەسی کۆری مالیک) وتویەتی: کاتی کە پۆژی سێشەممە هات،

۱- البداية والنهاية ۵ : ۲۴۵-۲۴۷.

۲- البداية والنهاية ۵ : ۲۴۷-۲۴۸.

ئەبویەکر
هۆکاری
پەسەندکردنی
بەیعت

پێدانهکە ی روون
دەکاتەو

دوو بەیعت بە
ئەبویەکر درا،
یەکەمیان پۆژی
دووشەممە لە

کە پری بەنی

دوہمیان بەیعتی
تێکە ی خەلکی بوو
پۆژی سێشەممە لە
مزگەوت

(عومەرى كوپرى خەتتاب) ﷺ لەسەر دوانگەكە دانىشت، ئەبوبەكرىش لە تەنىشت دوانگەكەى بەبى دەنگى دانىشتبوو.

كاتى خەلكى لە مزگەوتدا كۆبونەوه، (عومەر) هەستايە سەرپى و وتى:
 بەهيوابووم پىغەمبەرى خوا ﷺ بەابايە و دواى هەموان و لەپاش
 هەموومان بەردايە، جا كە موخەمەد ﷺ كۆچى كردووه، ئەوا خواى گەوره
 نورىكى رىنیشاندەرى لەنىوتان جى هيشتووه، رىنمونی پى وەر دەگرن كە
 ئەویش رىنمونی پىغەمبەرى خوا ﷺ، ئەبوبەكرىش هاوئەلى پىغەمبەرى
 خوايە و درەم كەسى ئەشكەوتەكەيه و، خواى گەورهش لەسەر ئەو كۆكى
 كردوون، بۆ هەلسوپانى كاروبارىشتان لە هەموو موسلمانى لەپىشتەرە، دە
 هەستن بەيعەتى پى بەدەن!

عومەر لە مزگەوتدا
 وتار دەدا و دواى
 بەيعەتدان بە
 ئەبوبەكر دەكا

پاشان عومەر بە ئەبوبەكرى وت ﷺ:

سەر كەوه سەر دوانگە، ئەبوبەكر چوووه سەر دوانگەكە و لەلايەن هەموو
 كۆچكەران و پشتيوانانەوه بەيعەتى پىدرا.

پاشان ئەبوبەكرى صدیق ﷺ دەستى بە قسەكردن كرد، سەرەتا
 سوپاس و ستايشى خواى كرد، دواى ئەوه وتى: لەدواى سوپاس و
 ستايشى خوا، هۆ خەلكىنە! من كراومەتە كار بەدەستتان، بى ئەوهى
 چاكترىنتان بى، جا ئەگەر چاكەم كرد ئەوا يارمەتيم بەدەن، ئەگەر خراپەشم
 كرد راستم بەكەنەوه. راستگووى سپاردەيه، درۆش ناپاكىه. بى هيزتان
 بەلامەوه بەهيزە هەتا بەويستى خوا مافى خۆى بۆ بگيرمەوه، بەهيزىشتان
 بەلامەوه بى هيزە هەتا بەويستى خوا مافى ئى وەردەگرمەوه.

دەقى وتارەكەى
 ئەبوبەكر لەكاتى
 بەيعەتدانى گىشتیدا

هەر كۆمەلىكيش دەستبەردارى جيهاد بى، ئەوا خواى گەوره زەليليان
 دەكات و، هەر كۆمەلىكيش كردهوى خراپەيان تىدا بلاوبويەوه، خواى
 گەوره بەلايان بەسەردا دەبارىنى. تا من گوپرايەلى خوا و پىغەمبەرەكەى
 دەبم گوپرايەلىم بۆ بكن، خۆ ئەگەر لە خوا و پىغەمبەرەكەى ياخى بووم،

ئەوا گوڭپرايەلەيم بەسەرتانەرە نامىنى!!!^١

(ئەبوسەئىدى خودرى) ﷺ بەيەتدانەكەي (عەلى كوپى ئەبوئالب) مان

بۇ دەگىڭپىرتەوھە كە بە (ئەبوبەكرى صديق) ي داوھ ﷺ.

زوبەير و عەلى
لە ھەمان نەزدا
بەيەت بە ئەبوبەكەر
دەدەن

(ئەبوسەئىدى خودرى) ﷺ گوتتەتتى: كاتتى ئەبوبەكەر سەر كەوتە سەر

دوانگە، سەيرى دەم و چاوى خەلكەكەي كرد، (زوبەيرى كوپى عەوام) ي

نەبىنى، جا داواي (زوبەير) ي كرد و ئەويش ھات، ئەبوبەكەر پىنى وت: ئەي

كوپى پورى پىنغەمبەر ﷺ و ھاوئلى دلسۆزى! ئەوھ دەتەوئ ھىزى

موسلمانان پەرتەوازە كەي؟

(زوبەير) گوتتى: ئەي خەلىفەتتى پىنغەمبەرى ﷺ، ھىچ گازاندەت

لەسەر نىھ.

بۆيە، زوبەير ھەستا و بەيەتتى بە ئەبوبەكەر دا.

پاشان سەيرىكى تىرى خەلكەكەي كرد، (عەلى كوپى ئەبوئالب) ي

نەبىنى، جا داواي (عەلى) ي كرد و ئەويش ھات.

ئەبوبەكەر پىنى وت: ئەي ئاموزا و زاواي پىنغەمبەرى ﷺ، ئەوھ

دەتەوئ ھىزى موسلمانان پەرتەوازە كەي؟

(عەلى) وتى: ئەي خەلىفەي پىنغەمبەرى ﷺ، گازاندەت لەسەر نىھ.

عەلى ھەستا و بەيەتتى بە ئەبوبەكەر دا!!!

رىوايەتە صەھىحەكەي (ئەبوسەئىدى خودرى) بەلگەيە لەسەر ئەوھي

عەلى و زوبەير لە پۇژى دووھى وەفاتى پىنغەمبەرى ﷺ خوادا ﷺ كە پۇژى

سېشەم بوو بەيەتتەيان بە ئەبوبەكەر داوھ.^٢

ئەوھشى بەلگەيە لەسەر گىنگى ئەم فرمودە صەھىحەي (ئەبوسەئىدى

خودرى) ئەوھيە كە پىشەوا (موسلىم كوپى حەجاج) خاوەنى (الجامع

الصحيح) كە دروستترىن كىتابى فرمودەيە لەداواي (صحيح البخارى) -

چوو بۆ لاى مامۇستاكەي پىشەوا (موھەممەد كوپى ئىسحاق كوپى) بە ئەبوبەكەر لەگەل

خەلكە

١- البداية والنهاية : ٥ : ٢٤٨.

٢- البداية والنهاية : ٥ : ٢٤٩.

خوزەيمە) خاۋەنى (صحيح ابن خزيمة) وپرسىياري ئەم فرمودەيە لىكرد،
(ئىبن خزيمة)ش فرمودەكەى بۇ نووسى و بۇى خوئندەوه.

جا موسليم به (ئىبن خزيمة)ى مامۇستاي وت: ئەم فرمودەيە وشترىك
دەھىنى!

(ئىبن خزيمة) وتى: نەك ھەر تەنھا وشترىك دەھىنى، بەلكو ھەزار يان
دوو ھەزار زىپ و زيو دەھىنى.

لەوانەى كە بەلگەيە لەسەر ئەوہى (عەلى كوپى ئەبو طالب) لە
بەيەتدانى دووہم و گشتى و لە پۇژى سىشەمەدا لەو كەسانە بووہ
بەيەتتى بە ئەبوہكر داوہ، ئەوہيە كە (حەبىبى كوپى ئەبو ثابت)
دەيگىرئەتوہ كە دەئى: حەبىبى كوپى
ئەبو ثابت
پەلەكرنى عەلى لە
بەيەتدانان
بۇ دەگىرئەتوہ

(عەلى كوپى ئەبو طالب) لە مالى خوئدا بوو، پياويك ھات بۇ لاي، پىنى
وت: ئەبوہكر بۇ بەيەت پىدان دانىشتوہ.

عەلى لەبەر پەلەيى بە كراسەكەيەوہ بەرەو مزگەوت چوو، كراس و
كەواى لەبەردا نەبوو، پىنى ناخۆش بوو لە بەيەت دوابكەوئى، پاشان
بەيەتتى بە ئەبوہكردا، ئەوجا دانىشت و ناردى بەدواى كەواكەيدا تا
بۇيان ھىناو لەبان كراسەكەيەوہ لەبەرى كرد.

(عەمرى كوپى حەريث) پرسىياري لە (سەئىدى كوپى زەيد[ؓ]) كرد و
پىنى وت: ئامادەى وەفاتى پىغەمبەرى خوا^ﷺ بووى؟
وتى: بەئى.

پىنى وت: كەى بەيەت بە ئەبوہكر درا؟
سەئىد وتى: ئەو پۇژەى پىغەمبەرى خوا^ﷺ كۆچى دوايى كرد،
موسلمانان پىيان ناخۆش بوو بەشى لە پۇژىكىش بىننەوہ بەبى ئەوہى
لەناو كۆمەلدا بژىن!!

وتى: ئايا ھىچ كەسنى بىن فرمانى ئەبوہكرى كرد؟ سەئىدى كوپى زەيد
رادەگەبەئى
كە ھىچ
ھارەلئىك لە بەيەت
دوانەكەوتوہ
سەئىد وتى: نەمە، مەگەر كەسنىك ھەلگەراپئەتوہ، يا كەسنىك كە نزيك
بوو ھەلگەراپئەتوہ، خواى گەورە پشتيوانانى رزگار كرد، ھەموويان كۆك

بون لەسەری و بەیعتیان پێدا!

وتی: ئایا هیچ کەس لە کۆچکەران دانیشت و بەیعتی پێ ئەدابێ؟
 سەعید گوتی: نەخێر، کۆچکەران بەدوای یەکدا ھەموو بەیعتیان پێی دا!!
 (عبدالرحمنی کوپری عەوف) یش ﷺ و تارێکی تری (ئەبوبەکر) مان بۆ
 دەگێڕێتەو، پاش ئەوێ بەیعتی دووھمی گشتیان پێی دا..
 (عبدالرحمنی کوپری عەوف) گوتیەتی: ئەبوبەکر و تازی دا و گوتی:
 ھیچ کاتێ نە پۆژێ نە شەوێ سوور نەبووم لەسەر ئەمیرایەتی نە لە نەینی
 و نە لە ئاشکرادا داوام نەکردووھ.

زوبەیر و عەلی نوای
 بەیعتدانیان

عەلی و زوبەیر گوتیان: بەخوێ توپەبونمان تەنھا لەبەر درەنگ راویژ سەرزەنشتی خۆیان
 پێ کردنمان بوو! ئێمە وادەبینن ئەبوبەکر شیاوترین کەسە بە
 خەلیفەیت، ئەو ھاوھەلی ئەشکەوتە، ئێمە ریزی ئەو دەزانین، پێغەمبەری
 خواش لە کاتی ژیاانیدا فرمانی پێی کردووھ نوێژ بە خەلکی بکا.^۱

عەلی دوو جار
 بەیعت بە ئەبوبەکر
 دەدا

عەلی کوپری ئەبو طالب ﷺ دوو جار بەیعتی بە ئەبوبەکر ﷺ داوھ:
 جاری یەکەم/ پۆژی سێشەممە، دووھم پۆژی کۆچی دوایی پێغەمبەری
 خوا ﷺ، کاتیەک کە بە پەلە ھات، تەنھا کراسیکی لەبەردابوو، ھەرۆک
 (حەبیبی کوپری ئەبو ثابت) روویەتی کردوھ.

جاری دووھم/ لەدوای کۆچی دوایی فاتیمە، خوای لیبراژی بیّت، کە
 پاش شەش مانگ لە کۆچی دوایی باوکی ئەمیش کۆچی دوایی کرد.^۲
 عەلی لەو شەش مانگدا ھەردەم لەگەڵ ئەبوبەکر بووھ ﷺ و لە ھیچ
 کاتیکیدا لێی جیا نەبوھ و لە کۆر و کۆبونەوھکانی دانەپراوھ. لە راویژ و
 بەرپۆھبردنی کاروباری موسلماندا بەشداری دەکرد.

ھۆی توپەبوونی
 فاتیمە لە
 ئەبوبەکر و،
 رەواپوونی ئەبوبەکر
 لەو کاردا

ئەوھشی فاتیمە لە ئەبوبەکر توپە کردبوو، داواکردنی میراتی باوکی
 بوو لە ئەبوبەکر، ئەویش پێی راگەیاندا بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ ھیچ
 میراتیکی بەجێ نەھێشتووھ.

۱- البداية والنهاية ۵ : ۲۵۰.

۲- البداية والنهاية ۵ : ۲۸۶.

ئەبوھورەیرە رضی اللہ عنہ لە پیغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەرە که گوتویەتی: میراتی من لە دینار و درەم بەش بەش ناگرێ، ئەوەی لەدوای نەفەقە ی خێزانهکانم و ھاوکاری کاربەدەستەکانم دەمینیتەرە صدەقەیه.

عائیشە، خوای لێرازای بیّت، گوتویەتی: کاتێ پیغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد، خێزانهکانی کۆبونەرە، و یستیان عوسمان بنێرن بۆ لای ئەبو بیکر، بۆ ئەوەی داوای میراتی لێبکەن!

عائیشە پێی وتن: ئەدی پیغەمبەری خوا ﷺ نەیفەرموو: ئیمە میراتیمان ئێ ناگرێ، ئەوەی جێی دەهێلێن بۆ خێر و صدەقەیه؟ ئیتر لەسەر ئەو رێککەوتن.

فاتیمە داوای میراتی پیغەمبەر دەکات لەگەڵ ئەوەی که میراتی ئێ ناگرێ

(عروە کورپی زوبەین) رضی اللہ عنہا دەگێڕێتەرە که: (فاتیمە) و (عباس) چون بۆ لای ئەبو بیکر رضی اللہ عنہ تکای بەشەمیراتی خۆیانیان دەکرد لە هی پیغەمبەر بەو مەبەستە ی زەویەکی (فەدەک) ویشک (سەم) ی خەیبەر یان پێدات..

ئەبو بیکریش پێی گوتن: من لە پیغەمبەری خوا ﷺ بیستووە فەرموویەتی: ئیمە میراتمان ئێ ناگرێ، ئەوەی بەجێی دەهێلێن سەدەقەیه، کەس و کاری موحەممەدیش لەم ماله بەشیان دەدرێ! بەخوا من هیچ کاریک وازناھێنم گەر بینیبیتم پیغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دابی، منیش ھەر ئەنجامی دەدەم.

پیش وە فاتمی

فاتیمە، ئەبو بیکر رازی دەکا

(فاتیمە) تۆرە بوو، قەسە لەگەڵ (ئەبو بیکر) دا بێ ﷺ.

پیش ئەوەی (فاتیمە)، خوای لێرازای بیّت، کۆچی دوایی بکات، (ئەبو بیکر) چوو مالهەکی و رازی کرد!

(عامری شەعبی) وتویەتی: کاتێ (فاتیمە)، خوای لێرازای بیّت، نەخۆش کەوت، ئەبو بیکر چوو بۆ لای، داوای مۆلەتی لێکرد..

عەلی بە (فاتیمە) ی وت: ئەو ئەبو بیکرە و داوای مۆلەتت ئێ دەکا!
(فاتیمە) پێی وت: پێت خۆشە مۆلەتی بەدەم؟
گوتی: بەلێ.

(فاتیمە) مۆلەتی ئەبوبەکرى دا، ئەویش ھاتە خزمەتی و داوای رازیبونى لیکرد و پێى وت: بەخوا خانو و مال و کەس و کار و ھۆزم تەنھا لە پێناوی رازیبونى خوا و رازیبونى پێغەمبەرى خوا و ئێوھ ئەى ئەھلى بەیت بەجى ھىشتووھ!

بەردەوام داوای رازیبونى لى ئەکەرد تا رازى بوو!

عەلى لە داوای کۆچى

فاتیمە جارێكى تر

بەیعت دەدا

کاتیک (فاتیمە)، خوای ئى رازى بیئت، کۆچى داوایى کرد، عەلى چوو بۆ لای (ئەبوبەکر) لە مزگەوت، لە پێش موسلماناندا قەسە لە گەل کرد، مافی (ئەبوبەکر) بە گەورە نیشان دا، فەزڵ و پێشینهى لە ئیسلامدا باس کرد، پاشان بەیعتى پێدا.

ئا ئەمە دووھم بەیعتى عەلى بوو بۆ ئەبوبەکر لە داوای کۆچى داوایى (فاتیمە)، وەک تەئکیدکردنەوھى ریکەوتنەکە. ^٢ بەلام بەیعتى یەکەمى پۆژى سێشەممەى دووھم پۆژى کۆچى داوایى پێغەمبەرى خوا ﷺ بە ئەنجام گەیشتبوو، ھەر وەک ھاوھەلان دەگێرناوھ و ئیمامى (موسلیم) ی خواوھنى (جامع الصحیح) و مامۆستا کەى ئیمام (ئەبى خزیمە) تەرجیحى دەدەن!

بەلام کاتى بەیعتى دووھمى عەلى درا بە ئەبوبەکر، ھەندى لە وایان زانی بەیعتى گێرەر و ھەکان گومانیان برد عەلى لە پێشدا بەیعتى ئەدابتى. بەلام دروست ئەو یە کە فەرموودەناسان و گێرەر و ھە جى متمانەکانى وەک ئیمامى موسلیم رەحمەتى خوایان لىبى فەرمویانە. ^٢

١- البداية والنهاية ٥ : ٢٨٩.

٢ مەبەست ریکەوتنى فاتیمە و ئەبوبەکرە.. (وەرگێت).

٣ البداية والنهاية ٥ : ٢٨٦.

بۆ درێژەى روداوى کە پەرى (بەنى ساعیدە) و بەیعتى یەکەم و دووھمى ئەبوبەکر و بەیعتى یەکەم و دووھمى عەلى پۆى، سەبرى ئەم سەرچاوانە بکە:

١- (الروض الأنف) ی سوهیلی، رافەى (سیرة ابن ھشام). ٧ : ٥٥١-٥٥٧.

٢- (مسند احمد بن حنبل) بە تحقیقى (شعب الأرنؤوط) ١ : ٤٤٩-٥٥٤.

٣- (تاریخ الطبری) ٣ : ٢٠٣-٢١١.

خوای گەوره خۆری بۆ موسڵمانان ویست، کاتێ خستیە دلیانەوه که ئەبویبەکر رضی اللہ عنہ بە خەلیفە بۆ خۆیان هەلبژێرن.

یارمەتی خوایی

بۆ موسڵمانان

لە هەلبژاردنی

ئەبویبەکر بە خەلیفە

لەرستییدا ئەبویبەکر واجبێکی قورس و ئەرکیکی گەورە لەپێشدا بوو، بۆ چەسپاندنی پایەکانی دەولەتی خیلافەت و چارەسەری گرفتە تووشەتاتو و ترسناکەکان، که لە ئەنجامی کۆچی پێفەمبەری خواوە رضی اللہ عنہ هاتەکایەوه.

خوای گەوره ئەبویبەکرێ سەرکەوتوو کرد بۆ پای پەسەند، لەو هەموو کاروبار و پروداو و گرفتانهی که رویەپروی بونەوه.

ئەبویبەکر لەلایەن راجیساواز و هەلگەپراوه و یاخیوانەوه رویەپروی چەندەها سازشکاری و فریودان و پێشنیاری سەیر و سەمەرە هات، بۆ ئەوهی واز لە خۆی و موسڵمانان بەینن، هەندێ لە هاوه‌لانی مەیلی بەلای ئەو پێشنیار و سازشاندە چوو، تا ئەو کاتە موسڵمانان بەهێزتر دەبن.

بەلام خوای گەوره نای بە دلی ئەبویبەکرەوه رضی اللہ عنہ تا هەموو ئەو شتانهی

خوای گەوره

ئەبویبەکرێ بۆ پای خستیانه بەرچاوی و ئەو سازشانه پەسەند نەکا و تەنازول نەکات و،

پەسەند سەرکەوتوو جیگیر و چەسپاو بیئت لەسەر کیتاب و سوننە و ریزین (سیرە) ی پێفەمبەری کرد رضی اللہ عنہ.

ئەگەر ئەبویبەکر ئاماژە ی هەندێ لە هاوه‌لانی وەرگیرتایە بەوهی لەگەل یاخی یوان هەلی بکردایە و نەرم و نیان بواپە و لەگەل زەکات نەدەران و هەلگەپراوه‌کاندا رێک بکەوتایە، ئەوا هەر لە پۆزانی یەکەمیەوه دەولەتی ئیسلامی شەریعیەتی لە دەس دەدا و دەولەتی ئیسلامی لە پابەندی ورد و بەرچاو رۆشنانە ی بە کیتاب و سوننەوه لای دەدا.

پەزای خوا لە ئەبوهورهیره بێ کاتێ که وتی: سویند بەو خوایی که جگە لە خۆی پەرستراویکی تر نیە که شایەنی پەرستن بێ، ئەگەر ئەبویبەکر خەلیفە نەبواپە، خودا نەدەپەرسترا!

سەرەتای خەلافەتی ئەبویبەکر بە کۆمەلێک هەژاندنی توندوتیژ و گرفتیی سەر دەمی ئەبویبەکر

بەهەژان و گرفت

٤ (البدایة والنهاية) ی ابن کثیر ٥: ٢٤٥-٢٥٤ و ٥: ٢٨٥-٢٩١. زۆریە ی پشت پێ-بەستنه کانم دەستی بیکرد

لەسەر گێژانەوه‌کانی (ابن کثیر) و تەرجیح و تەحقیقه بەنرخەکانی یوه. (رحمه الله)

توند دهستی پيكرد، به لّام خواى گهوره هاوكارى كرد له دامهزاندن و جينگيربون و جوان چارهسهرکردنيكى پابهندانه به كيتاب و سوننهوه.

لهو گرفته توندانهى روبهپوى ئهوبهكر بويهوه:

ترسناكترينى ئه

چوار گرفتهى

روبهپوى بويهوه..

١) گرفتى كوچى دوايى پيغهمبهرى خواﷺ. لهپيشدا ههلوئست و

چارهسهرى ئهومان باس كرد لهو تروسكه ميژوييهى رابورد.

٢) گرفتى ههلبژاردنى خليفه و كوئونهوهى خهلكى لهسهرى و زالبون

بهسهر تووى ناكووى و دوبهركى و دهستكهوتنى رازيبونى پشتيوانان و

رازيبون و بهيعهتدانى (ئالى بهيت) وئنهى (عهباس) و(عهلى)ﷺ، له پيشيشدا

قسهمان لهسهر چؤنيهتى چارهسهرکردنى ئهه گرفتهمان كرد.

٣) گرفتى بهريكردى سوپاي ئوسامه.

٤) گرفتى سازشكار و پيشنيارهكانى زهكات نههران.

وهستانى سوپاي

ئوسامه بهمى

نهخوشى وكرچى

دوايى پيغهمبهروه

به لّام بابتهى سوپاي ئوسامه، ههروهك دهزانين پيغهمبهرى خواﷺ

ئاراستهى سوپاي (ئوسامهى كوچى زهيدى) كردبوو رووهو (بلقاءى) و لّاتى

شام بهوا، بؤ ئهوهى لهوى روبهپوى رؤم بيتنهوهو تۆلهى باوكى (زهيدى) دوايى پيغهمبهروه

كوچى حاريتشه)ش بسيننى كه لهوى و له جهنگى (مؤته)دا شهيد ببوو.

سئ ههزار خهباتكارى موسلمانى لهگهندا بوو، تياياندا گهوره هاوه لّانى

وئنهى (عومهرى كوچى خهتتاب) بووﷺ. كاتى سوپا دهستى كرد به

رؤيشتن، پيغهمبهرى خواﷺ نهخوشى مردنى گرت، ئوسامهش سوپاكهى

له ناوچهى (الجرف)ى نزىك به مەدينه مؤلّ دا، تا بزانى حال و بالى

پيغهمبهرى خواﷺ چؤن دهبن؟

كاتى كه پيغهمبهرى خواﷺ كوچى دوايى كرد، سوپاكهى ئوسامهش

له رؤيشتن كهوت، به لّام دواى كوچى دوايى پيغهمبهرى خواﷺ گرفتهكان

لهسهر موسلمانانى مەدينه زياتر بوو. كاتى كه دووهروى له مەدينه دا

بههركهوت، هؤزه عهربهكانى دورگهى عهربهى و دهورى مەدينه

ههلهگهپانهوه و چهندهها كەسى درؤنن به بهركهوتن كه بانگهشهى

پيغهمبهرايه تيان دهكرد، ههندى له عهربهكان زهكاتيان نه دا، دوژمن و

هەلگەراوە و زەمات نەدەرمان و یاخییوان کۆمەلیان کۆرە کرد بۆ هەلکوتانە
سەر خەلیفە و داگیرکردنی مەدینە و دەستگرتن بەسەر خەلافەت دا.

گەورە ھاوژەیان دەوری خەلیفە ئەبوبەکرى صدیق رضی اللہ عنہ تێبینی ئەم
مەترسیانەیان دەکرد، کە چاوی تێپەربوون، وای بۆچوون سوپای ئوسامە بە
هەرسێ هەزار موچامیدەکەو لەناو مەدینە بێننەو بۆ رۆبەرپوونەو
دەستە داگیرکەرەکان.

ناماژەیان بۆ
ئەبوبەکر کرد
سوپای ئوسامە
هەلۆه شینتەو

هەر بۆیە ناماژەیان دایە ئەبوبەکر کە سوپاکە بەئێلێتەو و نەینێرێ بۆ
شام، هەرۆک کە پیغەمبەری ﷺ فرمانی کردبوو بەرێ بکەو، وایان
دەبینی حیکمەت لەو هەدا نیە سوپاکە لە مەدینە بچیتە دەرۆه و لەم
بارو دۆخە ناسکەشدا مەدینە لە باشتەین پیاوھەکانی کە سێ هەزار کەسن

چۆن بکری!!

بەلام ئەبوبەکر بە ناماژەکردنەکیان رازی نەبوو، هەرچەندە ھاوێش و
ھاوھەستی مەترسیەکان بوو، هەستی بە ترسناکی هەلۆستەکە دەکرد.
بەلام چۆن لیوایەک هەلۆه شینتەو کە پیغەمبەری ﷺ گرتی داینت؟!
چۆن سەردەمی خۆی بە هەلۆه شانەوێ فرمانیک دەست پێ بکا کە
پیغەمبەری ﷺ دەری کردووە؟ ئەی چۆن سوپایەک بوەستین کە
پیغەمبەری ﷺ پێکی هینابن؟

سووبونی ئەبوبەکر
لەسەر بەرێگرتنی
سوپاکە

پێویستە سوپاکە بخرێتە رێ، هەرۆک پیغەمبەری ﷺ فرمانی
دابوو، دواي ئەو هەرچیک دەبێ با بێن، دیارە هەر چاکەش دەبێ،
چونکە خوا ئومەتیک تێک نادا لە کاتی کدا فرمانی پیغەمبەری ﷺ
جیبەجێ دەکا!!

(عروە کوری زوبەیر) لە (عائیشە)و، خوای لی-رازی بێت،
دەگیریتەو کە توپەتی: کاتی بیعت بە ئەبوبەکر درا و پشتیوانانیش
لەسەر ئەو کۆک بون، عەرەب سەرچەم هەلگەرانەو دوو پوویسی
بەدەرکەوت، جۆلەکە و گاوریتی سەریان بەرز کردووە، موسلمانانیش
بەھۆی کۆچی دواي پیغەمبەرەکیان ﷺ و کەمی خۆیان و زۆری

عائیشە بەسەرمانی
سوپای ئوسامە
دەگرتتەو

دوژمنیان، ەوک مەری بەر لێزمەبارانی شەوژەنگیان لێها تیبوو.
 ئەبوبەکر گوتی: با سوپای ئوسامە ئامادەبێ و، بەرێ بخرێ.
 ئەوانەى لە دەوری بون وتیان: لە راستیدا سوپای ئوسامە زۆرینەى
 مۆسڵمانانى بەردەستی تۆیە، عەرەبیش ھەلگەراونەتەو، ناکرێ کۆمەلى
 مۆسڵمانان پەرتەوازە بکەى، پێویستە لەلای خۆت بمیننەو!
 ئەبوبەکر گوتی: بەخوا لیوایەک ھەلناوێ شینمەرە پێغەمبەرى خوا گرنى
 دا بێت، سویند بەوێ نەفسى منى بەدەستە، ئەگەر بزانم دێندەکان
 دەمرفینن، سوپای ئوسامە دەخەمە رێ، ھەرەک چۆن پێغەمبەرى خوا ﷺ
 فرمانى کردبوو، ئەگەر لە مەدینە تەنھا خۆم مابیتەمەرە ئەوا دەبخەمە رێ.
 ھەرەھا ئەبوبەکر وتى: من سوپایەک بوەستینم و گیردەم کە
 پێغەمبەرى خوا ﷺ ناردویەتى، ئەگەر وا بکەم ئەو جورئەتى کارێکی
 گەرەم کردو!

سویند بەوێ نەفسى منى بە دەستە، ئەگەر ھەموو عەرەب بەسەرما
 دەن، پێم خۆشترە لەوێ سوپایەک گیردەم و بوەستینم پێغەمبەرى خوا ﷺ
 خستویەتێه رێ.

ئوسامە! بکەرە رێ بەرەو ئەو شوینەى فرمانت پێکراو، لەو شوینەو
 بچەنگی کە پێغەمبەرى خوا ﷺ فرمانى پێکردى، لەلای فەلەستینەو بو
 سەر خەلکی (موتة)، بشزانە لەدوای تۆ خوا دەمان پارێزێ!!

سوپای ئوسامە ئامادەى رویشتن کرا، ئەبوبەکر چوو بۆ (جرف) بۆ
 بینین و نامۆزگاری پێدانیان.

ئەبوبەکر بە پیادە
 سوپا دەخاتە رێ و
 دلاوی مۆلتەتى
 مانەوێ عومەر
 لەلای خۆی دەکا

ئەبوبەکر بە پیادە دەرویشتن بۆ لایان، لەکاتیگدا سەرکردەى سوپا
 (ئوسامەى کۆپى زەید) -کە تەمەنى لە بیست خوارتر بوو- بە سواری
 بوو.

ئوسامە ئەمەى بە گونجاو نەزانى، چۆن دەبێ ئەو بە سواری بێ و
 خەلیفەى مۆسڵمانان ئەبوبەکر بەپێی بڕوا.

ئوسامە بە ئەبوبەکرى وت: یا ئەوھتا سوار بە، یاخود منیش بە پیادە

دەرۆم!!

ئەبوبەکر پێی وت: بەخوا نە سەردەمکەوم و نە تۆش دادەبەزی، چیم ئی
 دئ گەر سەعاتیک لە پیناوی خوادا پینەکانم تۆزای بن!!
 لەبەر ئەوەی (عومەری کوپی خەتتاب) سەریازیک بوو لە سوپای
 ئوسامەدا، ئەبوبەکریش پینستی بە عومەر بوو بۆ بەرپۆەبەردنی کاروباری
 موسلمانان، بۆیە ئەبوبەکر مۆلەتی لە ئوسامە خواست تا عومەر لای خۆی
 بەئیلتەوه، ئەبوبەکر پێی وت: ئەگەر پیت باش بیت عومەر لە مەدینە لای
 خۆم بمینیتەوه!! ئوسامەش رەزامەندی لەسەر ئەمە دەرپەری.

ئوسامە بە سوپاکەیهوه رۆیشت تا گەیشتە سنوری (بلقاء)، خوارووی
 وڵاتی شام، لەوئ هەلی کوتایە سەر عەرەبەکانی ئەوئ، ئەوانەیی هاوکار و
 بەکرێگیراوی رۆمەکان بون، ئوسامە بەخۆی و سوپاکەیهوه شەست پۆژ ون
 بون، پاشان بە غەنیمەت و سەرکەوتوییەوه بۆ مەدینە گەرانەوه.
 گەرانەوهی
 سوپاکەیی ئوسامە
 بە سەرکەوتویی
 پاش
 شەست پۆژ

حیکمەت لە دید و بۆچوونی (ئەبوبەکر) لە بەرپۆەبەردنی سوپاکەیی
 ئوسامە و هەلنەوهشانەنەوهی لیوایەک کە پینغەمبەری خواﷺ گرتی دابوو
 هەبوو.

ئەم حیکمەتەش ئەبوهورەیرە روونی دەکاتەوه کاتئ وتی: سویند بەو
 خوایەیی جگە لە خۆی پەرستراویکی تر نیە، ئەگەر ئەبوبەکر هەلنەبۆژرایە
 بە خەلیفە، خوادا نەدەپەرسترا! لەسەر ئەمە سئ جار سویندی خوارد.

پینان وت: ئەبوهورەیرە! بۆ؟

وتی: پینغەمبەری خواﷺ (ئوسامەیی کوپی زەید)ی ئاراستەیی شام کرد،
 بەلام کاتئ گەیشتنە (ذئ خەشب) پینغەمبەری خواﷺ رۆحی کیشرا،
 عەرەبەکانی دەوری مەدینە هەلگەرانەوه.

هاوه لانی پینغەمبەری خواﷺ لە دەوری ئەبوبەکر کوپونەوهو پینان وت:
 ئەبوبەکر! سوپای ئوسامە بگێرە دواوه! چۆن دەیاننیری بۆ بەردەمی رۆم
 ئەکاتیکدا عەرەب هەلگەرانەتەوه؟

ئەبوبەکر گوتی: سویند بەو خوایەیی جگە لەو پەرستراویکی تر نیە،

گەر سەگ قاچی خێزانەکانی پێغەمبەری ﷺ بەکێش کەن، سوپایەک ناگیرمەوه پێغەمبەری خوا ئاراستەى کردبێ و لیوایەک هەلناوەشینم پێغەمبەری ﷺ گرتی داى!!

كاتى سوپای ئوسامە بەرەو شام رۆیشت، بەلای هەر هۆزێكى عەرەبدا دەپۆیشتن، دەیان وت: ئەگەر بڕوادارەکان لە مەدینەدا بەهێز نەبونایە، ئەم سوپایەیان بەرێ نەدەخست.

ئەو هۆزانە ترسیان ئی نیشت و کۆلیان دا لە رۆبەرپوونەوهی موسلمانانی مەدینە.

ئەمەش فەزڵ و گەورەیی دامەزراویە لەسەر بەرنامەى پێغەمبەری ﷺ، هەرەك (صدیق ﷺ) ئەنجامی دا!!

گرفتى چوارەم زەكات نەدانی هەندىك و، خستنه پێش چاوى هەندى گرفتى زەكات نەدەرەكان لەبەردەم ئەبوبەكردا
پیشینار و سازش بوو بۆ (ئەبوبەكر)، هەلۆیستی ئەبوبەكریش، سەرەرای ئەو بارودۆخە قورسەى كە تیایدا دەژیا، دامەزراوى لەسەر هەق و تەنازل نەکردن لە هیچ بەشینك و، سازش نەکردن یا موداهەنە نەکردن بوو!

(موحەممەدى كورپى ئیسحاق) وتویەتى: لەكاتى كۆچى دوایى مۆزە عەرەبەكان یا هەلگە پارە یا زەكات نەدەر بون پێغەمبەردا ﷺ جگە لە خەلكى مەككە و مەدینە، هەموو عەرەب پاشگەز بوونەوه:

(اسد و غطفان) پاشگەزبونەوه سەرکردەكەیان (طەلحەى كورپى خوەیلدى ئەسەدى) بوو.

(كەندە) پاشگەزبونەوه سەرکردەكەیان (ئەشعەشى كورپى قەیسى كیندى) بوو.

(رەبیعە) پاشگەزبونەوه و سەرکردەكەیان (مەعرورى كورپى نوعمان) بوو.
(حنیفە) پاشگەزبونەوه سەرکردەكەیان (موسەیلەمەى كورپى حەبیب)ی درۆزن بوو.

(سەلیم) پاشگەزبونەوه سەرکردەكەیان (الفجاءة بن عبد یالیل) بوو.

(تەیم) پاشگەزبونەوه سەرکردەكەیان (سوجاجى كچى حارث) بوو.

(قاسمی کوپی موحەممەدی کوپی ئەبویەکر) وتویەتی:
 (اسد) و (غطفان) و (طی) لەسەر (طولەیحە) کوپی خوەیلیدی ئەسەدی
 کۆبونەوه و چەند وەفدیکیان ئارد بۆ مەدینە تا لەگەڵ ئەبویەکر و
 موسلماناندا لەسەر ئەدانی زەکات رێک بکەون.

چەند پێشیارێک بۆ
 ئەبویەکر تا نوێزیان
 بەین زەکات ئی
 بەسەند بکات

وتیان: بەلام نوێژ، ئەوه جیبەجیبی ئەکەین و ئەنجامی دەدەین، بەلام
 زەکات نادەین، چونکە جزیهیە، ئیئە کاتی خۆی زەکاتمان دەدا بە
 پێغەمبەری خواﷺ، بەلام کە ئەو مرد، ئەوا لەپاش ئەو نایدەین بەهیچ
 کەس.

زەکات نەدەرەکانی هۆزە عەرەبەکات زۆر بون، زەکات نەدەرەکان ئەم
 ئایەتەیان بە بەلگە دەهینایەوه بۆ زەکات ئەداندەکانیان:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ:
 لە داراییەکی هەیانە سەدەقیان ئی وەرگرە، تا بەوه پاک و خاوینیان
 بکەیتەوه. نزای باشیان دەرەق بکە، نزای تۆ ئۆقرەیه بۆ وان.﴾ التوبة: ١٠٣.

وتیان: ئیئە تەنھا زەکات بە کەسیک دەدەین کە نزای ئۆقرەو ئارامی
 بێت بۆمان، کە ئەوێش پێغەمبەری خواﷺ، جا کاتی مردووه، پاش ئەو
 نایدەین بە هیچ کەس.

یەک لە شاعیرەکانیان بەشیر دەیوت:

اطعنا رسول الله ما كان بيننا فيالعباد الله: ما لأبي بكر؟
 أيورثنا بكرة إذا مات بعده وتلك لعمر الله قاصمة الظهر!

هەندئ لە هاوێلان نەرم و نیانیان لەگەڵ زەکات نەدەرەکاندا پئی باشتر
 بوو، کە بەنوێژکردن وازیان ئیئەهێنئ و لەئاست زەکات نەدانیان
 بئەدەنگی بنوێنئ، چونکە کاتی کە بپوا لە دلیاندا بەهێز دەبئ زەکاتەکە
 دەدەن.

کەرە هاوێلان
 مەیلیان بەلای نەرم
 و نیانیادیە

بە ئەبویەکران وت: وازیان ئیئەبێنە لەوهی کە زەکات نادەن، تەنھا
 سوریوی لەسەر حق بەنوێژ پەسەندیان بکە و دلیان راگرە، تا ئیمان لە دلیان دامەزراو دەبئ،
 پاش ئەوه زەکات دەدەن!!

چەسپاوی ئەبویەکر
 سوریوی لەسەر حق

ئەبویەکر ﷺ وەلامینکی کەسینکی دانەوێه کە لەسەر هەق دامەزراوە و لێی
 دانا بەزێ و سازشی لەسەر ناکا:

بەخوای ئەگەر بزنیك - یا ئەو پەتەیی کە وشتی زەکاتی پێی
 دەبەستریتەوێه - پێم نەدەن کە پیشتر دەیاندا بە پێغه مەبەری ﷺ، ئەو
 لەسەر نەدانی لەگەڵیان دەجەنگم، لە راستیدا زەکات مافی ماله، بەخوای
 دەجەنگم لەگەڵ کەسانیک جیاوازی دەخەنە نیوان نوێژ و زەکاتەوێه!

جا کاتی ئەبویەکر ویستی لەگەڵ زەکات نەدەران جەنگی، لەو بارە یەوێه گەتوگۆی ئەبویەکر
 عومەر گەتوگۆی لەگەڵ کرد، پاشتر عومەر بە رایەکی ئەبویەکر رازی بوو. لەگەڵ عومەر
 (ئەبو هورەیره) ﷺ گوتیەتی: عومەر بە ئەبویەکر وت: لەسەر چی
 لەگەڵیان جەنگین، لە کاتی کەدا پێغه مەبەری ﷺ فرمویەتی: (فرمانم
 پێکراوە لەگەڵ خەلکدا جەنگم تا شاهییدی دەدەن کە هیچ پەرستراویک نیە
 جگە لەخوای، و موحەممەدیش نیراوی خوایه، ئەگەر ئەمەیان وت، خوین و
 مالیان لێم حەرام دەبن، مەگەر بە مافی خۆی نەبن)!

ئەبویەکر گوتی: بەخوای ئەگەر بزنیك - یا ئەو پەتەیی کە وشتی زەکاتی
 پێی دەبەستریتەوێه - پێم نەدەن کە پیشتر دەیاندا بە پێغه مەبەری ﷺ،
 ئەو لەسەر نەدانیان لەگەڵیان دەجەنگیم، لە راستیدا زەکات مافی ماله،
 بەخوای لەگەڵ کەسانیک جیاوازی دەخەنە نیوان نوێژ و زەکاتەوێه.
 عومەر وتی: هەر ئەو نەدەبوو کە هەستم کرد خوای گەورە سینە
 ئەبویەکر بۆ جەنگان گۆشاد کردووە، جا زانیم ئەو لەسەر حەقە!!
 (عومەری کوپری خەتتاب) روکار (ظاهری) فرمودەکی وەرگرتبوو، بەو
 شیوەیە هاتوو کە دان دەنی بە پاراستنی خوینی هەرکەسینک کە گۆ بە
 شایەتەمان دەکا.

سەرنجی ئەو تێبینیه گرنگی نەدا کە ئەبویەکر هەستی پێی کردبوو،
 لە پەییوەست کردنی نوێژ بە زەکاتەوێه و جیاوازی نەخستن لە نیوانیاندا و
 چەسپان لەسەر هەق و دانەبەزین لە هیچ بەشیک. پێکا بووی
 لە راستیدا ئەبویەکر پێکا بووی، هەر بۆیە خوای گەورە سینگی عومەر

لەجەنگی زەکات
 نەدەرەگاندا، ئەبویەکر
 پێکا بووی

و هاوه لانی بۆ ئهو ههقهی که له گهڵ ئه بویه کر بوو گو شاد کرد، سه ره نه چام هه موویان هاو ده نگ بون له سه ره جهنگی زه کات نه ده ران، ئه گه ره به پاشگه زبویه وه و هه لگه پراوه ش دانه نرین.

خوای گه وره فه رمویه تی: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ: ئه گه ره ته ربه یان کرد و نوێژیان به جهن هینا و زه کاتیان دا، ئه وا رییان ئی مه گرن. ﴿التوبة/ ۵.

(ئین عومر) له پینغه مبه ری خواوه ﷺ ده گێرێ ته وه که فه رمویه تی: ئیسلام له سه ره پینچ شت بنیات ده نرێ: شایه تی دان به وه ی که هه یچ په رسته راویک نیه جگه له خوا و موحه مه مدیش پینغه مبه ری خوایه ﷺ، و به جیهینانی نوێژ و زه کات دان و جه جی مالی خوا و پوژوی ره مه زان. ئایه ت و فه رموده که نوێژ و زه کاتی پیکه وه هینا وه و جیاوازی نه خسته ته نیوانیان.

به لکو به پینی گێرانه وه یه کی تری ئه و فه رموده یه ی که (عومر) به به لگه هیناویه ته وه هاویه کی له نیوان شایه تمان و نوێژ و زه کات کرد وه.

(عبداللهی کوپی عومر) ﷺ له پینغه مبه ری خواوه ﷺ ده گێرێ ته وه که فه رمویه تی: فه رمانم پیکرا وه به جهنگان له گه ل خه لکیدا تا شایه تی ده دن به وه ی که هه یچ په رسته راویک نیه جگه له خوا و موحه مه مدیش نیراوی خوایه، نوێژ جیه جی بکه ن و زه کات بدن، ئه گه ره ئه مه یان ئه نه چام دا ئه وا خوین و مالیان پارێزرا وه، مه گه ره به مافی ئیسلام و لێ پرسینه وه شیان له سه ره خوایه!!

هه رکاتی بیر له هه لوێسته که ی (ئه بویه کر) ﷺ ده که ی نه وه له گه رتی زه کات نه دان و ده مه زرا و بونی له سه ره هه ق، ئیمه پینی رازین، حالی موسلمانان ده بوایه چۆن بوایه ئه گه ره له گه ل زه کات نه ده راندا سازش و مه رایی بکر دایه و له سه ره هه ندی هه ق دا ببه زایه؟! که واته دامه زراوی له سه ره هه ق به م شیوه یه ده بی.^۱

چی به دی
ده دا ئه گه ره
ئه بویه کر له گه لیان
نهم بوایه!؟

^۱ له سه ره هه لوێستی ئه بویه کر به رامبه ر زه کات نه ده ران سه ییری ئه م سه رچاوانه بکه:

لە سەردەمی ئەبو بەکرى صدیقدا ﷺ کاروبارى دەولەتى ئىسلامى جىنگىربونى کاروبار جىنگىر و ئارام بوو، لەگەڵ زەكات نەدەرەکان جەنگا و شەرى هەلگەراوەکانى کرد و بەسەر بانگەشەکارانى پىغەمبەرایەتىدا زال بوو، (ئەسوەدى عەنسى) لە یەمەن و (موسەیلەمە)ى درۆزن لە یەمامە کوژران و (طولهیحى کوپى خوەیلیدی ئەسەدى) و (سوجاجى كچى حارثى تەمىمى) بۆ ئىسلام گەرانەوه.

لە خەلافەتى ئەبو بەکرى ﷺ دەستکرا بە رزگارکردنە ئىسلامیەکان (الفتوحات الإسلامیة)، ئەبو بەکر مۆلەتى دا دوو بەرهى جیهادکردن دژ بە کافران بکړتەوه:

بەرهى یەكەم/ بەرهى عىراقى بۆ جیهادى فارسەکان. بەرهى عىراقى
 موحاهیدەکان بە سەرکردایەتى موحاهیدی رزگارکەر (موثنەى کوپى حارثەى شەیبانى) چەندەها جەنگى توندی دژ بە فارسەکان ئەنجام دا و تیايدا خواى گەرە سەرکەوتن و سەرفرازی کردە بەشى موسلمانان.
 کاتیکیش (خالیدی کوپى وهلید ﷺ) لە جەنگى هەلگەراوه و زەکات نەدەرەکانى دورگەى عەرەبى لىبویەوهو زال و سەرکەوتوو بوو بەسەر (موسەیلەمەى درۆزن) و سوپاکەیدا، ئەبو بەکر فەرمانى پىکەر رووهو بەرهى عىراق بکشى بۆ ئەوهى سەرکردایەتى موسلمانانى تىدا بکړتە دەست و هەستى بە جیهادى فارسەکان.

(موثنەى کوپى حارثە) و سوپاکەى هاتنە پال سوپاکەى خالید... لىرەوه خالید و برا موحاهیدەکانى چەندەها جەنگى سەرکەوتوانەیان دژ بە فارسەکان ئەنجام دا.

بەرهى دووهم/ بەرهى شام بوو، کە لەوى جیهاد دژ بە رۆمەکان بوو، کە بەرهى شام بەهێزترین دەولەتى جیهانى ئەو سەردەمه بوو.

ئەبو بەکرى صدیق ﷺ چوار سوپای بە سەرکردایەتى چوار هاوئەلى گەرە نارد کە (ئەبو عوبەیدەى کوپى جەراخ) و (عەمرى کوپى

عاص(و یەزیدی کوپری ئەبوسوفیان)و(شەرەبیلی کوپری حوسنە) بون.
لە بەرەوی شامدا چەندھا جەنگ لەگەڵ رۆمەکاندا رویان دا، پاشان جەنگی
یەکلاکەرەوی (یەرموک) رویدا کە ئەبوبەکر لەو کاتەدا کۆچی دوایی کرد.

خەلافەتی ئەبوبەکر
کورت بوو

سەر دەمی ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ درنژ نەبوو، کۆچ کردنە کەسێ لە پۆژی
سینشەمەیی ۲۲ی (جمادی الآخرة) ۱۲ی کۆچی بوو، واتە خەلافەتە کەسێ
دوو ساڵ و سێ مانگ و دە پۆژ بوو.

لە کاتی وەفاتییدا تەمەنی شەست و سێ ساڵ بوو، کە هەر لەو تەمەنەدا
پێغەمبەری خواش وەفاتی کرد.

ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ زۆر خەمبار بوو بە کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ و آله و سلم.

هۆی مردنی
ئەبوبەکر

(عبداللہی کوپری عومەر رضی اللہ عنہ) گوتیەتی: هۆی مردنی ئەبوبەکر، کۆچی
دوایی پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ و آله و سلم بوو، چونکە زۆر خەمی ئی دەخوارد و
بەردەوامیش لاشەیی لاواز دەبوو تا وەکو مرد، لە پێش کۆچی دوایییدا
تووشی تاییەک هات.

عائیشە، خوای لی تازی بیئت، وتیەتی: ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ لە پۆژیکی
سارددا خۆی شۆرد، بەو هۆیەو توشی تا هات، پانزە پۆژ پێوہی
نەخۆش کەوت، نەیدەتوانی بچیت بۆ نوێژ، لەو کاتەدا عومەری کوپری
خەتتاب پێشنوێژی خەلکی دەکرد.

خەلکی سەریان لێدەدا و زیارەتیان دەکرد و پێیان وت: ئەرئ پزیشکت
بۆ بانگ نەکەین؟! گوتی: بینوومیەتی، وتیان: چی پئی وتی؟ گوتی: پئیمی
وت: (إني فعال لما أريد) بەراستی ئەوہی بەمۆئ دەیکەم!!

ئەبوبەکر مال
دەگێژتەوہ بۆ
(بیئت المال)

عائیشە گوتیەتی: کاتئ ئەبوبەکر نەخۆشی مردنی گرت، گوتی:
سەیرکەن بزانی ئەو تەہی بوومەتە سەر کردەہی موسلمانان چەندە مالم
زیادی کردوہ، پاش خۆم بینیرنەوہ بۆ خەلیفە و، بیگەریننەوہ بۆ (بیئت
المال)ی موسلمانان.. من هیچم لەو مالە ناوئ.

کاتئ کە کۆچی دوایی کرد بینیمان بەندەہیکە (نوبی) ووشتریکی
ئاوکیش و هەسانیک بۆ تیزکردنی شمشیز و پارچەقوماشیک کە پینج

درهم ناهینئى به جيئى هيشتووہ!!

ئىمەش ئەوانەمان بۆ لای (عومەرى كوپى خەتتاب ﷺ) نارد تا لە (بیت المال) دا داينبئى، كاتئ عومەر بينى دەستى كرد بە گريان و گوتى: رەحمەتى خوا لە ئەبوبەكر بئى، لەدواى خۆى، واليهكانى خۆى زۆر ماندوو دەكا!!

عائيشە، خواى لىرازى بيئت، گوتويهتى: كاتئ ئەبوبەكر لەسەرەمەرگا بوو، دانىشت و شايتەمانى هئنا و پاشان پيئى وتم:

نامۆزگارى
ئەبوبەكر بۆ
عائيشە و
كەرامەتەكەى

كچەكەم! ئەوهى زۆر پيئم خۆش بئى لەدواى خۆم دەولەمەند بئى تۆى، قورسترين كەسيش لام ناخۆش بئى هەژار بئى هەر تۆى، ئەگەر من بيست بار خورمام پيئدابوو، لەو بەرهى كە لە دارخورماكەمى دەرنن، بەلام ئەوانى تر دوو برا و دوو خوشكەكەت لەگەل تۆدا لەدواى من ميرات دەگرن.

عائيشە وتى: ئەوانە هەردوو براكەمن، ئەى خوشكەكەم كئيه؟

وتى: ئەوهى لە سكى (كچى خارجه) دايە، من وا گومان دەبەم كچ بيئت! كاتئ مرد، ژنەكەى (كچى خارجه) كچيكي بوو ناويان نا (ئوم كەلثوم)! ئەمەش كەرامەتيكە لە كەرامەتەكانى ئەبوبەكر ﷺ كە هەوالى داوہ بەوهى خيزانە زگپرەكەى (حەببىهەى كچى خارجهى كچى زەيد) كچى دەبئى، ئەوهبوو لەپاش مردنيشى كچى بوو.

مەبەستى لە وتەكەى بۆ عائيشە: دوو برا و دوو خوشكەكەت. دوو براكەى (عبدالرحمن و موحەممەد) و دوو خوشكەكەى (ئەسما و ئوم كەلثوم) بوو.

عائيشە، خواى لىرازى بيئت، گوتويهتى: لەو پۆژەى ئەبوبەكر كۆچى

كفن كرنى
ئەبوبەكر لە
كفننيكى كۆندا.

دوايى تيئدا كرد، پرسيارى ليم كرد پيئغەمبەرى خوا ﷺ بە چەند جل كفن كرا؟ وتم: لە سئ جلددا.

ئەبوبەكر بە عائيشەى وت: ئەم دوو جەلم بۆ بشۆن (رەنگ كرابون) و جليكى تريشم بۆ بكنن.

عائيشە وتى: باوكە! ئيمە حائمان باشە، ئەى بۆ سئ جلى نوئت بۆ

نەکرین!!

وتی: زیندوو لەمردوو شایستەترە بۆ شتی تازە، ئەمانە جلی کیم و

زوخاون!!!

ئەبوبەکر خیری موسڵمانی لەو هەدا دەبینی کە دەستنیسانی خەلیفەیهکیان بۆ بکا، ئەم جینشینی کردنە بریتی نیه لە دیاری کردنی خەلیفە ی پاش خۆی، بەلکو پالۆتتی ئەو بۆ خەلیفەیهتی، لەدوای خۆیشی کاروبار بۆ موسڵمانانە، جا یا ئەوە تانی ئەو هەلدەبژێرن کە خەلیفە پالۆتویەتی و بیعیەتی پێ دەدەن، یاخود پەسەندی ناکەن و جگە لەو هەلدەبژێرن، بەو مانایە بە خەلیفەبۆن لەدوای بیعیەت پێدانی خەلکی تەواو دەبێ و بەئەنجام دەگات.

ئەبوبەکر
لەدوای خۆی
خەلیفە یەک
دەپالۆتی

میژوونوس (عیزەدینی کوپی ئەئیر) لە کتێبە میژووییەکییدا (الكامل) باسیکی پوخت و بەسودی جینشین کردنی عومەری لەلایەن ئەبوبەکرەوه ﷺ باس کردووە.

(ئیین ئەئیر) وتەیهتی: کاتێ ئەبوبەکر وختی مردنی هات، (عبدالرحمنی کوپی عەوف) ی بانگ کرد و پێی وت:
لەبارە ی عومەرەوه هەوالم بدەری.

شایەتی
ئیین عەوف
بۆ عومەر

عبدالرحمن گوتی: بەراستی ئەو لە هەموو ئەوانە باشترە کە تۆ بەشیاوی خەلافەتیان دەزانی، بەلام توندوتیژیەکی تێدا یە.

شایەتی
ئیین عەوف
بۆ عومەر

ئەبوبەکر پێی گوت: توندوتیژیەکی لەبەر ئەوە یە من بە نەرم و نیانی دەبینی، ئەگەر کاروبار بکەوێتە دەستی و بییته خەلیفە، ئەوا زۆرێک لەو توندوتیژیانە وازی دینی، من بینیم ئەگەر تۆرە بووینم لە کەسیک لیخۆشبونی پیشاندوم، گەر نەرم و نیانیش بووینم بەرامبەر کەسیک، توندی کردوومەتەوه لەسەری!

پاشان ئەبوبەکر، (عوسمانی کوپی عەفان ﷺ) ی بانگ کرد و پێی وت:
لەبارە ی عومەرەوه هەوالم پێ بدە؟

وتی: نەینیهکی باشترە لە ئاشکراکە ی، لە ناواماندا وینە ی ئەو نیه.

ئەبوبەکر بە عوسمان و عبدالرحمنی وت: لەبارەى ئەوەى پێم وتن هیچ باس مەکن.

پاشان (طلحەى کۆپى عیبداﷲ) چوو ژۆرەووە بۆ لای ئەبوبەکر و پێى
وت: چۆن عومەر دەکەى بە جێنشین بەسەر خەلکیەو؟ خۆت دەبینى
عومەر چۆنە لەگەڵ خەلکی، لەگەڵ ئەوەى خۆت لە گەلیدای، ئەى ئەبى ھەر
خۆى بێت چۆن بێت؟ تۆ بە خزمەتى پەرورەدگار دەگەى، پرسىارى
رەعیەتەکت لى دەکا!!

ئەبوبەکر گوتى: دام نیشینن... دایان نیشانن..
بە (طلحەى) وت: ئایا ترسى خوا دەخەیتە بەردەمما ئەگەر
پەرورەدگار پرسىارى لى کردم، پێى دەلیم: چاکترین کەسم کردووە بە
خەلیفە بەسەر چاکترینى بەندەکانتەو.

عوسمان نوسراوى
جێنشین بون
دەنوسن
پاشان ئەبوبەکر، عوسمانى بە تەنھا بانگ کرد، بۆ ئەوەى نوسراوى
جێنشین بون بنوسن، بە عوسمانى وت: بنوسە:
(بسم الله الرحمن الرحيم، ئەمە ئەو پەیمانەى کە ئەبوبەکرى کۆپى
ئەبوقحافە بۆ موسلمانانى کردووە.
لەپاش ئەو..

ئەبوبەکر نەیتوانى قسەکانى تەواو بکات، لەھۆش خۆى چوو..
عوسمان ترسا ئەبوبەکر بمرئ پێش ئەوەى ناوى جێنشینەکە باس بکا و
لەمەشەو موسلمانان تووشى ناکۆکى و جیاوازی ببن، لەو کاتەى
ئەبوبەکر لەھۆش خۆى چوو، عوسمان نووسى:
لەپاش ئەو:

ئەوا عومەرى کۆپى خەتتایم کرد بە خەلیفەتان، لەچاکەکردنى ئێویدا
کەمتەرخەم نەبووم..
پاشان ئەبوبەکر ھاتەرە ھۆش خۆى و بە عوسمانى وت: چیت نوسیووە
بۆم بخوینەو.

عوسمانیش ئەوەی نوسیوی خۆیندیەوه.

ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ تەکبیریکی کرد و بە عوسمانی گوت:

ناوی عومەرت بۆیە نوسی، چونکە ترسای لەوەی من لەو لەهۆش خۆ
چووندا بەرم و موسلمانان ناکۆکیان تێبکەوئ!
عوسمان گوتی: بەئێ.

ئەبوبەکر پێی وت: خۆی گەرە لە جێی ئیسلام و موسلمانان پاداشتی
خێرت بداتەوه.

پاشان ئەبوبەکر چوو بۆ لای ئەو خەلکەیی بۆی کۆبیونەوه، نوسراوی
جینشین کردنەکەیی بەسەردا خۆیندەنەوه و پێی وتن:

ئەبوبەکر وتار بۆ
خەلک دەدا

من کەسیکی خزمی خۆم نەکردوه بە جینشین، عومەرم کردوه بە
جینشین، گوئییست و فرمانبەری بن، بەخوا لەم رایەشمدا هەولێ زۆرم
داوه کە مەترخەمی و کەموکورتیم نەکردوه.

دوای ئەوه ئەبوبەکر نارادی بە شوین عومەردا و نامۆزگاریەکی تیر و
تەواوی کرد، ئەوەی لەو وەسیەتەدا هاتووه:-

ئەبوبەکر
نامۆزگاری عومەر
دەکا

(عومەر! لەخوا بترسە، ئەوەش بزانه کردەوهی پۆژی وا هەیه خۆی
گەرە لە شەودا وەری ناگرئ و کردەوهی شەوی وا هەیه لە پۆژدا وەری
ناگرئ، خۆی گەرە سوننەت وەرناگرئ تا فەرزەکان جێبەجێ نەکرئ.

ئەوانەیی کە لە قیامەتدا تەرازوویمان قورس دەبئ بە هۆی شوینکەوتنی
رەوا و هەقە لە دونیادا، مافی خۆشیەتی ئەو تەرازووی کە تەنها هەق و
رەوای تێدا بئ، قورس و سەنگین بئ و ئەوانەشی کە تەرازوویمان لە
قیامەتدا سوک دەبئ بە هۆی شوینکەوتنی ناپرەوا دەبئ و مافی خۆشیەتی
ئەو تەرازووی کە تەنها ناپرەوای تێدابئ سووک و خواربیتەوه.

خۆی گەرە کە باسی بەهەشتیانێ کردووه، باسکردنەکیان بەهۆی
کردەوهی باشیان بووه، لە کردەوهی خراپیان خۆشبوووه. جا منیش کە
باسیان دەکەم وتوومه: دەترسم بە بەهەشتیان نەگەم!

لە راستیدا خۆی گەرە باسی دۆزەخیانی کردووه، باسکردنەکیان

بەهۆی خراپی کردەوهیانه و کردەوهی باشیانی ڕەت کردۆتەرە، کاتیکیش باسیان دەکەم وتووێ: هیوام وایە لەگەڵ ئەواندا نەبم!

ئەمەش بۆ ئەوەیە بەندە هیوا و ترسی هەبێ، تەنھا هەر هیوای بە لیخۆشبوونی خوا نەبێ، لە رەحمەتی خوا ئائۆمێد نەبێ.

ئەگەر دەسیهتەکانم بپاریزی، ئەوا هیچ نادیار و ونیک لەلات بە ئەندازەی مردن خۆشەویست نابێ، لەکاتیکیدا بەرەو رووت دێ.

ئەگەر دەسیهتەکانیشم نەپاریزی، هیچ ونیک بە ئەندازەی مردن لەلات رقاوی نابێ، ناشتوانی لێی دەریاز بێ!!

ئەبویبکر رەخنە لە شیعردەکی عایشە دەگێت

لە کاتیکیدا ئەبویبکر لە گیانەلا و ئازار و ناخۆشی مردندا بوو، عایشە هاتە ژورەوه بۆ لای و ئەو وتەیی شاعیری بۆ هینایەوه کە دەلێ:

لَعْنَتِكَ مَا يَغْنِي الثَّرَاءُ عَنِ الْفَتَى إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ

ئەبویبکر وەك كەسیکی تۆرە بۆی روانی، پاشان پێی گوت: وەها مەلێ، بەلكو بلی:

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ: لەهۆش خۆچونی گیانەلا وادیاری دا، هەر ئەمەشە کە نەت دەویست توشی بێ. ق/ ۱۹.

عایشە وتیەتی: ئەبویبکر ﷺ لەنیوان مەغریب و عیشادا کۆچی دوایی کرد.

دواوتەیهك ئەبویبکر ﷺ وتیەتی، ئەوهبو کە وتی:

(رب توفني مسلماً والحقني بالصالحين!): پەرۆردگارم! بە موسلمانێ

بم مۆینە و بم گەیهنە بە پیاوچاکان.)

کۆچی دوایی و نوێژ لەسەر کرێن و ئەسپەردەکردنی ئەبویبکر

کە کۆچی دوایی کرد، خیزانەکی (ئەسمای کچی عەمیس) و (عبدالرحمن)ی کۆری ﷺ هەستان بە شۆڕینی، ئەبویبکر وەسیهتی بۆ (عایشە)ی کچی، کرد کە لە تەنیشت پێغه مبهروه ﷺ بنیژێ.

جا کاتی کۆچی دوایی کرد گۆرەکیان لە تەنیشت گۆری پێغه مبهروه ﷺ هەلکەند، لە نوێژ لەسەرکردنیدا عومەری کۆری خەتتاب

پیشنویژی موسلمانانی کرد.

هەر یەکە لە عومەر و عوسمان و طلحە و عبدالرحمنی کوپری^۱ هەلیان گرت بۆ لای گۆرەکە، سەریان گەیانده لاشانی پنیغمبەری خواﷺ و کەمیک کردیانە دوای ئەووە.^۱

هەندێ وای بۆ چوون کە ئەبوبەکر بەو ژەهرە مردووە کە جولهکە ژەهرخواردی کرین.

دەلێن بە کاریگری ئەو ژەهرە مەردە، کە جولهکە دەرخواردیان داو
ئیمامی (طەبەری) گوتویەتی: وتویانە بەهۆی ژەهر کردنە ناو برنجەوه کۆچی دوایی کردووه، دەشوتری لەنیو شیری ئارداویدا دەرمانخواردیان کردووه، کە لەگەڵ پزیشکی ناسراوی عەرەب (حارثی کوپری کیلدهی ئەقەفی) خواردویەتی، جا کاتێ (حارث) لێی خواردووه زانیویەتی ژەهراویە، بۆیە دەستی کێشاووتهوه بە ئەبوبەکری وتووه: بەراستی خواردنیکی ژەهراویمان خوارد.. پاش سالیکی هەردوکیان مردن.^۲

بەلام جەماوەری میژوونوسان پشت بەم گێرانهویە نابەستن، بەلکو رایان وایە بەپینی گێرانهوی یەکەم بە کاریگری تا مردووه، کاتێ کە لە پۆژکی سارددا خۆی شۆریوه، بەهۆیەوه تووشی (تا) هاتوووه پانزه پۆژ بەو تاییهوه ماوهتەوه، پاشان لەدوای ئەوه کۆچی دوایی کردووه.
ئەمەش ئەو هەوالیە کە عایشە داویەتی، ئێمەش پشت بەم گێرانهویە دەبەستین و مەیلمان بەلایدایە.
خوای گەوره لە ئەبوبەکر خۆش بێ و رازی بکات.

۱- سەیری (الکامل فی التاریخ)ی ئیبن ئەثیر بکە ۲: ۴۲۵-۴۲۷ بکە.
۲- تاریخ الطبری ۳: ۴۲۲.

تروسکی سییەم

عومەری کورپی خەتتاب لە نیوان جینشین بون و شەھیدبوند

لە تروسکەکانی پێشوویدا وتمان ئەبویەکری صدیق رضی اللہ عنہ لە پۆژی کۆبونەوهی ئەمەلی سێشەممەهی بیست و دووی مانگی (جمادی الاخرة)ی سالی سیانزەھەم ھەل و عەقد بۆ ھەلبژارینی خەلیفە کۆچی دوایی کرد و، (عومەری کورپی خەتتاب رضی اللہ عنہ) یش ھەستا بە نوێژ لەسەرکردنی و، لەھەمان پۆژدا ئەسپەردەیی خاکیان کرد.

ھەر لە ھەمان پۆژی بەخاک سپاردنی ئەبویەکردا ئەمەلی ھەل و عەقد لە ھاوئە دیارەکان کۆبونەوه، کە لەناویاندا (عومەری کورپی خەتتاب رضی اللہ عنہ) ھەبوو، جا چاویان خشاندەوه بەو نامەیی کە (ئەبویەکر) بەر لەکۆچی دوایی بۆی نویسیبون بە مەبەستی (جینشین کردن) یان (پالوتن) کە عومەری تێدا پالوتبوو بۆ ئەوێ لە دوای خۆی کاروباری موسلمانان بەرپۆشەبەری.

دان دەنێت بە

ھەر لە ھەمان پۆژدا ئەمەلی ھەل و عەقد ھەستان بە بیعەت دان بە عومەر کە ببێتە ئەمیری برواداران، واتە پایەیی (خەلافەت) ھیچ کاتێک چۆل ھەمان نۆژی کۆچی نەبوو، ھاوئەلان زۆر بەخیرایی ھەستان بە پرکردنەوهی ئەو بۆشاییەیی مردنی ئەبویەکر دروستی کردبوو، ئەوێش بە دانانی عومەر لەجینی ئەودا، ھەرۆک لەکاتی کۆچی دوایی پێغەمبەری ﷺ ئەنجامیان دا، کە لە ھەمان پۆژدا بیعەتیان دا بە ئەبویەکر.

پالوتنی ئەبویەکر

بۆ عومەر و لە

دوایی ئەبویەکر

بەبیعەتی پێن

دەدری

سەرھەتای خەلافەتی عومەر رضی اللہ عنہ لە پۆژی سێشەممەهی بیست و دووی (جمادی الاخرة)ی سالی سیانزەھەیی کۆچی یەوہ دەستی پیکرد.

کاتێک بەبیعەتیان پێیدا، سەرکەوتە سەر دوانگە و پلەیک ھاتە خوار لەو پلەیی کە ئەبویەکری صدیق وتاری لەسەر ھەدا و دەستی کرد بە وتار و گوتی:

بەکەم وتاری

(خودایە! من لاوازم، بەھیزم! من توند و رەقم نەرم و نیانم کەیی، خودایە من رژد و رەزیم، سەخی و چاوتیرم کەیی..)

عومەر لە دوای

خەلیفایەتیەکی

قورئان بھۆیئەن ئاشنای دەبن، کاری پێیکەن قورئان ویست دەبن، خۆتان ھەلسەنگینن پیش ئەوەی ھەلسەنگینرین، خۆتان پرازیئەوہ بو پیشاندانی گەرە (قیامت)، پۆژیک پیشانی خوا دەدرین، کہ هیچ شتیکی ئی شاراوہ نیە، بەراستی مافی هیچ مافداریک نەگەیشتوہتە ئاستیک کہ لەبن فەرمانی خوادا بەگوینی بکری.

ئاگادارین لە راستیدا من لەمالی خوادا، وەکو سەرپەرشتیاری مالی ھەتیو ھەلس و کەوت دەکەم، ئەگەر دەولەمەند بووم خۆمی ئی دەپارێزم، ئەگەریش ھەزار بووم بەپیی پنیوست و گونجاو (معروف) لئی دەخۆم.

دوای چەند پۆژیک لە بەیعت پیدانی وتاریکی تری بو موسلمانان دا،
 لە وتارەکیداتووہ:

وتاریکی تری،
 بەرنامە ی
 خەلافەتی خۆی
 تیدا باس دەکات

(پیم گەیشتووہ خەلکی لە توندیم سل دەکەنەوہو لە رەقیم دەرسن و، وتویانە لە کاتیکدا پیغەمبەری خوا ﷺ لەناوماندا بوو عومەر لەگەلمان توند بوو، پاشان ھەر توند بوو لەگەلمان لە کاتیکدا ئەبویەکر سەرپەرشتیاریمان بوو ئەک ئەو، ئەی دەبن کار بەچی بگا کاتیک ھەموو کاروبارەکان لە دەستی دایە؟!

ئەوہی وای وتوہ راستی کردوہ؟ من کاتیک لەگەل پیغەمبەری خوا بووم ﷺ، خزمەتکاری ئەبوووم، هیچ کەسێ لە نەرم و نیانی و بەزەیی ناگا بە ئەو، پیغەمبەر بەو شیوہیە بوو کہ خوا فەرمویتە: ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رُؤُوفٌ رَّحِيمٌ: دلسۆزی پروادارانە و دلوفانە﴾ التوبة/۱۲۸، جا من لەبەر دەستیدا شەمشیریکی ھەلکیشراو بووم، جا یا دەیکردم بە کیلانا یا وازی ئی دەھێنام، بەردەوام لەگەل پیغەمبەری خوا ﷺ بەو شیوہیە بووم تا کۆچی دوایی کرد و لەمن رازی بوو، زۆر سوپاسی خوا لەسەر ئەوہ دەکەم و بەوہ زۆر بەختیارم.

پاشان ئەبویەکر بووہ سەرپەرشتیاری موسلمانان، بەشیوہیک بوو هیچ کەس ئینکاری بەلین و بەخشین و نەرم و نیانیەکی ناگا، من خزمەتکار و ھاوکاری بووم، توندیەکەم بە نەرم و نیانیەکی ئەو تیکەل دەکرد، دەبووم

بە شمشیرێکی ھەلکێشراو، یا دەیکردم بە کێلانا یا وازی ئی دەھێنام، بەردەوام بەو شیوێیە بووم لەگەڵی، تا خوای گەورە گیانی کێشا، ئێویش لەمن رازی بوو، زۆر سوپاسی خوا دەکەم لەسەر ئەو، من بەو زۆر بەختیارم!!

خەلکینە! ئیستاش من کاروبارتانم گرتووە دەست، بزانی ئێو توندیە لاواز بوو، مەگەر لەسەر ستمکار و دەستدریزیگر بۆ سەر موسلمانان نەبێت، بەلام بۆ دیندار و ئاشتیخوازان، لە ھەندیکیان بۆ ھەندیکی تریان نەرم و نیاترم!

ئێ ناگەرێم کەس ستم لەکەس بکا، یا دەستدریزی بکاتە سەر، تا رووی دەخەمە سەر زەوی و پێ دەخەمە سەر رووگەکی تری، تا ملکەچی ھەق دەبی، منیش پاش ئەو توندوتیژییە رووم دەخەمە سەر زەوی بۆ دەست و داوین پاکان و چاوتیران!!

خەلکینە! چەند شتیەک ھەیە و مافی خۆتانە داویان بکەن، بۆتانی باس دەکەم:

مافتان لەسەرمە ھیچ باجێ نەخەمە سەر خەراج و دەستکەوتەکانتان، مەگەر لەپێی خۆیووە بێت، مافتان لەسەرمە ئەوەی دەستم دەکەوێ تەنھا لەرێی خۆیووە سەرف بکری، مافتان لەسەرمە بەخشش و رۆزیەکانتان بەویستی خوا زیاد بکەم و، کەلێنەکانتان پێر بکەمەو و تووشی لەناوچوونتان نەکەم، کاتیکیش بۆ شوینیەک دەتانیئرم، من باوکی مال و مندالتانم تا دەگەرێنەووە بۆ لایان..

بەندەکانی خوا، لەخوا بترسن، خۆتان ھاوکاریم بکەن لەبەر خۆتان و منی ئی دووبەگرن، ھاوکاریم بکەن بە فەرمان بەچاکە و بەرەستی لە خرابە، ئامۆزگاریم بکەن لە کاروباری خۆتاندا کە خوا پێی سپاردووم، ئەم وتانە دەلێم و داوای لێخۆشبون بۆ خۆم و ئێو دەکەم!

ماوەی خەلیفایەتی
عومەر

عومەری کۆری خەتتاب رضی اللہ عنہ بەیعتی پێدرا، لە رۆژی سێشەممەیی بیست و دووی (جمادی الاخرە)ی سیانزەھێ کۆچی بوو بە خەلیفە و لە رۆژی

چوارشەممەی بیست و شەش (نو الحجە) ی بیست و سێی کۆچی شەھید کرا.

ماوەی خەلافەتی عومەر ر.ع. دە ساڵ و شەش مانگ و چەند پۆژی بوو! جوانترین وتەیک دەریارە ی عومەر و خەلافەتەکی وترا بێ، وتە ی (عبداللە ی کۆری مەسعود ر.ع.)، کە گوتویەتی: (رەحمەتی خوا لە عومەری کۆری خەتتاب بێ، ئیسلام بونەکی رزگارکردن بوو، کۆچکردنەکی سەرکەوتن بوو، ئەمیرایەتەکی رەحمەت بوو!!

لە سەردەمی ئەودا ئیسلام چوو زۆریە ی ولاتانی دەورووبە ی دورگە ی عەرەبی یەو و تەراوی ولاتی شام و عێراق و میصر و فارس و ئەرمینیا و ئازەربەيجان و جرجان و ولاتی ئەوبەر روباار و تەرابلس و بەرقە ی ئەفریقا رزگار کران.

لەراستیدا خەلافەتی عومەر بەرەستکی توندوتۆڵ بوو بەرامبەر فیتنە، خودی خۆی دەرگایەکی داخراو بوو، فیتنەچیەکان لەژانی ئەودا نەیانتوانی بێنە ناویەو، فیتنەش لەسەردەمی ئەودا نەیتوانی سەر بلند بکا!!

سەردەمی عومەر
بەرەستکی فیتنە
بوو

هەر کە عومەر ر.ع. شەھید بوو، بەرەستکی فیتنە لاچوو، ئەو دەرگایە ی بەرەستکی فیتنەچیانێ دەکرد لەتیکدانێ ژبان و کاروباری موسلمانان بەیەکدا شکا، باو بۆرانی فیتنە ی سەرشیئت وەکو دەریا لەدوای شەھیدبوونی ئەو ر.ع. شەپۆلی دەدا.

با گوێبیستی ئەم گفتوگۆیە سەیرە ی نیوان عومەری کۆری خەتتاب و حوزەیفە ی کۆری یەمان بێن ر.ع..

گفتوگۆیە لە نیوان
عومەر و حوزەیفە
دەریارە ی فیتنە

حوزەیفە ی کۆری یەمان ر.ع. گوتویەتی: ئیمە لە خزمەت عومەری کۆری خەتتابدا بوین ر.ع.، گوتی:

کامتان لەرمودە ی پێغەمبەری خۆی ص.ع. لەسەر فیتنە لەبەرە؟
وتم: من لەبەرە، وەکو ئەو ی فەرمویەتی.
گوتی: رەحمەت لەباوکت، دە بیھێنە، بەراستی چاوەنەترسی!

وتم: گوئییستی پیغمبەری خوا بوم ﷺ دەیفەرموو: (مرۆڤ بەهۆی مال و مندال و نەفس و رۆڤە و دراوسێیەوه توشی فیتنە دەبن، پۆژوو و نوێژ و سەدەقە و فەرمان بەچاکە و بەربەستی کردنی خراپە دەیسپێتەوه).
 عومەر گوتی: مەبەستم ئەوە نیه، مەبەستم ئەو فیتنەنەیه که وهك دەریا شەپۆل دەدا.

شکاندنێ دەرگا بە

وتم: ئەو ئەمیری بەرەداران! تۆ ئەوەت بۆ چیە؟ لەنیوان تۆ و ئەو کوفتنی عومەر فیتانەدا دەرگایەکی داخراو هەیه!!
 گوتی: دەرگا که دەشکێنرێ یان دەکرێتەوه.
 وتم: نا، بەلکو دەشکێنرێ!!

وتی: ئەمە ئەشێ تا هەستانی قیامت هەرگیز دانەخرێ!!
 (ئەبو وائیل) که فرمودەکی لە حوزەیفەوه گێڕاوەتەوه، دەلێ: لە حوزەیفەم پرسی: ئایا عومەر دەیزانی دەرگا که کێیه؟
 حوزەیفە گوتی: بەلێ، هەر وهك چۆن دەیزانن لەپاش سەبەی شەوه، من فرمودەیهکم پێ وتوو هەلە ی تیدا نیه!
 (ئەبو وائیل) وتویەتی: ساممان کرد لە حوزەیفە پێرسین دەرگا که کێ بوو؟ بە (مەسروق) مان وت: لە حوزەیفە پێرسە دەرگا که کێ بوو.
 (مەسروق) یش بە حوزەیفە ی وت: دەرگا که کێیه!!

حوزەیفە پێسپێری

حوزەیفە وتی: عومەر بوو!!
 له راستیدا حوزەیفە ی کوپی یەمان ﷺ له (زانستی فیتنە) دا پێسپۆر بوو، ئەم زانستەش له پیغمبەری خواوه ﷺ زیاتر له هاوه‌لانی تر شارەزا ببوو، هەر بۆیه بە عومەری دەگوت: من لەبەرم کردوو هەر وهك خۆی فرمویەتی.

زانستی فیتنەکان

بوو

عومەریش ئەمە ی لە حوزەیفە دەزانی و ناشنای بوو ستایشی لەسەر دەکا بەوی دەلێ: رحمت لەباوکت، بەراستی چاونه‌ترسی.

حوزەیفە هەواڵ بە

حوزەیفە زانیاری ئەوه بە عومەر ﷺ دەدات که ئەو دەرگا داخراو هیه
 دەبیته بەربەست لەرێ هەلۆلانی فیتنە بۆ سەر موسلمانان و دەبیته رێگر
 هەلۆلانی فیتنە
 لەدوای کوژدانی
 عومەر دەدا

لييان، ئو دەرگا داخراوه به شيويهكي سروشتي ناکریتوه، تا بتواني به ئاساني دايبخه يتهوه، به لکو به شکاندين دهشکئي و به سهریه کدا تیک دهشکئي، ئه مهش ماناي وایه له دواي ئو تا هه لسانی قیامت داناخرئي. عومر ئاوا تیگه يشتبوو، واته فیتنه بهردهوام بهربلآو و به پهرش و بلآوي ده مینیتوه، ناشتوانن لایدهن یا بیوهستینن یا له ناوي بیهن.

لیروه دان به وهدا ده نین که حوزه یفه له خویره وه ئو شتانه نالی و خۆي گریمانی روودانیان ناکا، چونکه ئو غه یب نازانیت.

له راستیدا حوزه یفه پسپۆري (زانستی فیتنه) یه، ئه مهشی له پیغه مبهری خواوه ﷺ بیستوه و ههروهك خۆي تیسی گه یشتوه و پاراستویهتی، هه ربۆیه به دوا داچونیکی قسه کانی خۆي بۆ عومر دهکا و ده لئی: من فرموده یه کم پئی وتووی هه له ی تیدا نیه.

واته: فرموده یه کی راستم پئی گو توی، هیچ هه له و درۆیه کی تیدا نیه، چونکه به راستی له پیغه مبهری خواوه ﷺ بیستوه.

پاشان عومر ریش ئو راستیه دهزانی که حوزه یفه هه والی پینداوه، ئه شزانی خۆي ئو دەرگایه یه له بهرام بهر فیتنه دا دهشکئي.

عومر دهزانی
به کوشتن ده مرئ

واته عومر دهزانی خه لافه ته که ی دەرگایه کی پته وه و ناهیلئی فیتنه لیوه هورژم کاته سه ر موسلمانان و فیتنه له ناو خه لافه ت و سه رده م و ژیا نی ئه ودا موسلمانان داگیر ناکا.

ههروه ها ئه وه شی دهزانی به کوشتن ده مرئ و دوزمه کانی ده توانن بیکوژن و به م شیوه یهش له سه ر دهستی ئه واندا به شه هیدی ده کاته دیداری پهروه دگاری، ئا له و کاته شدا فیتنه هورژم ده مینن بۆ موسلمانان. عومر دهزانی به شه هیدبون دەرگا که دهشکئي، ئه مهش ماناي وایه سیسته می فرمان په وایی ئیسلامی تا هه ستانی قیامت جیگیر نابئی.

ئه مهش له دواي شه هیدبونی عومر روویدا، هه ردوو خه لیفه ی پاش خۆي (عوسمان و عه لی ﷺ) شه هیدبون و هه ردوو جهنگی (جهمل) و (صفین) روویان دا.

پاشان دەستە و گروھە ئیسلامی و جیاوازیە سیاسیەکان بەدەرکەوتن،
 کە تا ئیستاش موسلمانانی ھەراسان کردووە، ئیستاش بەردەوام
 سیستمی فرمانزەوایی لە ئیسلامدا بە شەھیدبونی عومەر رضی اللہ عنہ شکاوو
 کەلێنی تیکەوتوو، لەدوای ئەو دانەخراوە، تا پۆژی قیامەتیش داناخۆی!
 رەحمەتی خوا لەو دوو ھاوئەلە بەرێزە (عومەری کوپری
 خەتتاب) و (حوزەیفە ی کوپری یەمان) لەسەر ئەو گفتوگۆ سەیرە
 نیوانیان!!

کەواتە عومەر رضی اللہ عنہ لە پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم دەیزانی کە بە کوشتن دەروا
 و بەشەھیدی دەگات بە دیداری پەرورەدگاری.

ھەوالدانی پیغەمبەر

(ئەنەسی کوپری مالیک رضی اللہ عنہ) وتویەتی: جارێکیان پیغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم لەگەڵ بە شەھیدبونی
 ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان سەرکەوتە سەر شاخی ئوحود، شاخەکە عومەر و عوسمان
 کەوتە لەرزە، پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم بە پییەکانی دای بەسەر شاخەکەدا و
 فرموی: ((ئەو ئوحود جیگیرە، چونکە پیغەمبەر صلی اللہ علیہ وسلم و راستگۆیەک و
 دوو شەھیدت لەسەر)).

(عوسمانی کوپری مەظعون رضی اللہ عنہ) گوتویەتی: پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم بە
 دەست ئامازەیی بۆ عومەر کرد و فرموی: ئەو داخەری دەرگای فیتنەییە!
 پاشان فرموی: تا ئەمە لەناوتاندا بێ، بەردەوام دەرگای فیتنەتان ئی
 داخراوە!!!

پاش دە ساڵ و نیو لە خەلافەتی پیرۆزی عومەر، کە موسلمانان تیایدا
 پیشکەوتن و ئیسلام تیایدا بڵاوبووەوە و لاتانی تیا دا رزگار بوو،
 موسلمانان بەسەرکەوتن و سەرفرازی و دەسەلاتەو بەختیار بون.
 لەدوای ھەموو ئەمانە کاتێ کۆتایی ئەم خەلیفە راشیدیە ھات و ئەجەل
 بەخە ی گرت و بەشەھیدی گەشت بە خوا.

پارێنەوی عومەر
 لە دوا حەجیدا لە
 سالی ۲۲ ی کۆچی

جا لەگەڵ چەند دیمەنیکی لێدانەکیدە دەرژین و پاشان باس لە
 شەھیدبوئەکی دەکەین.
 ئەمیری بڕواداران عومەر رضی اللہ عنہ دوا حەجی لە سالی (۲۳) ی کۆچیدا

بەئەنجام گەياند، كاتى لە مینادا بوو لە (ایام التشریق)دا، تەپۆلكەيەي لەخۆل و وردەبەرد خەركرد و بەرگەكەي دا بەسەريدا، پاشان لەسەري دانىشت و دوايى دەستى بۆ ئاسمان بەرزكردەوو بە پارانەهوە وتى:
(پەروردگار! وا پەر و لاواز بووم و فەرمان بەردار و رعیهتەكم بەلۆبۆنەتەوه، بېمەرەوه بۆ لای خۆت، بێئەوهي پيشینى ماڤنكم كەردبىن یا كەمتەرخەم كەردبىن، پەروردگارم، داواي شەھیدبونی پیناوی تۆ دەكم، مەردنك كە لەشارى پینغەمبەرى خواداﷺ بىن).

لە راستیدا عومەر دەبووست لە پیناوی خوا لەشارى پینغەمبەرى خواﷺ شەھید بىن، خواي گەرەش نزاكەي وەرگرت، ئەو بوو پاش كەمتر لە دوو ھەفتە لەم پارانەهوە، عومەر بە شەھیدی بە دیدارى خوا گەيشت.

كەميك پيش شەھیدكردنى عومەر، (ئەبو موسای ئەشعەرىﷺ) خەونىكى بىنى و گوتى: چەند رنكەيەكم لەپيش خۆمەرە بىنى، پاشان ھەموو رنكاگان ون بون و لاچوون، تەنھا رنكەيەكيان ماہەوه، پینیدا رویشتم، تا گەيشتەم بە شاخك، بىنىم وا پینغەمبەرى خواﷺ لەسەرەوهي شاخەكەدا بوو، لە تەنیشتیەرە ئەبو بەكر بوو، پینغەمبەرى خواﷺ نامازەي بە عومەر دەكرد: وەرە بۆ لامان.. ئینجا بەخەبەر ھاتم..

خەونىكى
ئەبو موسای
ئەشعەرى
دەربارەي كۆچى
دوايى عومەر

پاشان وتم: انا لله وانا اليه راجعون، ئەمیری برواداران مردووه.
(ئەنەسى كۆپى ماليك) گوتى دەربارەي خەونەكەت بۆچى كاغەزى بۆ عومەر نانزىرى؟ ھەردوكيشيان ئەوكاتە لەعزراق بون.

ئەبو موسا گوتى: من ھوالى مەردنى خۆي پىن نادەم!!
كاتى عومەر لەدوا ھەجى گەرايەوه مەدينە، دوا وتارىكى دا لە مەدينە، عبدالرحمەنى كۆپى عەوف ھەندى لە وتەكانى ئەو وتارەي عومەرمان بۆ باس دەكا كە لە وتارى ھەينى ۲۱ى (ذى الحجە)ى سالى ۲۳ى كۆچى داوتى.

دوا وتارى ھەينى
عومەر لە مەدينە

ئەو وتەيەي (عبدالرحمەنى كۆپى عەوف)مان باس كرد، كاتى كە باسى چۆنیتى ھەلبژاردنى (ئەبو بەكرى صديقﷺ)مان لە (تروسكە

میژوووییەکه ی پیشوودا کردا

عومەر خۆیشی باسی خەونێک بۆ موسلمانان دەکا که بینووییەتی و هەر خۆیشی بۆیان لێک دەداتەوہ.

خەونی عومەر
بەوہی کە لە شێر
دەنوکی لێدەدا

هەر لە هەمان وتار گوتووییەتی: من خەونێکم بینیوہ، تەنھا ئامادەبوونی مەرگی ئی دەخوینمەوہ، بینیم وەک ئەوہی کە لە شێرێک دوو دەنوکی لێم دا!!!
هەندێ کەسیش فەرمانم پێ دەکەن کە کەسیک بەکم بە جێنشین و خەلیفە ی دوا ی خۆم دیاری بەکم!!

لە راستیدا خوای گەرە ئاین و خەلافەت و بەرنامە ی پێغەمبەرەکە ی تێک نادا.

جا ئەگەر خێرا شتیکم بەسەرھات، ئەوا خەلافەت بەراویژ دەبێ لەنیوان ئەو شەش کەسەدا کە پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد و لێیان رازی بوو!

پێش شەھیدبوونی بە چوار پۆژ، واتە پۆژی یەکشەممە ی ۲۳ ی (ذی الحجە) چاری کەوت بە هەردوو ھاوہلان حوندیغە ی کوپی یەمان و سەھلی کوپی حەنیف ﷺ، حوندیغە ی کردە لێپرسراوی ئەندازەگیری باجی ئەو زەویانە ی بە ئاوی روپاری دیجلە ئاوەدەران و (سەھلی کوپی حەنیف) یشی کردە لێپرسراوی ئەندازەگیری باجی ئەو زەویانە ی بە ئاوی فورات ئاوەدەران. پێشی گوتن: چیتان کرد؟ دەترسم شتیگتان لەسەر ئەو زەویانە دانابێ کە لەتوانادا نەبێ.

وتیان: بەپێی توانا کاروبارمان رێکخستووہ! (ئەوئەندەمان لەسەر داناوہ کە لەتوانایدا یە).

عومەر گوتی: گەر خوا ساغ و سەلامەت بەکا، شتیگ بۆ بیوہژنەکانی عێراق دا یین دەکەم کە دوا ی خۆم هەرگیز پێویستیان بەھیچ پیاویکی تر نەبێ!!!

عومەر
رێی نەدەدا
گیراوہکانی شەر لە
مەدینەدا نیشتەجێ
بن

بەلام لە پۆژی چوارەمی ئەم گفتوگۆیە ی نیوانیاندا لێی درا!!!
عومەر ﷺ رێی نەدەدا گیراوہکانی ولاتانی رزگارکراو بیئە (مەدینە ی منورە) پایتەختی دەولەتی خەلافەت، هەر بۆیە رێگری دەکرد لە

ٹاگرپہرستہ کانی عیراق و فارس و گاوردہ کانی شام و میصر کہ لہ
مہدینہ دا بمیننہوہ، مہگر موسلمان بین و بینہ ناو ٹہم ٹایینہوہ.

ٹہم ہلوئستہی عومر لہ ہلوئستہ جوان و بہرچاوپرؤشنیہ کانی بوو،
چونکہ ٹہوانہ لہ قومہ شکست خواردوو و سہرنہ کہوتوہکان بون،
بہرامبہر نیسلام کینہ لہدل بون و بہرامبہر موسلمانان رق ٹہستور بون،
ہم بڑیہ لہسر پیلان دانان بو موسلمانان و فیئل کردن لہ نیسلام سوور
دہبن!

بونیشیان لہ پایتہختی خہلافہ تدا فرت و فیئل و پیلانہ کانیان بو ٹاسان
دہکا، بہرہلستی و رنگری کردنی لہ نیشتہ جن بونیان لہ مہدینہ بو ٹہوہ
بوو تا موسلمانان لہ زیانیان پیاریزی.

بہلام ہندی ہاوہل لہو گراوانہی شہردا بہندہ و کوزیلہ یان ہہبوو، چ
گاور بوبیتن یان ٹاگرپہرست، ہندیکیان زور داویان لہ عومر دہکرد کہ
مؤلتیان بدا، بو ٹہوہی ہندی لہو بہندہ و کوزیلہ ژیردہست کراوانہ لہ
مہدینہ دا نیشتہ جن بکن، بو ٹہوہی لہ کاروبارہ کانیاندا پشتیان پی
بہستن، عومریش لہگل پینا خوشبونیدا مؤلتی بہ ہندیکیان دہدا لہ
مہدینہ نیشتہ جن بین.

ہندی ہاوہل
داوی ہینانی
کوزیلہ کانیان دہکرد
بق
مہدینہ

ٹہوہی عومر لیی دہترسا و پیشہاتی پوودانی کردبوو پوویدا..
چہند کہسیک لہو دو ابراوہ قین لہدلانہی لہ مہدینہ دا نیشتہ جن بون،
پیلانکیان بو ٹہمیری بہواداران ریکخت، ریککوہوتن لہسر کوشتنی،
لہبہر ٹہوہی دہولہ تہ کانیانی لہناو بردبوو و ہیوز و توانا کانیانی
نہیشتبوو!

پیلائی تیور کردنی
عومر و پیلانگیزان

تیور کردنی عومر ﷺ پیلانکی ستمکارانہ بوو، ہرسی لایہنی
جولہکہ و گاور و ٹاگرپہرست ہاوبہشیان تیادا کرد.

پیلانگیزہکان چواربون:

۱- (ہورموزان): فارسیہکی ٹاگرپہرست بوو، پاشای ٹہہواز بوو،
یہکیک بوو لہ گہورہ سہرکردہ کانی فارسی لہ جہنگہ کانیان دژ بہ

ہورموزانی فارسی

موسلمانان لە جەنگی قادسیەدا و لە پیش و پاشی جەنگەدا. خوای گەرە بە دەستی موسلمانە تیکۆشەرەکان لە جەنگی (تەستور)دا لە ئەهواز تیکی شکاند، ئەمیان دەستگیر کرد و بەدیلی لە ساڵی ۱۸ی کۆچی دا رهوانە می دینهیان کرد، پاش ئەوێ لەلایەن عومەرەو ئەمانەتی پێدرا، لە مەدینە مایەوو نیشتهجێ بوو.

کەعبی ئەحبار

۲- (کەعبی ئەحبار): لە جولهکەکانی بەمەن و لە زاناکانی جولهکە

ئەوئ بوو، زانابوو بە تەورات.

ئەبولولئوئە
ئاگرپەرست

۳- (ئەبو لؤلؤلئە فەیرۆن): بەندە (مغیرە کورپی شوعبە) بوو ﷺ،

کە لە جەنگی فارسەکاندا گرتبووی، فارسینکی ئاگرپەرست بوو، ببووە بەندە کۆیلە لە یەکیک لە جەنگەکانی فارسی و موسلماناندا، کاتیکیش بەندە کۆیلەکان بەسەر موچاھیدەکاندا دابەش کران، ئەو وەبەر بەشی (مغیرە کورپی شوعبە) کەوت.

(ئەبولولئوئە) ئاگرپەرستی فارسی پیشەکار و ئاسننگەریکی

شارەزابوو، ئامرازە ئاسنینهکانی بە شارەزایی و وردکاریەو دروست دەکرد.

(مغیرە کورپی شوعبە) زۆر پینی داگرت لەسەر عومەر بۆ ئەوێ (ئەبو

لؤلؤلئە) لە مەدینەدا نیشتهجێ بێ تا موسلمانان سوودی ئی ببینن، چونکە ئاسننگەر و دارتاش و نەخشەساز و پیشەکار بوو، (مغیرە)ش لە دەست هات و مالهەکی سودمەند دەبێ چونکە کۆیلە ئەو! عومەریش مۆلتی پێدا.

جولهینە رومی

۴- (جوفەینە): بەندە و کۆیلەیکی گاوری رومی بوو، لە گێراوەکانی

رۆم بوو لە زگارکردنی شامدا، بوو بە کۆیلە و بەشی یەکیک لە موسلمانەکان و لە مەدینەدا نیشتهجێ بوو.

ئەم چوارە، پیلانیان بۆ کوشتنی عومەر ﷺ دانا.

تەسی کەعبی
ئەحبار بۆ عومەر

(کەعبی ئەحبار) هەوآلی بە عومەری کورپی خەتتاب دا کە ئەجەلت

نزیک بۆتەو و نزیکە وەفات بەکی، گواپە ئەمە لە تەورات باسکراوا!

(سەعدی جاری)- بەندە ئازادکراوی عومەری کورپی خەتتاب-

وتويەتى: عومەرى كوپى خەتتاب دەچىت بۇ لاي خىزانەكەى (ئوم كەلئومى كچى عەلى كوپى ئەبوطالب)، دەبىنى دەگرى، پىنى دەلنى: بۇچى دەگرى؟

گوتى: (كەعبى ئەحبارى) جولەكە دەربارەت دەلنى عومەر لەسەر دەرگاكانى دۆزەخە!

عومەر پىنى گوت: ماشاء الله! بەخوا ئومىندم بەخوای گەرەپە بە بەختيارى دروستى كرىبىن.

پاشان عومەر (كەعبى ئەحبار) بانگ دەكا، كاتىك كە دىتە لاي، كەعب دەلنى: ئەى ئەمىرى بېروداران، پەلەم ئى مەكە، سويند بەرەى نەفسى منى بەدەستە، ئەم مانگى (ذى الحجة) يە تەراو نابىن تا تۆ دەچىتە بەمەشتەوه.

عومەر پىنى گوت: ئەمە چىپە؟ جارىك دەمكەيتە دۆزەخى و جارىك دەمكەيتە بەمەشتى؟!؟

ئەمىش وتى: ئەى ئەمىرى بېروداران، بەخوا ئىمە لە تەوراتى كىتېبى خوادا دەبىن، تۆ لەسەر دەرگاىك لە دەرگاكانى دۆزەخ داي، بەرەستى لە چوونەناوەرەوى خەلكى دەكەى، كاتى كە دەشمى خەلكى دەچنە ناويەوه.

كەعب وا
مەلدە بەستىن كە
عومەر ناوى لە
تەوراتدا هاتو

پاشان پىنى وتو: ئەمىرى بېروداران! وەسىيەتى خۆت بگە، ئەووى دەتەوى دەستىنشانى بگە، بەراستى تۆ پاش سىن پۇژى تر دەمرى!!
عومەر بە سەرسورمانەوه پىنى وت: تۆ چۆن ئەو دەزانىت؟!
وتى: ئەو لە تەوراتى كىتېبى خوادا بىنىومە.

كەعبى ئەحبار
مەوالا بەعومەر
دەدا كە لەئەلى
سىن پۇژ شەمىد
دەبىن

عومەر پىنى وت: الله، الله، ئايا عومەرى كوپى خەتتاب لە تەوراتدا دەبىنى؟!؟

كەعبى ئەحبار وتى: نەخىز، بەلكو كارمەكانت دەبىنم، تياشىدا دەبىنم كە تەمەنت تەراو بووو ئەجەلت هاتو!!

لە پۇژى دووهدا (كەعبى ئەحبار) هات بۇ لاي عومەر و پىنى وت: ئەى ئەمىرى بېروداران، پۇژىك رۇبى و تەمەنت دوو پۇژى ماو!

له پوڅی دواتر (کهعب) هاته لای (عومس) ووتی: دوپوڅو ژوی و یهک
پوڅو ته مننت ماوه!!

له کاتی بهیانی پوڅی چواره مدا عومر له میحرا بدا پیکرا!!
نهم دیار یکردنه یهک له داوی یهکی (کهعبی نه حبان) بهلگه یه له سر
نهری که له پیلانی تیروره که ناگادار بووه و، به شدار بووه تیایدا و، کاتی
جیبه جن کردنه که شی زانیوه و، ویستویه تی خوی به سر عومر و
موسلماناندا به زانا نیشان بدا و وا هله بستیت که نهم له تهراتدا
هاتوه!!

پیش تیر کردنی عومر، (نهبولولوته ی فیروزی) فارسی هاتبوه لای
عومر و له (مغیره) سکالی کردبوو، (مغیره) داوی لیکردبوو هر پوڅی
لهبری نهو نامرازی ناسن و ناشانه ی دروستی دهکات چوار درهمی پی
بدا.

(نهبولولوته) وای دهرانی ستمی لیکراوه و، (مغیره) به کاری دهین
و ستمی فی دهکات و مالیکی زوری فی دهستینیت، که بریتیه له چوار
درهم له پوڅیکدا!!

نهبولولوته به عومری وت: نهی نه میری پروداران، له راستیدا
(مغیره) سهریاری قورس کردوه، دیاره مالیکی زورم فی وهردهگری،
قسه ی له گهل بکه تا له سرم سوک بکا.

عومر پیی وت: توچ کاری باش دهرانی؟

نهریش هموو نهو کارانه ی که دهیکرد له ناسنگری و دارتاشی و
نخشه سازی هموو باسکرد.

عومر پیی وت: خو (مغیره) مالیکی زوری لیت داوا نه کردوه، له خوا
بترسه، له گهل گهره کهت باش به.

له نیازی عومردا بوو کاتی که چاری به (مغیره) بکهویت لهو بارمیوه
قسه ی له گهل بکا و، داوی باسوک کردنی (نهبولولوته) ی لی بکا.

(نهبولولوته) به توپه ییوه زوی و دهیوت: دانگری عومر جگه له من

نهبولولوته سکالا
له سر مغیره
ده باته به درهم
عومر

گفتوگویی کی نیوان
عومر و
نهبولولوته

ھەممۇ خەلكى گرتۆتەۋە، لەگەل مندا دادگەر نەبوو.

نەبولۇلۇنەى
ئوابراۋەى
قىن لەدل
(ئەبولۇلۇنە) دوابراۋەيەكى قىن لەدل بوو، بەتايىبەت لەسەر خودى
عومەر، چونكە لە خەلافەتەكەى ئەودا مسولمانان سەرگەوتن لە تىك و
پىكدانى دەولەتى فارسى.

كاتى (ئەبولۇلۇنە) لەمەدىنەدا مندالى گىراوى ئاگرپەرستەكانى
دەبىنى، دەستى بەسەردا دەھىنان و دەگىرا و دەيوت: عومەر جەرگى
برىۋە!!!

لەپاش ئەو وتويزەى نىۋان خۇى و عومەر لەناخى خۇيدا برىارى
كوشتنى دا.

ئىكەوتنى
ئەبولۇلۇنە لەگەل
ھورموزان
لەسەر كوشتنى
عومەر
(ئەبولۇلۇنە) خەنجەرىكى دووسەرى دروست كرد، كە زۇر تىز بوو،
نىازى كوشتنى عومەرى ھىنا، چوو بۇلاى (ھورموزان)وخەنجەرەكەى
پىشان دا و پىى وت: ئەمە چۆن دەبىنى؟
ھورموزان وتى: لەھەر كەسىكى بەدى يەكسەر كوشتوتە.

بۇزىك عومەر لەگەل كۆمەلىك ھاۋەلان بەناو مەدىنەدا دەرۋى، لەرىگەدا
(ئەبولۇلۇنە)ى پى گەيشت.

عومەر پىى وت: بىستومە وتوتە: ئەگەر بەھوئى ئاشىك دروست بكەم
كە بە ئاۋى دىراو كار بكات.!

ئەبولۇلۇنە
ھەرەشە لە
عومەر دەكا
(ئەبولۇلۇنە) بە توپەى و قىن و مۇنىەۋە ۋەلامى دايەۋە و وتى:
ئاشىكت بۇ دروست دەكەم دەنگ بداتەۋە كە خەلكى قسەى لەسەر بكەن!!
عومەر بە ھاۋەلانەى لەگەلى بون گوتى: ئەم بەندەيە ھەرەشە و

گورەشەم ئى دەكا!!

عبدالرحمنى كورى
ئەبوبەكر ھەرسى
پىلانگىرەكان
بىكەرە دەبىنىت
سى لە پىلانگىرەكات كۆبىونەۋە“ ھورموزان و ئەبولۇلۇنە و جوفەينە،
لە چۆنىتى جىبەجى كوردنى پىلانەكە و تىرۇكردنى عومەرىان دەكۆلىەرە،
(ئەبولۇلۇنە) ئەو خەنجەرى پىيوو كە بۇ تاوانەكەى ئامادەى كردبوو.

لەكاتىكدا ئەم سىانە كۆبىونەۋە، (عبدالرحمنى كورى ئەبوبەكرى
صدىق ﷺ) بەلاياندا تىپەرى، كاتى كە بىنيان ترس و بىم گرتىانى،

لەپێشدا لەسەر زەوی دانیشتیبون، بۆیە بە ترسیکەرە کەوتنە خۆیان و
هەستانە سەر پێ، (ئەبولوئلوئە) ئەو خەنجەرە ی کە پێی بوو لە دەستی

کەوتە خوارەوە، هەر ئەو خەنجەرەش بوو کە پاشتر دای لە عومەر!!
(ئەبولوئلوئە) پیلانەکی جێبەجێ کرد، لە بەیانی پوژی چوارشەممە ی
۲۶ ذی الحجە ۲۳ کۆچی بە خەنجەرە ژەهرارویە دووسەرەکی دای لە
عومەر.

با لینگەرێن یەک لە ئامادەبوونی روداوە دلتەزینەکە، درێژە ی
روداوەکەمان بۆ بگێریتەوه:

عەمری کۆپی
مەیمون روداوەکە
دەگتێتەوه

(عەمری کۆپی مەیمونی ئەودی) -رحمەتی خۆی لی بئ- دەلی:
پوژی لێدرانەکی ئاگام لە عومەر بوو، ئەوهی وای کرد کە لە ریزی
یەکەمی پێشەوهدا نەبم سامی عومەر بوو، عومەر پیاویکی سامدار بوو، من
لە ریزی دووهدا بووم، لەنیوان من و عومەردا (ئین عەباس) هەبوو، واتە
عەر لە ریزی دووهدا بووه و ئین عەباس لە ریزی یەکەمدا، راستەوخۆ
لەدوای عومەرەوه بووه.

کاتی کە قامەتی نوێژی بەیانی کرا، عومەر لە میحرابەکەیدا وەستابوو.
عەمری کۆپی مەیمون وتیەتی: کاتی کە قامەت بۆ نوێژدەکرا، عومەر
بەنیو ریزەکاندا هات و چۆی دەکرد و دەیوت: ریک راوەستن... رووی لە
خەلکە دەکرد و سەیریانی دەکرد... ئەگەر پیاویکی ببینیایە لە پێشتەر
بواوە یا لە دوابواوە ریکی دەخستەوه، پاشان پێش دەکەوتە میحرابەکە و
(الله اکبر)ی دەکرد.

لەنوێژی بەیانیدا جاری وا هەبوو لە رکاتی یەکەمدا سورەتی (یوسف)
یا (نحل)ی دەخویند تا خەلکی کۆببنەوه و بەنوێژەکە پابگن.

لە پوژی روداوەکەدا، قامەتی نوێژ کرا، عومەر سەیریکی خەلکی دەکرد
بۆ ریکخستنی ریزەکانیان، لەدوایەوه راستەوخۆ (عبداللهی کۆپی
عەباس) و (عبدالرحمنی کۆپی عەوف) هەبون ﷺ، (ئەبولوئلوئە) هاتە
ژورەوه و خەنجەرە ژەهرارویەکی پێبوو..

عومەر لە (الله اکبر) نوێژی دەست پێکرد، نوێژکرانیش لەداوای (الله اکبر)یان کرد و چوونە ناو نوێژەوه.

عومەر لە
(الله اکبری)
نێجرامدا
لێی برا

پێش ئەوهی دەست بە خوێندنی سورەتی (فاتیحه) بکا، (ئەبولوولوه) لەنیو ریزی نوێژکراندا بوی دەرچوو، بە خەنجەرە ژەهراویەکی سێ خەنجەری قوڵی لێدا، یەکیکیان لە شانی و دوانەکی تریان لە کەلەک و سکی.. لێدانەکی سکی بپرەر بوو.

عومەر گوتی: سەگەگە کوشتمی، یا سەگەگە خواردمی!!

عومەر بەهۆی بەهیزی لێدانەکی کەوتە سەرزەوی و خوێنەکی بەخوێ لێی دەرپێشت، لەوکاتەدا عومەر ئەم فرمودەییە خۆی گەورە دەخوێند ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾: خوا بەمەرچی فرمان بەدا-بێ زیاد و کەم- دەبێ بکری. ﴿الأحزاب: ٣٨﴾.

(ئەبولوولوه) دواي ئەوهی بە خەنجەرەکی لە عومەری دا، دەستی کرد بە لێدانی ئەو نوێژکرانەیی کە لەناو نوێژاندا بون، بەلای راست و چەپدا لێی دەدان، لەو لێدانانەدا سیانزە پیاو بەرکەوتن و حەرتیان شەهید بون!!

ئەبولوولوه لە
سیانزە نوێژکەری
تر دەدا و پاشان
خۆی دەکوژی

کە (عبدالرحمنی کوپی عەوف رضی اللہ عنہ) ئەو دیمەنە دلتەزینەیی بینی، بەکاریکی زیرەگانه هەستا، جلیکی گەورە فریادایە سەر (ئەبولوولوه) تا پەل بەست بکری!!

کە (ئەبولوولوه) خۆی لەناو بەرگەگەدا دیتەوه و، زانی دەستگیر دەکری و ناتوانی رابگات، یەکسەر بە خەنجەرەکی خۆی کوشت!!

(عەمری کوپی مەیمون) گێرانەوهی روداوگە تەواو دەکات:

پاشان عومەر دەستی (عبدالرحمنی کوپی عەوف)ی گرت کە لە پشتیەوه بوو، پێشی خست تا نوێژکە تەواو بکات، (عبدالرحمن) پێشکەوتە میحرا بەکە.

عبدالرحمنی کوپی
عەوف نوێژی
بەیانێ تەواو
دەکات

ئەوانەیی لە پشت عومەرەوه بون روداوگەیان بینی، پێکرانی عومەر و سێزە پیاوگە و کوژانی (ئەبولوولوه)یان بینی.

بەلام ئەوانەى لە لایەکانى تری مزگەوتدا بون نەیانزانى چى رویداوه، کاتیک عومەر دواى (الله اکبری) ئیحرام (فاتیحه)ى نەخویند، دەستیان کرد بە وتنى (سبحان الله، سبحان الله).

(عبدالرحمن) پێشکەوت، نوێژکی زۆر سوکی بە نوێژگەران کرد و تیایدا کورتترین دوو سورهتی قورئانی خویند.

(عبدالرحمن) و موسلمانان نوێژیان کرد، ئەگەر چى پێشەواکەیان لە میحرابەکە بەبرینداری کەوتبوو، بەلام نوێژی بەیانان پێش فریاکەوتنى ئەمیری برواداران خست، چونکە کاتەکەى زۆر تەسکە!!!

عومەر نوێژی
بەیانى کرد و
برینەکەى خوینى
لە دەچۆرا

(عبداللهى کۆپى عومەر) ﷺ دەلن: عومەر لەهۆش خۆى چوو، هەتا پۆژ زەرد بوو، خەریک بوو پۆژ هەلبیئت، ئەویش نوێژی بەیانى نەکردبوو. وتیان: بەهیچ شتیک ناتوانن بەخەبەرى بیئن، مەگەر بە بیرخستنهوهى نوێژ نەبیئت، جا ئەگەر ژيانى تیدا مابیت بەخەبەر دیت.

وتیان: ئەى ئەمیری برواداران، نوێژ، نوێژا
عومەر لە لەهۆشخۆچونەکەى بەناگا هاتەوهو گوتى: بەلن، بەخوا نوێژ،
هەرکەسنى وازی ئى بیئن ماف و بەشى نیه!

تەماشای دەموچاوی کردین و گوتى: خەلکەکە نوێژیان کرد؟
وتم-ئیبین عەباس-: بەلن ئەمیری برواداران!
گوتى: ئیسلام بۆ کەسینک نیه واز لەنوێژ بیئیت!!
جا هەر لە میحرابەکەدا ئاویان بۆ هیئا، دەستنوێژی شۆرى و بەر لە
پۆژهلات نوێژی بەیانى کرد و، برینەکەشى خوینى ئى دەچۆرا.

عومەر دواى ئەوهى نوێژی بەیانى کرد، بە ئیبین عەباسى گوت:
برۆدەرەوه بزانه کى منى کوشت؟
ئیبین عەباس) وتویهتى: پرسیارم لە خەلکە کۆمەڵبۆهکە کرد: کى بوو
لە ئەمیری بروادارانى دا؟

وتیان: (ئەبولؤلوهى ئاگرپەرست)ى دوژمنى خوالیى دا، کە کۆیلەى
(موغیرەى کۆپى شوعبە)یه، لەگەڵ ئەوا لە ژمارەیهک موسلمانى تریشى

داۋەو پاشان خۇي كوشتوھ!!

(ئىبن عەباس) وتويەتى: گەپرامەۋە، عومەرىش ھەر تەماشاي دەكردم،
وھك ئەۋەي بلىن دواكەوتى و لەسەرخۇ ھاتىەۋە.
پىم وت: كۆيلەي (موغىرەي كوپى شوعبە) بووا
گوتى: پىشەسازمەكە؟ وتم: بەلىن.

گوتى: خودا بىكوژئى، خۇ من فەرمانم دابوو لەگەلى چاك بن، سوپاس
بوخوا مردنم بەدەستى كەسىك نەبوو خۇي بە ئىسلام دابنى، سوپاس بو
خوا بكوژمەكەم كەسىك نىبە بە تەنھا سوژدەيەكيش لاي خوا بيانو
بەينىتەۋە!!

عومەر لۆمەي ئىبن
عەباس دەكەت

پاشان پىي وتم: خۇت و عەباسى باوكت ھەزتان دەكرد مەدىنە پىرىت
لە كافرەكانى رۇم و فارس!

پىم وت: ئەگەر ھەزەمكەي ھەر ئىستا ھەمويان دەكوژئى!
گوتى: ئىستا دەيانكوژن، دواي ئەۋەي بە زمانى ئىۋە قسە دەكەن و
نوژئى ئىۋە دەكەن و ھەجى ئىۋە نەنجام دەدەن!!!
پاشان عومەر لە مىحرابەۋە بەرەو مالمەكەي ھەلگىرا و برىنەكەشى ھەر
خويىنى ئى دەچۇرا.

عومەر داۋا لە ئىبن
عەباس دەكەت
بزانن راي
موسلمانان
دەربارەي
عومەر چۇنە

عومەر ويستى لەۋە دۇنيا بىت كە موسلمانان بە كوشتنى ئەو رازى نىن
و ئەوان لىي رازىن و، لىي تۇرە نىن و رقىان لىي نايىتەۋە.
(عبداللەي كوپى عومەر) گوتويەتى: كاتى لە باوكم درا، ترسا
تاوانىكى موسلمانانى لەسەر بى و پىي نەزانن، ھەر بۇيە (عبداللەي كوپى
عەباس) بانگ كرد -كە خۇشى دەويست- پىي گوت: پىم خۇشە
ئاگادارم كەي لە حال و بارى موسلمانان.

(ئىبن عەباس) چوۋە دەرەۋە، راپىرسى دەربارى پىكرانى ئەمىرى
بپواداران لە خەلك دەكرد!

ھەموويان وتيان: بەخوا ھەر ھەموومان ئاۋاتەخۋاز بووين خۋاي گەرە
لە تەمەنى ئىمە ھەلگىرئى و بيخاتە سەر تەمەنى ئەمىرى بپواداران!

جا گەراپەوه لای عومەر و پیسی وت: بەلای ھەر کۆمەڵیکدا ھاتبیتم دەگریان، وەك ئەوہی ئەمڕۆ رۆلەکانی خۆیانیان لە دەست چووین!
کاتیك لە چیشتەنگاوی پۆژی چوارشەممەدا عومەر لەمالی خۆی دانرا،
موسلمانان لەگەلیدا چوونەوہ بۆمال، وەك ئەوہی لە پێشدا ھیچ کات
تووشی موسیبەت نەبویتن!

لە دیاریکردنی چۆنییتی پیکرانەکە و ئەندازە ی مەترسی برینەکە ی
جیاواز بون، ھی وایان ھەبوو دەبیوت: ھیچ نیە و برینەکە ی سوکە.
ئەوانی تر دەیانوت: پیکرانەکە ی ترسناکە و دەترسین بەری!

بزیشک
دەستنیسانی
ترسناکی پیکرانی
عومەر دەکات

بزیشکیان ھینا تا سەیری برینەکە ی بکا، کاتی پزیشکەکە ھات،
گوشراوی خورمای پیندا-کە بریتی بوو لە دەنکە خورما و لەناو ناودا
خوسابوو تا تامەکە ی شیرین بیئت، ئەك ئەو بەدەییە ی سەرخۆشکەرەو لە
شەردا ھەرامە-، گوشراوی خورماکە وەکو خۆی و بە پوختی لە بۆشایی
سکیەوہ دەردەچوو!! پاشان شیر ی پیندا، بەھەمان شیوہ وەکو خۆی لە
بۆشایی سکیەوہ دەردەچوو!!

پزیشکەکە زانی لیدانەکە ی برەرە و پیکرانەکە ی ترسناکە، بە عومەری
وت: چ سپاردەھەکت ھە یە بیکە، چونکە تۆ دەمری!
عومەر گوتی: پزیشکەکە راستی لەگەل وتم، ئەگەر جگە لەوہی بوتبایە
درۆی لەگەل دەکردم!

کاتی دەورۆپشتەکە ی ئەوہیان بیست گریان، عومەر نەھینشت بگراین و
پیسی وتن: بەسەرماندا مەگراین، ئەوہی دەگریی با بچیتە دەروہ!

موسلمانان
سەردانی عومەر
دەکن

موسلمانان چوونە لای عومەر و سەریان لیدەدا و دلایان دەدایەوہو
خواھافیزیان لیی دەکرد و ستایشی کردەوہی چاکی ئەویان دەکرد.
لایکی موسلمان ھاتە خزمەتی و پیسی وت: ئەی ئەمیری پڕواداران!
مۆژدەم پی بەدە، چونکە خوا مۆژدە ی پیندای، تۆ ھاوئلی پیغەمبەری
خوای ﷺ، وەك خۆشت دەزانسی، جئ پیئت لە ئیسلامدا دیارە،
سەریەرشتیاریت کرد و دادگەر بووی، وا ئیستاش لە پیناوی خوا

شەھادەت بە دەست دەھینی!!

عومەرش پینی گوت: ئاواتەخووزم ئەومەندە بەسم بئ، بە مایەى خوۆم

دەرچم.

كاتى لاوهكه ههستا و كۆرەكهى بهجى ههشت، عومەر بۆى روانى، بىنى
جەلەكانى شوپره و له زهوى دهخشی، (عومەر) بانگی كرد، كاتى
لهبەرامبەرى ههستا پینی گوت: كۆپى برام، جەلەكەت بەرزگەوه، ئەوه بۆ
جەلەكەت پاكتره و بۆ رازیبونى خوا باشتره!!

عومەر نامۆزگارى
لاویكى موسلمان
دهكات

(عبداللەهى كۆپى عەباس) قسەى لهگەلدا كرد و، باسى چاكەكانى كرد و
ستایشى لەسەر كرد، له قسەكانیدا راستگۆش بوو.

ئىبن عەباس
ستایشى عومەر
دهكا و شایەدى بۆ
دهدا

لهو قسانەى پینی وت: ئەى ئەمىرى برواداران، هاوئەلى پێغهەمبەرى
خوات كردوه و هاوئەلىكى باش بووى، كاتىكیش لى جىابووتەوه لىت
رازى بوو، پاشان هاوئەلىتى ئەبو بەكرت كرد و هاوئەلىكى باش بووى، كه
لى جىابووتەوه ئەویش لىت رازى بوو، پاشان هاوئەلىتى هاوئەلىانى
پێغهەمبەرى خوات كردوه ﷺ، هاوئەلىكى باش بووى بۆيان، خو ئەگەر لىيان
جىابووتەوه، بەشىوازىك بەجىيان دەهینی كه هەموو لىت رازىن!

بەراستى تۆ ئەمىر و ئەمىن و گەورەى بروادارانى، بە كتیبى خوا
داوهرى دەكهى، شت بە يەكسانى دابەش دەكهى! لەراستیدا موسلمان
بووت سەربەرزى بوو، ئەمىرايەتیهكەت فەتح بوو، زهويت پەر له دادگەرى
كردووه!

قسەكانى (ئىبن عەباس)ى بەدل بوو، بۆیه رىك دانیشت و بە (ئىبن
عەباس)ى گوت-لهو كاتەدا (عەلى كۆپى ئەبو طالب)یشى لهگەلدا بوو ﷺ-.

عومەر پینی گوت: ئىبن عەباس! لەلای خوا ئەم شاھیدىەم بۆ دەدهى؟
پىم وت: بەئى، من ئەو شاھیدىەت لەلای خوا بۆ دەدهم.
(عەلى كۆپى ئەبو طالب)یش وتى: هەروەها منیش لەلای خواى گەورە
ئەو شاھیدىەت بۆ دەدهم!!

خەلكى بەردەوام سەردانى عومەریان دەكرد و ستایشیان دەكرد، له

قەسەکانیشیاندا راستگۆ بون.

دەیانوت: ئەو ئەمیری بڕواداران! خوا پاداشتی چاکەت بداتەو، بەراستی تۆ.... واو.... واو.... واو.... وایوو.

پاشان دەڕۆیشتن و کەسانی تر دەهاتن، ئەوانیش ستایشیان دەکرد و.. ئیت بەم شیوێه.

عومەر وەلامی

قەسەکان

دەداتەو و لە

خەلیفایەتی

دەترسیت

عومەریش وەلامی دەدانەو دەیکوت: ئەو بە ئەمیرایەتی تەزکیەم دەکن، لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بووم، ئەو لایم رازی بوو، لەگەڵ ئەبوبەکریشدا بووم گۆییست و گۆپرایەلی بووم، کاتیکیش ئەبوبەکر کۆچی دوایی کرد من لە خزمەتیا گۆپرایەلی بووم.

ئەوی که لایم دەترسم تەنها ئەو ئەمیرایەتی کردنی ئیوێه! بەخوا ئاواتەخوازم سەریسەر و بە دەست مایەو لایم دەرچم هەروەک چۆن سەرەتا هاتم، نە پاداشتم هەبێ و نە گوناھیشم لەسەر بێ!!

عبدالرحمنی کۆپی

ئەبوبەکر هەوالی

پیلانەکە بە عەبیدالله

کاتی که عومەر بە خەنجەرەکە (ئەبولوئلوئە) پێکرا، (عەبیداللهی کۆپی عومەر) زۆر کاری تێکرا، هاریوو و هەلچوو و هکو درندە لایم.

لە رینگەدا (عبدالرحمنی کۆپی ئەبوبەکر صەدیق) پینی گەیشت، ی کۆپی عومەر

دەدات

ئەویش هەوالی هەرسەن پیلانگیرەکە پێدا، (ئەبولوئلوئە) و (هورموزان) و (جوفەینە)، که بە نەینی کۆبۆنەو و کاتی ئەمیان بینووە ترس و بیم گرتویانە و بەترسەو هەستان و (ئەبولوئلوئە) خەنجەرەکە لە دەست کەوتووە خوارووە، که هەمان ئەو خەنجەرە بوو که (ئەبولوئلوئە) لە لیدانی عومەر و ئیمانداراندا بەکاری هیناوە.

(عەبیداللهی کۆپی عومەر) دایا بوو لەوی ئەمە پیلانیکسی ئاگرپەرستانەیه و ئەو سێ کەسە تیایدا بەشدارن، بەو پێیە (ئەبولوئلوئە) خۆی کوشتووە، ئەو دەبێ ئەو دوانەکە تر بە کوشتن تۆلەیان ئی بکرتەو و تۆلە عومەریان ئی بەسەرتەو.

عەبیدالله سێ کەس

دەکۆزیت

(عەبیداللهی کۆپی عومەر) شمشیرەکە دەرکرد و چوو بۆ لای

(هورموزان) و بە شیرەکە لایم دا و کوشتی!!

(عبیدالله) وتویەتی: کاتێ هورموزان شیرە هەڵکێشراوەکە ی بینووه
وتویەتی (لا اله الا الله)!!

پاشان چوو ه بۆ لای (جوفهینه) وئەویشی کوشتوه!
(عبیدالله) وتویەتی: کاتێ شیرەکەم لە (جوفهینه) بەرزکردوه،
خاچنکی لەسەر دەم و چاوی دانا!
واتە خاچەکە ی خستە سەر دەم و چاوی وەك ئاماژەیک بەوهی لەسەر
گاورییەتی مردووه.

پاشان چوو بۆ مانی (ئەبولوئلوئە)، کچە بچوکهکە ی بینووه، ئەویشی
بەشمشیر کوشتوه!

(عبیداللهی کورپی عومەر) ویستی هەرچی گیراوانی فارس و رۆمیک
هەیه ئەوهی دەستی پێی بگا، بیانکوژی، بەدوایاندا دەگهرا بۆ ئەوهی
بیانکوژی، بەلام موسلمانان لێی کۆبونوه، لەکاتی کدا شمشیرەکە ی
بەدەستیهوه خوینی ئی دەتکا..

(عەمری کورپی عاص) بەرهو روی رۆیشت، ماوهیک بە نهرم و نیانی
گفتوگۆ و قسە ی لەگەڵ کرد تاوهکو شمشیرەکە ی پێدا.

ئیتەر (عبیداللهی کورپی عومەر) یان گرت و خستیانه بەندیخانەوه.
موسلمانان جیاوازیان تیکهوت سەبارەت بە (عبیداللهی کورپی عومەر)،
کە دوو پیاو و کچنکی کوشتووه، ئەمەش بۆ ئەو دروست نیه، هەتا ئەگەر
پیلانەکەش لەسەر (هورموزان) و (جوفهینه)ش بەسەلمینرێ، چونکە ئەمە
مافی خەلیفەیه، ئەویش لە مافی خۆی تێپەراندوهو دەستدریزی کردۆتە
سەر مافی خەلیفە!

جیاوازی لە سەر
حوکمدان بەسەر
عبیدالله ی کورپی
عومەر

هەندێ لە هاوێلان وای بۆچون (عبیداللهی کورپی عومەر) لە تۆلەدا
بکوژرێ، چونکە ئەو سێیهی کوشتوه!!

ئەوانی تر وای بۆچوون لە تۆلەدا نەکوژرێ، بەلکو داوای لیبوردنیان بۆ
دەکرد و، وتیان: نەفرینی خوا لە (هورموزان) و (جوفهینه) بیست، خوای
گهوره دوروی خستنهوه، ئایا دەتانهوێ (عبیدالله)ش بکوژن و بیگهیهننه

باوكى؟ ئايا رەوايە عومەر دوڭنى بكوڭرى و ئەمپۇش ئىوھ كوپرەكەى
بكوڭن؟!

جا كۆك بون لەسەر ئەوھى (عبىداللهى كوپرى عومەر) لە بەندىخاندا
بمىنىتەوھ تا كاتىك خەلىپە ھەلدەبىژدردىت.

كاتىك كە عوسمانى كوپرى عەفان ﷺ كرا بە خەلىپە، (عەمرى كوپرى
عاص) پىنى وت: پىش ئەوھى تۆ ببىتە خەلىپە، (عبىدالله) ئەو سى كەسەى
كوشت، واتە لە سەردەمى دەسەلاتى تۆدا رووى نەداوھ، بۆيە
بەرپرسيارىتى تۆى تىدا نىھ، من رام وايە لىى ببورى!
(عوسمان) پىش (عبىداللهى كوپرى عومەر) ئازاد كرد و خوڭنى ھەردو
پىاو و كچەكەى لە مالى تايبەتى خۇى دا..!

كاتى (عومەرى كوپرى خەتتاب) لە مالەكەى خۇيدا لە گيانەلادا بوو،
عومەر كوپرەكەى
پادەسپىڭرىت
قەرزەكانى بۆ
بۇمىڭرىت
كۆبكرەوھ، بۆى كۆكرەوھو بىنى ھەشتا و شەش ھەزار درھەمە.

عومەر گوتى: عبداالله! كاتى مردم ئەم قەرزە لە مالى بەرەى عومەر
بەدەرەوھ، ئەگەر مالەكەشىيان بۆ ئەم قەرزە بەشى نەكرد، ئەوا لە مالى
بەرەى (عەدى) تەواوى كە، ئەگەر ئەوھش بەشى نەكرد، ئەوھ لە مالى
قوپەيش تەواوى بكە!!

(عبدالرحمنى كوپرى عەوف) پىنى گوت: ئەمىرى بېرواداران! ئايا ئەو
مالە بۆ لە (بىت المال) قەرز ناكەى؟

عومەر گوتى: پەنا بە خوا ئەگەر شتى وابكەم، تا تۆ و ھاوھلەكان
لەپاش خۆم نەلنن: بەشى خۆمان بۆ عومەر واز لى ھىنا، بەخشيمان، ئىتر
قەرزى (بىت المال) نەدەنەوھو منىش قورسايىھەكى لاي خوا لەئەستۆ
بگرم.

ئىبن عومەر
قەرزەكەى دەخاتە
سەر شانى خۇى
(عبدااللهى كوپرى عومەر) دەلى: باوكەگيان! قەرزەكەت لەسەر من و من
بۆتى دەدەمەوھ.

كاتى (عومەر) ئەسپەردەى خاك كرا، (عبدااللهى كوپرى) لە بەرامبەر

ئەھلى شورا و كۆچەر و پشتىوانەكاندا دەستا و رايگە ياند كە ئەو بەرپرستىتى دانەۋەى قەرزەكانى عومەر لەخۆى دەگرىت.

ھەفتەيەك لە خەلافەتى عوسمان تىنەپەرپىوو، (عبداللە) ھەموو قەرزەكەى كۆكردەۋەو دايەۋە بە خارەنەكانى و عوسمانىش شاھىدى قەرزدانەۋەكەى بوو!!

عومەر بە (عبداللە)ى كۆپى وت: كۆپەكەم، بچۆ بۆ لاى عائىشە و پىنى بلى: عومەر سەلامت ئى دەكات، نەلىنى ئەمىرى بپرواداران، چونكە من لەمپرو بەداۋە ئەمىرى بپرواداران نىم!!

پىنى بلى: عومەر داۋاى مۆلەتت ئى دەكات لەگەل دوو ھاۋەلەكەيدا " پىغەمبەرى خواللە و ئەبۇبەكر رەئىسپەردە بكرى!

(عبداللە)ى كۆپى عومەر رەئىسپەردە، داۋاى مۆلەتى كرد و چوۋە لاى، بىنى وا بۆ عومەر دەگرى.

پىنى وت: عومەر سەلامت ئى دەكا، داۋاى مۆلەتت ئى دەكا تا لە مالى تۇدا و لەگەل ھەردو ھاۋەلەكەيدا بىئىزى.

گوتى: من ئەم گۆپەم بۆخۆم دانا بوو، لاى مىرد و باۋىك، بەلام عومەر پىش خۆم دەخەم!! وا مۆلەتم دا...!!

(عبداللە)ى كۆپى عومەر گەرايەۋە، كاتى باۋىكى بىنى گوتى: بەرزم كەنەۋە و شتىك بىخەنە پال پىشتم.

پاشان گوتى: ھا كۆپەكەم چىت لايە؟ وتى: ئەۋەى تۆ پىت خۆشە، عائىشە مۆلەتى داى!!

عومەر گوتى: (الحمد لله رب العالمين، ھىچ شتىكم بە ئەندازەى ئەسپەردەكردنم لەتەنىشت پىغەمبەرى خواللە و ئەبۇبەكر ۋە بەلاۋە گرنگ نىە.

پاشان بە كۆپەكەى گوت: عبداللە، سەيركە! ھەركاتى مردم، ھەلمگرن، پاشان لەبەر دەرگاي عائىشەدا بموھستىنن و بلى: (عومەرى كۆپى خەتتاب داۋاى مۆلەتت ئى دەكا).

عومەر داۋاى مۆلەت لە عائىشە دەكات تا لەگەل دوو ھاۋەلەكەى بىئىزىت

عائىشە، عومەر پىش خۆى دەخا

ئەگەر مۆلەتى دان بىمبەنە ژورەووە لەوئى ئەسپەردەم كەن، ئەگەر رەتى
كردمەووە ئەوا بىمگێرەووە لە گۆرستانى موسلماناندا بىنێژن، من دەترسم
ئىستا لەبەر شەرم مۆلەتى دايتم، چونكە ئەمىرى بڕوادارانم و تا ئىستاش
زىندووم!!

قسە لەنتوان
عبدالله و حەفصە
سەبارەت بە
جېنشېن دانان

(عبداللهى كۆپى عومەر) وتۆيەتى: چۆمە خزمەتى (حەفصە) -
خوشكى -، وتى: بىستۆمە باوكت لەدواى خۆى كەس ناكاتە جېنشېن!
پىم وت: شتى وا ناك!
وتى: بەلئى.. دەيكات.

عبدالله دەلئى: سۆيندم خوارد لەو بارەيەووە قسەى لەگەل بكم، چۆم
بۆ لاى، سامم كرد قسەى لەگەل بكم، وەك ئەوەى شاخم هەلگرتبئى،
پرسىارى حالى خەلكى لىكردم، هەواڵم پىدا.

عبدالله داوا لە
باوكى دەكات كە
جېنشېن لەجىنى
خۆى ديارى بكات

پاشان پىم وت: قسەيەكم لە خەلكى بىستۆو، سۆيندىشم خواردووە
پىئى بلئىم، واى بۆ چۆون كە تۆ پاش خۆت خەلىفەيەك دەستنىشان ناكەى،
باوكەگيان، ئەگەر سەروكارى زەويەكەت بانگ بكەى تا ببىنى، ئايا حەز
ناكەى كەسكى لە شوئىن دابنىئى لەكاتى ديارنەبونى لە زەويەكەدا تا بۆى
دەگەرپتەو؟!

عومەر گوتى: بەلئى.

وتم: باوكە! ئەى ئەگەر بتەوئى شوانەكەت ببىنى، ئايا پىت خۆش نىە
پىاوئىك لەجىنى دانئى تا دەگەرپتەو بۆ لاى مەرەكانت؟!
گوتى: بەلئى.

عومەر وەكو
پىتقەمبەر دەكا و
جېنشېن دانان

وتم: باوكە! ئەى كاتئى بە دیدارى پەرورەدگارە دەگەى چى پىن دەلئى،
كە جېنشېنىكت بەسەر بەندەكانىەو بەجئى نەهیشتو؟

عومەر داتەنگىەكى تەوش بوو، ماوہيەكى زۆر سەرى داخست، پاشان
سەرى بەرز كردەووە پىئى گوت: خواى گەورە ئەم ئايەنە هەر دەپارىزئى،
هەر كارئىكان ئەنجام بەم، جېنشېن دانئىم يان داينەنئىم، هەر سوننەتە:
ئەگەر جېنشېن دانەنئىم ئەوا پىتقەمبەرى خواﷺ داى ئەناو.

ئەگەر جېنشېنىش دانىم ئەوا ئەبۇبەكر جېنشېنى داناوه.

(عبداللەھى كۆپى عومەر) وتى: جا زانىم كەس بە پىنغەمبەرى خواﷺ

ئاگوپىتتەوه و، لەدواى خوۆشى خەلیفە دانانىت!!

لە پۆزىكى تردا (سەئىدى كۆپى زەيد) ﷺ ھاتە خزمەتى كە يەككىكە لە

(دە) موژدەپىندراوھەكانى بەھەشت، بە عومەرى وت:

ئەى ئەمىرى بىرواداران، بەلكو ئامازە بە پىاوى بگەى بو جېنشېنى،

چونكە خەلكى توپان بە ئەمىن داناوه.!

عومەر پىنى گوت: دەبىنم ھاوھلان خراب سورن ھاا من جېنشېنىك لەو

شەش ھاوھلە دەستنىشان دەكەم كە پىنغەمبەرى خواﷺ كۆچىدوايى كرد

و لىيان رازى بوو.

ئەگەر يەك لەو دوو پىاوھم پى بگەيشتتايە و بە زىندوويى بمانايە،

دەمكرد بە خەلیفە و متمانەم پىنى دەبوو، كاروبارى موسلمانانىشم پىنى

دەسپارد: (سالمى-بەندەى ئازادكراوى ئەبو حوزەیفە) (ئەبو عوبەيدەى

كۆپى جەراخ). ئەگەر خواى گەورە دەربارەى (ئەبو عوبەيدە) پرسىارى لىم

كرد دەلىم:

لە پىنغەمبەرەكەتم بىستﷺ دەيفەرموو: عوبەيدە ئەمىن و دەسپاكى ئەم

ئوممەتتە.

ئەگەر لە (سالم) یش پرسىارى لىم كرد ئەوا دەلىم: لە پىنغەمبەرەكەتم

بىستوھﷺ دەيفەرموو: لە راستىدا (سالم) زۆر خواى خوش دەوى.

لە پۆزىكى تردا كۆمەلىك لە ھاوھلان ھاتنە خزمەتى عومەر، كە

(موغىرەى كۆپى شوعبە) يان لەگەن بووﷺ.

(موغىرە) پىنى وت: (عبداللەھى كۆپى عومەر) بگە بە خەلیفە.

عومەر پىنى وت: خوا بتكوژى، بەخوا لەم قسەيەتدا مەبەستت خوا

نەبووا پىويستمان بە كاروبارتان نى، بەخوا ستايشى خەلافەتم نەكردووه،

تا ھانى يەككىك لە خاووخيژانمى بو بدهم.

ئەگەر خەلافەت چاك بى، ئەوا بەرمان كەوت و بەشى خۇمان لى برد،

دەربارەى جېنشېن
دانان، عومەر قسە
لەگەن سەئىدى
كۆپى زەيد دەكات

ئەگەر عوبەيدە و
سالم زىندوبان

عومەر بە رەقى
قسە لەگەن موغىرە
دەكات سەبارەت
جېنشېنى كرىنى
عبداللەھ

ئەگەریش زیان و خراب بێ، ئەوا ئالی عومەر با تەنھا یەکیکیان موحاسبە بە بکریت و، لەسەر کاروباری ئوممەتی موحەممەد ﷺ لینی بپرسریتەوہ.

بەرستی خۆم ماندوو کرد، خیزانم بێ بەش کرد، ئەگەر بە دەستما یەوہ دەرچم، نە تاوانم لەسەر بێ و نە گوناحباریش بێ، ئەوا زۆر دلخۆش و بەختیارم!

خەلافەت لەنیوان

شەش کەس بە

راویژ دەبین

عومەر وایکرد کاروباری خەلافەت بە راویژ بکرێ لەنیوان ئەو شەش ھاوڵە موزدەپێندراوہی بەمەشت، کە پیغەمبەری خوا ﷺ بەر لە کۆچی دوایی لێیان رازی بوو.

ئەوانیش: (عوسمانی کوپری عەفان) و (عەلی کوپری ئەبو طالەب) و (عبدالرحمنی کوپری عەوف) و (سەعدی کوپری ئەبو وہاب) و (طەلحەیی کوپری عبیداللە) و (زوبەیری کوپری عوام) ﷺ.

عومەر بۆچی

سەعدی کوپری

زەید

دووردەخاتەوہ

حەوتەم موزدەپێندراوی بەمەشتی دانەنا کە (سەعدی کوپری زەید) بوو ﷺ کە ئەویش ھەر لە ژیاندا بوو، چونکە لە نەوہی (عەدی) ولە خزمانی عومەر بوو، عومەریش زۆر سوور بوو لەسەر دوورخستەوہی خزمەکانی لە ئەمارەت، لەگەڵ ئەوہی تیا یاندا بوو شیاوی ئەو پلەو پایە یە بوو!

ئەو تا دەبینین بە خەلیفەکردنی کوپرەکە ی پەسەند ناکا و (سەعدی کوپری زەید) ی لە لیستی پالیئوراوانی خەلافەت دوور دەخاتەوہ!!

عومەر لەگەڵ

شەش

پالیئورلەوہ کە دا قسە

(عومەر) ئەو چەند پالیئوراوہی خەلافەتی کۆکردەوہ، ئەوانیش کاتیکی ھا تەنە خزمەتی، پێی وتن:

دەکا

من سەیری کاروباری خەلکیم کرد، هیچ ناکۆکیەکم تیا بەدی نەکردن، ئەگەر ناکۆکی ببی ئەوا لە ئێوہ دایە!!

پاشان گوتی: لەراستیدا قەومە کە تان یەک لەم سنیەتان (عوسمان و عەلی و عبدالرحمن) ھەلئەبژێرن.

پاشان روانیە عەلی و پێی گوت: ئەگەر شتیکت لە کاروباری موسلمانان گرتە دەست، نەوہی ھاشم نەخەیتە سەر ملیان.

پاشان روانیە عوسمان و پێی گوت: ئەگەر شتیکی کاروباری

موسلمانان گرتە دەست، نەوھى ئومەييە نەخەيتە سەر ملیان.

پاشان روانى بۆ (عبدالرحمنى كوپى عەوف) وپىنى فەموو: عبدالرحمن!
ئەگەر تۆش سەرۆكارى موسلمانان بووى، خزم و كەسوكارت سوارى مىلى
خەلكى نەكى!

پاشان عومەر گوتى: ئەم شەشە كۆ دەبنەو، تا لە نىوانىندا پىاويك
هەلبىژىرن، (عبداللەھى كوپى عومەر) یش ئامانە دەبى، لە كاروبارى
خەلافەتدا ھىچى بۆ نىە.

وھ وتى: ئەگەر (سەعدى كوپى وھ قاص) تان كرده سەرپەرشتىار ئەوھ
شاينىتى، ئەگەر ئەویش دەرئەچوو ئەوا خەلیفە راويژى پى بكا، چونكە
لەبەر بى توانايى و ئاپاكى لام نەبردووھ!

وتى: (صوھەيبى كوپى سەئان) ى پشتىوان-بەندەى ئازادكارو-
(بەنى جەدعان) كە صوھەيبى رۆمىە، سى پۆژ پىشئوژىرتان بۆ ئەكا.

صوھەيبى رۆمى بۆ
پىشئوژى بىارى
دەكا

عومەر بە (ئەبوطلەئحەى ئەنصارى) وت:

بە پەنجا كەسەوھ لە قومەكەت (كە لە ئەنصارىەكانن) لەگەل ئەو
شەش كەسەى خاومن راويژەدا دەبى، ئەمانە لەمالىكدا سى پۆژ
كۆدەبنەو، لەنىو خۇياندا يەكىك ھەلدەبىژىرن، تۆ و ھەر پەنجا كەسى
ھاوئەلت لەبەر دەرگای ئەو مالدەدا سى پۆژ بوەستن، رىنى كەس مەدەن بچىن
بۆ لايان، ئى مەگەرىن ئەو سى پۆژە تىپەرى تا يەكىكىان دەكەن بە ئەمىر!

رۆلى ئەبوطلەئحە و
مىقداد

بە (مىقدادى كوپى ئەسوود) ى سوارچاكى پىغەمبەرى خواﷺ ى وت:
لەگەل ئەم شەش كەسەى ئەھلى راويژ سى پۆژ راوہستە، ئەگەر پىنجىيان بە
يەكىكىان رازى بون، يەكىكىان نىيار بوو، ئەوا بە شەمشىر سەرى لەت كە!

رىئەمابىەكانى
عومەر بۆ مىقداد

خۆ ئەگەر چوارىيان بە يەكىكىان رازىبون و دوانىيان نىيار بون، ئەوھ
بەشەمشىر لەسەرىيان دە!

ئەگەر سىيانىان يەكىكىان پى باش بوو، سىيەكەى ترىش بە يەكىكى
دى، ئەوا (عبداللەھى كوپى عومەر) بکەنە داوھر، ھەر دەستەيەكىان (عبداللەھ)
حوكمى پى دا، با يەكىك لەخۇيان ھەلبىژىرن، ئەگەر بە داوھرەكەى

(عبداللہی کوپری عومەر) یش رازی نہبون، لەگەڵ ئەوانەیاندا بن کہ
(عبدالرحمنی کوپری عومەر) یان لەگەڵدایە، ئەوانی تریش ئەگەر ھەر رازی
نہبون بەوہی خەلکی لەسەری کۆ و کۆکە، ئەوا بیانکوژن!

ئەگەر ھەر سێ پۆژەکەش تەواو بوو، پۆژی چوارەم ھات، کہ سێکیان
لەنیو خۆیاندا ھەلنەبژاردبوو، ئەوا ھەموویان بکوژن!!

عومەر وەسیەت یۆ
خەلیفە ی نوای
خۆی دەکات

عومەر ئامۆژگاری خەلیفە ی نوای خۆی کرد و گوئی:

ئامۆژگاری خەلیفە ی نوای خۆم دەکەم: مافی کۆچکەرە یەکەمینەکانی

لەباد نہچن، ریز و حورمەتیان پارێزراو بکا.

ئامۆژگاری دەکەم چاکەکاریی لەگەڵ پشتیوانان، ئەوانە ی لەپیش
ھەموو کەسدا جینگە و سامان و ئیمانیاں لەپیشوازی موسلماناندا بوو،
بەوہی چاکە ی چاکەکارانیاں پەسەند کا و لەخراپەکانیاں ببوری.

ئامۆژگاری دەکەم لەگەڵ خەلکی ولاتاندا چاک بن، ئەوانە یارمەتیدەری
ئیسلام و کۆکەرەوہی سامان و جێرقی دوژمنن، ھیچیان ئی وەرنگیری
تەنھا ئەوہ نەبن کہ لییان زیادە و بە رەزامەندی خۆیان دەیدەن.

ئامۆژگاری دەکەم لەگەڵ بیاباننشینەکان چاکەکار بن، ئەوانە ریشە ی
عەرەب و کەرەستە ی ئیسلامن، لە پەراویزی مالمکانیاں وەرگیری و بدرت
بە ھەژارەکانیاں.

ئامۆژگاری دەکەم بە (ذمی)یەکان، ئەوانە ی لەپەنای خوای گەرورە
پینغەمبەرکەیدان ﷺ، وەفا بە پەیمانەکانیاں بکا، بەرگریان ئی بکا، بەپینی
تواناش داواکارییاں ئی بکری!!

عومەر نوای
پینکاری، سنی رۆژ
دەژی، لە شەوی
یەکشەممە کۆچی
نوایی دەکا

عومەر لە پۆژانی نوای لیڈرانەکە ی (پۆژی چوارشەممە ۲۶ ی ذی
الحجەتی ۲۲ ی کۆچی) سەرچەم ئەو کاروبارانە ی ریکوپینک کرد.

لەدوای لیڈرانیشی سنی پۆژ بە زنیدویەتی ما، کہ پۆژانی پینجشەممە
و ھینی و شەممە بوو.

لەو پۆژانەدا (ھوھەبی سونانی رۆمی) پینشنوژی موسلمانانی

دەكرد.

عومەر رەزى لە شەۋى يەكشەممەى يەكى مانگى موحەرەمى ۲۴ى كۆچى
كۆچى دوايى كرد.

نامۇزگارى عومەر
بۇ عبدالله ى كۆپى

تۆزى پىش كۆچى دوايى، نامۇزگارى عبداللهى كۆپى كرد و پىنى گوت:
كۆرەكەم، ئەگەر كاتى مردنم ھات، ئەوہ بمسوپىنەو روم لە قىبلە كە،
دەستى راستت بخەرە سەر تەوئلم و، دەستى چەپىشت بخەرە سەر
چەناگەم.

كاتىكىش مردم چاومكانم بنوقىنە.

كفنىكى مامناۋەندىم بۇ بىكەن، ئەگەر لاي خوا باشەم ھەبى، ئەوا
بەباشتر بۇم دەگۆپى، ئەگەر ئەوہش نەبىم، ئەوا ھەر بە زوىى لىم زەوت
دەكرى!

گۆرەكەشم ھەر با ناۋەندى بى، ئەگەر لاي خوا چاكەم ھەبى، ئەوا
بەپىنى بركردنى چاۋ بۇم فراۋان دەكا، ئەگەر ئەوہش نەبىم، ئەوا لىمى تەنگ
دەكاتەوہ تا پەراسوہكانم بەيەكدا دەچن!

با لەگەل جەنازەكەمدا ھىچ ئافرەتىك دەرنەچى، تەزكىەو پاكانى
شتىك بۇ مەكەن كە تيامدا نىە، چونكە خۋاى گەورە زانترە پىم!

ئەگەر بۇ گۆرتان بىردم، بە پەلە ھەنگاۋ بنىن، چونكە بەراستى ئەگەر
لاى خوا چاكەم ھەبى، ئەوا بۇ شوئىنىك دەبەن كە زۆر چاكترە بۇم، ئەگەر
بەر شوئەيەش نەبوم، ئەوا خراپەيەكتان ھەلگرتوہ!!!

حەفصە
خراخافىزى
لەباركى دەكا

چەند سەعاتى بەر لە كۆچى دوايى، حەفصەى كچى و دايكى برواداران
لەگەل چەند ئافرەتىكدا ھاتن بۇ لاي و ماۋەيەك گرىان و پاشان دەرچون،
دواى ئەۋانىش كۆمەلىك پىۋاۋ لە برواداران ھاتن بۇ لاي.

عوسمان نوا
چركەساتەكانى
عومەرمان بۇ
دەگىزىتەوہ

عوسمان رەزى لە شەۋى يەكشەممەدا چوہ بۇ لاي، كە دواچركەساتەكانى
ژىانى (عومەر) مان بۇ دەگىزىتەوہ.

گوتى: من لەدواى ھەموتانەوہ ئاگادارى عومەر بوم، چووم بۇ لاي،

سهری لهسه رانی عبداللهی کوپی بوو.

به کوپه که ی وت: رومه تم لهسه زهوی دانئ!

کوپه که ی وتی: ئایا رانم و زهویه که وهک یهک نیه؟

پینی وتموه: رومه تم لهسه زهوی دانئ.

کاتی رومه تی لهسه زهوی دانا، گوئیستی بووم دهیگوت:

خوایه گیان، هاوار بو من، بو دایکیشم، ئەگەر تو لیم خوش نه بی!!!

پاشان لاشه ی سارد بویه مو گیانی دهرچوو، خوی گهوره لیی پازی بی.

که شهوی یهکشه ممه کوچی دواپی کرد، کوپه که ی به ناو و

مۆرتک(سدر) شوودی و له سن جلدای کفنی کرد.

موسلمانان له دواپی شهوی نوئیژی به یانی پوژی یهکشه ممه یان کرد،

نوئیژی جه نازیه یان لهسه (عومر) کرد، له نوئیژ کردنه که شهیدا (صوهه بیی

رومی ﷺ) پیشنوئیژی بو کردن.

عومر به یانی نغدی

یهکشه ممه به خاک

سپیدرا

پاشان هه لگرا بو مالی عایشه، (عبداللهی کوپی عومر) له دهرگا که دا

وهستا و سلوی له عایشه کرد، پاشان دواپی مؤله تی کرد و وتی: عومر

دواپی مؤله تی ئی دهکا؟

گوتی: بیهینه ژوره وه.

عبداللهی کوپی و عوسمان و سه عیدی کوپی زهید و عبدالرحمنی

کوپی عومر ﷺ، دایانگرتنه ناو گوپه که یه وه.

گوپه که ی له لای پییه کانی پیغه مبهری خواوه بوو ﷺ، له کاتی که دا گوپی

ئه بو به کری صدیق له لای شانی پیغه مبهری خواوا بوو!

عایشه، خوی ئی رازی بی، وتویه تی: به رده وام سه ریوشم لاده دا و

جله کانم سوک ده کرد و ده موت نه مانه پیغه مبهری خوی میردم و

ئه بو به کری باو که، کاتی عومر له لایان نیژا، له جلله کانم خویاریزیم

ده کرد، چونکه عومر له گه لیا نه!!!

ئهو تمه نه ی عومر تیایدا کوچی دواپی کرد، شهست و سن سال بوو،

وهك ته مهنی پیغه مبهری خوا^ع و ئه بوبه کیری صدیقی هاوه لی بوو^ع.
خوای گه وره له ئه میری برواداران خوش بی و شاد و پازی بکات.^۱

-
- ۱ - درێژه ی خه لیفایه تی عومه ر و لیدران و شه هید بونه که یمان له چه ند کتیبیکه وه
وه رگرتووه که گرنگترینیان:
تاریخ الطبری ۴: ۱۹۰-۲۳۰.
(الطبقات الکبری) ی ابن سعد: ۳: ۲۰۱-۲۸۷
(الکامل فی التاریخ) ی ابن کثیر: ۳: ۴۹-۶۹
(صفة الصفوة) ی ابن الجوزی به ته حقیقی فاخوری: ۱: ۲۶۸-۲۹۳.
(أخبار عمر) ی علی طنطاوی: ۵۱-۵۷، ۳۹۶-۴۲۰.

تروسکی چوارەم

عوسمانی کوری عەفان، لەنیوان جینشین بون و شەهیدبوندا

نامۆزگاریەکانی
عومەر پێش
شەهیدبونی

لە (تروسکە میژوویی) یەکە ی پێشوو دا قسەمان کرد لەسەر لیدرانی عومەر رضی اللہ عنہ و نامۆزگاریەکی پێش شەهیدبونی، لەوێ خەلافەت بە ڕاویژ بێ لەنیوان ئەو شەش هاوڵەدا و، نامۆزگاریکردنی عومەر لەوێ کە (ئەبوتەلحە ئەنصاری رضی اللہ عنہ) لەگەڵ پەنج پشٹیوانەکانی تردا پاسەوانیان بکات، نامۆزگاریکردنی (میقدادی کوری ئەسود رضی اللہ عنہ) کە سێ رۆژ پاسەوانیان بێ، ئەگەر کۆک نەبون لەسەر هەلبژاردنی خەلیفە یەک لەنیوانیاندا، هەموویان بکوژێ.

هەرەها باسی ئەوەمان کرد کۆچی دوایی عومەر رضی اللہ عنہ لەشەوی یەکشەممە یەکی -مەرم- ی ۲۴ی کۆچیدا بوو و لە هەمان شەو دا سپاردە کراوە، پاش ئەوێ (صوهیبی رومی رضی اللہ عنہ) نوێژی لەسەر کردووە. ئیستاش لەدواداچوونی ناوکۆ(سیاق)ەکی دەکەین و لەگەڵ دیمەنی کۆبونەوێ شەش پالئوراوەکەدا نەژین بۆ هەلبژاردنی خەلیفە یەک لەنیوانیاندا، کە لە ماوەیە عومەر رضی اللہ عنہ پێش کۆچکردنی بۆی دەستنیشان کردبون، کە بریتی بوو لە سێ رۆژ.

بۆ هەلبژاردنی یەکیک لە خۆیان رۆژانی یەکشەممە و دووشەممە و سێ شەممەیان لە پێش بوو، ئەگەر نا (میقداد) هەمویان دەکوژێ!

شەش پالئوراوە مۆژدە پێندراوەکانی بەهەشت بریتی بون لە (عوسمان) و (عەل) و (تەلحە) و (زوبەیر) و (سەعدی کوری ئەبى وهقاص) و (عبدالرحمنی کوری عەوف) رضی اللہ عنہ.

کۆبونەوێ پینج
پالئوراو لە مانی
میسوهری کوری
مەخرەمە

پینج لە پالئوراوەکە -جگە لە تەلحە چونکە لە مەدینە نەبوو، لە بیانی ڕۆژی یەکشەممە یەکی موحەررەمدا، لەمانی (میسوهری کوری مەخرەمە) رضی اللہ عنہ کە خوشکەزای (عبدالرحمنی کوری عەوف) کۆ بونەو،

(عبداللهى كوپى عومر) يشيان له گه لدا بوو بۇ ئەوھى (ئەگەر ھەردوو لا وەك يەك بون له ھەلبژاردنە كەدا - ھەرگىز -) تەنھا دەنگىكى پەسەندكەرى ھەبن، بەمەرجى ھەلنەبژىردى، ھەورەك باوكى وەسىيەتى بۇ كەردبوو. (ئەبۇطەلحە) و (مىقدادى كوپى ئەسود) یش ﷺ لەگەل پاسەوانەكاندا، پاسەوانيان دەكردن.

سەعد، موغیرە و
ئىبن عاص نوور
دەخاتەرە

لەكاتىكدا ئەوان كۆببونەوھو (موغیرەى كوپى شوعبە) و (عەمرى كوپى عاص ﷺ) ھاتن و لەبەر دەرگادا وەستان، بەلام (سەعدى كوپى ئەبو وەقاص ﷺ) دوورى خستەنەوھو پىئى وتن: لەبەردەرگا دانىشتوون بۇ ئەوھى بلىن نامادەى ھەلبژاردنى خەلیفەبووین و ئىمە له ئەھلى راویژ بووین!!

پاش ئەوھى پالیئوراوان كۆبونەوھو، (عبدالرحمنى كوپى عەوف ﷺ) پىئى وتن: كامتان پىئى خۇشە له پالیئورانەكە خۇى بکشیتەوھو، بۇ ئەوھى كەسى تر له ئەستوى خۇى بگرئ؟

ئىبن عەوف داواى
كشائەوھى داوایی
پالیئوراوكان
دەكات

لەراستیدا (عبدالرحمن ﷺ) دەیویست یەككە له شەش پالیئوراوھەكە بکشیتەوھو و له پالیئورانەكەى وازبەئىنى، بۇ ئەوھى دانىشتن و گفتوگۇكان بەرئوھە ببات و ھەستى بە رىكخستنى پەیوھندى و تاوتوى كەردنەكانى ھەلبژاردنى خەلیفە لەو پىنج پالیئوراوھى دەمىنیتەوھو.

كاتئ (ئىبن عەوف) ئەم پرسىارەى ئاراستە كەردن، بۇ ئەوھى یەككە واز له پالیئورانەكەى بەئىنى، بەلام كەسیان وەلامى نەداپەوھو

پىئى وتن: من خۇمى ئى دەردەكەم و خۇمى ئى دادەمالم و له پالاوتنەكەم دەكشیمەوھو!

كشائەوھى ئىبن
عەوف لەگەل
ئەوھى ھەلى

ھەلى سەرکەوتنى (عبدالرحمنى كوپى عەوف ﷺ) له بەخەلیفەبوندا زۆر بوو، زۆرىك له ھاوھەلان كەزىان دەكرد ئەم بىتتە خەلیفە، ئەگەر له پالاوتنەكەى وازى نەھىناپە و سەرپەرشتىارى بەرئوھەبەردنى كەردەى راویژ و ھەلبژاردنەكەى نەكەرداپە، دەكرا له داواى عومەر ﷺ ئەو بوپاپە بە خەلیفە و پشكى له سەرکەوتنىشدا زۆر بوو، بەلام خواى گەورە خەلیفایەتیەكەى

سەرکەوتنى نەك
بود

بۇ عوسمان تەقدیر کردوو. ﷺ

لەوانەییە (عبدالرحمنی کوپری عەوف) یش ﷺ خۆی ئەوەی بزانیایە،
چاوەکانیش زۆریان روویان لە ئەو بوو، بەلام ئەو لە ھەر شەشیان دورتر
بوو لینی، ھەر لەبەر ئەمە کاتێ کە پراویژی بە ھەندێ لە ھاوھەڵان دەکرد، بە
ناشکرا پێیان دەوت کە خۆی بۇ خەلیفەییەتی باشتەرە!

(سەعیدی کوپری زەید ﷺ) پێی وت: ئێمە تۆ بەشیایوی ئەوە دەزانین!

(عبدالرحمن) پێی وت: دەست بۇ یەکیکی تر درێژ بکە!

(سەعدی کوپری ئەبی وەقاص ﷺ) پێی وت: بەیعت بەخۆت بەدا!

(عبدالرحمن) پێی وت: ئەبو ئیسحاق! من خۆم لە خەلیفایەتی دامالی

بۇ ئەوەی خەلیفە ھەلبژێرم، ئەگەر ئەوەشم نەکردایە ھەر نەمدەویست بێمە
خەلیفە!

خەونەکی ئیبن

عەوف و
ئوربێنیەکی

سەعد پێی وت: لەبەرچی؟

(عبدالرحمن ﷺ) پێی وت: من خەویکم بینی، باخیکی سەوزی پەر

گژوگیام بینی. حوشتریکی گەورە ھاتە ناویەو، حوشتری وا گەورەم
نەبێنیبوو، حوشتریکە ھەرەکو تیر بەباخەکەدا تێپەری، تا ببری، ئاوپری
بۇ شتەکانی ناوی ئەدایەو و ھیچی ئی نەخوارد، لەدوای ئەو حوشتریک
ھاتە ناوی و بەباخەکەدا تێپەری و بەشوینی حوشتەرە گەورەکەدا رووسی،
ئاوپری بۇ شتەکانی ناوی ئەدایەو و ھیج شتیکی ئی نەبرد، پاشان دوی
حوشتەرەکە حوشتریکی (عەبقەر) یم بینی رەشمەکی رادەکنشا، لە
باخەکەدا بەلای راست و چەپدا لای دەکردەو، بەلام ھەر شوینی ئەوانی
پێشوو دەکەوت، ھیج شتیکی ھەلنەگرت، تا دەرچوو دەروە، پاشان
وشتری چوارەمی ھاتە ناو، لەناو باخەکەدا تێر لەوہرا!!

نەخیر بەخوا نابم بە چوارەم!! کەسیک نیە شوینی ئەبوبەکر و عومەر

بگرتنەوہو خەلکی لینی رازی بن!!

۱ - عەبقەر: گۆننیکە لە یەمن، جل و مافوری نایابی ئی دروست دەکری، ھەموو شتیکی
باش و گەورەیی دەبریتە پال.

ڪن شوینی
 ئەبو بەکر و عومەر
 پەر دەکاتەوه؟

لە راستیدا (عبدالرحمن رضی اللہ عنہ) خاوەن بێرتیزییەکی قوول بوو، ئەو
 خەلیفەییە کێیە که بتوانی شوینی ئەبو بەکر و عومەر رضی اللہ عنہما پڕکاتەوه؟ تاوەکو
 لە سالانی دواییدا رەزامەندی و پشتگیری خەلکی بە دەست بێنی؟

نە (ئەین عەوف) و نە (عوسمان و نە عەلی رضی اللہ عنہم) ئەو بۆشاییە پڕ دەکەنەوه
 که عومەر لەدوای خۆی بە جینی هێشتا بەلام ئەوه ویستی خوایه،
 پێویستە خەلیفە لە دوای عومەر هەبن، ئەوهش قەدەری عوسمان بوو رضی اللہ عنہ!!

کاتی (ئەین عەوف) لە پالۆتەنەکی کشایەوه، پالێوراوەکانی تر
 بەرێوەبردنی شۆرا
 بە ئەین عەوف
 دەسپێردی

پێی دا بە سەرەنجامی کردە شورا که رازی بن و بیعت بە خەلیفە
 داهاوو بەن و، گوێبیست و گوێرایەلی بن، جا هەر که سێک بێت.

سەن رۆژ
 راویزکردنی
 عبدالرحمن

(عبدالرحمنی کوپی عەوف رضی اللہ عنہ) بەیانی رۆژی یەکشەممە هەر لەگەڵ
 کۆتایی پێهاتنی کۆبونەوهی هەر شەش پالێوراوە که لەمالی (مسوهری
 کوپی مەخرەمه)، دەستی کرد بە پەيوەندی پێوەکردن و راویزکردنەکانی.

راویز و پەيوەندی پێوەکردنەکانی سەن رۆژی تەواوی خایاند، تا
 بەیانی رۆژی چوارشەممە چواری موخەرەم، که دوا مۆلەتی کۆتایی
 پێهاتنی ئەو کارەبوو، بەو پێیە عومەر بۆی دیاری کردبون!

عبدالرحمن بە (عەلی کوپی ئەبو طالب رضی اللہ عنہ) دەستی پێکرد و پێی وت:
 ئەگەر بیعتت پێ نەدەم، پێم بلێ، کێ بۆ خلافت دەپالێوی؟

عەلی وتی: (عوسمانی کوپی عەفان)!

چوو بۆ لای (عوسمان رضی اللہ عنہ) و پێی وت: ئەگەر بیعتت پێ نەدەم، کێ
 دەپالێوی؟

عوسمان وتی: (عەلی کوپی ئەبو طالب)!

بە زوبەیری رضی اللہ عنہ وت: ئەگەر بیعتت پێ نەدەم، پەنجە بۆ کێ درێژ
 دەکە ی که بکری بە خەلیفە؟

زوبەیر وتی: (عوسمانی کوپی عەفان).

بە سەعدی رضی اللہ عنہ وت: من و تو نامانەوی! ئەدی کیم بۆ دیاری دەکە؟
وتی: عوسمانی کوپی عەفان.

عبدالرحمن
راویژ بە خەلکی
مەدینە دەکا

دوای ئەوە (ئێبێن عەوف) چوو بۆ لای ھاوہلانی تر و راویژی پێ کردن،
لە مەدینەدا ھەرکەسی پێ بگەشتایە لە گەورە ھاوہلان و پیاوماقولان و
ئەمیری سەربازان و ئەوانەى دەھاتن بۆ مەدینە راویژی پێ دەکردن،
راویژکردنەکانی ئەو ئافەرەتانەشی گرتەوہ کہ لە پەردەدا بون، ئەوانیش
رای خۆیان دەربەپێ، ھەرۆک راویژکردن منال و کۆیلەکانی مەدینەشی
گرتوہ.

کۆتایی ھاتنی
پالۆتەنکە بە
عوسمان و عەل

سەرەنجامی راویژکردنەکەى (عبدالرحمنی کوپی عەوف رضی اللہ عنہ) ئەوہى
بەدەرخست کہ زۆرینەى موسلمانان پەنجە بۆ عوسمان رادەکیشتن و
ھەندیکیشیان ئامازەیان بۆ (عەل کوپی ئەبو طالب) دەکرد رضی اللہ عنہ.
بەم شیوہیە پالۆتەنکە بە عوسمان و عەل رضی اللہ عنہ کۆتایی پێ ھات، لە
کاتیکیدا پالیئوراوہکانی تر، سەعد و زوبەیر و طەلحە رضی اللہ عنہ لە پالۆتەنکە
باشکەشیان کرد یا لە کردەى پالۆتەنکە کشانەوہ.

سێ رۆژ بەسەر (عبدالرحمنی کوپی عەوف) دا تێپەری، چەند
چاوتروکانیکی کەم نەبێ ھیچ نەخەوتبوو، ھیچ پشوی نەدابوو، چونکە لە
پەيوەندی کردن و راویژکردنەکانیدا رۆژی بە شەوہوہ گری دەدا!

ئێبێن عەوف شەوی
چوارشەممە لە
مالی میسوردا

لە نیوہ شەوی چوارشەممەدا، (عبدالرحمنی کوپی عەوف) چوو بۆ
مالی خوشکەزاکەى "میسورەى کوپی مەخرەمە" و دای لە دەرگا، سەیر
دەکا میسورە خەوتوہ، کاتى کہ میسورە وەخەبەر ھات پێى وت: ئەبێن
نوستوی! بەخوا لەم سێ رۆژەدا ئەوہندە نەنوستوم.
پاشان بە (میسورەى) وت: بڕۆ عەل و عوسمان بۆ بانگ کہ.

بانگکردنی
عەل و عوسمان
بۆ مالی میسورە .

میسورە پێى وت: خالۆ! بە کامیان دەست پێ بکەم!
ئێبێن عەوف وتی: بە ئارەزووی خۆت!

عەل و عوسمان
گفتوگۆ لەگەڵ
میسورەى کوپی
مەخرەمە دەکەن

(میسورە) دەلى: خالۆم ھاتە ژۆرەوہ، پاشان چووم لە (عەل) یەوہ
دەستم پێکرد، ھەزى من لەگەڵ ئەودا بوو، پێم وت: بچۆ بۆ لای خالم.

عەلی وتی: ئایا لەگەڵ مندا بۆ لای کەسی تری ناردووی؟

وتە: بەلێ، بۆ لای (عوسمان) یشی ناردووم؟

وتی: فەرمانی پێت نەکرد لە کاممانەوه دەست پێ بکە؟

وتە: کاتێ بۆ ئەوه پرسیارم لێی کرد، وتی بە هەر کەسیکیان کە خۆت

دەتەوی، حەزی من لەگەڵ تۆدا بوو، بۆیە بە تۆ دەستم پێکرد!

میسوهر دەلێ: عەلی رویشت بۆ لای خالۆم، پاشان چووم عوسمانی بۆ

بانگ کەم، کاتێ دام لە دەرگاکی، بینیم نوێژی ویتەر دەکا-ئەمەش کەمیک

پێش نوێژی بەیانی بوو، پێم وت: بچۆ بۆ لای خالۆم.

عوسمان ﷺ پێی وتە: ئایا جگە لە من بۆ لای کەسیکی تری ناردووی؟

وتە: بەلێ، بۆ لای (عەلی) ش ناردوومی؟

وتی: فەرمانی پێت نەکرد بە کاممان دەست پێبکە؟

وتە: کاتێ پرسیارێ ئەوهم لێکرد، وتی بە هەرکامیان خۆت دەتەوی،

منیش لە (عەلی) یەوه دەستم پێکرد، عەلی رویشت بۆ لای خالۆم.

میسوهر دەلێ: من و عوسمان هاتین و گەشتین بە عەلی، هەرسێکمان

چووین بۆ لای خالۆم، بینیمان بەپێوهیە و نوێژ دەکا، پێش ئەوهی بانگی

بەیانی بەدا، کاتێ نوێژکەکی تەواو کرد، رووی کردە عەلی و عوسمان و پێی

وتن: سێ رۆژە پرسیار لە خەلکی دەکەم و راویژریان پێ دەکەم، لەئێوه

زیاتر کەسیان ناوی!

پاشان رووی کردە عەلی و پێی گوت: عەلی! ئایا لەسەر کتیبی خوا و

سوننەتی پێغەمبەرکەیی ﷺ و کاری ئەبوبەکر و عومەر بەیعتەم پێ دەدە؟

عەلی ﷺ وتی: نەخیر، بەلام هەرچی هەول و توانام هەیه لەو کارەدا

بەکاری دەهینم!

پاشان رووی کردە عوسمان ﷺ و پێی گوت:

ئایا لەسەر کتیبی خوا و سوننەتی پێغەمبەرکەیی ﷺ و کاری ئەبوبەکر

و عومەر بەیعتەم پێ دەدە؟

عوسمان ﷺ گوتی: بەلێ، بەیعتەت پێ دەدەم!!

پێش بەیانی عەلی و
عوسمان لەبەردەم
ئێبن عەوف دان

مەرجی ئێبن عەوف
و رەزامەندی
عوسمان

ئا لێرەدا تاي تەرازووی عوسمان بەسەر تاي تەرازووی (عەلی)دا
قورستر بوو ﷺ.

کاتی بەیانی هاتبوو، عبدالرحمن پینی گوتن: هەستن بۆ مزگەوت.

موسلمانان لە مزگەوتدا لە کاتی نوێژی بەیانیدا بون، چاوەڕێی هەول و
پەيوەندیکردن و راویژەکانی (عبدالرحمنی کۆپی عەوف)یان دەکرد، بە
تایبەت کە ئەو سێ رۆژی عومەر دەستنیشان کردبوو کۆتایی پێهات، وا
چاوەڕێی بەیانی رۆژی چوارشەممە دەکەن.

بەیانی نۆژی
چوارشەممە
موسلمانان لە
مزگەوت چاوەڕێ
بون

(عبدالرحمنی کۆپی عەوف ﷺ) رۆیشتەووە بۆ مالی خووی و میزەرە
تایبەتییەکی کردە سەر، کە پینگەمبەری خوا ﷺ لە ژياندا بوی بەستبوو،
شمشیرەکی بەست و پاشان چوووە مزگەوتەووە.

قامەتی نوێژی بەیانی کرا، (صوھەیبی رۆمی ﷺ) پینشنوێژی بۆ کردن،
مزگەوت لە نوێژکەران جمەی دەهات، چاوەڕێی سەرەنجامیان دەکرد و
خۆیان بۆ بیعت پێدانی خەلیفەي نوێ ئامادە کردبوو!

پاش ئەوەی نوێژ تەواوو، (عبدالرحمنی کۆپی عەوف) ﷺ چووە سەر وتاری ئیبن عەرف
دوانگە، وەستانیکی درێژ وەستا، لەخوا پارایەووە بە پارانەووەیەکی پەر لە
ترس(خشوع)، کە خەلکی شتی وایان نەبیستبوو، خەلکی چاویان تیی
بڕیبوو، چاودێری قسەکانیان دەکرد، پاشان گوتی:

لە نوای نوێژدا

خەلکینە! خەلکی کە دەگەرێنەووە بۆ ولاتەکانی خۆیان پێیان خۆشە
زانیبیتیان ئەمیرەکیان کێیە، منیش بە نەینسی و ناشکرا دەربارەي
پینشەواکەتان پرسیارتانم ئی کردووە، هیچ کەسینکتان بەم دوو پیاووە“ عەلی
یا عوسمان نەگۆریووەتەو!

قسەي ئیبن عەرف
بۆ عەلی

پاشان (ئیبن عەوف) بانگی عەلی کرد، عەلی لەلای دوانگەکە وەستا.
ئیبن عەوف ﷺ دەستی گرت و پینی گوت: ئایە لەسەر کتیبی خوا
سوننەتی پینگەمبەرەکی ﷺ و کار و کردەي ئەبو بەکر و عومەر بەیعتەم پێ
دەدەي؟

عەلی ﷺ وتی: نە بەخوا، بەلام بەیعتتان پێ دەدەم کە بەپینی توانا و
تاقەتم کار لەسەر ئەو بەکەم.

(عبدالرحمن) دوستی عہلی بہرہا.

پاشان بانگی عوسمانی کرد، عوسمان ؓ لہ دواوہی مزگوتہ کہدا
 بوو، چونکہ (ئین عہوف) عہلی پیشخست و خیراش بانگی کرد، وای
 گومان برد کہ خہلافہت بؤ عہلی دہبئ.

عوسمان ؓ گوتویہتی: کاتئ قامہتی نوئژی بہیانی کرا، من شہرم
 کرد و کہوتہ دواوہی مزگوتہ کہ، چونکہ دہمبینی (ئین عہوف) بہ
 پہلہیہ بؤ لای عہلی.

کاتئ (ئین عہوف) عوسمانی بانگ کرد، لہ دواوی مزگوتہ کہوہ ہات و
 لہ لای دوانگہ کہوہ و ہستا، (ئین عہوف) دوستی گرت و پئی گوت: نایا
 لہ سہر کتیبی خوا و سوننہتی پیغہ مبرہ کہی ﷺ و کار و کردہی نہ بوہ مکر
 و عومہر بہیعتہم پی دہدہی؟

عوسمان لہ سہر
 کردہی نوو
 مارہ لہ کہ رازی
 دہ بیت

عوسمان ؓ گوتی: بہ لئ بہ خوا، لہ سہر نہوہ بہیعتہت پی دہدہم!!
 (عبدالرحمنی کوپی عہوف ؓ) سہری بہر ز کردوہ بؤ بنمیچی
 مزگوتہ کہ و دوستی ہر بہ دوستی عوسمانوہ بوو، گوتی:

خواہی گیان! نہوہی لہ گہر دندا بوو وا خستہم گہر دنی عوسمانوہ!!
 پاشان (ئین عہوف) بہ عوسمانی وت: وا من بہیعتہت پی دہدہم!
 کاتئ بہیعتہتی پیدا، خہلکی ہہستان و بہیعتیان پیدا، قرہ بالغان
 لہ سہری کرد، تا لہ لای دوانگہ کہدا دایانپوشی!

بہیعت دان بہ
 عوسمان بؤ
 خہلیفایہتی

لہ پیشوہی نہوانہی بہیعتیان پیدا (عبدالرحمنی کوپی عہوف) و
 (عہلی) و (سہعد) و (زوبہیر) و (طلحہ) و (سہعیدی کوپی زہید) بون ؓ.
 (ئین عہوف) یش دہیروانیہ نہو لیشاوہی موسلمانان کہ بؤ بہیعتدان
 بہ عوسمان ؓ دہاتنہ پیشوہو نہم نایہتہی دہخویند:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَتْ فَإِنَّمَا يَنْكُتُ
 عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾: نہو کہ سانہی
 پہیمان لہ گہل تو دہبہستن، با بزائن پہیمان لہ گہل خودا دہبہستن، دوستی
 خودا لہ سہر دوستی نہوان دایہ. سا ہر کہ سنی پہیمانی بہ جئ نہہینتی،

ھەرخۆی لە پەیمان شکینی زەرەر دەکا، ھەرکەسیکیش ئەر پەیمانە-کە لەگەڵ خودا بەستویەتی - بە جێ بیئێ، لەدوایوژدا پاداشتی گەورە دەدات. ﴿الفتح/ ۱۰.﴾

خەلیفایەتی
عوسمان لە
چوارشەممە

لەگەڵ خۆرکەوتنی رۆژی چوارشەممە مانگی موحرەمی سالی بیست و چواری کۆچی، ئەھلی حەل و عەقدی موسلمانان وەک ۱/۴ی کۆچی دا خەلیفەیکە نوێی بێعتیان بە (عوسمانی کۆری عەفان رضی اللہ عنہ) دا، بوو، بەمەش عوسمان بوو بە سێھەم خەلیفە راشیدین.

وتاری عوسمان

پاش ئەرەبی بێعت پێدانی تەواو بوو، نوێژی عەسری کرد، پاشان سەرکۆتە سەر دوانگە پێغەمبەری ﷺ و وتاری خەلافەتی بۆ موسلمانان دا، لەو وتانە لە وتارەکەیدا ھاتبو:

ئێوە لە خانو و مالی کاتی و کۆچکردن، ھەندێ لە تەمەنتان ماو، دەبی چەندی لە تواناتاندا یە تا ئەجەلتان نەھاتو دەستپێشخەری کردووی چاک بکەن، چونکە سەرلەبەیان بیئ یان سەر لەئێوارە مەرگ یەخەتان پێ دەگرن، بەراستی دنیا ش بە غرور و لەخۆبایی بونەو پێچراو، نابێ ھەرگیز ژینی دنیا فریوتان بدا، با شەیتان بە بە بەخشندەیی خودا فریوتان نەدا.

پەند لە رابردوو وەر بگرن، دوا ئێوھش ھەول بەدن و غافل و بێ ئاگا مەبن، چونکە خوا لە کردووەکانتان بێ ئاگا نابێ کوان ئەر دنیاویستەنی کە بۆ دنیا ھەولێ زۆریان داو ئاوەدانیان کردووە ماو یەکی زۆر تیا یاندا رایان بوارد؟ ئایا فری ئەدان؟ وەک چۆن خوا دنیای فری داو، ئێوھش فری بەدن و ھەول بۆ دوایوژ بەدن.

ئەرەتا خوای گەرە نمونە دنیای ھیناوە کە دەفرموی:

﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَخَلَّتْ بِهِ رَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَبِيبًا ثَدْرُوه الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا (۵)﴾ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا. نەزىلە پەکیان لە ژینی سەر دنیا بۆ بێنەو " وەک ئاویکە لە ئاسمانەو داما بەزان، ھەموو

تەرزە روھکیکی تیکەل و پیکەلی بەرھەم هینا، سەرھەنجامیش بوو بە پوش و با پەرش و بلاوی دەکات. خودا بەسەر ھەموو شتان توانای ھەیە. ماڵ و مندال زەنبەری ژینی دنیان و ئەو کارە چاکانەشی کەوا دەمیننەو، پاداشەکەیان لەلای پەروردگار ھێزاترە و بیترس جینگە ھومێدن. ﴿الکھف/ ۴۵-۴۶.

نوسراوی عوسمان بۆ والیەکان عوسمان بۆ والیەکان خەلافەتەکە ھە بە نارەنی چەند نوسراویک بۆ والیەکانی سەر ناوچە و ھەرێم و ولاتەکان دەست پیکرد، نوسراوەکەش ھەمەلایەنە و گشتی بوو بۆ ھەموویان، ئەو ھە نوسراوانەدا پێی وتبون:

((لەر استیدا خوای گەرە فرمانی داوہ بە پیشەوایان شوان و چاودیاری کار بن، نەک باج وەرگر، پیشینی ئەم ئوممەتەش شوان ئاسا بون نەک باج وەرگر، نزیکە پیشەوایان ببنە باج وەرگر (واتە تەنھا لە بیری کۆکردنەو ھە مالدای بن - وەرگیر-))، نەک شوان ئاسا، ئەگەر وایان لایھات ئەمانەت و شەرم و وەفا لە دەست دەدری.

ئاگادار بن باشترین رێوشوێن ئەو ھە بپرواننە کاروباری موسلمانان، مائەکەیان پێبەخشن، بە پێی ئەو ھە لەسەریانە لایان بسەن، پاشان سەیری کاروباری ئەھلی (ذیمە) بکەن، مافەکانیان پێ بدن، بە پێی ئەو ھە لەسەریانە لایان بسەن، پاشان بپرواننە دوژمنە شەرکەرەکانتان، لەگەڵیان بجەنگن، بەوفا و بە بەلێن بەسەریاندا سەرکەون.))

خەلافەتی (عوسمانی کۆری عەفان ع) دوانزە ساڵ جگە لە چەند رۆژی بەردەوام بوو، لە سەرەتای ساڵی ۲۴ی کۆچی تا کۆتایی ساڵی ۳۵ی کۆچی.

ئیمامی زوھری گوتویەتی: عوسمان ع دوانزە ساڵ ئەمیری بپروادارانە گرتە دەست، یەکەم شەش ساڵی ھیچ کەسێ نەنگی ئی نەگرت، لەلای قورەیش لە (عومەری کۆری خەتتاب ع)یش خوشەویستەر بوو، چونکە

وتی زوھری
لەسەر خەلافەتی
عوسمان

۱ - بۆ بابەتی جێنشینی بونی عوسمان و بەیعت پێدانی وەک خەلیفە بە شیوہ بەکی سەرەکی پشتیمان بەستوہ بە (تاریخ الطبری) ۴: ۲۳۰-۲۴۵.

عومەر لەسەریان توند و تیز بوو، بەلام عوسمان رضی اللہ عنہ نەرم و نیان بوو بۆیان و بەسەریانی دەکردهوه، پاشان دواى ئەوه فیتنه روویدا!!

سەرەتای فیتنه

لە سالی حەوتەمی ویلایەتی عوسماندا رضی اللہ عنہ سەرەتای فیتنه دەستی لە حەوتەمین سالی پێکرد، کە سالی ۲۰ی کۆچییه، کاروبارەکان گەورەبون، جیاوازییەکان بەرفراوان بون، دۆژمنانی ئیسلامیش لە رێکخستنه ناوخییەکاندا لە بەصره و کوفه و میصر چالاک بون، کاریان کردە سەر هەرچی و پەرچی و نەفام و گێژ و وێژە موسلمانەکان.

لە میصر و کوفه و بەصره دا سوپایان ئی بەریاکردن، بەردهوام بون لە هەنگیرساندنی ناکۆکی و بلاوکردنەوهی درۆده لەسه و پرۆپاگاندە، تا کاریان گەیاندە گەمارۆدانی (عوسمانی کۆپی عەففان رضی اللہ عنہ) لە مەدینە و لە کۆتایی سالی دوانزەمی خەلافەتەکیدە، پاشان هەستان بە ناشیرینترین و دزیوترین تاوانیک لە میژووی ئیسلامیدا، ئەویش کوشتنی ئەو خەلیفە راشیدیە و دەرچوونی رۆحی بوو، بەمەش فیتنه لەنیوان موسلماناندا رهگی دا کوتا و جیاوازیە سیاسی و پاشان مەزەهبی و ئایینیەکانی نیوانیان قوول بویهوه، لەپاش تیرۆکردنی عوسمانیش رضی اللہ عنہ هەموویان لەسەر ئیمامیک یەك دل و یەك را نەبون، تا رۆژی قیامەتیش لەسەر ئەو شتە کۆنابنەوه!!

فیتنه کەش شەش

سال بوو

میژوونوسە موسلمانەکان روداوەکانی نیوهی دووهمی ویلایەتی عوسمان رضی اللہ عنہ (۲۰-۳۵ک) بە فیتنه ناودەنێن کە سەری کیشا بۆ شەهیدکردنی عوسمان رضی اللہ عنہ.

میژوونوسە موسلمانەکان هەوالەکانی ئەو فیتنه یەیان نوسیوه، لەگەڵ ئەو فیتنەش کە بەدوایدا هاتن، وەك جەنگی (جەمەل)ی نیوان عەلی و نیوان طەلحە و زوبەیر رضی اللہ عنہ لە بەصره و، جەنگی (صوفەین)ی نیوان عەلی و موعاربە رضی اللہ عنہ، پاشان شەهیدبونی عەلی لەدواى دەرچوونی خەواربج لەفەرمانی ئەودا.

میژوویەك بۆ

روداوەکانی

فیتنه کە

هەموو ئەو هەوال و گێڕانەوانەیان بە درێژى نوسیوه، گێڕانەوه دووبارە و جیاواز و دژبەکانیان هیناوه، پریان کردووه لە رچە (سندی)

دروست و قسه‌ی پرپوچ و ره‌تکراوه و درو، کتیبه‌کانیان بهم تیکه‌لیه
سه‌یره‌ی راست و دروست و درو و ده‌سه و رها و نار‌ه‌وایانه ناخنیوه،
هر میژوونوسیک بو خوی هم میژوویه‌ی نوسیوه، وینه‌ی (ئین س‌عد)
له (الطبقات الكبرى) و (سه‌یفی کوپی عومیر) له (الجمال) دا و (خليفه‌ی
کوپی خ‌عیاط) له (الطبقات الكبرى) و (نصری کوپی موزاحیم) له
(الصفین) و (موحه‌ممدی کوپی عومیری واقدی) و (موحه‌ممدی کوپی
ئیسحاق) و (بلاذری).

گرنگترین نه‌ر
پیشینه‌ی میژووی
فیتنه‌یان نوسیوه
له‌و میژوونوسانه‌ی زورت‌ترین روداو‌ه‌کانی فیتنه‌ی به‌ گن‌رانه‌وه
رچه‌دار (مسند) ه‌کانیه‌وه تو‌مار کردب‌ی، پیشه‌وای میژوونوسان و راه‌کاران
(موحه‌ممدی کوپی جه‌ریری طه‌بری) یه‌ له‌ کتیبه‌که‌ی (تاریخ‌ الامم
والملوک) ه، له‌ دوا‌ی نه‌ویش میژوونوسه‌ موسلمان‌ه‌کان له‌ویان و هرگرتوه،
وینه‌ی (ئین نه‌شیر) له‌ کتیبی (کامل) و (ئین که‌شیر) له‌ کتیبی (البدایه
والنهایه) و (ئین جه‌وزی) له‌ کتیبی (المنتظم) و (ذه‌هبی) له‌ (تاریخ
الإسلام) و (ئین خ‌لدون) له‌ میژووه‌که‌یدا.

ه‌ندی له‌ میژوونوسان به‌تایبه‌تی کتیبی تایبه‌تیان له‌سه‌ر
روداو‌ه‌کانی فیتنه‌ نوسیوه، وینه‌ی (ئین عه‌ره‌بی مالیکی) له‌ کتیبی
(العواصم والقواصم) ه‌که‌یدا که‌ (محب‌ الدین‌ الخطیب) ته‌حقیقی کردوه‌ و،
(قازی موحه‌ممدی نه‌شعری مالیکی) له‌ کتیبه‌که‌ی (التمهید والبیان فی
مقتل‌ الشهید عثمان) دا.

کتیبه
هاچه‌رخه‌کان
سه‌بارت به‌ فیتنه
هاوچه‌رخه‌کانیش زور له‌سه‌ر هم روداوانه‌ دواون، ه‌یانه‌ رقاوی و
تو‌مه‌تباره‌ و کارتیکراوه به‌ دوژمنان وینه‌ی (طه‌ حوسین) له‌ کتیبی (الفتنة
الکبری) دا.

عه‌روش
ه‌واله‌کانی
سه‌یغه‌بینی کوپی
عومه‌ر له‌سه‌ر
ه‌شیانه‌ ه‌ول‌ی داوه‌ به‌ ویرژدان بی، به‌لام به‌و گن‌رانه‌وه‌ نادروستانه‌ی
له‌ کتیبه‌ میژووییه‌کانی پیشودا ه‌ن کاریه‌گر بون، بو‌یه له‌سه‌ر ه‌ندی له
هاوه‌لان به‌شیوه‌یه‌کی نه‌شیاو قسه‌یان کردوه، وینه‌ی ماموستا (سه‌عیدی
فیتنه‌ کرده‌کاتره‌ ئه‌فغانی) له‌ کتیبه‌که‌ی (عائشة والسیاسة).

ھى واشیان ھەيە پوختەى ھەندئ وتەى پيشينانى كۆکردوتەو،
 وینەى مامۇستا (ئەحمەد راتب عەرموش) لە كتيبى (الفتنة ووقعة
 الجمل) ھەيدا، كە لە (تارىخ الطبري) و گېرانەو ھەکانى ميژوونوس (سەيفى
 كوپى عومەرى ضەبى تەمىمى) ھو ھەريھناوھ كە سەبارەت بە فیتنەى
 كوشتنى عوسمان ﷺ و پاشان جەنگى (جەمەل) ە.

مامۇستا (عەرموش) لە ھەرگرتنە ھەيدا ورد و ئەمىن بوو، كاتى
 ويستويەتى ھەوالە ھەکانى (سەيفى كوپى عومەرى) سەبارەت بەر روداوانە
 ھەريھينئ و بەدەستپاكيەو تۆماریان بگا، كتيبەكەشى لە باشترینئ ئو
 جۆرە كتيبانەيە.

پیداھەلدانى
 كتيبەكەى عورجون
 دەريارەى عوسمان

ھەشيانە ليكۆلينەو و تۆزینەو و كتيبەكەى تەرخان كەردووھ بۆ
 مەسەلەى فیتنە و ئازاوەگېرى لەسەر عوسمان ﷺ و لەو بارەيەو
 ھەوالە ھەکانى كۆکردوتەو ھەلالەتە ھەکانى ھەريھناوھ، كە ئویش مامۇستا
 (موحەمەد صادقى عورجون) ە رەحمەتى خۆى لي ېئ، لە كتيبەكەيدا
 (عثمان بن عفان: الخليفة المفترى عليه).

لەو پەروايەدام كتيب و دانراو ھەكى مامۇستا (عورجون) سەبارەت بە
 عوسمان ﷺ باشترین و چاكترين و قوولترین و وردترین كتيبى ېئ كە
 لەسەر ئو خەلیفە بوھتان بۆكراوھ نوسرابئ كە بە ستم ليكراوى كوژرا!
 ھەموو موسلمانىكى بە ويژدان نامۆزگارى ھەكەم، ھەر كەسيكيش كە
 ھەيوئ بەراستى لە مەسەلەى فیتنەكە بگا، بە روو بكاتە كتيبەكەى
 (عورجون) و سوو لە تەحقيق و بەويژدانىيەكەى بېينئ.

رێكخستنى
 روداوە ھەکانى
 فیتنە بەكوژنى

لەم (تروسكە ميژوويى) يەدا بەو ھەندە واز ھەينم كە باسيكى ھەندئ
 ھەوالى راست و دروست بگەم كە پيشەواى ميژوونوسان (الطبري) لە
 (سەيفى كوپى عومەرى ضەبى) و جگە لەویش لە ھەوال ھەوانە
 راستگۆكانەو ھەريگرتووھ، بەپيى پلەبەنديەكى زەمەنى و بەوپەرى كورت
 و پوختيەو ھەيھينم، بەدواداچوونى روداوەكان ھەكەم، ھەر لە سەرھەتاي
 ئازاوەگېرى بۆسەر عوسمان ﷺ لە سالى ھەوتەمى خەلافەتەكەى، سالى
 (۳۰) ى كۆچى، تا كارگەيشتە شەھيدبوونى لە كۆتايى سالى (۳۵) ە.

گەرانەوھ بۆ
 سەرچاوە
 ميژوويەكان

روداوھەکان بەکورتی باس دەکەم، بە ئامانجی پیشکەش کردنی
وێنەیهکی کورت و پوخت، بۆ خوێنەری موسڵمان، کە دەیهوێ بەدوای
ھەقدا بگەڕێ و بەراستی روداوھەکانی سەردەمی عوسمان رضی اللہ عنہ و یاخی بون
لێی ئاشنا بێ.

بەلام ئەوێ دەیهوێ بە بەرفراوانی لەم قۆناغە ترسناکەدا توێژینەوێ
ئەنجام دا، ئەوێ دەیهوێ ئارامگەری لە تەحقیق و وردکاری و دەرھێنانی
راستیەکان لە نێو گێڕانەوێ کەلەکەبووێ میژووێیە دژ بەیەکەکانەوێ، دەبێ
روو بکاتە کەرەستە خاوەکان لە میژووھەکانی (طەبەری) و (دەھەبی) و
(ئەبێن جەوزی) و (ئەبێن عەساکر) و (ئەبێن خەلدون) و (ئەبێن کەئەب)!!

روداوھەکانی فیتنە لە سالی (۳۰) کۆچی دەستی پێکرد، کە سالی
حەوتەمی خەلافەتی عوسمان بوو رضی اللہ عنہ، سەرھتای روداوھەکانیش لە شاری
(کوفە) دا روویدا، کە لەسەرھتاکانی میژووێ موسڵماناندا مەلەبەندی
ئازاوەگێری و فیتنە بوو!!

والیەکانی کوفە لە کاتی عوسمان رضی اللہ عنہ خەلافەتی وەرگرت، (موغیرەوی کۆری شوعبە) رضی اللہ عنہ والی
کوفە بوو، عوسمانیش ھاوئەلی پایەبەرز (سەعدی کۆری ئەبو
ومقاص) رضی اللہ عنہ لەجینی (موغیرەوی کۆری شوعبە) دانا رضی اللہ عنہ، (سەعد)یش سال
و ھەندیک والی کوفە بوو.

پاشان عوسمان لە سالی ۲۵ی کۆچی گۆری و لەجینی ئەو (وھلیدی
کۆری عوقبە)ی دەستنیشان کرد، (وھلیدی) ھاوئەلیکی پایەبەرز و
موجاھیدیکی راستگۆ بوو، والیەتی بۆ (ئەبو بیکەر) و (عومەر) و (عوسمان)
کردبوو رضی اللہ عنہ.

(وھلیدی کۆری عوقبە رضی اللہ عنہ) نزیکەی پینج سال والی کوفە بوو، لەو پینج
عوقبە و پینج سال
سالەدا لە دانی موسڵمانان خۆشەویست بوو، لەگەڵیان نەرم و نیان بوو،
گورج و گۆل بوو بێ ئەوێ لاواز بێ، دەرگای لەسەر دانەدەخستن،
پیشوازی ئی نەکردن و گرتەکانی بۆ چارەسەر دەکردن!

لەو ماۋەيەدا فېتنە لە كوفە دەستى پىكرد، بە چەند پەيوەندىەكى نەينى لەنئىوان كىن لەدل و پىسەكان و ئەوانەى لە فەرمانى ئىمام دەرچووبون، ھەرۋەھا بونى ھەندى لەو لاوانەى كە بەكارى ياساغ و ئەنجام دانى حەرامكراۋەكان ھەستابون!

لە شەۋىك لە شەۋەكانى سالى (۳۰)ى كۆچى كۆمەلىك لاۋى دزى كوفە سەزىدەكەى كوفە ھەلىان كوتايە سەر مالى (ئىبن حەيسومانى خوزاعى)، كە لەناۋاياندا (موھرىى كوپى ئەبو موھرىى ئەسەدى) و (زۈھەيرى كوپى جوندوبى ئەزدى) و (شۈبەيلى كوپى ئوبەى ئەزدى) ھەبون.. (ئىبن حەيسومانى خوزاعى) بەرگرى لىكردن، بەلام كوشتيان!!

(ئەبو شوھرىجى خوزاعى) دراوسىنى (ئىبن حەيسومان) بوو، گوئى لە بگرەۋبەردەى ئەو دزە بىرپەروشتانە بوو كاتىك كە لەگەل (ئىبن حەيسومان) دەردان، لەكاتى كوشتنەكەشىدا بىنئىبونى، (ئەبوشوھرىج) و كوپەكەى لەلاى والى (ۋەلىدى كوپى عوقبە) ئەۋەى بىنئىبويان و بىستبويان شاھىدىان لەسەر دا.

ۋەلىد حوكمى
چەتەى و كوشتن
لەسەريان پيادە
دەكات و
باۋكانىشيان رقيان
لە ھەلدەمگرن

ئەو دزە بىرپەروشتانە دەستگىر كران، دەرپارەى ئەوان (ۋەلىد) كاغەزىكى بۇ (عوسمان رضي الله عنه) نووسى، (عوسمان) بىش فەرمانى دا بيانكوژن، (ۋەلىد) بىش لە دەرگاي كۆشكەكەيدا ئەوانى كوشت.

(عەمرى كوپى عاصى تەمىمى)ى شاعىر ستائىشى پتەوى و متمانە بەخۆبونى عوسمان و ۋەلىد دەكا لە كوشتنى ئەو دزە بىرپەروشتانەدا:

لا تَأْكُلُوا أَيْدِيَكُمْ سِرْفًا أَهْلُ الرُّعَاةِ فِي مَلِكِ ابْنِ عَفَّانٍ
إِنَّ ابْنَ عَفَّانِ الَّذِي جَرَيْتُمْ فِطْمَ اللُّصُوصِ بِمُحْكَمِ الْقُرْآنِ
مَازَالَ يَفْعَلُ بِالْكِتَابِ مَهْمِيْنَا فِي كُلِّ عُنُقٍ مِنْهُمْ وَبَنَانِ

كاتى (ۋەلىدى كوپى عوقبە) حوكمى خۋاى بەسەر دزەكاندا پيادە كرد و كوشتيانى، باۋك و خزمانيان رقيان لىى ھەلگرت و لە روى ھۆزايەتتەۋە

پشتگیریان کردن، لەبەر ئەوە لە هەلیکی گونجاو دەرمان تا فیل لە وهلید بکەن و پیلانیکی بۆ داریژن.

وهلید لەگەڵ ئەبو زوبەیدی میوانیدا

لە سەردەمی (عومەری کوپری خەتتابداﷺ) (وهلیدی کوپری عوقبە) والی جەزیرە بوو، -ئەو زەویەیه که دەرمانی نێوان دێجلە و فوراتەو لە باکووری عێراق-، لە جەزیرەشدا هەندیک لە عەرەبە گاوردەکانی هۆزی (تغلب) نیشتهجێ بون، هەر لەسەر دەستی ئەودا هەندێ لە گاوردەکانی ئەو هۆزە موسڵمان بون، لەوانە ی که موسڵمان بون یەکیک لە سەرکردەکانی ئەو هۆزە بوو که بە (ئەبو زوبەید) دەناسرا، لەنێوان (ئەبو زوبەید) و (وهلید)دا برایی و هاوڕێیەتی و خۆشەویستی دروست بوو.

کاتیکیش (عوسمانﷺ) وهلیدی لە ویلایەتی جەزیرەو گواستەو بۆ ویلایەتی کوفە، (ئەبو زوبەید) بۆ سەردانی (وهلید) دەهاتە کوفە.

رۆژیک لە رۆژان (ئەبو زوبەید) بە سەردانی هاتبوو بۆ لای (وهلید) و ئەو سێ قین لە دلە ی که وهلید کوپەکانی کوشتبون: (ئەبو مومریعی ئەسەدی) و (ئەبو زوبەیری ئەزەدی) و (ئەبو شوبەیلی ئەزەدی) پێیان زانیبوو.

دوایراوە کان وهلید بە عەرەق

ئەم سێ پیاو بە هەندێ لە پیاوماقولاتی کوفەیان وتبوو: والیهەتان خواردنەو تاوانبار (وهلیدی کوپری عوقبە) لە مالی خۆیان و لەگەڵ ئەبو زوبەیدی برادریدا دێگەش عەرەق دەخواتەو!!

هەندێ لەو پیاوماقولاتی کوفە لەگەڵ ئەو سێ کەسەدا هاتن بۆ مالی (وهلید)، (وهلید) لەگەڵ (ئەبو زوبەید) دانیشتبوو، کاتی وهلید هەستی پێیان کرد شتیکی که لە پشتیەو دانرابوو لەژێر تەختەبەندەکیدا شاریدیەو، هەندیکیان وایان گومان برد ئەوی وهلید شاریدیەو عەرەق بوو.

ناشکرابونی کارەکهیان لەبەردەم

یهکیک لەو سێ کەسە هەلی کوتایە ئەوی لەژێر تەختەبەندەکیدا بوو، بۆ ئەوی بە نامادەبوانی پیشان بدات، کاتی بینی وا سینیهکه و چەند پیاوماقولاتی کوفە هەنگە ترییەکی لەسەرە، وهلید لەگەڵ (ئەبو زوبەید)دا خەریکی خواردنی تری بون، کاتی که بە کتوپری ئەو میوانانە ی تووش هات، لە شەرماندا

شاردیەو، چونکە چەند دەنگەترئیهکی کەمی لەسەر مابوو! قین لە دلەکان
پروپاگاندەیی ئەو هیان بلاوکردەووە کە عەرەقی ئی شاردونەتەو!!

لەوکاتەدا پیاوماقولاتی کوفە دەستیان کرد بە قسە پێوتن و جنیودان
بەو سێ قین لەدڵە و پۆزشیان بوو وەلید هینایەو و پێیان وت: ئەمانە
کەسانیکن خوا خەشمی خۆی ئی گرتون، ئەو حوکمە خواییەیی بەسەر
رۆلەکانیاندا پیادەت کردبوو ئازاری داو، لەبەر ئەو پروپاگاندەیان دژ
بەتۆ بلاوکردۆتەو!!!

وەلید لە کارەکە بێدەنگ بوو، ئارامی گرت و داوای پاداشتی لەخوا
کرد، ئەم کارەیی بوو (عوسمان رضی اللہ عنہ) باس نەکرد، بە دل فراوانی خۆی و نەرم
و نیانی و لیبوردەیی خۆی بەخشینی!

رق و قینی ئەو هیچ و پوچانە لەسەر (وەلید) زیادێ کرد، یەکیکیان - قسەکانیان لای
ئێبێن مەسعود
سەبارەت بە وەلید
لەدڵدا چوون بوو لای (عبداللەهی کورپی مەسعود رضی اللہ عنہ) و پێیان وت: والیەکەمان
(وەلید) لەمالەووە عەرەق دەخواتەو!

(ئێبێن مەسعود) وەلامی دانەووە: هەرکەسێ شتیکیان ئی بشاریتەووە،
ئیمە شوێن عمورەتی ناکەوین و پەردەیی نەینزییەکەیی نادریئین!!
کاتێ (وەلید) وەلامەکەیی (ئێبێن مەسعود)ی بوو ئەو قین لەدڵانە بیستەووە،
بەسەر زەنشتەووە پێیی وت: بوچی بەو شینوویە وەلامی ئەو هیچ و پوچانەت
دایەووە؟ من چیم شاردۆتەووە، ئەمە وەلامیکە بوو کەسیکی تۆمەتبار و جینی
گومان و، من عەرەقخۆر نیم... لەنیوان (وەلید) و (ئێبێن مەسعود)دا تویژ و
گفتوگەیکە لەسەر ئەو بارە ئەنجام درا.^۲

بلاوکردنەووی
پروپاگاندە لە
کوفە دەربارەیی
سەرخۆشی وەلید
دروژنەکان بەردەوام بون لەسەر بلاوکردنەووی پروپاگاندە و فیئ و
پیلانەکانیان گواهی وەلید عەرەق دەخوا، بەردەوامیش کەسانی تاوانکار و
سەپینچی کاریان لەدەوری خۆیان کۆدەکردەووە، ئەوانەیی (وەلید) حەد یان

۱ - تاریخ الطبری: ۴: ۲۷۳-۲۷۴.

۲ - تاریخ الطبری: ۴: ۲۷۴-۲۷۵.

سزا يا بهۇزى سەرپىچى كىردى خۇيانەوۋ تەمىنى كىردىن!

رۇزنىڭ ساھىرىكىيان ھىنايە بەردەمى (ۋەلىدى كوپى عوقبە)، (ۋەلىد) دەربارەى سزا و ھەدى ساھىر لە (ئىبن مەسعود)ى پىرسى، (ئىبن مەسعود) ۋتى: چوزانىت كە ساھىرە؟

بە ساھىرەكەيان ۋت: سىھرەكەت چىيە؟

ۋتى: دەتوانم بچمە دەمى ئەم گوئىدرىژەوۋ لە پاشىيەوۋ دەرچم!!

(ئىبن مەسعود) بە (ۋەلىد)ى ۋت: بىكۆژە.

ھەندى لە خەلىكى لە بەردەمى مالى (ۋەلىد)دا كۆبىونەوۋ، يەكىك لەو ھىچوپوچانەى تىدابوو كە (جوندىبى ئەزدى) بوو.

دەئەندى نازاۋە و
گىرەشئوتىنى
لەئىدا

(جوندىب) ئەمەى بە ھەلىكى گونجاۋ زانى بۇ نازاۋەو گىرەشئوتىنى، دەستدرىژى كىردە سەر مافى (ۋەلىد)و بەشمشئىر ھەلى كوتايە سەر ساھىرەكە و كوشتى.

(ۋەلىد) و (ئىبن مەسعود) كۆك بون لەسەر بەندكىردى (جوندىبى ئەزدى)، چونكە كارىكى ئەنجام داۋە كە مافى ئەو نىيە و ساھىرەكەى كوشتوۋ، جىبەجىن كىردى ھەدىش لە دەسەلاتى خەلىكى نىيە، بەلكو مافى پىشەوا يان جىگرەكەمەتى.

كاتى ۋەلىد دەربارەى (جوندىبى ئەزدى) نوسراۋىكى بۇ (عوسمان ﷺ) نوسى، فەرمانى پىدا كە تەمىنى بكا و پاشان بەرەلاى بكات، قەدەغەى خەلىكىش بكات لە كاركىردن بە گومان و جىبەجىن كىردى ھەدەكان بەبن مۇلەتى دەسەلاتدار..

بەمەش (جوندىب) و كۆمەلەكەى ھىندەى تىرىق و فىئىيان بۇ ۋەلىد زىياتر بوو!!

ھەندى لەو لەرئىدەرچوانەى كوفە كە قىن ئەستور بون بەرامبەر بە ۋەلىد، بەرەو مەدىنە بۇ لاي (عوسمان ﷺ) بەرئى كەوتن، كە (جوندىبى ئەزدى)شيان لەگەلدا بوو، داۋاى ئەوھىيان لىكرد كە (ۋەلىد)يان بۇ لەكار

داۋاكرىنيان لە
عوسمان بۇ لادانى
ۋەلىد

لادا، لەبەر ئەوئەى خەلكى خۇشيان ناوئى و ستمە لە بىندەستانى دەكا!
(عوسمان ﷺ) پەسەندى نەكردن و پىيانى وت: ئىوھ كار بە گومانىك
دەكەن كە ئىسلام نەمى لىكردووه و بەبى مۇلەتتىش لە كوفە دەردەچن!!
كاتى كە گەرانەوھ بۇ كوفە رق ئەستورىيان بەرامبەر (وھلىد) و
خەلىفەش زىادى كرد.

كۆمەلە لەپئ
دەرچوھ
دوابراوھكان
لە كوفەدا

ھەموو قىن لەدلەكان لە دەورىان كۆبونەوھ، لە شاردا ھىچ ھىچوچوچ و
رقاوى و ھەد لىندراو و سزادراو و، تەمى كراو و سەرپىچىكارى نەما لە
دەورىان كۆنەبىتەوھ، كۆمەلە چەتەيەكى لەپئ دەرچووى پوچيان دروست
كرد و دەستيان كرد بە بلاوكردنەوھى درۆ و پىروپاگەندە دژ بە (وھلىد) و
(عوسمان ﷺ)!

ئەمانە ھەنگاوىكى پىسى شەيتانىان نا، كاتى كە توانيان مۇر(خەتم)ى
وھلىدى كوپى عوقبە بە رۇگەيەكى نەشياو بدن-كە طەبەرى بەدرىشى
باسى كردووه^۲، كۆمەلەئىكيان چوون بۇ لاي عوسمان ﷺ و مۇرەكەى
(وھلىد)يشيان پىيوو، بۇ ئەوئەى شاھىدى عەرەق خواردىنى لەسەر بەدن.
كاتى (وھلىد) زانى مۇرەكەى نەماوھ و ئەوانەش چوون بۇ مەدىنە، زانى
دەيانەوئى زىانىك بەدن، چوو بۇ مەدىنە، بەلام ئەوان پىشتەر گەشىتتە لاي
عوسمان ﷺ!

شاھىتى درۆ لاي
عوسمان لەسەر
سەرخۇشى وھلىد
سەرخۇشى وھلىد
بەرگى كرىنى
وھلىد لەخۇزى و
قەسى عوسمان

كۆمەلەكە چوونە لاي عوسمان ﷺ و دوو كەس لە پىشيانەوھ بون (ئەبو
مورەيى ئەسەدى) و (ئەبو زەينەبى ئەزەدى)، ئەوانەى كە وھلىد كوپھ
دزەكانيانى كوشتبوو، شاھىدىان لەسەر وھلىد دا كە عەرەق دەخواتەوھ.

پىئ و تن: چىتان بىنىوھ؟

شاھىدى درۆيان دا و وتيان: چوون بۇ لاي وھلىد، سەرخۇش بوو،
بىنىمان عەرەقى ھەلدەھىنەياوھو عەرەقەكەمان لە رىشى دەگوشى!!!
بەمەش ئەو دوو شاھىدە درۆزنە خواردنەوھى عەرەقيان بەسەر وھلىددا

۱ - تاريخ الطبري ۴ : ۲۷۵.

۲ - سەبرى تاريخ الطبري ۴ : ۲۷۵-۲۷۷ بکە.

سهلماند، چونکه هدی عه‌ره‌ق به دوو شاهیند ده‌چسه‌پئ.

کاتئ وه‌لید هات بۆ لای عوسمان ﷺ، سویندی بۆ خوارد که عه‌ره‌قی نه‌خواردوته‌وه، ئه‌و دوو شاهینده درۆزنن و دوو دزی هیچوپوچن!
 عوسمان ﷺ پئی وت: ئیمه به‌و نه‌جامه کارده‌که‌ین که پئی ده‌که‌ین،
 ه‌دیش به شاهیندی دانی دوو شاهیند جیبه‌جئ ده‌که‌ین، جئی شایه‌تی
 درۆزن و سته‌مکاری درۆزن نا‌گه‌ره، خواش تۆله‌ی ئی ده‌ستینئ و
 سته‌ملیکراویش خوا تۆله‌ی بۆ ده‌کاته‌وه و پاداشتی چاکه‌ی ده‌داته‌وه..
 که‌واته براهم - وه‌لید برای شیرئ عوسمان بوو-، ئارام بگه‌ره و هه‌رده‌بئ
 ه‌دات له‌سه‌ر جیبه‌جئ بکری!!

ه‌د ده‌رکردن
 له وه‌لیدی بئ
 تاوان و له‌کارلانی

به شاهیندی دوو شاهیندی درۆزن، (عوسمان ﷺ) فه‌رمانی دا به
 ده‌رکردنی ه‌دی عه‌ره‌قخۆز له (وه‌لیدی) سته‌ملیکراوا

دوایی وای بیینی که به‌رژه‌وه‌ندی له‌وه‌دایه له کوفه له‌کاری بخت،
 نه‌وه‌بوو له کاری خست، پاش والیه‌تیه‌ک که پینج سال به‌رده‌وام بوو!
 له‌جئی ئه‌و (سه‌عیدی کوپی عاص)ی کرده والی کوفه، به‌م جوژه
 کوپی عاص (سه‌عیدی کوپی عاص) له سالی (۲۰)ی کوچی بوه والی کوفه.^۱

هیچوپوچ و رق نه‌ستور و درۆزنه‌کان، پاش شاهیندی‌یه‌کی درۆ له‌سه‌ر
 وه‌لید، گه‌رانه‌وه کوفه بۆ نه‌وه‌ی نه‌خشه‌ی فیل و پیلانی تر دژی والی تازه
 (سه‌عید) بکیشن!!

وتاری سه‌عید
 ده‌ریاره‌ی فیتنه

سه‌عید ﷺ گه‌یشه‌ته مه‌له‌بندی فیتنه (کوفه) و سه‌رکه‌وته سه‌ر دوانگه،
 پاش نه‌وه‌ی سوپاس و ستایشی خوای کرد، وتی:

(به‌خوای بۆ لای ئیوه نیردراوم، پینشم ناخۆشه، به‌لام کاتئ عوسمان ﷺ
 فه‌رمانی پیکردم، هیچ بواریکم نه‌ما بۆ جیبه‌جئ نه‌کردنی، ناگادارین، فیتنه
 له‌نیوتاندا سه‌ری به‌رزکردوته‌وه، سویند به‌خوا ده‌کیشم به‌سه‌ریدا هه‌تا
 سه‌رکوتی ده‌که‌م، یا سه‌رده‌که‌وئ به سه‌رمدا، ئه‌مه‌رۆش من سه‌رکرده و

گەورەى خۆم)!!

(سەعیدی کۆپى عاص[ؓ]) ئاگادارى بارودۆخى خەلکى کوفە بوو، بە
 بیروبۆچوونى خەلکى ئاشنا بوو، تیاياندا هەستى بە قولى فیتنه دەکرد،
 ئاشنابوو بە تێوه‌خزانی کۆمەلنى له‌هەرى‌دەرچوان و هیچ‌وێچ و رق
 ئەستور و دوژمنامى ئەم ئایینه له‌پیلان و فیژ و فیتنه‌دا، له‌گەڵ زالبونى
 هەرچى و پەرچى و ئاژاوەجى و دەشتەکیه‌کان بەسەر راوبۆچونى خەلکدا.
 سەعید نامەیه‌کى بۆ (عوسمان[ؓ]) نوسی و هەوائى بارودۆخى
 ناله‌بارى کوفەى پێ‌راگەیاندا، له‌و نامەیه‌دا هاتبوو:

نوسراوى سەعید
 بۆ عوسمان
 دەریاره‌ى
 بارودۆخى کوفە

له‌ راستیدا کاروبارى خەلکى کوفە شلەژاوە، خاوه‌ن ریز و پیشینه
 له‌پێشه‌کان له‌ژێره‌وه‌ن، ئەوه‌ى له‌م وڵاته‌دا زاله‌ ئەوانه‌ن که‌ به‌دواییدا
 هاتوون، له‌گەڵ ئەو دەشتەکیانه‌ى دراونه‌ته‌ پالى، هه‌تا تیايدا ته‌ماشای
 خاوه‌ن ریز و دنیا‌دیده‌ ناکریت..!!

(عوسمانیش[ؓ]) به‌ نامەیه‌ک وه‌لامى دایه‌وه، که‌ تیايدا داواى
 رێکخستنى بارودۆخى خەلکە‌کە‌ى کردوه، له‌سەر بناغه‌ى پیشینه
 جیهادکردن پۆلینیان بکات و کەسانى زانا و راستگۆ و جیهادکار به‌سەر
 ئەوانى تردا پیش بخات.

وتارى عوسمان و
 سەعید دەریاره‌ى
 چاکسانى
 بارودۆخى کوفە

له‌و نامەیه‌دا هاتوو:
 خاوه‌ن پیشینه و له‌پێشه‌کان پایه‌دار که، ئەوانه‌ى له‌سەر دەستیان ئەو
 وڵاته‌ رزگار کراوه، ئەو دەشتەکیانه‌ى له‌دواى رزگارکردنى ئەو وڵاته
 هاتونه‌ته‌ ئەوى له‌دواى ئەو موجه‌یده‌ پیشینانه‌وه‌ دایان بنى، مه‌گەر ئەو
 پیشینانه‌ له‌ جیهاد و هه‌قدا که‌مه‌ترخه‌م بووبیتن و به‌و کاره‌ هه‌لنه‌ستا‌بیتن
 و ئەوانه‌ى دواى ئەوان پێى هه‌ستا‌بیتن! پله‌و پایه‌ى هه‌ر مروفیکیان
 پیا‌ریزه‌ و به‌ شێوه‌یه‌کى ره‌وا و دادگه‌رانه‌ به‌ هه‌موویان به‌خه‌شه، به‌هوى
 شاره‌زابون له‌ حال و بارى خەلکى دادگه‌رى له‌نیوانیان دیته‌دى!!

(سەعید)یش له‌سەر رێنمونیه‌کانى عوسمان[ؓ] کارى کرد،

جیهادکارانی بانگ کرد، ئەوانەى بەشدارى قادسیه و هی تریان کردبوو،
وینەى (قەقاعى کوپى عەمرى تەمىمى)، و پىنى و تن:

ئىبوه رووى ئىو خەلکانەن که له پشتتانهوهن، پروش گەینەر و
هەوالدەرى لاشەیه، دەى سەبارەت بە پىداویستیهکانى ئەوانەى تر
هەوالمان بەننى و پیاوچاک و دلسۆز و باشەکانى نىوانیانم پى بلین!!

سەعید ئەملى راویژ
له پیاوچاکانى
کوفه پىک
دەهەننیت

(سەعید) هاوشیۆهیهکی کوپى راویژى لای خۆى پیکهینا، له ئەملى
حەل و عەقد له خەلکى کوفه، که تیايدا هاوهلان و موجهیدان و زانا و
فەقیهەکان و دیندار و بەتەقواکان و قورئانخوینەکان و خاوهن ریزەکانى
تیدا کۆکردبووه، ئا ئەمانە بە دەورى (سەعید)دا بون و بەشدارى کۆپ و
راویژگارىهکانیان دەکرد!

بەلام هەنگاوهکانى (سەعید) بەدلى هیچوپوچ و رق ئەستور و هەرچى و
پەرچیه نەفامەکان نەبوو، لەنێوان خەلکى گشتى دەستیان کردوه بە
بلاوکردنەوى پرۆپاگەندە و درۆ و قسەى بىبناغە دژ بە (سەعید)، بە
کەسیكى هیچیان لەقەلەم دابوو، هەندى لە سادە و ساکارهکانیش بە
درۆگانیان باوهریان کردبوو و، بۆ لای خۆیان بەکیشیان کردبون!

عوسمان هەوالى
ئەو کارانەى له
کوفه تەنجام دروه
به ئەملى راویژ
دەدات

(سەعیدى کوپى عاص) له کارهکانى خۆى (عوسمان رضی اللہ عنہ) ی
ئاگادار کردوه، (عوسمان)یش ئەملى حەل و عەقدى مەدینەى کۆکردوهو
هەوالى بارودۆخى کوفه و ئیجرائاتەکانى (سەعیدى کوپى عاص) ی بۆ
رۆبەرپوونەوهیانی پىراگەیانندن و هەرەك هەوالى هیچ و پوچە رق
ئەستورەکان و هەستانیان بە بلاوکردنەوهو پرۆپاگەندە و درۆشى پى
گەیانندن.

ئەوانیش بە (عوسمان)یان گوت: ئەوهى کردوتە پىکاوتە، هیچ
خزمەتگوزارییهك بە فیتنەچیهەکان مەدە، پىش خەلکیان مەخە، هیچ
شتیکیان پى مەدە که شایستەى نین، کاتى کەسیكى ناشایستە کاروبارى
گرتە دەست، جیبەجیبى ناکا، بەلکو خراپیشى دەکا!!

(عوسمان ﷺ) پینی وتن: ئه ی خه لکی مه دینه، خه لکی رووه و فیتنه بزاون، بۆ رویه پوبونه و بیان خو ئاماده کهن، دهست به حه قوه بگرن، له مه ولاش هه و آلتان له سهری پین ده دم و یه که به یه که شتان بۆ ده گپرمه وه! همرچی و په رچی و ده شته که زاخا و دراوه کان، به هوی پیشخستنی خاوه ن پیشینه و جیهاد و دونیادیده و زانست و ته قواکان له کۆر و سه رکردایه تی و راویژگاریدا ئازاریکی زۆریان چه شت، جا ده ستیان کرد به نهنگی گرتن له والیه کان له بهر پیشخستنی ئه وانه به سه ر ئه ماندا و راویژ پین کردنیان به بئ ئه مان و، به جیا خوازی و ره قسی و دوورخستنه و یانیان له قه لم دا.

به چاکسازی زیان
به ئاره زوبانه کان
کهوت

رق ئه ستور و هه چوپوچه کان ئه م باره یان قۆسته وه و رق و کینه ی خه لیفه و والیه کانیان له دلدا چاندن و، کاره کانی (سه عیدی کوری عاصی) والیه یان ره تکرده وه و یاخی بون و له نیو خه لکیدا پرپیاگه نده یان دژ بهر بلاوه کرده وه!

خه ک
په پیاگه نده که بیان
ره ت ده کرده وه

تیکرای خه لکی کوفه ش قسه ی ئه م هه چوپوچه له پین ده رچوانه یان وهر نه گرت، بۆیه ئه م رق ئه ستورانه کپ بونه وه، تا وای لیهات گومانه کانیان به ده ر نه ده خست و ده یانشارده وه، چونکه زۆریه ی خه لکی باوه ریان پین نه ده کردن، به لام به نه ینی ده یانگه یاند به ده شته کی و ئازاوه گپه ره کان که پشتگیریان ده کردن، یا ئه وانه ی که سزا ته من کرابون.^۲

جوله که
دوا بپاره کان
خراپه کاری
ده خه نه نیوان
موسلمانانه وه

دوژمنانی دوا بپراوی ئیسلام له جوله که و گا ور و ئاگر په رسته کان له پیلاندا بون دژ به ئیسلام و موسلمانان و پرپیاگه نده ی درۆینه یان دژ به خه لیفه و والیه کان بلاو ده کرده وه، ئه و هه لانه ی که هه ندیکیان ئی به ده ر ده کهوت له دژیان به کار ده یینا بۆ وروژاندنی تیکرای خه لکی، زۆریکیش له درۆوده له سه و ساخته کارییان ده خسته سهری، له مه شدا مه به ستیان

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۲۷۹-۲۸۰.

۲ - سه یری تاریخ الطبری ۴: ۲۸۱ به.

بلاوکردنەوهی ئازاوهو قوولکردنەوهی ناکۆکی نیوان موسلمانان بوو، ئەمەش بۆ جۆشدانی رق و تورەییان بەرانبەر ئەو ئیسلامەیی زال بوو بەسەر ئایینە پوچەکانیاندا و روخاندنی ئەو سیستەمە فەرمانرەواییە ئیسلامیەیی که دەولەتەکانیانی تیکشکاند و سوپاکانیانی لەناو برد!

ریکخراویکی نەینی ئەمانە بۆ جیبەجێکردنی ئامانجەکانیان، هیچپوچ و سادە و گێژ و بێ فەرت و فێل و پێک دەهێتێن
 وێژەکانیان وەگەر خستبوو، کەسانی رقاوی لەوانەیی خەلیفە یان یەکیک لە والیەکانی تەمینی کردبون یا حەدیان لێدەرکربوو، یان سەرزەنشست کرابون، لە دەوریان کۆبیونەوه، ئەم دوژمنانە ریکخراویکی نەینی پیسیان ریکخست، ئەندامەکانیشیان لەوانە بون کە گوئیان بۆ دەگرتن و لە شارە گەورە و هەریە جۆرەجۆرەکانیشدا پاشکۆ و شوینکەوتەیان هەبوو، تا توپۆکی پەییوەندی نەینیان لەنیوان خۆیاندا پیکهینا! گرنگترین لقهکانی ئەو ریکخراوه پیسەش لە کوفە و بەصرە و میصردا بون، هەندێ رەگەزیشیان لە مەدینەیی منەرە و شامدا هەبوو!

جولهکەیی یەمەنی سەرکردهی ئەم ریکخراوه نەینیە دوژمنکارە، جولهکەیهک بوو لە عبدالله بن سبأ، سەرکردهی ئەو دەستبە بوو
 سەرکردهی ئەم ریکخراوه نەینیە دوژمنکارە، جولهکەیهک بوو لە جولهکەکانی یەمەن و بانگەشەیی ئیسلامبونی خۆی لە خەلافەتی عوسماندا راگەیاندبوو، وای هەڵدەبەستا کە بووتە موسلمان!! بەردەوام لە ولاتە ئیسلامیەکاندا دەبزو، شوینکەوتە و سەربازەکانی ریک دەخست و کۆمەڵ و ریکخستەکەیی لێیان پیک دەهینا!!

ئەو جولهکەیهش (عبداللهی کوپری وەهەبی کوپری سەبەه)ی ناسراو بە (ئین سەودا) بوو، چونکە دایکی رەشپینست بوو، شوینکەوتەکانیشی بە (سەبەئیهکان) دەناسرین و رۆلی یەکەمیان بوو لە دەرچوون لە فەرمانی عەلی و پاشان کوشتنی.
 سەرەتای کاری ئیمام (طەبەری) بە رچە(سند)یەک کە خۆی هیناویەتی سەبارەت بەو سەبەه
 ئیمام (طەبەری) بە رچە(سند)یەک کە خۆی هیناویەتی سەبارەت بەو وتویەتی:

(عبداللهی کوپری سەبەه) جولهکەیهکی خەلکی (صەنعا) بوو، دایکی رەش پینست بوو، لە سەردەمی عوسماندا موسلمان بوو، پاشان لە ولاتە

ئىسلامىيەكاندا دەگەپرا و لە ھەولنى گومراکردنياندا بوو، لە حىجاز ھوھ دەستى پىنکرد، پاشان بەصرە و لەپاش ھوھش كوفە و پاشانىش شام، ھوھى دەيوست لەلای خەلكى شام دەستى نەكەوت، لە شام و دەھريان نا، تا رۆيشت بۆ ميصرا!

(ئىبن سەبە) چوھ ميصر و تاييدا مايەوھ، كارى لە ھەندىك لە خەلكەكەى كرد، بەردەوام كوفر و گومرايىيەكانى بلاو دەكردەوھ.

ئىبن سەبە وای
بلاو دەكردەوھ كە
موحەمەد
دەگەپتەوھ و
ئىمامەتى بۆ عەلى
دانراوھ

پىئى دەوتن: سەرم سوپدەمىننى لەوھى كە دەوترى عيسا لە ئاخىر زەماندا دەگەپتەوھ، بەلام دەلنى موحەمەد لە ئاخىر زەماندا ناگەپتەوھ، لەگەل ھوھشدا كە خوای گەورە فەرمويەتى:

﴿إِنَّ أَلَيْهِ فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدِكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ ھوھى كە قورئانى كرده ئەركى سەرشانى تو، سەرنجام دەتباتەوھ ھو شوئىنەى بەلىئى پىداى. ﴿القصص/ ۸۵﴾.

لە راستيدا موحەمەد لەپىشتەرە بۆ گەپانەوھ، وەك لە عيسا، چونكە لەو باشترە!

لێرەوھ بنەماى (گەپانەوھ- الرجعة) ى بۆ دانان و ئەوانىش پەسەنديان كرد و قەسيان لىئى دەكرد.

پاشان ھەنگاويكى ترى نا، ھوھش وروژاندنى خەلكى بوو دژ بە خەلیفە، پىئى وتن: ھەزار پىغەمبەر ھەبون، ھەر پىغەمبەرىكىش (وھسى) يەكى ھەبووھ، (عەلى كورپى ئەبو طالب) وھسى موحەمەدە، بەو پىئەى موحەمەد دوا پىغەمبەرە، ھەروا (عەلى) ش دوا (وصى) يەكە!

دواى ھوھ پىئى وتن: كى ستەمكارترە لەوھى وھسىەتى پىغەمبەرى خوای ﷺ بەجى نەھىئاوھ لە جىنشىن كردنى (عەلى) لەپاش خوئى و باز بدا بەسەر (وصى) يەكەيدا كە عەلى يە و لەجىگەى ھو موسلمانان كەسى تر داينىن!

ئىبن سەبە و
رئىمونيەكانى خوئى
بۆ شوئىنكەوتەكانى
دەنئىرى

لەدواى ھوھش پىئى وتن: لە راستيدا عوسمان ﷺ بە نارەوا خەلافەتى گرتووتە دەست، ئەمە لە راستيدا ھى (وصى) يە، (عەلى كورپى ئەبو طالب)،

ھەر دەبی (عوسمان) بۆ (عەلی) جیئی بەئیلی.

(ئیبین سەبەء) شوینکەوتە تاوانبارەکانی لە ریکخراوە نەینە پێسەکیدە راسپارد کە لە ولاتانی موسلماندا بلاویبونەو، پێی وتن: راپەرن بۆ ئەو کارە، بیزوین، دەست بکەن بە تانەدان لە ئەمیر و والیەکانتان، ئەوانەى خەلیفە ھاوکارییان دەکا، وا دەرخەن کە فرمان بەچاکە و بەرپەستی لە خراپە دەکەن، بۆ ئەوەى خەلکی بۆ لای خۆتان راکێشن، بانگیان کەن بۆ ئەم کارە!!

(عبداللەى كورپی سەبەء) بانگخاوەکانی خۆی بە ولاتانی موسلماندا پەرش و بلاو کرد، لە بەصرە و کوفە و مەدینە و شویئی تر، خۆیشی لە میصردا نیشتەجێ بوو، نوسراوی بۆ شوینکەوتەکانی لە ولاتاندا دەنوسی کە میشکیانی تیکداوو و بۆخۆی کەمەندکێشی کردبون، ئەوانیش بۆیان دەنوسی.

چالکی

شوینکەوتەکانی لە

خراپەکاریدا

بەھۆی داواکردنی ئەمە شوینکەوتەکانی لە ولاتاندا کەوتنە جوولە، بە نەینى بە لایەنگرەکانیان وتبوو کە ئێمە چی دەکەین وچۆن دەمانەوئ لە فرمانی والیەکان و خەلیفە دەرچین و کار دەکەین بۆ لەکار لادانی عوسمان ﷺ لە خەلافەت!

وھا خۆیان دەر دەخست کە فرمان بە چاکە و بەرگری لە خراپە دەکەن، بۆ ئەوەى کار لە خەلکی بکەن و رایانکێشن و بیانخەلەتینن!

شوینکەوتەکانی (ئیبین سەبەء) درۆ و بوختانیان لەسەر نەنگی ئەمیر و والیەکانیان دادەتاشی و لە نوسراودا بلاویان دەکردەووە هەندیکیان بۆ هەندیکى تریان بۆ شارەکان دەنارد، وای لێهات خەلکی ھەر شارێک نوسراویان بەم درۆدەلسانە پڕ دەکردەووە دەیاننارد بۆ شارەکانی تر، خەلکی ھەرشارێکیش ئەم نوسراوە ساختانەیان بۆ خەلکی لای خۆیان دەخویندەووە!.

شێوازی

سەبەئەبەکان لە

نێتەدا

خەلکیش بەھۆی ئەوانەووە نەنگی و ھەلەى والی ئەو ولاتەیان دەبیست و دەیانوت: ئێمە بێ وەیین لەوەى موسلمانانی ئەو ولاتە تووشی ھاتوون،

ئەوێ دەیاننیست باوەریان پێی دەکرد!

بەم شیوێه (سەبەئەکان) لە زەویدا خراپەکارییان کرد و بارودۆخی
موسڵمانانێان تێک دا و یەک قسەییان لەت و پەت کرد و بڕایەتی و
یەکپێزیانێان لەق کرا، خەلکیان دژ بە والی و سەرکردهکان و روزاند و درۆ
بوختانێان دەربارەوی خەلیفه عوسمان رضی اللہ عنہ ریکخستبوو.

ئەوان بەم تاوانە ریکخراو و نەخشەکێشراوێ زێرەکانەیه، ئەوێ
دەیاننیست ئاشکرایان نەدەکرد، ئەوێشی بە نەینی ئەنجامیان دەدا رایان
نەدەگەیاندا، مەبەستیان بوو عوسمان رضی اللہ عنہ لە کار بخەن و عەزلی بکەن و
دەست بگرن بەسەر سیستەمی ئیسلامیدا بۆ جێبەجێکردنی مەبەستە
شەیتانیەکانی (عبداللہی کۆپی سەبە) و جولەکە و گاوری و ئاگرپەرستە
ھاوکارەکانی!!^۱

کاتی (عبداللہی کۆپی سەبە) ئیسلام بونی خۆی ئاشکرا کرد، روو
شام روویی، بۆ ئەوێ هەندێ لە خەلکەکەیی تێک بدا و کاریگەرییان لەسەر
دروست بکا، بەلام لەم نامانجە شەیتانیەیدا لەوێ سەرکەوتوو نەبوو!

ئین سەبە و لە
شام سەر لە
ئەبوژەر دەشتوین

ئیمام (طەبەری) بە پچە (سندی خۆی دەیکێریتەو و وتوێتی:
(کاتی (ئین سەوێ-ئین سەبە) چووێ شام، بە (ئەبوژەری
غیفاری رضی اللہ عنہ) گەیشت، (ئین سەبە) بە (ئەبوژەری) وت: ئایا سەیرت لەو
وتەیی موعاویە نایەت کە دەریارەیی مال و سامانی موسڵمانان دەلی
سامان سامانی خوایە! ئاگادار بە هەموو شتێ هی خوایە، بەلام موعاویە
مەبەستی ئەوێ ئەم سامانە نەدا بە موسڵمانان و ناوی موسڵمانانی ئی
بسرێتەو!

(ئەبوژەر رضی اللہ عنہ) بە نیازپاکی و دلسافی و دەرون بێگەردیەو بە قسەکانی
(ئین سەبە) کاریگەر بوو، وا گومانی برد موعاویە لەم قسەیدا بەهەلدا
چوو.

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۳۴۰-۳۴۱ بە دەستکاری دارشتنەکی.

لەنێوان ئەبوونەر و موعاویە

(ئەبوونەر) چوو بۆ لای موعاویە رضی اللہ عنہ، ئینکاری لیکرد و پێی وت: موعاویە! چی وات لێ دەکات ناوی سامانی موسلمانان بپێی سامانی خوا؟ موعاویەش پێی وت: ئەبوونەر! رەحمەتی خوات لێ بێ، ئەی ئیمە بەندە ی خوا نین و سامانی ش هی ئەو نیە، دروستکراو و فرماندانیشیان ھەر لە ئەو ھوہ نیە؟

ئەبوونەر وتی: مەلئ ئەم سامانە سامانی خوایە.
 موعاویە پێی وت: نالیئ ئەم سامانە هی خوا نیە، بەلام دەلیئ: ئەو ھە سامانی موسلمانانە!!

بەم شێوێیە موعاویە رضی اللہ عنہ کارەکە ی کورت کردو ھو و ھەلامگۆ ی ئەبوونەر رضی اللہ عنہ بوو، لەگەڵ ئەو ھ ی موعاویە لە قسە کەیدا ھەلە نەبوو، بەلکو ئەو ھ فەرت و فیلەکانی (ئێین سەبە) بوو کاری کردبوو ھ سەر ئەبوونەر بەھۆ ی نیازپاک ی و داسافیە کە ی ھو، بەلام جیاوازییەکانی نێوان موعاویە و ئەبوونەر لە ھاوویئە ی ئەم مەسەلانەدا توندتر بوو، تا وای لە عوسمان رضی اللہ عنہ کرد کە کاغەزێک بۆ ئەبوونەر بنوسی بۆ ئەو ھ ی بە سەر بەرزی و ریزلیگیراوی ھو بۆ مەدینە بگەریت ھو، ئەبوونەر ترسا لە مەدینەدا ھەند ی بە ھەلە ی تێ بگەن و بۆ مەبەست و نیاز ھ شەیتانیەکانی ئیستغلالی بگەن، پێی خۆش بوو لە (رەبذە) ی دەوری مەدینەدا نیشتە جێ بێ و لەم فیتنە کەنارگیر بێ، تا ئەو ھوو پێش ھاتنی رووداو و بڵاویونە ھ ی فیتنە لەسالی ۳۲ ی کۆچی لەشامدا کۆچی دوایی کرد!!

ئەبوودەرداو و عوبادە ی کوری صامیت جولەگە ی تێین سەبە و ئاشکرا دەکەن

(ئێین سەودا) لە شامدا دەچیتە لای (ئەبو دەردا) رضی اللہ عنہ ییش، بە ھەمان شێو ھ ی (ئەبوونەر) قسە ی لەگەڵ دەکات و دە ی ھو ی تێکی دا و ھانی بدات لەسەر موعاویە، بەلام (ئەبو دەردا) بە ھۆشیاری و بەرچاوری و ھوشنی و ئیمان ھو گۆبیستی قسە کە ی دەبێ و بۆنی جولەگە ی تە ی و شەیتانی بونی ئی دەکا و پێی دەلئ: تۆ کێ ی؟ بەخوا (ئێین سەودا) تۆ ھەر جولەگە ی!! ھەر ھە (ئێین سەبە) دەچیت بۆ لای (عوبادە ی کوری صامیت) رضی اللہ عنہ و ھەمان وتوێژی (ئێین دەردا) ی لەگەڵ دەکا، (عوبادە) ش پێسی و

جولەکە یەتیکە ی بە دەردەخا و دەیداتە پێش خۆی و لە گەڵ پاسەوانێکا دەبیا بۆ لای موغاریه و، پێی دەلئ: موغاریه! ئەم جوو بەگره و وازی لئێهینئ، ئەمە (ئەبوئەبەس) ئی وروژاندبوی!!!

(موغاریهش ﷺ) دەرباره ئەم کاره بۆ (عوسمان ﷺ) دەنوسئ، (عوسمان) پێی دەلئ: لە راستیدا فیتنه لوت و چاوی دەرکردوه و سهری قوت کردووه تهره، تهنه ئهوهی ماوه ههڵچن و شوپرش بکا! برینهکان مهکولینهوهو ئهوهندهی دهتوانی خهڵکی و خۆت له بارودۆخهکه بپاریزه!

ئین سەبەء
له بەصره له سالی
۳۰

له سالی (۳۰) ی کۆچیدا (عبداللهی کوری سەبەء) له شامهوه دهچیته بهصره، بۆ ئهوهی شوینکهرته له دین دەرچوهکان و رق ئەستور و هەرچی و پەرچیه که لله پوچهکان ریک بخات، (والی بهصره (عبداللهی کوری عامری کوری کرین) بوو، پیاویکی به حەزم و دادگەر و پیاوچاک بوو.

کاتئ (ئین سەبەء) دهگاته بهصره، له مائی پیاویکی پیس و خراپی بهصره دابهزئ، که دزکی بکوژ بوه، که ئهویش (حهکیمی کوری جبهله) بوو!!

ئیمامی (طهبری) وتیهتی: ههواڵ گهیشته به (عبداللهی کوری عامر) که پیاویکی نهناسراو له لای (حهکیمی کوری جبهله) دابهزیوه و له مائی ئهوانه.

ئین سەبەء
له لای حهکیمی
کوری جبهلهی
دزی بهصره

(حهکیمی کوری جبهله) پیاویکی دز بوو، کاتیکیش سوپای جیهاد دهگهرایهوه بۆ بهصره، ئهو له سوپاکه جن دهما و له سهر زهوی و زاری فارسدا خراپهکاری دهکرد و ههلی دهکو تایه سهر زهوی و زارهکانی (ئههلی ذیممه) و دهستدریژی دهکرده سهر زهوی و زاری موسلمانان و به ئارهزویی خۆی شتی ئی دهربرد!! جا ئههلی ذیممه و موسلمانان سکالایان برده لای (عوسمان ﷺ)، (عوسمان) یش بۆ (عبداللهی کوری عامری نوسی و پێی وت: (حهکیمی کوری جبهله) له بهصره دا بهند بکه و ئههینئ بچیته دهرهوه تا ههست دهکهی ژیر بووه.

(عبداللەش) لە مائى خۆیدا بەندى کردبوو، نەشى دەتوانى لە بەصرە

دەرچى.

لەكاتىكدا (ئىبن جەبەلە) ى دز لە مائى خۆیدا لەژىر نىشتەجى کردنى بەزۆر (الإقامة الجبرية) دا بوو، (عبداللەى كورى سەبە) ى جولەكە ھاتە مائى و، بىر پەشتى و لەرئ دەچووى و رق و تۆمەتبارى ئەوى بە ھەل زانى و بۆ بەرز ھەندى خۆى وەگەرى خست، لىرەو (ئىبن جەبەلە) لە بەصرە بوو پىاوى (ئىبن سەبە)!

(ئىبن جەبەلە)، ھاروینەکانى خۆى لە لەرئ لادەر و ھىچو پوچەکانى بە (ئىبن سەبە) دەناساند، (ئىبن سەبە) یش بىر پوچەکانى تىدا دەچاندن و بۆ رىكخراو نەینىكەى وەگەرى دەخستن.

ئىبن جەبەلە،
گەردەى
سەبەنىەکانى
بەصرە

كاتى (عبداللەى كورى عامر) بە (ئىبن سەبە) ى زانى، بانگى کرد و پىى وت: تۆ كىى؟

(ئىبن سەبە) وتى: من پىاوىكى خاوەن كىتابم، حەزم کردوو لە ئىسلام و موسلمان بووم، حەزىشم بە دراوسىيەتت کردوو لەلات نىشتەجى بووم!!

(عبداللە) وتى: ئەدى ئەو قسانەت چىە كە پىم دەگاتەو؟ دەرچۆ لەلام!! (ئىبن عامر) لە بەصرە دەرى دەكا، (ئىبن سەبە) یش بەصرە بەجى دەھىلى، پاش ئەوى كۆمەلىك كەس و شوینكەوتەى خۆى تىادا بەجى دىلى و لقنى كۆمەلە سەبەنىە جولەكەىيەكەى تىادا دادەمەزىنى!

دەرکردنى
ئىبن سەبە
لە بەصرە
پاشان لە كوفە

(ئىبن سەبە) دەچىتە كوفە و كەسانىكى لەرئ دەرچووى تىادا بەدى دەكا، كە ئامادەن بۆ پىشوازى کردنى، ئەوىش ئەمان بۆ كۆمەلە و حىزبەكەى وەگەر دەخا.

كاتىكىش (سەعیدى كورى عاص) پىى دەزانى لە كوفە دەرى دەكا و، روو دەكاتە مىصر و تىایا نىشتەجى دەبى و جى پىى خۆى خوش دەكا و تۆو دەچىنى و بەرى دىنى، تا سەرەنجام سەر لە خەلىكە تىك دەدا و كەسانىكى ھەرچى و پەرچى و مىشك پووچ و داخ لەدل و دوابراو و

بىنگەى
ئىبن سەبە
لە مىصر

تاوانکار و یاخیبوو بەلای خۆیدا رادەکێشێ!

ئەرەبی جیگەیی داخە لەنیوان ئەوانەشدا دوو کوپری هاوہلانی تێدابوو
کە ئەوانیش:

(موحەممەدی کوپری ئەبوحوذەیفەیی کوپری عوتبە) کە بەخێوکراوی
عوسمان بووہو کوپری ژنەکەیی بووہ.

(موحەممەدی کوپری ئەبوہەکری صدیق) کە (عائشە)ی خوشکی لێی
توہرہ بووہو ناوی دەبا بە (مذمّم) واتە سەرزەنشت کراو، نەک (محمّد) واتە
سوپاسکراو!!

(ئین سەبە) پەیوہندیە نەینێہەکانی لە پینگەیی خۆیہوہ کە میصر بوو
لەگەڵ شۆینکەوتەکانی لە مەدینە و بەصرە و کوفە رێک دەخست و،
پیاوہکانی لەنیوان ئەم ولاتانەدا دەبزواند!!^١

ھەرل و تیکۆشانی (ئین سەبە) و هاوہلەکانی نزیکەیی شەش سالی
سەبەئێہەکان
شەش سال ھەرلی
خایاند، کاتێ کە لە سالی (٣٠)دا دەستیان کرد بە کارە شەیتانیہەکانیان و
لە کۆتاییہەکانی سالی (٣٥)دا توانیان لە کوشتنی خەلیفە عوسماندا
سەرکەوتن بەدەست بەینن، بە درێژایی سەردەمی (عەلیؓ)یش
خراپەکارێہەکانیان بەردەوام بوو!

سەبەئێہەکان بێاری ئەوہیان دابوو لە کوفەوہ-ولاتی فیتنە و
کوفەوہ لە سالی
سەبەئێہەکان
پیلانەکان- دەست پێبەکن، بۆ ئەو مەبەستەش سالی (٣٣)یان دیاری
کەردبوو وەک کاتیکی دیاریکراو بۆ جوولە و ئاژاوەگێڕی، لەو کاتەشدا والی
کوفە(سەعیدی کوپری عاص) بوو.

لە یەکیک لە رۆژەکانی سالی (٣٣)دا، (سەعیدی کوپری عاص) لە کوپری
گشتیدا دانیشتبوو، ھەموو تیکرایی خەلکیش لە دەوری بون، لەنیوان
خۆیاندا گفتوگۆ و مشتومریان بوو، لەوکاتەدا ھەندی لەو لەرێدەرچووہ
سەبەئیانە دزیان کردە کۆرەکەیانەوہ، کاریان کرد بۆ تیکدانی کۆرەکە و
ھەلگیرساندنی ئاگری فیتنە.

لە کۆرەكەدا وتوێژ و گفتوگۆزێك كەوتە نێوان (سەعیدی كۆپی عاص) و یەكێك لە ئامادەبوانەوه، كە (خونەیسى كۆپی خۆبەیشى ئەسەدى) بوو، لەسەر كارێك جیاواز بون، لەو كاتەشدا حەوت لەو لەپێئەمرچوووه دزەكەى كۆژا بوو، (ئەشتەرى نەخەعى) و (ئەبن كەواء) و (صەعصەعى كۆپی صوحان)..

سەبەئەكان لە
كۆپى(سەعیدی
كۆپی عاص)دا
خرابكارى دەكەن

ئازاوهچیهكان ئهم هەلەیان قۆستەوه، لەكۆرەكەدا هەستان بە لێدانى (خونەیسى ئەسەدى)، كاتێكیش باوكى هەستا بۆ یارمەتیدانى و رزگارکردنى، لەویشیان دا.!

(سەعید) هەولێ دا نەهێلێ لێیان بەدن، بەلام هەر وازیان نەهێنا، ئەوەندەیان لە خۆى و كۆرەكەى دا تا بەهۆى توندى لێدانەكانەوه لە هۆش خۆیان چۆن، (بەنى ئەسەد) یش هاتن بۆ تۆلەکردنەوهى رۆلەكانیان، نزیك بوو جەنگ لەنێوان هەردوو لا هەلگیرسى، بەلام (سەعید) توانى كاروبارەكە چارەسەر بکا!

كاتێك عوسمان رضی اللہ عنہ بە روداوەكەى زانى، داواى لە (سەعید) كرد بە دانایانە بارودۆخەكە چارەسەر بكات و ئەوەندەى دەتوانى بەرى فیتنە تەسك بكاتەوه.

لەپێئەمرچوووه ئازاوهگیرەكان چوونەوه بۆ مالهكانى خۆیان و دەستیان كرد بە بلاوکردنەوهى پڕوپاگەندە و پەخشکردنى چەندەها دەم هەلبەست و درۆکردن دژ بە (سەعید) و (عوسمان رضی اللہ عنہ) و خەلکی كوفە و پیاوماقۆلەكانى!

خەلكى كوفە داواى
سزادانى
سەبەئەكان
دەكەن

خەلكى كوفە لێیان بێزار بون، بۆیە داوايان لە (سەعید) كرد سزایان بدا!

سەعید وتى: لە راستیدا عوسمان قەدەغەى ئەوهى لى كێردوم، ئەگەر ئەوهتان دەوی خۆتان ئاگادارى بكەن.!

پیاوماقوڭ و پیاوچاکەکانی خەلکی کوفە سەبارەت بەو چەند کەسە
 نوسراویکیان بو (عوسمان) ﷺ نوسی، داوای دەرکردن و
 دەر بەدەرکردنیان کردبوو، چونکە خراپەکاری و کاری تیکدەرانی تیا دا
 ئەنجام دەدەن!!

عوسمان لەسەر
 داوای خەلکی
 کوفە، سەبەئەکان
 دەر دەگات

(عوسمان) ﷺ فرمانی کرد بە والیهکە (سەعیدی کوپی عاص) کە لە
 کوفە دەریان بکا، کە زیاد لە دە کەس بون، هەر بە فرمانی
 (عوسمان) ﷺ ناردنی بو لای (موعاویە) ﷺ لەشام!

سەبارەت بەمانەش (عوسمان) ﷺ نوسراویکی بو (موعاویە) ﷺ نوسی،
 کە پێی وتبوو: خەلکی کوفە چەند ئاژاوەگیرێک بۆ لات دەر دەکەن، تۆش
 بیاترسیینە و سوکیان بکە، تەمبێیان بکە و لەسەریان راوەستە، ئەگەر
 زانیت ژیر بون ئەوا پەسەندیان بکە.

لەوانەی بو شام دەر بەدەر کران: (ئەشتەری نەخعی) و (جوندوبی
 ئەزدی) و (سەعصەعی کوپی صوحان) و (کومەیلی کوپی زیاد) و
 (عومەیری کوپی ضابن) و (ئین کەواء) بوو.

سەبەئە
 دەر کرانەکان لای
 موعاویە

ئەمانە چەند رۆژیک لای (موعاویە) ﷺ مانەوه، لەنیوان (موعاویە) و
 ئەواندا مشتومڕ و گفتوگۆیەکی توند کرا، قسەێ رەقیان بە (موعاویە)
 دەوت، راست نەبۆنەوه، لەوهی کردبویان پاشگەز نەبۆنەوه، چۆن پاشگەز
 دەبنەوه کاتیک ئەوان کەسانیک هیچوچوسی رق ئەستور و ئەندامی
 کۆمەلەکە (عبداللهی کوپی سەبەء) ی جولهکە بن؟!^۱

سەبارەت بەمانە (موعاویە) ﷺ نوسراویکی بو (عوسمان) ﷺ نوسی،
 (عوسمان) ﷺ مۆلەتی دا کە ازریان ئی بیننی بو کوی دەیانەوی بچن، چونکە
 ژمارەکیان کەمە و مەترسیان ئی ناكری.

لەر قسانە (موعاویە) ﷺ سەبارەت بەمانە لە نامەکیدا بو (عوسمان) موعاویە چۆن
 نوسیوی:

باسی ئەوان بو
 عوسمان دەگات

کەسانیک هاتوونە بۆ لام، نە ژیریان هەیه نە دین، ئیسلام شانی

۱ - بۆ ئەم گفتوگۆیانە سەیری تاریخ الطبری ۴: ۳۱۹-۳۲۰ بکە.

قورس كىردون، دادگەرى بىزىزى كىردون، مەبەستىيان خىوانىيە و بە بەلگەشەو قىسە ناكەن، ھەموو ھەولنىكىان فېتتە و بردىسى مالى (دىمى) يەكانە، خىواش تووشىيان دەكا و تاقىيان دەكاتەو، پاشانىش سوک و رىسوايان دەكا .

لەو كەسانەش نىن بە كەس كارىگەر بن، مەگەر لەگەل كەسانى تردا كۆين، بە (سەئىدى كورى عاص) بلى وازىيان ئى بىنى، ئەمانە تەنھا ئاژاوەگىپن، نە زىيانىان دەبى و نە كارىگەرىشىيان ھەيە!!

(موعاويە رضي الله عنه) پىش ئەرەى بەريان بەدا، كۆي كىردنەو، قەسى لەگەل كىردن و ئامۇزگارى كىردن، پىيانى وت: وا مۆلەتم دان، بۆ كۆي دەچن بچن، خىواي گەرە بەھۆي ئىوھو سود بەكەس ناگەينەن و زىيانىشى ئى نادا، ئىوھ پىياوى سوود و زىيان نىن، تەنھا پىياوى ئاژاوەگىپن.

موعاويە
پىش ئەرەى
سەبەئىيەكان
ئازاد بىكات
ئامۇزگارىيان
دەكات

ئەگەر دەتەنەئى زىكارىن ئەوا پابەندى كۆمەلەكەتان بن، ئەرەى بەشى خەلكى كىردە ئىوھش دەگىرتەو، بەھۆي ئەرەى پىتان بەخىشراوھ خۇتان بە گەرە مەزانن، چۈنكە خۇ بەگەرە زانى تووشى مرقى چاك نابن!
لە راستىدا خىواي گەرە خاوەنى دەسەلات و تۆلەسەندىنەو، ئەوئەى فېل بىكا خىواي گەرە لەناوى دەبا، خۇ لە شتى مەدەن خۇتان باش دەزانن كە ئەرە نىن وەك خۇتان دەردەخەن، خىواي گەرەش وازتان ئى ناھىنى تا تاقىتان نەكاتەوھو نەئىيەكانتان بۆ خەلكى دەرنەخات، خىواي گەرە فەرەمىيەتى:

﴿الم(۱) أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ: ئاخۇ مەردم لايان وايە ھەر كە بلىن: ئىمە پىروامان ھىناوھ، ئىتر وازىيان ئى دەھىنرى و توشى ھىچ ئەزمونى نابن؟!﴾ العنكبوت/ ۱-۲.

كاتى پىلانگىرەكان لە دىمەشق دەرچوون وتىيان: واز لە عىراق و شام بىنن، نەشىگەرىنەو بۆ كوفە، تا خەلكى پىتان خۇش نەبن لەوئەى بەسەرتان ھاتوھ، بەلكو بچن بۆ جەزىرە-كە دەكەوئە ئىوان دىجەلەو فوراتەوھ-.

والی جەزیرە و حومص (عبدالرحمنی کۆپی خالید کۆپی وهلید) بوو، کاتێ هەواییانی بیست، ناردی بە شوێنیاندا، زۆر بەتوندی قەسە لەگەڵ کردن و، پێی وتن:

سەبەئەیکان لە لای
عبدالرحمنی کۆپی
خالید

ئەو نامرازی شەیتان، نە بەخێرپێن و نە سەرچاومان بێن! شەیتان بە سەرشۆری و دەست بەتالیەوه گەراوەتەوه، کەچی ئێوه بۆ ناھەقی چالاکانە کاردەکن!

لە جەزیرەدا

خوای گەورە زیانم ئی بدات لەگەر تەمیتان نەدەم و سوکتان نەکەم، ئەو کەسانێ کە کەس نازانێ ئێوه چین "عەرەبن یا عەجەمن، ئەوهی بە (سەعید) و (موعاویە) تان وتووە بە منی نەلین! من کۆپی (خالیدی کۆپی وهلید)م، من کۆپی ئەو کەسەم کە روژگار قالی کردۆتەوه و هەنگەرپراوەکانی سەرکوت کردووە، سویند بەخوا ریسواتان دەکەم.

ئێبن خالید
بە ئەوبەیری
توندوتیژی و
حەزەوه
رەفتاریان لەگەڵدا
دەکات

(عبدالرحمنی کۆپی خالید) مانگێک لای خۆی هێشتنیەوه، بەوبەیری توندوتیژی هەلسوکەوتی لەگەڵ دەکردن، بە وێنە (سەعید) و (موعاویە) نەرم و نیانی لەگەڵ نەنواندن، هەرکاتێ بپۆشیتایە لەگەڵی دەچوون و ئەگەر سوار ببوایە لەگەڵی سوار دەبون و ئەگەر غەزای بکردایە ئەوانیش دەیانکرد، هەر بۆئەیهک بەاتایە پێشەوه ئەوانی تێدا زەبون دەکرد.

هەر کاتیکیش روبەرووی سەرکردهکەیان (صەعصەعی کۆپی صوحان) دەبوایەوه، پێی دەوت: (ابن الخطیئة: کۆپی خراپە)! نایا دەزانی هەر کەسێک چاکە باشی نەکات خراپە چاکێ دەکات! هەر کەسەش نەرم و نیانی دادی نەدات، توندوتیژی چارەسەری دەکات!

هەر وهما پێی دەوتن: بۆچی وهلام ناهەنوه، هەر وهک لە کوفەدا وهلامی (سەعید) تان دەدایەوه و لە شامیشدا وهلامی (موعاویە) تان دەدایەوه؟

بۆچی وهک ئەوان لەگەڵم نادوین؟؟

شیوازەکە (عبدالرحمنی کۆپی خالید) لەگەڵیان سوودی هەبوو، توندوتیژی و رەقیەکە لانی کردن و تۆبە و پەشیمانان دەرپەری.

پێیان وت: داواى تۆبە و لیخۆشبون لەخوای گەرە دەکەین، وازمان ئی
بێنە خوا لە پشتت بێ و لیمان ببورە، خوا ئیت ببورئ!

هەموویان لای (عبدالرحمن) لە جەزیرە هیئرانەوه، (عبدالرحمن) یەکیک لە
سەرکردهکانیانی نارد بۆ لای (عوسمان رضی اللہ عنہ) کە (ئەشتەری نەخەعی) بوو بۆ
ئەوهی هەوآلی تەوبە چاکبون و گەرانەوهیان لە ئاژاوەگی پێ رابگەینئ.
(عوسمان رضی اللہ عنہ) بە (ئەشتەری) وت: تۆ و ئەوانەى لەگەنتان، لە کوئ
دادەنیشن دانیشن، من وا لیئان ببورام.

ئەشتەر وتی: دەمانەوئ لەلای (عبدالرحمن) کوپى خالیدى کوپى
وہلید) بمینینەوه... باسى چاکە و حەزمى (عبدالرحمن) ی بۆ کرد.

ماوەیهک لەلای (عبدالرحمن) لە جەزیرە مانەوه، تەوبە و دامەزراوی و
چاکبونی خوێانیان پیشان دەدا!!^۱

ئاژاوەگیژەکانی کوفە بۆ ماوەیهک بێ دەنگ بون، ئەمەش لە مانگەکانی
سالی (۳۳) دا بوو، پاش ئەوهی سەرانی فیتنە بۆ لای (مواعویە) لەشام
دەرەدەر کران، پاشانیش بۆ لای (عبدالرحمن) کوپى خالید).

هەر بۆیە ئاژاوەچیەکانی کوفە رایان وابوو کە بەرژەوهندی وا دەخوای
بۆ ماوەیهک بێ دەنگ بێ!!

بەلام سەبەئیهکانی بەصرە بە سەرکردهیەتى (حەکیمی کوپى جەبەلە)
فرت و فیلیان لە خاوەن فەزڵەکانی بەصرە دەکرد و پیلان و درۆیان بۆ
هەلەدەبەستان.

لە چاکترین و بەتەقواترین کەسەکانی خەلکی بەصرە (ئەشەجی
عەبدولقەیس) بوو، کە ناوی (عامری کوپى عەبدولقەیس) بوو و، گەرە و
دەم سپی ھۆزەکەى بوو، بە وەفد سەردانی پیغەمبەرى خوای صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کردووه و
لییەوه فیئ بووه، پیغەمبەرى خواش صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بەم فەرمودیە ستایشی کردوہ:
(تۆ دوو رەوشتت تیدايسە، خوا و پیغەمبەرەکەى خویشیان دەوئ):
لەسەرخوئى و نەرم و نیانی!

(عامری کوپی عەبدولقەیس) لە سەرکردەکانی جیهادی قادسیە و شویینی تریبو، لە بەصرە دادەنیشت، خاوەن بەشیکی گەورە لە چاکەکاری و تەقوا بوو!

لەپێ دەرچوووەکان درۆیان بۆ هەلبەست و بە شتی ناپەوا تۆمەتباریان کرد!! (عوسمان)یش ناردی بۆ لای (موعاویە) لەشام ﷺ، کاتێ (موعاویە) لەگەڵی درا و هەلسوکەوتی لەگەڵ کرد، بەپێزی و پاکێ و راستگۆیی ئەر و، درۆ و دەم هەلبەستی لەپێ دەرچوانی بۆ دەرکەوت.

ئەوێشی لەپێشتەوهی درۆ هەلبەستەکی (عامری کوپی قەیس) هەو بوو، (حومرانی کوپی ئەبان) بوو، کە پیاویکی یاخی و بێ دین بوو، کە لە ماوهی عێدەدا ئافزەتیکی ماره کردبوو! کە (عوسمان ﷺ) بەمەی زانیبوو لێکی جیاکردنەوه و، بەهۆی ئەم تاوانەوه لێی دا و سزای دا و بۆ بەصرە دەری دەری کرد، لەوێش لەگەڵ سەرکردەیی سەبەئەکانی ئەوی (حەکیمی کوپی جەبەلە) ی دز بەیک گەیشتن!

ئێین سەبەء
سالی ۲۴
بۆ جولانەوه نیاری
دەکات

لە سالی (۲۴) دا، سالی یانزەهەم لە خەلافەتی (عوسمان ﷺ)، (عبداللەهی کوپی سەبەء) ی جولهکە نەخشەکی تۆکمە کرد، پیلانەکانی داڕشت، لەگەڵ کۆمەڵە سەبەئەکییدا دەرچوونیان بەسەر خەلیفە و الیهکانی رێک خست.

(ئێین سەبەء) لە پێگەیی پیلانەکانیەوه لە میصر، پەییوەندی کرد بە شەیتانەکانی کۆمەڵەکی لە بەصرە و کوفە و مەدینە، لەگەڵیاندا لەسەر درێژەیی پیلانەکانی رێک کەوت، نوسین و نامەگۆڕینەوهی لەگەڵیان بەر دەوام بوو!

لەوانەیی نوسین و نامەگۆڕینەوهی لەگەڵ هەبون، سەبەئەکانی کوفە بوو، کە زیاد لە دە کەسیان بۆ شام و یاختر بۆ جەزیرە بۆ لای (عبدالرحمنی کوپی خالیدی کوپی وهلید) دەری دەر کرابون، لە پاش

۱ - سەیری درێژەیی دەم هەلبەستەکانی (حیمرانی کوپی ئەبان) و سەبەئەکان دژ بە (عامری کوپی عەبدولقەیس) لە میژووی طبرییدا بکە: ۴: ۲۲۷-۲۲۸.

دەریەدەرکردنی ئەو لەڕێدەرچوانە سەرکردەیی سەبەئییە قین لە دڵەکانی کوفە (یەزیدی کۆپی قەیس) بوو.

لەسالی (٣٤)دا کوفە لە پیاوماقوڵ و ناسراوەکانی چۆل ببو، چونکە بەرمو جیهاد چووبون، تەنھا دەشتەکی و ئاژاوەگیرەکان مابونەوه، کە ئەمانەش سەبەئیی و لەڕێلادەرەکان کاریان تیکردبون و بە بیروبۆچونی پیس بارگاریان کردبون و دژ بە والیەکی (عوسمان) لەسەر کوفە " (سەعیدی کۆپی عاص رضی اللہ عنہ)، وروژاندبونیان و هانیان دابون.

باردۆخی خەلکی کوفە کاتی جۆلانەوی سەبەئییەکان

(طەبەری) لەسەر باردۆخی کوفە لەسالی (٣٤)دا وتیەتی: (سەعیدی کۆپی عاص) لە سالی یانزەوی ئەمارەتی عوسماندا بە وەفدیك چوو بۆ لای (عوسمان رضی اللہ عنہ).

(سەعید) پێش دەرچوونی (ئەشعەئیی کۆپی قەیس)ی ناردبوو بۆ (نازەریجان) و (سەعیدی کۆپی قەیس)یش بۆ (رەیی) و (نوسەیری عوجلی) بۆ (هەمەزان) و (سائییی کۆپی ئەقرەع) بۆ (ئەصبەهان) و (مالیکی کۆپی حەیب) بۆ (ماه) و (حەکیمی کۆپی سەلامە) بۆ (موصل) و (جەیری کۆپی عبدالله) بۆ (قرقیسیا) و (سەلمانی کۆپی رەبیعە) بۆ (الباب) و (عوتەیبەیی کۆپی نەماس) بۆ (حەلوان) ناردبوو.

لەسەر کاروباری جەنگیش (قەعقاعی کۆپی عەمری تەمیمی) دانا، جیگرەکەیشی پاش دەرچوونی (عەمری کۆپی حورەیث) بوو.

بەم شێوەیە کوفە لە پیاوماقوڵ و ناسراوەکانی چۆل ببو، تەنھا لاسار و ئاژاوەگیرەکانی تێدا مابوو.^١

دەرچوونی یەزیدی کۆپی قەیس بەسەرکردایەتی سەبەئییەکانی کوفە

ئەم بارەو دۆخەدا سەرکردەیی سەبەئییەکانی کوفە (یەزیدی کۆپی قەیس) دواي ریکەوتن لەگەڵ شەیتانەکی میصر (ئیین سەبە) هاتە دەرەوهو لەگەڵیشیدا ئەو سەبەئییانەیی بەنھێنی هاتبۆنە ریکخراوی (ئیین سەبە)هوهو ئەو ئاژاوەگیرانەیی پێیان کاریگەر ببون بەشدارییان کرد.

(طەبەری) سەبارەت بە یەكەم لەرێ دەرچوونی ئاشکرای سەبەئیهكان

له سالی (٣٤)دا وتویەتی:

قەعقاعی كۆپی

(یەزیدی كۆپی قەیس) بە مەبەستی لەكارخستنی (عوسمان رضی اللہ عنہ) كەوتە

عەمر جولانەوێی
یەكەم لەناو دەبات

رێ، چوووە مزگەوتەووەو تیایدا دانیشت، لە مزگەوتدا سەبەئیهكانی ئی
كۆببوهوه، ئەوانە (ئین سەودا) لە میصرهوه نوسراوی بۆ دەناردن، جا
كاتی لەرێ دەرچوووەكان لە مزگەوتدا كۆبونەوه، (قەعقاعی كۆپی عەمر)ی
ئەمیری جەنگ بەكاروبارەكەیان زانی، قۆل بەستی كردن و (یەزیدی كۆپی
قەیس)ی سەرکردەیان گرت و لەگەڵ خۆیدا بردنی.

كاتی (یەزید) توندوتیژی و وریایی و زیرەکی (قەعقاع)ی بینی،
ئامانجەكەیان لە لا ئاشكرا نەكرد و نەخشە دەرچوون دژ بە (عوسمان) و
لەكارا بردنی (عوسمان)ی پێ نەوت، وای بۆ بەدەرخست ئەوێ كە ئەو و
كۆمەڵەكە مەبەستیانە لەكارخستنی (سەعیدی كۆپی عاص)ی والی و
داواكردنی والیهکی ترە لەجینگاکی ئەودا.

ئەمەش كاریکی ئاسانە و خەلكی پێش ئەمانیش داوایان كردوووه
و ئەلامی داواكارەكەشیان درایهوه.

هەر بۆیە (قەعقاع) بە بیستنی قسەكانی (یەزید)، هەموویانی بەرە لا كرد.
پاشان بە (یەزید)ی وت: بۆ ئەم مەبەستە لە مزگەوتدا دامەنیشە و
خەلكیشت لەدەر كۆنەبیتهوه، لەمائی خۆت دانیشە، ئەوێ دەتوێ لە
خەلیفە داواكە و بۆت جیبەجێ دەكات!

ئەمیری جەنگ (قەعقاعی كۆپی عەمر) نەیدەزانی رێكخستنی نەینی
پیس هەیه و ئەمانەش تەنها چەند رەگەزێك تیایدا و ئامانجی
سەرەكیشیان لەكارخستنی خەلیفەیه!

ئەگەر ئەمە ئی بزانیایە، لێرسینەوێهەکی تر و سزایەکی زۆر توندی
دەدان!!

(یەزیدی کوپی قەیس) لە مائەگەیی خۆیدا دانیشت و بۆ دەرچوون و ئازاوه و شوپش ناچار بوو دەستکاری نەخشەگەیی بکات.

یەزیدی کوپی ئەم سەبەئییە (یەزیدی کوپی قەیس) پیاویکی بەکرئەگرت و چەند قەیس نامە بۆ دەرهم و هیستریکی پێدا و فەرمانی پێکرد بەخێراییی و نەینییەوه بچئ بۆ لای سەبەئییەکانی خەلکی کوفە کە (عوسمان رضی اللہ عنہ) بۆ شام و پاشان بۆ جەزیرە دەربەدەری کردبون و پاشان لە لای (عبدالرحمنی کوپی خالید) نیشتەجئ ببون و پەشیمانی و پاشگەزبونەوهیان بەدەرخستبوو، تەنانەت سەرکرەدەکیان (ئەشتەری نەخەعی) کە (مالکی کوپی حارثی نەخەعی)یە، چوو بۆ لای (عوسمان رضی اللہ عنہ) و پەشیمانی خووی و کۆمەلەگەیی بۆ دەرخستبوو!

(یەزید) لە نوسراوەکەیدا بە برا شەیتانەکانی وتبوو: کاتئ ئەم نووسراوەم پێتان گەیشت، لەدەستتان دايمەنئین، تا دەگەنەوه لام، ئیمە نامەگۆڕینەوه مان لەگەل براکانی میصرماندا کردووه- کە سەبەئییەکانی ئەوییه- و لەسەر دەرچوون لەگەلیان ریکەوتوین!

کاتئ (ئەشتەر) نامەیی (یەزید)ی خویندەوه، یەکسەر بەرو کوفە دەرچوو و بە برا لەرئ دەرچوووەکانی گەیشتەوه، (عبدالرحمنی کوپی خالید)یش بەدوایاندا گەرا، بەلام نەیبیننەوه، دەستەیک بەدوایاندا دەنئیرئ، بەلام پێیان نەگەیشتن.

جاریکی تریش (یەزیدی کوپی قەیس) پەيوەندی کردووه بە کۆمەلەگەییەوه، ئەوانیش جاریکی تر پەيوەندییان کرد بە هەرچی و پەرچی و ئازاوەگێرەکانی کوفە و لە مزگەوت کۆبونەوه، (ئەشتەری نەخەعی) لە مزگەوتدا هات بۆ لایان، دەستی کرد بە هاندان و هەلچواندننایان و پالناننایان بۆ شوپش و دەرچون!

لەو قسانەیی پێیانئ وتبوو:

من لەلای خەلیفە (عوسمان)وه هاتووم بۆ لاتان، والیهکە تانم لەلای ئەو بەجئ هیشت، (عوسمان) و (سەعید) لەسەر کەمکردنەوهیی

پێ بەخشینە کانتان و دا بەزاندنی سامانە کانتان لە دووسەد درەمەوه بۆ
سەد درەم کۆک و رێک بون.

(ئەشتەر) لە قسەکیدا درۆی کرد، (عوسمان) و (سەعید) عوسمانەوه دەکا قسەیان نەشتەری نەخەعی
لەوه نەکردبوو، بەلام ئەمە شیوازی سەبەئییەکان بوو بۆ بلاوکردنەوهی
درۆدەلەسه و دەمەلەبەستی تا خەلکی رەشوکی پێ بوروژێن.

ئەشتەر بەم قسانە ی لە مزگەوتدا سوکایەتی بە خەلکی کرد، کاری
کرده سەر هەرچی و پەرچی و ئازاوه چیهکان و وروژاندنی و، لە
مزگەوتەکەدا هەراو هوریا یەکی زۆر کەوتەوه.

ژیر و ناسراو و پیاوماقوول و پیاوچاک و خواناسە موسلمانەکانی وهک
(ئەبو موسای ئەشعەری) و (عبدالله ی کوپی مەسعود) و (قەعقاعی کوپی
عەمر) سەبەئییەکان کەوتنە گفتوگۆ لەگەڵی، بەلام (یەزیدی کوپی قەیس) گوئی
لێنەگرتن و وهلامی نەدانەوه!

سەبەئییەکان

ئازاوه چیهکانی

کرفە دەوێژێن

(یەزیدی کوپی قەیس) لەناو ئەو هەموو ئازاوه چیی و هەرچی و
پەرچی یانە ی ناو مزگەوت و دەرەوهیدا هاواری کرد و وتی: من دەچمە
دەرەوه بۆ رێگەکانی مەدینە، تا پێ نەدەم بە سەعیدی کوپی عاص بیته
کوفەوه، ئەو کەسە ی دەیهوێ لەگەڵم دەرچی بۆ نەهێلانی هاتنە ناوهوهی
سەعید و داواکردنی والیهک لە جینگاکە ی، با بیته لەگەڵمدا!!!

سەبەئیی و هەرچی و پەرچیەکان وهلامی هاوارکردنەکیان دایهوه و
نزیکی هەزار کەس لەگەڵی دەرچوون!!!

کاتی سەبەئیی و ئازاوه گێرەکان بۆ فیتنە و شوپش کردن چوونە دەرەوه،
لە مزگەوتەکەدا موسلمانە ناسراو و پیاوماقوول و لەسەر خۆکان مانەوه.

جینگری والی (عەمری کوپی حورەیث) چووه سەر دوانگە و داوای
برایەتی و یەکیتی موسلمانان و رێگری ناکۆکی و جیاوازی و ئازاوه گێری
و لەپێ دەرچوونی لێکردن، داواشی لێکردن کە گوئی لە لەپێ دەرچوان و
یاخیبوان نەگرن!

قەعقاعی کوپى
 قەعقاعى كوپى
 ەمر كوشتنى
 سەركردە
 سەبەئىيەكان بەباش
 دەزانى

(قەعقاعى كوپى ەمر) پىيى وت: تۆ ناتوانى روبەرۋوى ئەمانە بىيىتەرە،
 چونكە لافاۋ رەت ناكىرتەۋەرە روبارى فوراتىش كەس رۇپەرۋەكەي
 پىئاگۇپۇي، ئەم ئازاۋەچى و فىتنەگىپرانەش تەنھا بە لەمەل دان و كوشتىيان
 بەشمشپىر لەناۋ دەبىرىن!!

ئەمەش فىتنە و خويىنپشتنى ئى دەكەۋىتەرەۋ ئەمانەش نىرخى ياخييون
 و لەپى دەرچوونەكەيان دەدەنەرە، كەۋاتە ئارام بگرە و وازيان ئى بىنە تا
 والى دىت!

(ەمرى كوپى حورەيىت) وتى: ئارام دەگىرم ەتا والى دىت.. جا
 رۇيىشتەرە مالى خۇي!

بەزىدى كوپى
 قەيس لەگەل مەزەل لەپى دەرچوۋەكانى لەگەلدابوو، بۇ رىگەيەكى شار دەرچوۋبون كە بە
 ئازاۋەچى بۇ
 (جەرەە) ناۋدەبىرىت!
 (جەرەە) دەرچون

كاتى لە (جەرەە) مۇلىيان دابوو، (سەئىدى كوپى عاص)يان ئى بەدەر
 كەوت، كە لەلاى (عوسمان)ەرە دەگەپرايەرە، پىيان وت: بگەپرۇۋە بۇ ئەۋ
 شوئىنەى لىيى ھاتوى، پىيويستمان بەتۇ نىە، ناهىلن بىيىتە ناۋ كوفەرە، بە
 (عوسمان)يش بلن ئىمە واليمان ناۋى، دەمانەۋى (ئەبوموساى ئەشعەرى)
 لەجىي تۇ بكا بە والى!!

سەبەئىيەكان
 رىئ لە ھاتنە
 ناۋەرەى سەئىدى
 كوپى عاص دەگىن
 بۇ ناۋ كوفە

(سەئىدى) پىيى وتن: بۇچى بە ھەزار كەسەرە دەرچوون و ئەم
 قسەيەم پى دەلنن؟ ھەر ئەۋەندەتان بەس بوو بە پىياۋىكدا داۋاكارىەكەتان
 بگەيەنن بە ئەمىرى بىرۋاداران و لە رىگەشدا يەك كەس بوەستايەۋ ئەۋەى
 پىم راگەياندايە، ئايا ھەزار كەسى خاۋەن ەقل بۇ يەك كەس دەردەچى؟!
 (سەئىدى كوپى عاص) راي وابوو چىكەت لەۋەدايە روبەرۋويان
 نەبىتەرەۋە ئاگرى فىتنە دانەگىرسىنن، بەلكو ھەۋلى دامرکان و كپ
 كردنەرەى بدا، يا بەلاى كەمەرە ھەلگىرسانى دوا بخا، ئەمەش ھەمان راي
 (ئەبو موساى ئەشعەرى) و (ەمرى كوپى حورەيىت) و (قەعقاعى كوپى
 ەمر) بوو لە كوفەدا.

(سه عیدی کوپی عاص) گه پراهه بۆ لای عوسمان و هه والی ئه
 خه لکه له پئی ده رچووه ی پئی راگه یاند، (عوسمان) پئی وت: چیان ده ویست؟
 ئایا ده ستیان له گو پراهه لی کیشاوه ته وه؟ ئایا له فه رمانی خه لیفه ده رچون
 و گو پراهه لی نه کردن یان بۆی راگه یاند وه؟

سه عیدی کوپی
 عاص هه والی
 به کهم یا خیبونی
 سه به نه کان به
 عوسمان ده دا

(سه عید) پئی وت: نه خیر، وای ده ره خه ن که نایانه وی وایان به،
 وایه کی تریان له جیم ده وی!

عوسمان پئی وت: کئیان ده وی به والی؟

سه عید وتی: (ئه بوموسای ئه شعهری) یان ده وی.

عوسمان،
 ئه بوموسای
 ئه شعهری
 به والی کوفه
 داده ززاندنی

عوسمان وتی: وا (ئه بو موسا) مان ده مه زراند و جیگه رمان کرد به
 والی له سه ریان، سو ئند به خوا بیانو بۆ که سه ناهیلینه وه به لگه شیان پئی
 ناهیلین، به و شیویه ی که پئی وستنه ئارام ده گرین له سه ریان، تا مه به سستی
 راسته قینه یان بزاین!!

(عوسمان) نوسراویکی بۆ (ئه بو موسای ئه شعهری) نووسی به
 دامه ززاندنی به والی له سه ر کوفه.

پئش گه یشتنی نوسراوی (عوسمان) به دامه ززاندنی (ئه بو موسا) به
 والی، له مزگه وتی کوفه دا چه ند ها وه لئکی پیغه مبه ری خوا له هه ولی
 ریکه ستنی کاروباره کان و هیور کردنه وه ی خه لکی گشتی دا بون، به لام
 نه یان توانی به نه جمای بگه یهن، چونکه سه به نه یه رق ئه ستوره کان به سه ر
 هه رچی و په رچی و ئازا وه چیه کاندایا بون و وروژاند بویان، هه ر بۆیه
 گو یبستی هیچ ده نگیکی عه قل یا ژیر بیژی نه ده بون.

گفتوگوه ک له نتوان
 ئه بومه سعود و
 حوذه یفه
 ده رباره ی یا خیبون
 و هه لگه پانه وه

له کاتی یا خیبون و هه لچوون و فیتنه که ی ناو مزگه وتی کوفه دا دوو
 ها وه لی پیغه مبه ری خوا لله له مزگه وتدا بون، که ئه وانیش (حوذه یفه ی
 کوپی یه مان) و (ئه بو مه سعودی عوقبه ی کوپی عه مری ئه نصاری
 به دری) بون.

(ئه بومه سعود) زۆر تو ره بوو به یا خیبون و شو پشی هه رچی

و پەرچەبەکان و دەرچونیان بۆ (جەرەعە) و لەکارخستنی (سەعید)ی والی و گونپرایەل نەبونیان بۆی، کە ئەو یەکەم جارە پوودەدات، بەلام (حوزەیفە) دوورین تر بوو و، لەگەڵ روداوێکەکاندا بەشێوەیەکی بابەتی و بیرکردنەوەوە هەلسوکەوتی لەگەڵ دەکرد.

(ئەبومەسعود) بە (حوزەیفە)ی وت: ئەمانە لە (جەرەعە) بە سەلامەتی ناگەڕێنەو، خەلیفە سوپایەک بۆ ئەدەب دانیان دەنێرێ و خوێنێکی زۆری تێدا دەپێژێ.

(حوزەیفە)ش وەلامی دایەو پێی وت: سویند بەخوا دەگەڕێنەو بۆ کوفە و هیچ پێکدادان و جەنگێکیش روو نادات و هیچ خوێنێکیش لەوێ ناڕێ.

ئەوێ دەریارێ ئەم فیتنەیه دەیزانم، هەر ئەویە کە لە پێغمبەری خواوە ﷺ فیزیووم کاتێک کە لە ژاندا مابوو، پێش ئەوێ وەفات بکا هەر ئەو هەوایی ئەم فیتنەیه پێ راگەیانندین.

رای حوزەیفە
کۆپی یەمان
جولانەوێ
سەبەئەبەکان

پێغمبەری خوا ﷺ پێی راگەیانندین، پیاو هەیه بەیانی کە رۆژ دەکاتەرە ئیسلامە، کە ئێوارە دادێ هیچ شتێکی لە ئیسلام لەگەڵدا نەماوە، پاشان لەگەڵ موسلمانان دەجەنگێ، پاشگەز دەبیتەرە (مرتد) و دڵی هەلەدەگەڕیتەرە و لە رۆژی دواتردا خوا دەیکوژێ.

ئەمە لەمەولا دەبێ!!

لە راستیدا (حوزەیفە)ی کۆپی یەمان ﷺ) پەسپۆر بوو لە زانستی فیتنەدا، بەپێی بیستێ و زانیاریەکانی لە پێغمبەری خوا ﷺ هەلسوکەوتی لەگەڵ سەبەئەبەکانی کوفە و جگە لەوانیشدا دەکرد، ئەو فەرمودانە ی لەو بارەیهو لەبەری کردیون هینایەو یادی خۆی، لێرەو حەقیقەتی روداوێکانی دەرویهی تێدەگەیشت، بە دوری نەدەبینی و سەریشی لێی سوپ نەدەما، ئەومندەشی پێی دەکرا هەوایی چاکسازی

دەدا!!!

بەلام (ئەبو موسا رضی اللہ عنہ) لە هەولێ هێورکردنەوهی بارودۆخەکەدا بوو، کەتێرگی ئەبو موسا قەدەغەیی خەلکی دەکرد لە یاخیبون و پێی وتن: خەلکینە! بۆ ئەم جوۆرە لەگەڵ سەبەئیهکان سەرپێچیانە دەرمەچن، ئەم جوۆرە یاخیبونه ئەنجام مەدن، پابەند بن بە پێش دامەزراندنی کۆمەڵی موسلمانانەوه، گوێزایەلی فەرمانرەوایان بن، خو پپارێزن لە پەلەکردن و ئارام بگرن.

لەکاتی یاخیبون و لەپێ دەرچوونەکەدا هیچ ئەمیریەک لە کوفەدا نەبوو، سەبەئیهکان هاتن بۆ لای (ئەبو موسا رضی اللہ عنہ) و پێیان وت: پێشکەوه پێشنوێژیمان بۆ بکە!

پێی وتن: بەو مەرجە نوێژتان بۆ دەکەم کە فەرمانبەر و گوێزایەلی (عوسمان بن!)

وتیان: باشە، ئێمە گوێبیست و گوێزایەلی (عوسمان)ین.

لەوهدا راستگۆ نەبون، بەلکو ئامانجە راستەقینەکانیان لە خەلکی تر دەشاردەوه.

(ئەبو موسا رضی اللہ عنہ) نوێژی بە خەلک دەکرد تا ئەوکاتەیی نوسراوی (عوسمانی رضی اللہ عنہ) بۆ هات کە ببێ بە والی کوفە.

کاتیەک کاروبارەکان لە کوفەدا تا ماوهیەک هێوربوونەوه، لەسالی (۳۴)دا (حوزەیفەیی کورپی یەمان) گەرایەوه بۆ (ئازەربایجان) و (الباب)، لەوێ سەرکردایەتی سوپاکانی جیهادی دەکرد، کاربەدەست و والیهکانیش گەڕانەوه سەر کارەکانیان لەناوچەکانی فارسدا.

(عوسمانی کورپی عەفان رضی اللہ عنہ) نوسراویکی بۆ ئەوانە نووسی کە لە نوسراوی عوسمان بۆ ئەوانەیی لە کوفە دەرچووین، حیکمەتی بەدەمەوه چوونی داواکەیان و لەکارخستنی سەعید و دامەزراندنی (ئەبو موسا)یان لە جینگیدا بۆ روون دەکاتەوه، ئەو نامەیە چەندھا دەلالەتی گرنگ لەخۆ دەگری و رینگاچارەیی (عوسمان)یش رضی اللہ عنہ روون دەکاتەوه لە رووبەرچوونەوهی فیتنەدا و هۆلەدانی بۆ دواخستنی کلپەسەندنی بەپێی توانا، لەگەڵ ئەوپەری دلتیابونی لەوهی کە هەر دەبێت بێت و بێتواناشە لە رووبەرچوونەوهیدا،

ئەمەشى لە پېغەمبەرى خواوە ﷺ زانیوه.

(عوسمان ﷺ) لە نامەكەيدا گوتویەتی:

((دواى سوپاس و ستایش:

ئەوهى ھەلتانیزاردووه کردوومانە بە ئەمیرتان، (سەعید)مان بۆ لا بردن، سویند بەخوا عەیب و نەنگى خۆم دەخەمە بەردەستتان، ھەموو ئارام بۆتان دەخەمە گەپ، بەھەموو توانام ھەولئى چاکردنەوتان دەدم، ھەرچیتان پى خۆشە لەوانەى سەرپىچى خواى تىدا نىە داوام ئى بکن، پیتانى دەبەخشم، چیتان لا ناخۆشە داوا بکن لیتان ببورم، بیجگە لەوانەى خواى داواى کردووه، لیتان دەبورم و لەسەرتانى لادەبەم، لە ھەموو ئەو شتەندا دادەبەزمە سەر ئەوهى كە پیتان خۆشە، ئەمەش تاكو ھىچ بەلگە و بیانویەكتان لەسەرم نەمىنئ))!!

خواى گەورە لە ئەمىرى بروداران (عوسمان) رازى بىت، چەند صالح و سىنگ فراوان بووه، سەبەئى و لەپى دەرچووه رق ئەستورەكان چەندە ستەمیان لىی کردووه درۆ و بوختانیان بەدەمەوه کردووه!!

دواى ئەوهى بارودۆخ لە بەصرە و كوفە بۆ ماوھەك ھىور بویەوه، (عوسمان) ﷺ گرنگترین والى ولاتەكانى بانگەشەت كرد بۆ ئەوهى راویژیان پى بكا، لەوانەى نامادەبون (موعاویەى كوپى ئەبو سوفیان) و (عبداللەى كوپى عامر) و (عبداللەى كوپى سەعد) و (سەعیدى كوپى عاص) و (عەمرى كوپى عاص) ﷺ.

عوسمان لەگەڵ
گرنگترین والیەكانى
كۆدەبیتەوهو
راویژیان
پێدەكا

كاتى لەگەڵیان كۆبووه پىسى وتن: ھەر مرۆڤە و ھەزىر و ئامۆزگارىكەرى خۆى ھەبە، ئىوھش ھەزىر و ئامۆزگارىكەرى من، بینیتان خەلك چىيان كرد، داواشيان لىكردم ھەندى لە كار بەدەستەكانم لەكار بخەم، ئەوهى پىيان خۆشە بۆیان ئەنجام دەم، راي خۆتان بخەنە كار و ئاماژەم پى بەدن.

(عبداللەى كوپى عامر) ﷺ والى بەصرە وتى: ئەوان بۆیە وا دەكەن چونكە بە جیھادەوه سەرقال نین، دەستیان خالى یە بۆ پرۆپاگەندە و

ئاماژەكەى عبداللە
ى كوپى عامر

فیتنەو ئازاوەچیەتی، کاتیانی پێ پر دەکەنەو و خۆزانی پیو سەرقال دەکەن.

ئەو ئەمیری بېرواداران، من رام وایە فەرمانیان پێ بەدی بە جیهادکردنی دوژمنان، پێیان سەرقال نابی، لە غەزاکاندا بیانھێلەو و لە کەلین و قوللەکاندا بیانھێلەو، لەوکاتەدا ھەریەکەیان تەنھا بیر لەخۆی دەکاتەو، بیرکردنەو تەنھا لەلای و لای و چەک و شەپکردن و لابردنی ئەسپنی فەرۆکەیتەو.

پاش ئەوێ (عوسمان رضی اللہ عنہ) قسەکە (ئێبێن عامری بیست، رووی کردە سەعیدی کوپی عاص رضی اللہ عنہ) و پێی وت: ئەو تۆ رات چیە؟

(سەعید) پێی وت: ئەو ئەمیری بېرواداران، نەخۆشیکە بئێر بکە، ئەوێ لێی دەترسێی بیچرێنە، بە پای من بکە دەپێکی. پێی وت: رای تۆ چیە؟

ئامازەکی
سەعیدی کوپی
عاص

(سەعید) وتی: ھەموو قەومێک سەرکردەو خۆی ھەیە، گەر سەرکردەکانیان نەمان پەرتەوازە دەبن، من رام وایە سەرکردەو ئەم لەرێ دەرجووو ئازاوەگیڕانە بکوژرین، کاتی کە سەرکردەکانیان کوژران پەرتەوازە دەبن و لەسەر کارێک کۆنابنەو!!

(عوسمان رضی اللہ عنہ) لەسەر رایەکی (سەعید) دوا و وتی: لە راستیدا ئەمە رایەکی پەسەندە، ئەگەر ئەوێ تێدا نەبواوە!!

قسەو عوسمان
لەسەر رایەکی
سەعید

واتە: ئەمە رایەکی پیکراوەو راستە و یەکلاکەرەو و سەرکوئەری فیتنەو، بەلام مەترسیەکی بریتێە لە کوشتنی خەلکیکی بە رووکار موسلمان، چۆن دەبێ خەلیفە موسلمانانی بن دەستەکی خۆی بکوژی؟ ئایا وەلامی (عوسمان رضی اللہ عنہ) بو؟ (سەعیدی کوپی عاص) نزیک نیە لە وەلامی پیغەمبەر موھەممەد صلی اللہ علیہ و آتہ و سلم، کاتی (عومەر رضی اللہ عنہ) ئامازەو پێدا بە کوشتنی سەرکردەو دووڕووھەکان (عبداللہی کوپی ئوبەو) کاتی کە لە جەنگی (بەنی موصطەلەق) دا موسلمانانی ئاکۆک و پەرتەوازە کرد؟ (عومەر رضی اللہ عنہ) پێی وت: ئەو پیغەمبەری خوا! لیمگەری با لە گەردنی دەم!

پېغەمبەرى خواتىن ﷺ فەرموۋى: خەلكى دەلىن موخەممەد ھارەلەكانى

خۆى دەكوژى!!

(عوسمان)يش ﷺ ۋەك ئەۋەى بلىن: خەلكى دەلىن خەلىفە عوسمان

موسلمانانى بن دەستى خۆى دەكوژى!!

نامازەكەى موعاۋىە پاشان (عوسمان ﷺ) پرسىارى راي (موعاۋىە ﷺ)ى كرد، (موعاۋىە)ش

و نىبن ئەبو سەرح نامازەى پىدا كە كاربەدەستەكانى بگەرنىتتەۋە ۋلاتى خۆيان و،

كاروبارەكان بە گورجوگۆلى رىكوپىك بگەن، پىنى وت: من خەلكى شامت

بۇ زامن دەكەم.

(عبداللەى كوپى سەعدى كوپى ئەبو سەرح) وتى: لە راستىدا خەلك

قسەبەكى سەبر

تەماحكارن، لەو مالەيان پىبەخشە، دلەكانيان بۇت سۆزدار دەبىت!!

لەلاپەن ئەمرى

(ئەمرى كوپى عاص ﷺ) قسەبەكى سەبرى بە (عوسمان) وت: من

كوپى عاصوۋە

ۋادەبىنم تۇ شتىك بە خەلكى دەكەى پىيان ناخوشە، سوربە لەسەر ئەۋەى

كە راستى بگەيتتەۋە، ئەگەر ھەر ناىكەى سوربە كە خۇت لەكار بختى،

ئەگەر ھەر ناىكەى ئەۋا ئەزمت جەزم كە و بەرەو پىشەۋە بۇ!!

(عوسمان ﷺ) لە قسەكەى (ئەمرى كوپى عاص) سەرى سوپما، نەيزانى

(ئەمر) لە قسەكەيدا بە جدى نىە، پالئەرەكەشى لىزانى و زۆرزانىەتى، تا

پەيامىك بگەينىتتە كەسانىكى ترا!

ھەر بۇيە ھەر كە كۆبونەۋەكە تەۋاۋ بوو، خەلكەكە بلأۋەيان لىكرد،

(ئەمرى كوپى عاص) ھات بۇ لاي (عوسمان) و پىنى وت:

ئەى ئەمىرى برۋاداران، تۇ زۆر لەۋە گەۋرەترى لەلام، بەلام زانىم ھەندى

ئەمر مەبەستەكەى

لە دەرگاۋە قسەۋ نامازەكانمان دەبىستن، ئەم قسانەشمان بە خەلكى دەگا،

لەو قسەبە بۇ

پىم خۇشبوو ئەم قسەبەى من بۇ تۇ بەۋان بگات، تا متعانەم پىبگەن، ۋا

عوسمان بون

بزانن من دۇ بەتۇم، لەو كاتەدا ھەندى لە فرتوفىلەكانيان دەزانم، ئەو كاتە

دەكائەۋە

يا خىرىكت بۇ دەستەبەر دەكەم يا زىانىكت ئى لادەدەم!!

رەزاي خوات لىبى (ئەمرى كوپى عاص)، چەندە دوربىن و لىزان و

نۆزدان بووی!!

(عوسمان رضی اللہ عنہ) کاربەدەست و والیەکانی گێڕایمەو بۆ ولاتەکانی خۆیان، ئەمەش لەسالی (۳۴) دا بوو، ھەریەکەش ئەووی گونجاو بوو لە ئامازە پیکراوەکان کاریان لەسەری کردا

پەيوەندییەکانی بەلام سەبەئییەکان بەردەوام بون لەسەر بلاوکردنەوی پرۆپاگەندە و نین سەبەئ لەگەڵ دۆرو دەلەسە، لەنیوان خۆیاندا نوسراو و نامەیانە دەگۆڕیەو، بنگەیی سەبەئییەکانی کوفە ھێزیشیان سێ شوێن بوو:

میسر، کە پینگەیی (عبداللہی کوپی سەبەئ) بوو. کوفە، کە سەرکردەکیان (یەزیدی کوپی قەیس) و (ئەشتەری نەخەعی) بوو.

بەصرە، سەرکردەکیان دزی پیاوکۆژ (حەکیمی کوپی جەبەلە) بوو. سکالاکان گەیشتنە لای (عوسمان)، ئەویش راویژگار و ئەھلی حەل و عەقدی مەدینەیی کۆکردەووی پێی وتن: ئێو ھاوبەشی منن، شاھیدی پرۆادارانن، دەی ئامازەم پێ بدەن.

پێیان وت: ئامازەت دەدەینێ کە پیاوانێک لە مەدینەدا بنیژیت بۆ ولاتان، لەوانەیی متمانەت پێیان ھەیە، بۆ ئەووی بزائن حەقیقەت و راستی ئەووی لە والی و ئەمیرەکانی دەگێرنەووی چەندە و، دلنیاپن لە راستی ئەو قسانەیی لەنێو خەلکیدا بلاو دەکرێتەووی دەگێردرێتەو!

راویژگارەکانی (عوسمان) کە لە گەرە ھاوولان بون، ویستیان (عوسمان) تەنھا بە راپۆرتی والی و ئەمیرەکان واز نەھێنن، بەلکو لەو ولاتانەدا پەيوەندی بە خەلکی و جەماوەرەووی بکات، بۆ ئەمەش چەند پیاویکی دەستپاک بنیژن بۆ پشکنین و لیکۆلینەووی وردبۆنەو.

(عوسمان) ئەم رایە جوانەیی پەسەند کرد و کۆمەلە پیاویکی جێ متمانەیی بۆ ولات و ناوچە و بنگە جیا جیاکان نارد، لە ولاتی عەرەب و میصر و شام و عێراق و فارس! تا ھەوالی بۆ کۆکەنەووی ئاگاداری کاروباری خەلکی بن.

راویژگارەکانی
عوسمان ئامازە بە
ناردنی لیژنەیی
پشکنین دەدەن

پشکنہ رھ کانی
عوسمان لہ ولاتان

ئھوانہی بؤ ئھرکی ئھم پشکنینہی ناردن:
(موحہ ممدی کوپی مہسلہ مہی ئھ نصاری) ﷺ روہو کوفہ نارد!
(ئوسامہی کوپی زھیدی) ﷺ روہو بہ صرہ نارد.
(عہ ممداری کوپی یاسری) ﷺ بہرہو میصر نارد.
(عبداللہی کوپی عومری) ﷺ بہرہو شام نارد.^۱

ہاپؤدنی ئیجابی
پشکنہ رھ کان
دہریارہی ولاتنہ کان

کاتیک نیردراوہ رھ سمیہ کان، بہ ئھرکی پشکنینہ کیان ہستان،
گہرانہوہ بؤ لای (عوسمان)، جگہ لہ (عہ ممدار) ﷺ نہ بی، ہاپؤرتہ کانیان
پیشکھشی (عوسمان) و ہاپؤرتکارہ کانی کرد.

وتیان: لھو شتانہی بینیمان ہیچمان نہ بینی کہ بہ دلئمان نہ بی،
موسئمانہ ناودارہ کانی ئھو ولاتانہش لہ ہیچ شتیکی نارازی نہ بون،
والیہ کانیش لہ گہل بن دہستہ کانیاندا دادگہرن و ئھرکہ کانیان بؤ
رادہ ہپرئزن و سہرہرشتیان دھکن، ولاتانی موسئمان لہ خہیر و
خؤشیدایہ.

ئھو ئھنجامانہی کہ ہاوہ لہ نیردراوہ ہاستگؤکان پنی گہیشتن سہرجہم
ئھو ہرپوپاگہندہ و ہلئبہ ستراو و درؤیانہی سہبہ ئیہ کانی بہ درؤ دہخستہوہ
کہ بہرہدوام لہ دانان و ہلئبہ ستن و دروستکردنیدا بون دہریارہی ستہم و
تاوان و گونامی والیہ کان و ہشتگوئخستنی بن دہستہ کانیان و، ایان
ہئلدہ بہست کہ ئھمانہ لہ نیو ولاتانی موسئماندا ہلاو بوہتہوہ!!!

دواگہرتنی
عہ ممداری کوپی
یاسر لہ میصر

ہہموو نیردراوہ کان گہرانہوہ جگہ لہ (عہ ممداری کوپی یاسر) ﷺ نہ بی،
عوسمان و ہاپؤرتکاران چاوپرئیان کرد، وا گومانیان برد کوژدایئ!!

کاریگہریونی
عہ ممدار بہ
ہرپوپاگہندہی
سہبہ ئیہ کان لہ
میصر

پاش ماویہک نوسراویکی (عبداللہی کوپی سہعدی کوپی ئھبو
سہرح)ی والی میصر بہ (عوسمان) گہیشتن، تیایدا ہوالئی پئدہدا کہ
کؤمہلئک نازاوہ چی و لہرئ دہرچوو (عہ ممداری کوپی یاسر)یان
کہ مہندکئش کردوہوہ کاریان تئکردوہوہ!!

لھوانہ (عبداللہی کوپی سہبہء- ابن السوادء) و (خالیدی کوپی

مەلجەم) و (سەۋدانى كۆپى حىمران) و (كەنانەنى كۆپى بېش)!!
 (عوسمان) و راۋىزكارەكانى بەم كارەى (عەممارى كۆپى ياسر) و
 كارىگەربونى بە قەسى ئەو لەپى دەرچوانەو كەمەندكىشكردنى لەلەين
 ئەوانەو نازارى زۆريان چەشت.

ھۆى تۆپەبونى
 عەممار لە عوسمان

لە راستىدا (عەممار) لە (عوسمان) ﷺ تۆپە بېو، بەھۆى
 بەسەرھاتىكەو كە بەسەر (عەممار) دا روويدا، (عوسمان) تەمىنى كۆپو،
 بەلام (عەممار) لەبىرى نەچووبو، ھەرچەندە (عوسمان) لەبىرى كۆپو،
 ھەر بۆيە (عەممار) جىنى مەمانەنى ئەو بو، بۆ كارىكى وا گىرنگ و گەرە
 ناردى بۆ مىصر، بەلام سەبەئىھەكان كارىان تىنى كرد، شاراۋەكانى
 دەرونيان روژاند، دۇخكە زال بوو بەسەرىدا و قەسەكانيان كارىگەرى
 لەسەرى ھەبو.

ھۆكارى لىدانى (عەممار) لەلەين (عوسمان) ھەو دەگەرتىھەو بۆ ئەو
 ناكۆكىھى لەنىوان (عەممارى كۆپى ياسر) و (عەباسى كۆپى عوتبەنى كۆپى
 ئەبولەھەب) دا روويدا، (عەممار) ھەلى كوتابويە سەر (عەباس) و شەپرى
 لەگەل كۆپو و لىنى دابوو، پاشان دەستيان كۆپو بە تۆمەتباركردنى
 يەكتى، (عەباس) عەممارى تۆمەتباركرد و (عەممار) ىش عەباسى تۆمەتبار
 كۆپو.

(عوسمان) ىش ھەدى تۆمەتباركردن (قذف) ى بەسەرياندا پىيادە كۆپو
 و، لە ھەردوكيانى دابوو، مەسەلەكەشى لەبىر چووبو، لەگەل ئەوھشدا
 (عەممار) ى ھەك ھەدىكى تايبەتى خۆى بۆ مىصر نارد.

سەبەئىھەكان ئەم روداۋەيان قۆستەھو ھەبىرى (عەممار) يان ھىنايەھ،
 بەلاى خۇياندا رايانكىشاپو، خۋاى گەرە لىنى خۆش بىت.

(عوسمان) ﷺ نىزدراۋىكى بۆ لاي (عبداللەھى كۆپى سەعد) نارد و داۋاى
 لىكرد كە (عەممار) بەرپىزەھو بەھىننەھو بۆ مەدىنە، ئەوانىش رىزيان لىنى گرت
 و ھىنايانەھو بۆ مەدىنە.

عوسمان
سەرزەنشتی
عەممار لەسەر
کردەوێکەئێ دەکا

کاتێک (عەممار) ﷺ ھاتە ژوورەووە بۆ لای (عوسمان)، لەسەر ئەوێ لێی
روویدا بوو سەرزەنشتی کرد و، پێی وت:

(ئەبو یەقظان)! دواى ئەوێ (کوپى ئەبولەھەب) تۆمەتى بۆت
ھەلبەست، تۆش تۆمەتبارت کرد، منیش ھەدم لە ھەردوکتان دەرکرد، ئایا
لەوہ لێم تۆرەبووی کە مافی تۆم لەو ھەرگرتەووە مافی ئەویشم لەتۆ
و ھەرگرتەوہ!

ئاراستە کردنی
ھەلوئەستی عەممار
و عوسمان

پاشان (عوسمان) ﷺ وتی: خوا یەگیان! وا من ھەرچی ستەمکردنێک
ھەیە لەنیوان خۆم و نەتەوہکەمدا بەخشییم، پەرۆردگارم، وا من خۆم لەتۆ
نزیک دەکەمەوہ بە جیبەجێ کردنی ھەردوکتان لەسەر ھەموو کەسێ و
گوێشی نادەم!.. (عەممار) بۆ دەروہ!

ئاراستە کردنی
ھەلوئەستی عەممار
و عوسمان

ئایا (عوسمان) ﷺ لەسەر لێدان و تەمێ کردنی یەکیک لە ئەندامانی
ئوممەتەکەئێ سەرزەنشت دەکری، با ھاوہلێکی پایەبەرزى وەک (عەممارى
کوپى یاسر) بێ ﷺ؟ ئایا (عومەرى کوپى خەتتاب) ﷺ بە قامچى لە
چەندەھا ھاوہلێ پایەبەرزى نەدا وەک تەمێ و ئەدەب دانى، وەکو (عەمرى
کوپى عاص) و (سەعدى کوپى ئەبو وەقاص) و (موعاویە) و (ئوبەى کوپى
کەعب) ﷺ؟

ئایا گەرەکمانە (عەممار) و جگە لەویش لە ھاوہلێ بەرێزەکان
پارێزراو (مەصوم) بن لە ھەر لەسەرگرتن و گوناھکاریەک؟ لەگەڵ ئەوێ لای
ئێمە ھیچ کەسێ جگە لە پینغەمبەرى خوا ﷺ بێ گوناھ و مەعصوم نیە!!

عەماریش وەکو
ئەبوذەر،
حەقیقەتى
سەبەئەکانى بۆ
دەرنەکەوتبوو

دەکری و دروستیشە (عەممار) و جگە لەویش لە ھاوہلێ تر، ھەلەو
گوناھ بکەن، مافی ئەمیری پڕوادارانیشە سزای ھەلەکار و تەمینی
سەرپنجی کار بەدات، ئیتیر (عومەر) بێ یان (عوسمان)!!!

کاریگەر بونی (عەممار) یش بە بانگەشەئێ سەبەئەکان، لەوہوہ دێ
حەقیقەتى ئامانجەکانیانى نەزانیوہو بەدوربینی و رایەکی راست و پیکراو

١ - سەیری بەسەرھاتی (عوسمان) لەگەڵ (عەممار) بکە لە (العواصم من القواصم) (ئینین
عەرەبى) بە تەحقیقى (محب الدین الخطیب) ٦٤-٦٦.

لەگەڵ گومان و دەم هەلبەستەکانیاندا هەلسوکەوتی نەکردووه، بەلکو گومانی بەخۆیان و قسەکانیان باش بووه..

لەپێش ئەمیشدا (ئەبوذەری غیفاری) ش رضی اللہ عنہ بە قسەکانی (عبداللہی کوپی سەبەه) کارتێکراو بوو، لەو کاتەدا که لە شامدا قسە لەگەڵ کردبوو، بە دیوی باشە خۆیندبوو!

دیاره هاوئە بەرپرۆزەکانیش رضی اللہ عنہ لە بەرچاوپۆشینی و بیرتیژی و ئاسۆفراوانی و فیراسەتدا جیاوازی و هەک یەک نین، ئەمەش عەیبداریان ناکات و لە پلەوپایەشیان کەم ناکاتووه، جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنیوان هەلۆیستی هەریەک لە (ئەبوذەری غیفاری) و (عەماری کوپی یاسر) لە ئاست بانگەشە (ئین سەبەه) ی جولهکە و، هەلۆیستی (ئەبوذرەء) و (عوپادە ی کوپی صامیت) رضی اللہ عنہ لەگەڵ هەمان ئەو جولهکەیدا جیاوازی زۆر هەیە!! که توانیان جولهکەیتەکی ئاشکرا بکەن، خوا لە هەموو هاوئە لانی رازی بێ!!

کوپوئەوی
عوسمان لەگەڵ
والیەکانی، نوای
حەجی سالی-۳۴-

پاش ئەوێ عوسمان راستی بارودۆخی شار و ولاتانی زانی، داوای لە والیەکانی کرد، پاش وەرزی حەجکردن لەسالی (۳۴) دا لەگەڵی کوپینەوه. لەوانە هاتن (موعاویە) ی ئەمیری شام و (عبداللہی کوپی عامر) ی ئەمیری بەصرە و (عبداللہی کوپی سەعد) ئەمیری میصر و کەسانی تریش بون.

(عوسمان) راویژی بەو والیانە کرد که هاتبون بۆ لای و لەگەڵ ئەوانەشدا (عەمری کوپی عاص) ی والی پیشوی میصر و (سەعیدی کوپی عاص) ی والی پیشوی کوفەشی بەشداری پیکرد.

کاتێ لەگەڵیان کوپوئەوه، پێی وتن: ئەو بێبە لانی، ئەو هەموو سکالایە چیه سەبارەت بەئێوه بلاووەکرتتووه؟ ئەو هەموو دەنگوباسانە درژان دەبیسرێ؟ من ترسم هەیه قسەکانیان سەبارەت بەئێوه راست بێت!!
پێیان وت: ئایا دەستتەیک پیاوت نەنارد لەلایەن خۆتانەوه تا لە ولاتاندا لیکۆلینەوه بکەن؟ ئایا بە خەلکی نەگەیشتن و پرسیاریان ئی

نەكردن؟ بى ئۈمىد ئىمە دەست بخەينە كاروبارىمانەھ؟

ئايا پىيان نەگەياندى كە خەلكى لە خىرو خوشىدايە و خەلكىش
سكالايان دژ بە ئىمە پىشكەش نەكردوھ؟؟

پاشان پىيان وت: لە راستىدا ئازاۋەچىيەكان راستگو و چاكەكار نىن و
قسەكانىانىش بناغەى نىيە و تەنھا دەنگۆ(اشاعە) و پروپاگەندەيە كە
لەوانەھ و لەسەر درۆ و دەلەسە دانراۋە و دروست نىيە لىيان ۋەربىگرىت!
(عوسمان) پىيى وتن: ئاماژەم پىيى بەدەن.

(سەئىدى كۆپى عاص) وتى-چەند قسەيەكى جوان بوو:- ئەم سكالا
و دەنگوباس و دەم ھەلبەستەنە ھەلبەستراۋن و خەلكانىك لەنەننى دا
دروستى دەكەن و دەپھۆننەوھو پاشانىش لەنىو خەلكى دا بلاۋى
دەكەنەھ، كەسانىكى ھەرچى و پەرچى كە خاۋەنى تىگەيشتن و مەعريفە
نىن باۋەرى پىيى دەكەن و لە كۆرەكانىاندا باسى دەكەن و دواى ئوھوش
لەنىو خەلكىدا بلاۋدەبنەھ!!

سەئىدى كۆپى
عاص ئاماژە
بە كوشتنى
سەركردەكانى
سەبەئىيەكان
دەكات

(عوسمان) پىيى وت: چارەسەرى ئوھ چىيە؟

(سەئىد) وتى: داواكردنى ئو كەسانەى سەرانى فىتنە و دروستكەرى
پروپاگەندە و ھەلبەستەرى درۆن و، دۆزىنەۋەيان و پاشان كوشتنىان.
(عبداللەھى كۆپى سەئىد) یش پىيى وت: ئو مافەى لەسەر خەلكە لىيان
ۋەرگرە، ئو مافەشى ھەيانە پىيان بەدە!

(موعاۋىيە) ش ﷺ پىيى وت: مەنت كەردۆتە سەروكارى شام، خەلكەكەشى
تەنھا خىر و خوشىت بو دىنن، ۋلاتانى تىرىش واليەكانى بەبارودۇخيان
شارەزاترن!

(عوسمان ﷺ) بە (عەمەرى كۆپى عاص)ى گوت: عەمرا! تۆ چۆنى
دەبىنى؟

راى موعاۋىيە و ئىبىن
سەئىد و
ئىبىن عاص

عەمەرتى: مەن ۋا دەبىنم تۆ لەگەلىان نەرم و نىانى، بەرامبەريان
شەلگىرى، بە بەراورد لەۋەى (عومەن) لەگەلى دەكردن زىاترت پىداۋن، زۆر

نەرم و نیان و سینگ فراوانی بەرامبەریان. رام وایە پابەند بی بە
 ریشوینی هەردوو هاوێڵەکەتەوه، (ئەبویەکن) و (عومەر)، لە شوینی
 توندیدا توند بی و لە شوینی نەرم و نیانیدا نەرم و نیان، پێویستە توندی
 لەگەڵ ئەوانەدا بەکاربێت کە مەبەستیانە زیان بە خەلکی بگەیەنن، نەرم و
 نیانیش لەگەڵ ئەوانەیی سوورن لەسەر ئامۆژگاری خەلکی!!

عوسمان
 نەخشەکی لە
 روبەرپووبنەوهی
 فیتنە روون
 دەکاتەوه

پاش نەوهی لە قسەکانیان بونەوه، (عوسمان) ﷺ، سەبارەت بە
 روونکردنەوهی نەخشەکی لە روبەرپووبونەوهی ئەر فیتنەییەکی کە هەر
 دەبێت بیست دەستی بە قسەکردن کرد، سەرچەم ئەوهشی دەیکا تەنها بو
 دواخستنی روداوەکیه، نەک بەرپەستی کردنی!

لەر قسانەیی کە وتی: گوێبێستی سەرچەم ئامۆژەکانتان بووم، هەر
 کاروباری دەرگای خۆی هەیه و لێیهوه دێ، ئەو فیتنەییەکی کە لێی
 دەترسین تووشی ئەم ئوممەتە بیست، هەر دەبێت بیست و روویدات، ئێمە لە
 هەولێ بەرپەستی کردنی داین بە نەرم و نیانی و، بە هاتوچۆ و
 بەدواداچونەکان.

لەگەڵ خەلکیش نەرم و نیان دەبین، مەگەر لە حەدی لە حەدەکانی
 خوادا، هیچ کەسیش ناتوانی نەنگی لەو سنورانه بگرێ، یا پرگری
 پیادهکردنیانمان ئی بکات.

هیچ کەسێ لە هەقیقەدا بەلگەیی لەسەرم نیه، خواش دەزانێ هیچ
 کەمترخەمیەکم لە پیشکەشکردنی خەیر و خۆشی خەلکیدا نەکردوه.
 سویند بەخوا بەرداشی فیتنە لە سوپاندایه، خۆشبهختی بو (عوسمان)
 ئەگەر بمریت و نەیبزوینتی!!

دولکاری عوسمان
 لە والیهکان

واز لە خەلکی بینن، مافەکانیان پێ بدەن، لێیان ببورن و لێیان خۆش
 بن، لەگەڵیان نەرم و نیان بن، بەلام ئەگەر مافەکانی خوا پیشیلکرا، نەرمی
 تیدا مەنوینت!!

(عوسمان) ﷺ داوای لە والیهکانی کرد کە بگەڕێنەوه بو کارەکانیان،

پاش ئەوەی چۆنیەتی روبەرپوبونەوهی فیتنەى پىن راگەياندن، که هەموو بەرچاو پۆشنیک دەیزانی بەرەو پيش دى!

(موعاویەى کۆپى ئەبو سوفیان) ﷺ پيش ئەوهى روو شام بپروا، هات بۆ لای (عوسمان) و پيى وت: ئەى ئەمىرى بپواداران! لەگەلما وەرە بۆ شام، پيش ئەوهى ئەو کاروبار و روداوانە هيرش بکەنە سەرت که لەتوانادا نيه پيشگيريان کهى.

(عوسمان) ﷺ وتى: من دراوسينەتى پينغەمبەرى خوا ﷺ بەهيج شتى ناگۆرمەوه، ئەگەر بپىنى رەگى دەمارى مەميشى تىدابين!

(موعاویەى) ﷺ پيى وت: کەواتە سوپايەکی خەلکی (شام) ت بۆ دەنيرم، تا لە مەدينەدا نيشتەجئ بن، بۆ روبەرپوبونەوهى ترسناکيه چاوه‌پوانکراوه‌کان، تا بەرگري لە خۆت و خەلکی مەدينەش بکەن!
(عوسمان) ﷺ وتى: نەخیر، تا رۆزى لە دراوسينکانى پينغەمبەرى خوا نەگوشم بۆ سەربازانىک که نيشتەجئى دەکەم و، تەنگى نەخەمە سەر کۆچکەر و یارمەتى دەرەکان!

(موعاویەى) ﷺ پيى وت: ئەى ئەمىرى بپواداران! سویند بەخوا تيرۆر دەکرئى يان غەزو دەکرئى!

(عوسمان) ﷺ گوتى: (حسبى الله ونعم الوكيل) خوام بەسە و ئەویش باشتيرين بريکاره!!

(موعاویەى) رۆيشت بۆ شام.
سالى (٣٥) هات، سالى فیتنەى کويرانە، لەو سالىدا سەبەئىەکان لە کوشتنى خەلیفە (عوسمان) ﷺ سەرکەوتوو بون.

دواى ئەوهى ئەمىرەکان گەرانەوه بۆ ولتەکانى خۆيان، سەبەئىەکان بپريان لە کاروبارى خۆيان کردەوه، ناچار بون نەخشەکەيان بگۆين.

نەخشەى پيشويان بۆ دەرچوون لە فەرمانى (عوسمان) ﷺ بريتى بوو لە راگەياندننى لەرئى دەرچوون لە شار و ولاتان و بەرپاکردنى ئاژاوه و

عوسمان
دوو پيشنبارى
موعايە رەت
دەکاتەوه

داماتنى
سالى ٣٥ و
سەرکەوتنى
سەبەئىەکان
لەو سالىدا

خراپەکاری و راکیشانی سادە و ھەرچی و پەرچیەکان بەلای خۆیاندا.

بەلام ئەم نەخشەییە سەرکەوتوو نەبوو، ئەوەبوو لە کوفە و لە رۆژی سەبئەیکان دواي
 (جەرەعە)دا و بە سەرکردایەتی (یەزیدی کوپی قەیس) دەرچوون و شکستی
 رینگریان لە گەڕانەوهی (سەعیدی کوپی عاص) کرد بۆ ناو کوفە. نەخشەگەیی خۆیان
 نەشیانتوانی ئامانجەکیان جێبەجێ بکەن، ئەوهی توانیان جێبەجێ دەگۆبن
 بکەن تەنھا سەرکەوتنیان بوو لە گۆپینی والیدا، ئەوەبوو (عوسمان)،
 (ئەبوموسای ئەشعەری) ﷺ بە والی کوفە دامەزراند.

شەیتانە سەبئەیکانی ھەرسێ و لاتی میصر و کوفە و بەصرە کۆک بون لە میصر و کوفە و
 لەسەر ئەوهی بچن بۆ لای (عوسمان) لە مەدینە و بەناشکرا رووبەرۆوی بەصرە و ھاتن بۆ
 ببنەوه و موجدەلەہی لەگەڵدا بکەن و دژایەتی بکەن و لەبەرچاوی لای عوسمان
 موسلمانان دادگایی بکەن!

کۆمەلێک لەوانە لەو سێ ناوچەییەوه، لەسالی (۳۵)دا بۆ مەدینە سەبئەیکان لە
 دەرچون تا لەگەڵ (عوسمان) ﷺ کۆببنەوه، ایان پیشان دا کہ فەرمان مەدینە دادگایی
 بەچاکە و بەرگری لە خراپە دەکەن و سوورن لەسەر چاکسازی و دەیانەوی عوسمان دەکەن
 ھەلەکانی خەلیفە ھەلسەنگینن و لەسەر کردەوهکانی لێپرسینەوهی لەگەڵدا بکەن!

رەخنەکانیان لەسەر (عوسمان) کۆکردبوو و گومانیان دژی ئامادە سەبئەیکان لە
 کردبوو، تا لەبەر چاو و بە ئاگای موسلمانان لەوبارەییەوه پرسیاری ئی بەیانۆیست بە شایەتی ئەوان دان بە
 بکەن و لێپرسنەوهی لەگەڵدا بکەن، دەیانویست بە شایەتی ئەوان دان بە ھەلەکانیدا بنی، پاشان ھەستت بە بلاوکردنەوهی لەنیو موسلمانانی
 جیھاندا!

کاتێ سەبئەیکان گەیشتنە مەدینە، (عوسمان) دوو پیاوی لە دوو قوڕەیشی بە راشکۆی لەگەڵ
 موسلمانان نارد بۆ لایان کہ (مەخزومی) و (زۆھری) بون، پێی وتن: سەبئەیکان دەلوین
 سەیرکەن بزائن چیان دەوی، بزائن سەرکردەکیان کێیە.

بەھۆی ھەلەیکە کہ لەمانەوه روویداوو، پێشتر (عوسمان) ھەردوکیانی

تەمىن کردبوو، ئەوانىش بەو رازى بىون و هيچ رقيكيان له (عوسمان) نەبوو.

سەبەئىيەكان ئەمەيان سەبارەت بەم دوانە دەزانى، دەیانزانى كە (عوسمان) لەپيشتردا تەمىنى کردبوون، تەماحيان هەبوو بەهۆى ئەمەرە بۆلاى خۇيان رايانكيشن.

هەر بۆيە سەبەئىيەكان بە ئاشكرا لەگەڵيان دوان، مەبەستەكانى خۇيانيان پىنراگەياندن.

پرسیاریان کرد: ئایا لە مەدینە كەستان لەگەڵە؟

وتیان: تەنھا سى كەسمان لەگەڵە!

پىيان وتن: دەتانهوى چى بكەن؟

وتیان: دەمانهوى لەگەڵ عوسماندا لەسەر چەند شتى كە کردويهتى قسە بكەين، ئەوانەشمان لە دلى خەلكى ولاتاندا چاندوهو بەناوياندا بلاومان کردۆتەوه، پاشانىش دەگەرپىينهوه بۆ لايان و، هەواليان پىن دەدەين كە وامان لە (عوسمان) کردووه دان بە هەلەكانيدا بنى و، لەبەرچاومان نيعترافى کردوه، بەلام سورە لەسەرى واز ناهيئى و پاشگەز ناييئەوه.

سەبەئىيەكان
لەبەردەمياندا
ئامادەكەيان
ئاشكرا دەكەن

دەمانهوى لە وەرزی حەجى داماتوودا لە ولاتەكانمان دەرچىن و پىين بۆ مەدینە وەك ئەوهى بۆ حەج هاتىين، پاشان دەورى (عوسمان) بدەين و لەكارىخەين، ئەگەر ئامادەى خۆلابردنى نەبوو دەيكورژين!!!

پايدىتى
دوو پياووەكە

دوو پياووەكە گەرانەوه لای عوسمان و مەبەستى راستەقىينهى سەبەئىيەكانيان پىنراگەياندا، لە كۆتاييشدا هەر ئەو مەبەستە!

لەبەردەم عوسماندا

(عوسمان ﷺ) راي وابوو ئەوان سوک و كەمترن لەوهى بتوانن ئەمە بكەن، ئەمەش تەنھا چەند بىرىكە لە ميشكياندا، هەر بۆيە كاتى هەواليانى زانى پىكەنى و وتى: خوايە ئەمانە سەلامەت كەى، ئەگەر سەلامەتيان نەكەى بەدبەخت و سەرليشپواو دەبن.^۱

(عوسمان رضی اللہ عنہ) ناردی بەدوای ئەو سەبەئییانەى لە میصر و کوفە و بەصرەو ھاتبۆن، ئەوانیش ھاتن بۆ مزگەوت.

بانگدەریک بانگی کرد: (الصلاة الجامعة).

ھاوہلانی پێغەمبەرى ﷺ بەرھو مزگەوت ھاتن، سەبەئییەکان لە دەوری دوانگەکە کۆبیونەو، موسڵمانانیش لە چوار دەورەیان بون و (عوسمان) یش لەسەر دوانگە بوو.

عوسمان
لە مزگەوتدا
ئامانجی
سەبەئییەکان
ناشکرا دەکات

لەو کۆمەڵە حەشامەتەدا (عوسمان رضی اللہ عنہ) دەستی بەقسەکردن کرد، سوپاس و ستایشی خواى کرد، پاشان ھەوآلى سەبەئییەکان و مەبەستە راستەقینەکانیانى بە ھاوہلانی راگەیاندا، ئەوێ کە گومانەکانى لەسەر دوپات بکەنەسەر، وەك رێخۆشکردنێك بۆ دەرچۆن لە فرەمانى لەکارخستنى یا کوشتنى!

رای ھاوہلانی لەسەر
کوشتنیان

ئەو دوو پیاوہى لەگەڵ سەبەئییەکان قسەیان کردبوو، شاھیدیان دا لەسەر ئەو پێیان راگەیاندا.

سەرچەم موسڵمانانى نیو مزگەوتەکە وتیان: ئەمیری پرۆاداران! بیانکوژە، چونکە دەیانەوێ لە فرەمانى ئەمیری پرۆاداران دەرچۆن و ھێزی موسڵمانان پەرتەوازە بکەن!!

بۆچی عوسمان
نەیکوشتن؟

عوسمان داواى ھاوہلانی بۆ کوشتنیان پەسەند نەکرد، ھەر وەك چۆن لەپێشتەر بانگەشەى تری کوشتنیان رەت کردەو، لەبەر ئەوہى - لەپرۆادارا - موسڵمانى بن دەستی خۆى بون و، رازی نەبوو بوترى: (عوسمان) موسڵمانى سەرپێچیکارى خۆى کوشتو.

ھەر بۆیە (عوسمان رضی اللہ عنہ) رەتى ئەو داواىەى دایەو بەوہى وتى: نایانکوژین، بەلکو لییان دەبورین و دەیانبەخشین، بە کرد و کوژشى خۆمان تۆلەیان ئى دەستین، ھىچ کەسێ لە موسڵمانان ناکوژین، مەگەر بە ھەدیك شایستەى کوشتن بن، یا پاشگەزبوونىتەو کوفرى بەدەرختبى.^۱

پاشان (عوسمان) ﷺ دواي له سه به نيه كان كرد ئه و گومانانہي هيانہ
بيخنہ پيش چاو و، ئه و هله و له سنور دهرچوون و سه پينچيانہي ئه و
تيي كه توه به دهری خەن.

ئەم كۆرە كۆپى راشكاوى و ئاشكرا كردن بوو كه له مزگهوتدا و له بهر
چاو و به ئاگادارى هاوئل و موسلمانان به پريوه چوو.

كۆپى دانگايى
ئاشكرا له مزگهوتى
پينغه مېهر

سه به نيه كان قسه يان ده كرد و ئه و هه لانه ي (عوسمان) ﷺ پينى
هه ستابوو ده يان خسته پيش چاو، (عوسمان) يش هه لده ستا به روون
كردنه وه و ئاشكرا كردنيان و پيشكەش كردنى رووى راسته قينه ي
كاروباره كان، موسلمانان به ويژدانه كانيش گوئيبه ستى ئەم راشكاوى و
ئاشكرا كردن و لپرسينه وه يه بون!

(عوسمان) ﷺ ره خنه كانى ئه وانى ده هينايه وه و باسى ده كرد و پاشان
رووى راسته قينه ي مه سه له كه ي روون ده كرد وه و بهر گرى له چاكى
كاره كانى ده كرد و، هاوه لانى دانىشتوو ي مزگه و ته كه ي ده كرد ه شاهيد.

۱- وتى: وتويانه: من نويزم له سه فهدا كورت نه كردو ته وه و ته واوم
كردوه، له پيش مندا نه پينغه مبهرى خوا ﷺ و نه ئه بويه كر و عومهر
ته واويان نه كردوه!

به لگه ي عوسمان
بۆ ته واو كردنى نويز
له مه ككه
له مه ككه
كه سوكارمدا نيشته جييم و، ريبوار نيم، ئايا و انيه؟
هاوه لان گوتيان: به لئى به خوا وايه!

۲- وتويانه: من له وه پرگه م پاراستوه و شوينى موسلمانانم تهنگ
كردوو هته وه، زه ويه كى فراوانم تايبه ت كردوه بۆ له وه پراندنى وشتره كانم!
له راستيدا له پيش منيشه وه له وه پرگه هه بوه، بۆ وشترى سه ده قه و
جيهاد، هه ريه كه له پينغه مبهرى خوا ﷺ و ئه بويه كر و عومهر يش له وه پرگه يان
هه بوه، منيش له بهر زۆربونى وشترى سه ده قه و جيهاد فراوانترم كردوه،
ريگر يش نه بوين مه ر و مالاتى موسلمانان هه ژاره كان له و له وه پرگانه دا

به لگه ي عوسمان له
فراوان كردنى
له وه پرگه ي
سه ده قه

بەلەھەرىن، لەو پەرگەشم بۆ مەر و مالاتى خۆم تايىبەت نەكردوھ.

كاتىك خەلافەت گرتە دەست، لە ھەموو مۇسلمانان زۆرتر و شتر و مەرم ھەبوو، ھەموویم بەخشى، ئىستاكە خاوەنى ھىچ بارە و قارەيەك نىم، تەنھا دوو و شترم ھەيە، تايىبەت كەردوھ بۆ حەج كەردنم! ئايا وا نىه؟ ھاوھلان گوتيان: بەئى، بەخو واىە.

۳- وتويانە: من لەو ھەموو (مصحف)انە تەنھا نوسخەيەكى قورئان بەلگەى عوسمان بۆ ھىشتووھتەرەو، جگە لەویشم سوتاندوھ، خەلكىشم لەسەر يەك قورئان كۆكردوھتەرەو! كۆكردوھتەرەو!

لە راستىدا قورئان وتەى خوايە و لەلايەن خواويە، كە ئەويش تاك و تەنھايە، كارى منىش تەنھا كۆكردنەوھى مۇسلمانان بووھ لەسەر قورئان، رىگريم لىكردوون لەسەر قورئان ناكۆك بن، من لەو كارەمدا شوئىنكەوتەى ئەبو بەكر بووم كاتى كە قورئانى كۆكردوھ! ئەرى وا نىه؟ ھاوھلان گوتيان: بەئى، بەخو واىە.

۴- وتويانە: من (حەكەمى كوپى عاص)م گەراندوھتەرەو بۆمەدينە، لەكاتىكدا پىغەمبەرى خواﷺ بۆ (طائىف) دەر بەدەرى كەردبوو! لە راستىدا (حەكەمى كوپى عاص) مەككەييە نەك مەدينەييە، پىغەمبەرى خواﷺ لە مەككەوھ بۆ (طائىف)ى ناردبوو، دواترىش پىغەمبەرىﷺ پاش ئەوھى لىنى رازى بوو گەراندىەوھ بۆ مەككە، ئەو پىغەمبەرىﷺ بوو بەرەو (طائىف) ناردى، ھەر ئەو بوو ھاوردىەوھ و گەراندىەوھ بۆ مەككە!! ئەرى وا نىه؟

ھاوھلان گوتيان: بەئى، بەخو واىە.

۵- وتويانە: من تازە پىنگەيشتوان بەكار دىنم و لاوھ كەم تەمەنەكان بەلگەى عوسمان لە دانانى لاوان بە والى دەكەمە والى!

من تەنھا پىاوھ بەرىز و بە تەمەن و ژىرەكانم كەردوھ بە والى، ئەم خەلكەش خۇيان خاوەن كارى خۇيانن، دەى لىيان بېرسن. كەسانى پىش منىش كەسى وايان كەردوھ بەسەر پەرشتيار كە لەوانەى

ئىستە كەم تەمەن و تازەپىنگە يىشتووتر بون، پىغەمبەرى ﷺ (ئوسامەى كوپرى زەيد)ى كرده سەرپەرشتىيار، كە لەوانەى من كەردوومە بەسەرپەرشتىيار بچوكتەر بوو، لەمن خراپترىيان بە پىغەمبەرى ﷺ وت. ئەرى ئا نىه؟

هاوہلان گوتىيان: بەلى بەخوا واىە! ئەم خەلکانە نەنگىكە لەخەلکى دەگرن كە راقە و روونى ناکەنەوہ!

بەلگەى عوسمان
لەوہى بە (ئىبن
ئەبو سەرح)ى
بەخشى

۶- وتويانە: لەوہى دەستكەوت بووہ، بە (عبداللہى كوپرى سەعدى كوپرى ئەبوسەرح)م بەخشىوہ!

بەلكو پىنج يەكى پىنج يەكىم پى بەخشىوہ، كە سەد ھەزار بوو، كاتى كە ئەفرىقاي رزگار كەرد، وەك پاداشتىك بۆ جىھادەكەى.

پىشم وتبو: ئەگەر خوا فەتى ئەفرىقاي بۆ كەردى، ئەوا پىنج يەكى پىنج يەكىكى دەستكەوتەكە وەك زىادەيەك بۆ تۆ بى.

لەپىش مندا (ئەبوبەكر) و (عومەر)يش خويان لىرازى بىت، ھەمان شتىيان كەردووہ.

لەگەل ئەوہشدا سەربازە موحامىدەكان پىيان وتم: ئىمە پىمان ناخۆشە پىنج يەكى پىنج يەكىكى پى بەدى، -كە ئەوان مافى ناپازىبون و رەتكەردنەوہيان نەبوو- لەگەل ئەوہدا ئەو پىنج يەكى پىنج يەكەم لە (ئىبن سەعد) وەرگرتەوہو گەراندەوہ بۆ سەربازەكان! بەمەش (ئىبن سەعد) ھىچ شتىكى وەرنەگرت! ئەرى ئا نىه؟

بەلگەى عوسمان
لەسەر
پىن بەخشىنى
خەزمەكانى

هاوہلان گوتىيان: بەلى، بەخوا واىە.
۷- وتويانە: من كەس و كارم خۆش دەوى و پىيان دەبەخشم!

بەلام خۆشەويستىم بۆ كەسوكارم واى ئى نەكەردووم لە گەلىاندا دژ بەوانى تر دەست بە جەور و ستەم بكەم، بەلكو مافەكانىيان پى دەدەم و مافىشىيان ئى وەردەمگرم.

بەلام مەسەلەى پى بەخشىنيان، ئەوا من لەمالى تايبەتى خۆم پىم بەخشىون، نەك لە مالى مۇسلمانان، چونكە مالى مۇسلمانان نە بۆ خۆم و

نە بۆ خەلکانی تر بەحەلال نابینم.

لە سەر دەمی پێغەمبەری خواﷺ و (ئەبویەکر) و (عومەر) یشدا لەمالی ساغی خۆم زۆرم دەبەخشی، لەکاتی کدا ئەوکاتە رژد بووم لە مالددا و سووربووم لەسەری، ئەی کاتی کە پیربووم و تەمەنم تەواو بوو، ئەو مالمی هەموو دەیدەم بە کەس و کار و خزانم، ئەبێ لەپڕی لاچۆهکان ئەو بەلێن کە وتویانە؟

سویند بەخوا من لە مال و سامان و زیادەیی هیچ و لا تیک وەرنەگرتوو، مالمەکانی ئەو و لاتانەم گەراندۆتەو، تەنھا پینجیەکی نەستکە و تەکانم هیناوەتە مەدینە و موسلمانانیش سەرپەرشتیاری دابەشکردنی ئەو پینج یەگەیان کردوو لە شوینی خۆیدا دایانناو!

سویند بەخوا لەو پینج یەگە و جگە لەو هەش لە فلسیک و بەسەرەووم وەرنەگرتوو، من تەنھا مال و سامانی خۆم دەخۆم و هەر لەو هەش دەدەم بە کەس و کار!

۸- وتویانە: من زەویە رژگار کراوەکانم بەخشیو بە چەند پیاویکی بەلگە عوسمان لە دیاریکراو.

زەویە
رژگار کراوەکان

ئەو زەویە رژگار کراوەکانم موحامەد کۆچەر و پشتیوانەکان و جگە لەوانیش هاوبەشی رژگار کردنیان کردوو، کاتیکیش ئەم زەویانە بەسەر موحامەد رژگار کەرەکاندا دابەش کرا، هەبوو تیایدا نیشتهجێ و جیگیر بوو، هەیانبو گەراپەو بۆ ناو کەس و کاری لە مەدینە و، شوینانی تر لەگەڵ ئەو شدا هەر ئەو خاوەنی ئەو زەویە بوو، هەشیانبوو ئەو زەویانەیان فرۆشت و نرخەگەشی ئیستە لە دەستیاندا!

بەم شیوێ (عوسمان) ﷺ گەرتن رهخنهکانی خسته پيش چاو، هەر خۆشی روونی دەکردنەو رووی هەقی مەسەلەکی بەدەر خست.^۱

۱ - بۆ گەرتنی ئەو رهخانه و رووی هەقی ئەو مەسەلە یە سەیری کتیبی (العواصم من القواصم) (ئەبویەکر) لەگەڵ پەرەوێزەکانی (عبد الدین الخطیب) ۶۱-۱۱۱ و

سہر کردہ سہبہئیہکان لہ تہنیشتی دوانگہکھوہ گوئیستی قسہ و
روونکردنہوہکانی عوسمان بون، ہرہوک ہاوہلہ بہریز و ئہوانہی لہگہلیان
بون لہ پیاوچاکہ موسلمانہکان گوئیستی قسہکانیان بون.

موسلمانان بہ قسہو روونکردنہوہو ناشکراکردنہکانی (عوسمان) ﷺ
کاریگر بون، ئہوہی وتی باوہریان پیئی کرد و خووشہویستیان بوی زیاتر
بوو.

قہناعت نہکرینی
سہبہئیہکان بہ
بہلگہکانی عوسمان
بہلام سہبہئیہکان بانگخوازانی فیتنہو پرتہوازیی، ہیچ بہوہ کاریگر
نہبون و، پاشگہز نہبونہوہ، چونکہ تویرینہوہیان بہدوای ہقدا نہبوو،
ٹارہوزمندی چاکہ نہبون، بہلکو ٹامانجیان فیتنہچیہتی و فرت و فیئل بوو
لہ ئیسلام و موسلمانان.

ہاوہلان و موسلمانان ٹامارہیان بہ (عوسمان) دا بہ کوشتنی ئہو
سہبہئیانہ، بہہوی دہرکہوتنی درؤ و گزیکاری و رق و کینہیان، بہلکو
سور بون لہسہر کوشتنیان، تا موسلمانان لہ زبانیان رزگار بکا، ولاتی
موسلمانانیش جیگیر بی و زال بی بہسہر ئہو فیتنہئی ٹہمانہ و
شوینکہوتہکانیان دہیورویٹن!

عوسمان
رای ہاوہلان
لہ کوشتنی
سہبہئیہکان
بہسہند ناکا
بہلام (عوسمان) ﷺ رایہکی تری ہبوو و، شیکردنہوہیکی جیاوازی
ہبوو، پیئی باش بوو ازبان لی بینئی و رای لہسہر کوشتنیان نہبوو، وک
ہولیک لہلایہن ئہوہوہ بو دواخستنی رووانی فیتنہ!!

عوسمان) ﷺ سہبارت بہو سہبہئیانہی کہ لہ میصر و کوفہ و
بہصرہوہ ہاتبون، ہیچ ئیجرانائیکی لہدژیان نہگرتہ بہر، لہگہل ئہوہی
دہیزانی چ نہخشہیہکیان ہہیہ و چیان دہوی، وازی لیٹہنان مدینہ بہجی
بیئلن و بگہرینہوہ بو ولاتی خویمان!!
سہبہئیہکان
جیبہجیکاری
سہبہئیہکان:

سہبہئیہکان لہنیوان خویماندا ریکہوتن کہ ہستن بہ ہنگاوہ کرداریہ
کوٹایہہکانیان، لہ ہیرش کردنہ سہر (عوسمان) لہ مدینہدا و، زور بو
داگیرکردنی مدینہ
لہ وہرنی حجددا

هینانی تا لە خەلافەت بیته خواری، ئەگینا دەکوژێ.

پەریاریان دا لە وەرزی حەجدا، لە هەرسێ بنکە میصر و کوفە و بەصرەوه بێن، هەر لەگەڵ حاجیهکاندا ولاتیان بەجێ بێلن و، لە وێنەى حاجیهکاندا خۆیان دەرخەن، بۆ خەلکی وا رابگەیهنن کە ئەوان بۆ حەج دەچن، کاتیکیش گەیشتنە مەدینە، واز لە حاجیهکان بێنن تا بچن بۆ مەککە بۆ بەجێهێنانی پێشویانی حەج، چۆل بونی مەدینە لە زۆریەى خەلکەکانیان-کە سەرقالی حەج بون- قۆستەوه و هەستان بە گەمارۆدانى (عوسمان) و رێخۆشکردنیک بۆ لەکار لادانى یا کوشتنى!

سەبەئیهکان بەم نەخشە شەیتانیە نەخشە دەکێشن، موسلمانانیش هیچ شتێ لەو نەخشەیهى ئەوان نازانن.

لە شەوالی سالی (۳۵)دا سەبەئیهکان لە نزیکى مەدینەدا بون!

سەرکردە
سەبەئیهکانى
میصر

سەبەئیهکان لە میصرەوه بەچار دەستە دەرچوون، هەر دەستەیهکیش ئەمیریکیان هەبوو، ئەو ئەمیرانەش ئەمیریکیان هەبوو، لەگەڵیانیشدا شەیتانەکیان (عبداللهى کۆپى وەهەبى کۆپى سەبەء) هەبوو.

ئەمیری ئەو چوار دەستەیه بریتی بون لە:

(عبدالرحمنى کۆپى عەدیسى بەلهوى)، (کینانەى کۆپى بیشرى تەجیبى)، (سودانى کۆپى حومرانی سەکونى)، (قەتیرەى کۆپى فولانى سەکونى).

ئەمیری ئەم ئەمیرانەش (خافقى کۆپى حەربى عەککى) بوو.

سەرکردەکانى
سەبەئیهکانى
کوفە و بەصرە

ژمارەى ئەو چوار دەستەیهش هەزار پیاو بون.

سەبەئیهکانى کوفەش بە هەزار پیاوهوه، لەچار دەستەدا دەرچوون، ئەمیری دەستەکانیان بریتی بون لە:

(زەیدى کۆپى صوحانى عەبدى)، (ئەشتەرى نەخەعی)، (زیادی کۆپى نەضرى حارثى)، (عبداللهى کۆپى ئەصەم).

ئەمیری سەبەئیهکانى کوفەش (عەمرى کۆپى ئەصەم) بوو.

ئەبۇ بۆرەینی و ھاتمان دەدات.

سەبەئیەکانی کوفەش بە شوئیکەوتەکانیان دەوت: (زوبەیرە) کە ئیمە دەبۆرەینی و ھاتمان دەدات.

سەبەئیەکانی بەصرەش بە شوئیکەوتەکانیان دەوت: (طلحە) یە ئیمە دەبۆرەینی و ھاتمان دەدات.

ھاوولە بەرێزەکانیش لەو درۆ و ھەلبەستراوە سەبەئیانە بەری بون!

سوپای سەبەئیەکان لە دووری سێ شەو لە مەدینەوہ مؤلیان دابوو.

سەربازگی
سەبەئەکان لە
نزیکی مەدینە لە
شەوال ۲۶ھ

سەبەئەکانی بەصرە (ذا خشب) و سەبەئەکانی کوفە (الاعوص) و سەبەئەکانی میصر (ذا العروہ) دابەزیدون.

سەرکردە سەبەئەکان داویان لە شوئیکەوتەکانیان کردبوو کە لە شەئەر خۆ بن و پەلە نەکەن، بەھیواشیش بچتە مەدینەوہ، تا خەلکی مەدینە لییان بەناگا تەین و کاروبارەکانیان ئاشکرا نەکەن!

سەرکردە پیلانگیرەکان داویان لە خۆیان نارد بۆ مەدینە تا چاودیزی بارەکە بکەن و دەنگوباسی خەلکی بزائن، ئەوانیش (زیادی کۆری نەضر) و (عبداللهی کۆری ئەصم) بون، لە سەرکردە سەبەئەکانی کوفە.

دوو سەرکردە
سەبەئەکان
داوای مۆلەت لە
خەلکی مەدینە
دەکەن

ھەر دوو پیاوێکە چووێ مەدینەوہ، چاویان بە ھەندێ لە خەلکەکانی کەوت، چاویان کەوت بە ھەندێ لە خێزانەکانی پیغەمبەر ﷺ و ھەر وہا چاویان بە (علی) و (طلحە) و (زوبەیر ﷺ) کەوت، بەوانە چاویان پیگەوتبون و تیان ئیغە لە بەصرە و میصر و کوفەوہ ھاتوون، ئانانچیشمان حەج کردنە، ئیمە لە دووری سێ رۆژەڕێ لە مەدینەوہ دابەزیوون، لە مەدینە شتدا تەنھا دەماقوئی چاومان بە (عوسمان) بکەوی، تا سکال لە ھەندێ لە والیەکانمانی لە لا بکەین و داوا بکەین بیا تگۆریت، داوای مۆلەتیان لە سەر جەم ئەوانە کردبوو تا رێ بەن بە کۆمەلەکانیان تا بیئە مەدینەوہ!

بەھج کەسێ مۆلەتی ئەدان بیئە مەدینەوہ، ئەو کۆمەلەکانیان بە قیقتە چی دا، قیقتە کەشیان ھینگەبوو نزیکە ھەلبەئیریت، ئەگەر ئەوان دەیانەوی

حاج بکەن، ئەی بۆچی رووھو مەککە ناچن؟ بۆ دینە مەدینەرە؟ لەکاتیگدا ئەوان لە مانگی شەوال دان؟

ئەمە لەگەڵ ئەوێ خەلکی مەدینە مەبەستی راستەقینەیی ئەوانیان نەدەزانی.

ئەو دوو پیاوھ گەرانەرە بۆ لای قەومەکیان و هەوڵەکانیان پێ راگیانندن و، رایانگیاندا کە خەلکی مەدینە مەبەستی راستەقینەیی ئەوان نازانن، بەلام لێیان بە ئاگا و بەگومانن.

سەرکردەکانی پیلانەکە لە بارودۆخەکیان کۆلیەرە، وایان بینی کە لە هەرشاریک لەو سێ شارەرە چەند کەسیگ بنێرن بۆ لای ئەو ھاوھەلەنە کە وایان لە شوێنکەوتەکانیان گیاندرۆو کە لەگەڵیانە.

سەبەئەکان چەند شاندیک دەنێرن بۆ لای عەل و طەلحە و نەبەیر

چەند کەسیکی خەلکی میصرهاتن بۆ لای (عەل) و چەند کەسیکی بەصرە بۆ لای (طەلحە) و چەند کەسیکی خەلکی کوفە بۆ لای (زوبەیر) چوون.

دەیانگوت: ئەگەر خەلکی مەدینە بەیعت بە ھاوھەلەکی ئیمە بۆ خەلیفەیتەتی بەدات وازیان ئی دینن، ئەگەر بەیعتی ھاوھەلەکی ئیمە بە خەلیفە پەسەند نەکن ئەوا لێیان نزیک دەبینەرەو کۆمەلەکیان پەرتەوازه دەکەین، پاشان هێرش دەکەینە سەریان و بەسەریاندا دەدەین و شەپیان لەگەڵ دەکەین!

میصریەکانیان هاتنە لای (عەل) ﷺ، لەکاتیگدا ئەو لەلای (احجار الزیت) میزەرێکی سوری بەستبوو، دەستەجلیکی یەمەنی لەبەردابوو، شمشیرەکی بەستبوو، (حەسەن)ی کورێشی نارەبوو بۆلای (عوسمان) ﷺ تا لەگەڵیدا بێ.

عەل نایەوێ بیانبینێ و نەفرەتیان ئی دەکا

لەگەڵ (عەل)دا قەسیان کرد و کارمەکیان خستە بەرچاوی و داواشیان لێی کرد ببیتە خەلیفە!

(عەل) ﷺ بەسەریاندا ھاواری کرد و دەریکردن، لەو قسانە کە پێی وتن: ھەموو پیاوچاکان دەزانن کە سوپای (ذی خشب) و (ذی المرورە) و

(الاعوص) لەسەر زمانی پێغەمبەری خوا ﷺ نەفرین لێکراون، بگەڕێنەوه،
خوا لەگەڵتان نەبێ و نەشتانپاریزێ!

بەصرەییەکانیان هاتن بۆ لای (طلحە ﷺ) ، ئه‌ویش (موحەممەدی) طلحە و زوبەیر
کۆپی ناردبوو بۆ لای (عوسمان) تا لەگەڵیدا بێ، لەگەڵ ئه‌ویش قەسیان نەفرینیان لێ
کرد و خەلافەتیان خستە بەرچاوی!

بەسەریاندا هاواری کرد و دەری کردن و، پێی وتن: هەموو پیاوچاکان
دەزانن کە سوپای (ذی خشب) و (ذی المروە) و (الاعوص) لەسەر زمانی
پێغەمبەری خوا ﷺ نەفرین لێکراون!

کاتیکیش کوفەییەکانیان لەگەڵ (زوبەیر) ﷺ قەسیان کرد، هەمان سەبەئەکان میسر
قەسە (عەلی) و (طلحە) ی پێی وتن.^١ داگیر دەکەن و والی دەردەکەن

(عبداللهی کۆپی سەعدی کۆپی ئه‌بی سەرح) والی میسر بوو، سەبەئەکانی
ئەوی شۆرشیان بەسەردا کرد و ئاژاوەچیەکانیان لێ هاندان،
(موحەممەدی کۆپی ئه‌بو حوزەیفە) کۆپی عوتبە) کە بەخێوکاروی
(عوسمان) و کۆپی ژنەکەشی بوو، سەرکردایەتیانی دەکرد، (ئێین ئه‌بو
سەرح) ی والیان دەکرد، (موحەممەدی کۆپی ئه‌بو حوزەیفە) لە میسردا
دەستی بەسەر کاروباردا گرت، (ئێین ئه‌بو سەرح) ییش بەجێی هیشت و
بەرەو مەدینە گەوتە پێ.

سەرکردە سەبەئەکان بە نامادەبونی هەندێ لە هاوێلان لەگەڵ سەرکردە
(عوسمان) دا کۆبونەوهو مشتومریان لەگەڵ یەک کرد و گومانەکانیان پوچ
کردهوهو بەلگەکانی خۆیشی خستە روو. دەکەن

میسریەکان سکاڵای خۆیان لە (عبداللهی کۆپی سەعد) ی والییان
دەریزی، داوایان لە (عوسمان) کرد بیگۆرێ، لەجێی ئه‌و والیهکی تر
دامەزرێنێ. ئه‌بوبەکر بە والی

(عوسمان) ﷺ پێی وتن: کێتان دەوێ؟

وتیان: (موحەممەدی کۆپی ئه‌بوبەکر) صدیق!

١ - تاریخ الطبری: ٤ : ٣٤٩-٣٥٠.

یہ وقت تھی کہ (عبداللہ بن کورئ) سے عدی والیم دعویٰ کیا۔

موجہ ممدی کورئ نے بوبہ کن پین وت: ئەو نوسراوہی بیتہ بملہری؟
نوسراوہ کیان لئی سہیدیکہ خہتمی (عوسمان) ی اللہ لہ سہن بوو،
نوسراوہ یکن سہیر بوو، کہ لہ (عوسمان) بوو جو (عبداللہ بن کورئ) سے عدی
ناراستہ کرابوو، تیایدا دلئی:

کاتیک ئەو خەلکە هاتن بۆ لات، (موجہ ممدی کورئ) نے بوبہ کن یکوژہ،
فلان و فلان و فلانیان بکوژہ، ئەوانی تریش یەئدیکہ، ئەو نوسراوہی
نوسیومە بۆ ئەوہی (موجہ ممدی کورئ) بیسی بە والی چوچی
کەرەوہ وەر خۆت والی میصر بە، تا رای منت پین ئەگا!

(موجہ ممدی کورئ) نے بوبہ کن، خەلکە کە ی وەستانتنیکە یەر و بوبەری
هەزار دەبون، نوسراوہ کە ی (عوسمان) کە بۆ (عبداللہ بن کورئ) سے عدی
نارەو بوو بۆ یانی (جویندەوہ) وە دژ بە (عوسمان) وروژاندنی و هانیانی دا،
چۆن ئەو بۆ (عوسمان) سەسەر چارەسەرینک و نیک و نیکرینە بوو
میصر، پاشان (عوسمان) ئەو چارەسەرە هەلوە شینتێو بوو فەرمان بەدا
بە کوشتن و گرتنی شەل خەلکە! کەواتە پێویستە لایەری ئەگەر
بە یەغیش دەین بکوژی!

گہرانہوی
سہبہ نیہکان
بۆ مەدینہ

(سہبہ نیہکان) میصر لہ سەرەتای مانگی (ذی القعدہ) دا گہرانہو بوو
مەدینہ، لایان پین بۆ لہ رۆق بەرامبەر (عوسمان) ئەو ئەم شکران سۆز
بۆن لہ سەر لہ ناویری لئی.

سہبہ نیہکان
مەدینہ

ہەر لەبەر هەمان هۆسە بەئێگانی کوفە و بەصرەش گہرانہوہ بۆ
مەدینہ هەموو شیان عەزمنان لہ سەر نەھیلانی (عوسمان) بوو.
خەلکی مەدینہ بە گہرانہوہی سہبہ نیہکانی میصر و کوفە و بەصرە و
ناگەر کردن شہ قام و رینگەکانی مەدینہ بە لایانہوہ شتیکی کتوین و لہ ناکار
بوو، دەین ہوی گہرانہوہیان چی بئ؟ ئایا لہ گەل (عوسمان) رینگ نەکوشتن و
گرفتە کە چارەسەر نەبوو؟ خۆ بە رەزائەندیہوہ بۆ ولاقەکانیان گہرانہوہ،
ئەو بۆ ئیستە گہرانہوہ!

ناگەر کردن

سەبەئەکان لەلای گەرە هاووەلان سکاڵایان لە (عوسمان) ﷺ کرد،
 هاووەلانی ش چیرۆکی ئەو نوسراوەی (عوسمان) یان زانی، کە بووتە هۆی
 وروژاندن و گەراندنەو هیان، بۆیە زۆر کاری تێکردن.

عەل پرسیار لە
 عوسمان دەکات
 دەربارەی چیرۆکی
 غولام و حوشر
 و نوسراوەکە

(عەل کۆپی ئەبوطالب) چوو لە (عوسمان) ﷺ، نوسراو و غولام و
 حوشرەکی لەگەڵ خۆیدا برد!

پێی وت: ئەم غولامە غولامی تۆیە؟

(عوسمان) وتی: بەلێ.

پێی وت: ئایا ئەم حوشرە و شتری تۆیە؟

(عوسمان) وتی: بەلێ.

پێی وت: ئایا تۆ ئەم نوسراوەت نوسیوە؟

(عوسمان) وتی: نەخیر!

(عوسمان) ﷺ سویندی بەخوای خوار کە ئەو نوسراوی نوسیوە و ئەو
 فەرمانی داو بە نوسینی و ئەو غولامی بۆ میصر روانە کردووە، ناشزانن
 کێ نوسیویەتی!

(عەل) ﷺ و ئەو هاووەلانە لەگەڵیدا بون راستگۆیی (عوسمان) یان بۆ
 دەرکەوت، چونکە ئەو بە ناپەروا سویند ناخوا، هەرەها زانیان کە کەسیک
 هەیە نوسراوەکی تەزویر کردووە لەسەر زمانی (عوسمان) ﷺ
 نوسیویەتی و غولام و و شترەکی (عوسمان) یشی بەکار هێناوە، هەر بە
 مەبەستیشووە غولامەکە و یستویەتی میصریە گەراوەکان ببینن، تا
 بەتەواوی دژ بە (عوسمان) ﷺ بووژین.

عەل و
 ئێین مەسلەمە
 پیلانی سەبەئەکان
 ناشکرا دەکەن

شتیک هەبوو کە سەرنجی هاووەلانی راکێشا بوو، وای لێکرد بون
 لەلایەکی ئەم پیلانە سەبەئە شەیتانیووە بوستن!!

(عەل کۆپی ئەبوطالب) و (موحەممەدی کۆپی مەسلەمی

ئەنصاری) ﷺ، لەگەڵ لەپێ دەرچوووە پیلانگێڕەکاندا قسەیان کرد، هەرەک
 هەریەکە لە (طەلحە) و (زوبەیر) یش ﷺ، لەگەڵیان داو بون.

پێیان وتن: بۆچی گەرانەو مەدینە؟ ئێو بە رەزامەندیووە بۆ

ولاتەکانتان نەگەرانەوه؟ ئەو گرتەى بۆى ھاتن چارەسەر بوو، چى وای لیکردن پاتان بگۆین؟

میسریەکان وتیان: دەستمان گرت بەسەر غولامەکەى (عوسمان)دا، کە سواری ھوشترەکەى ئەو ببوو، نوسراویکی لە (عوسمان) ھوہ پیبوو بۆ کوشتنى والیەکەمان، بۆیە گەراينەوه بۆ لەسەرکار لادانى (عوسمان).
بە لەپەندەرچووہ بەصرایى و کوفەییەکانیان وت: ئەى ئیوہ چى گەراندىنەوه؟

وتیان: ھاتین تا پشتگیری برا میسریەکانمان بکەین و بەرگریان ئى بکەین و یارمەتیاں بدەین!

چون خەلکى کوفە
و بەصرە ئاگادارى
نوسراوەکەى
خەلکى میسر
بون؟

(عەلى) و (موحەممەدى كوپى مەسلەمە) ﷺ بە بەصرایى و کوفەییەکانیان وت: ئەى بەصرایى و کوفەییەکان، چۆنتان زانى کە خەلکى میسر ئەویان تووش بووه؟ ئەوان بەرەو میسر کەوتنە رى، ئیوہش بەرەو لای رۆژمەلات بۆ عىراق کەوتنە رى؟ لەنێوان ئیوہ و ئەواندا ماوہیەکى دوورو درىژ ھەبووه، ئەى چۆن بەسەرھاتى ئەو غولام و نوسراوەتان زانى؟ ئەمە کارىک بوو لە مەدینەدا رىکخرابوو، پیلانىک بوو لە شەودا دارپىژابوو!

لەپەندەرچووہ سەبەئىەکان وتیان: چۆنى دادەنێن داینێن، چیتان دەوى بیلین، ئیمە دەمانەوى (عوسمان) بگۆردى، پیوستمان پى نیه، با خۆى کەنار خا و خەلافەت بەجى بیلئ!

کەرەتە:
سەبەئىەکان
نوسراوەکەیان
تەزویر کردووه

(عەلى كوپى ئەبوطالب) و (موحەممەدى كوپى مەسلەمە) ﷺ بە فیراسەتى ئیمانى خویان ئەم پیلانە گیلانەیان ئاشکرا کرد، زانیان بەسەرھاتى ئەم نوسراوہ تەزویر کراوہ بەشیکە لە پیلانى سەبەئىەکان و، کەسێک لە مەدینە نوسىویەتى و داویەتە پال (عوسمان) ﷺ و لەپەندەرچووہکانى کوفە و بەصرەشى ئى ئاگادار کردووه.

۱ - سەبیری تاریخ الطبری ۴: ۳۵۰-۳۵۱، وە سەبیری (العواصم من القواصم) ۱۰۹-۱۲۸، و (عثمان بن عفان) ی محمد صادق عرجون ۱۱۷-۱۲۴ بگە.

لە بەرامبەر فێراسەتی (عەلی) و (موحەممەدی کۆری مەسەمە) و دووربینیان، لەڕێ دەرچوووەکان ناچار بون لە شانۆگەری نوسراوی هەلبەستراوی بێ دەنگ بن و، نامانجی راستەقینەیان ناشکرا بکن.

ئەوێ داوای
دەکن سەری
عوسمانە

ئەوێ داوای دەکن سەری (عوسمان رضی اللہ عنہ)، نوسراوی هەلبەستراویش تەنھا بازەتیەکە لە بازەنەکانی ئەو پیلانە جۆلەکییە سەبەئییە!

لەبەرمان نەچیی لە هەدینەدا دوو سەرکردەیی لەڕێ دەرچوووە سەبەئییەکان بەجێ مابون، ئەوانیش (ئەشتەری نەخەعی) و (حەکیمی کۆری جەبەلە) بون، کە زۆنیککی گەورەیان هەبوو لە بەسەرھاتی نوسراوە هەلبەستراوەکە و گەرانەوێ میصری و کوفی و بەصراییەکان!

لەڕێ دەرچوووەکان گەمارۆیی هەدینەیان دا، خەنکی لە مائەکانیان مائەو، ژمارەیی پیاوەکان لە مەدینەدا کەم بوو، چونکە زۆربەیان موحامید بوون و لە بەرەکانی جەنگ بوون، یا بانگخواز بوون لە ولاتە زنگارزاکاندا، زۆربەیی ئەوانەشی لە مەدینەدا مابون چووبون بۆ بەجێ هێناتی رێوشوونی حەج.

مەدینە لە
خەنکەکی چۆل
بوو.

لەوانەیە پیاوانی ناو مەدینە ژمارەیان کەمتر بووبیشت لە لەڕێ دەرچوووە سەبەئییەکان، کە ژمارەیان سێ ھەزار پیاو بوون.

لە کوتایی مانگی (ذو القعدة) دا (عوسمان رضی اللہ عنہ) نەیتوانی بچیتە حەج، کە ھەموو سالی حەجی دەکرد، بەلام لەم سالەدا سەبەئییەکان مەدینەیان داگیرکرد و (عوسمان)یان لە مائەکەیی خۆیدا گەمارو دا.

پێویستە ئەمیریکی حەج دیاری بکری، تا حەج بە خەنکی بکا. (عوسمان رضی اللہ عنہ) بانگی (عبداللہی کۆری عەباس رضی اللہ عنہ)ی کرد، رایسپارد لەو وەرژەدا حەج بە خەنکی بکا.

عوسمان، ئێبێن
عەباس بۆ ئەمیری
حەج دیاری دەکا

(ئێبێن عەباس رضی اللہ عنہ) پێی وت: ئەئی ئەمیری بڕواداران! وازم ئی بێنە، با لەگەلتا و لە تەنیشتتدا بم بۆ روبەر و روبونەوێ ئەمانە، سویند بەخوا جیھادی ئەم لەڕێ دەرچوانەم لە حەجەکە لەلا خوشترە!

پێی وت: سورم لەسەر ئەوێ ھەر دەبێ حەج بە موسلمانان بکەیی.

(ئىبن عباس) ﷺ ھىچى بۇ نەمەيەرە تەنھا گۆنرایەلى کردنى ئەمىرى
بىر واداران نەيى.

(عوسمان) ﷺ نوسراویكى بۇ (ئىبن عباس) نوسى تا لە ھەجدای بۇ
موسلمانانى بخوینتەرە، بەسەرھاتی خۆی لەگەل لەرئ دەرچووەکان
ھەلوئىستی بەرامبەریان و داواکارىەکانى تیدا رۆنکردبوو.

بەدا، زانەسەرە
بەفەقەرئى عوسمان
بەتەسەبەلەگ
داگەرکەننى مەینە

مانگی (ذي الحجة) ھات و لەرئ دەرچووە سەبەئەکان گەمارۆی
(عوسمان) یان دابوو، مەدینەیان داگیر کردبوو، لەگەل ئەو شەیدا
(عوسمان) ﷺ پێشنوێژی بۆ ئەوان و موسلمانانى تێ دەکرد، ئەو
لەرئ دەرچوانەش لە پشنتیەرە نوێژیان دەکرد.

نوسراوی عوسمان
بۆ ولاتان

کاتى (عوسمان) ﷺ بینى ئەم سەبەئیانە نایانەوى مەدینە بەجى بھێلن،
نوسراویكى بۇ موسلمانانى ولاتانى شام و کوفە و بەصرە نوسى تیایدا
داواى یارمەتى و ھاتن بۇ مەدینەى ئى کردن، تاوەکو لەرئ دەرچووە
سەبەئەکانى ئى دەرکەن. لە و وتانەى لە نوسراوەدا ھاتبوو:

((بسم الله الرحمن الرحيم

پاش ئەو:

بەتەسەبەلەگ
بەتەسەبەلەگ
بەتەسەبەلەگ

لەرستیدا خۆای بەرز و بیاڵا موھەممەدى ﷺ بە ھەقەرە ناردوو، بە
موژدەدەر و ترسینەر، ئەوھى خوا فرمانى پێى کرد گەیاندى، پاشان رۆیى؟
ئەوھى لەسەرى بوو ئەنجامى دا، لەداوى خۆی قورئانى بۇ بەجى ھېشتین،
ھەلآل و ھەرامى تیدا، ئەو کاروبارانەى ئەندازەى گىراوھ رھونى بەمکاتەرە
لەگەلیان دەروا، بەندەکان پێیان خۆش بى یان ناخۆش بى.

بەتەسەبەلەگ
بەتەسەبەلەگ
بەتەسەبەلەگ

پاشان خەلیفەيەتى (ئەبو بەکر) و (عومەر) بوو، پاشان پێى زانیاری
و داواى خۆم و بەبەرچاوى کۆمەلکە لە ئوممەتەرە خرامە راوێژوو، پاشان
ئەھلى راوێژ خۆیان و خەلکى لەسەر من کۆبونەرە، بەبى ئەوھى داواى
بکەم و پێم خۆش بى، منیش کارم تیایدا کردوو بەوھى بە چاکى دەزانن
و پێیان خراپ نى، بە شوینکەوتەيى نەک بە زۆر شوینکەوتن، شوین

پێهەلگر بووم نەك بیدعەچی، ئیقتدام کردوووە بەین زۆر لەخۆکردن و تەكەلوف، كاتیك كارویارەكان كۆتاییان پێهات، شەڕ و زیان یەخەیی خراپەكارانی گرت، كینه و قین و ئارەزووبازی بەدەرگەوت، بێئەوێ تاوانێك یا ناهەقیەك بەرامبەریان كرابێ.

عوسمان داوای یارمەتی لە خەلكی ولاتان دەكات بۆ سەر سەبەئەكان

بەبێ بەلگە و بیانو داوای شتیکیان دەكرد و شتیکی تریان رادەگەیاند، لە شتانیكدا نەنگیان پێگرتم كە خۆیان پێی رازی بون و، لە شتانیكی تردا كە بەبەرچاو خەلكی مەدینەو، جگە ئەوانەیان بەگونجاو نەدەزانی.

چەند سألێكە دەبینم و دەبیستم، بەلام هەر خۆم راگرتوووە و ئارام گرتوو، ئەوانیش تادی بەرامبەر خوا بە جورئەت تر دەبن.

تا لە دراوسێیەتی پیغەمبەری خوا و حەرم و زەوی كۆچدا هەلیان كوتاوئەتە سەرمان، دەشتەكیەكانیان لەگەڵە، ئەوانە وەك كۆمەڵەكانی رۆژانی (الاحزاب)ن، یا ئەوانەیی لە ئوچوددا غەزویان كردین.

جا ئەوێ دەتوانی پێمان بگا، بگاتە لامان!))!

كارنیكرینی موسلمانانی ولاتان بە نوسراوەكی عوسمان

كاتی نوسراوی (عوسمان) ﷺ گەیشت بە موسلمانانی ولاتان، كاری تێكردن و سەریان سوڕما لە جورئەتی ئەو لەپێ دەرچووە ئازاوەچیانە و، هەلسان بە فریاكەوتنی خەلیفەكەیان و رزگارکردنی ئەو گەمارۆیە، بەلام قەهەری خوا پیش فریاكەوتنەكانی ئەوان كەوتبوو، هەروەك لە خێراییی رووداوەكاندا باسی دەكەین.

(موعاویەیی كۆپی ئەبو سوفیان) ﷺ سوپایەكی لە شامەو بە سەرگردایەتی (حەیبیی كۆپی مەسلەمەیی فیهری) نارد.

(عبداللهی كۆپی سەعید)یش ﷺ لە میصرەو سوپایەكی بە سەرگردایەتی (موعاویەیی كۆپی خەدیجی سكونی) نارد.

هاوولان و تابعیەكان لە كوفە هانی سەرخستنی عوسمان دەدەن

لە كوفەشدا هەندێ لە هاوولان هەستان بە هاندانی خەلكی كوفە تا لەرچن و فریای (عوسمان) ﷺ بگەون و مەدینە لەو لەپێ دەچوانە رزگار بگەن، لەوانەش:

(عوقبەى كوپى عەم)، (ئابداللاھى كوپى ئەبوئەمىن)، (ھەنظەلەى كوپى رەببىع).

لەو تابەئىنەى بەھمان كار ھەلدەستان لە كوفەدا:

ھاوھالانى (ئابداللاھى كوپى مەسعود)، ھەك (مەسروقى كوپى ئەجدەم)،
(ئەسودەى كوپى يەزىد)، (شورەھى كوپى حارث)، (ئابداللاھى كوپى
عەكەيم).

ئەو ھاوھال و تابەئىنە بە رىگەكانى كوفەدا دەپزىشتن و بە دەورى
كۆپەكانىدا دەسپانەھەو بە خەلكەكەيان دەوت:

خەلكىنە! لە راستىدا قەسە ئەمپۇيە نەك سەبەى، پوانىن ئەمپۇ جوان
دەبى، سەبەى ناشىرىن دەبى، جەنگ ئەمپۇ خەلال دەبى و سەبەى حەرام
دەبى، راپەرن بۇ لای خەلىفە و پارىزەرى كاروبارتان!
ھەندى لە چاكەخوازانى خەلكى كوفە بە دەمىانەھە ھاتن، بە
سەركرداھەتى تىكۆشەر (قەقاعى كوپى عەمىرى تەمىمى) بەرەو مەدىنە
دەرچوون بۇ فرىاكەوتنى (عوسمان) ﷺ.

ھەرەھە ما لە
بەصرەو
شام و مېصر

لەو ھاوھالانى خەلكى بەصرەيان ھان دەدا بچن بۇ فرىاكەوتنى
(عوسمان) ﷺ، (ئەمىرانى كوپى ھەسەين) و (ئەنەسى كوپى مالىك) و
(ھىشامى كوپى عامر) بون ﷺ.

لە تابەئىيەكانىش: (كەبى كوپى سور) و (ھەرەمى كوپى ھەيانى
عەبدى).

لەو ھاوھالانى ھانى خەلكى شاميان دەدا: (عوبادەى كوپى صامىت) و
(ئەبو ئومامەى باھلى) و (ئەبو دەرداء) ﷺ بوو.

لە تابەئىيەكانىش: (ئەبو موسلىمى خەولانى) و (شورەھى نەمىرى) و
(ئابدالرحمەنى كوپى غەنەم) بوو.

سوپاكانى مېصر و شام و كوفە و بەصرە بۇ فرىاكەوتنى عوسمان ﷺ
كەوتتە رى، كاتىك لەرئ دەرچووه سەبەئىھەكان بە كەوتتەپرىيانى زانى، لە

خویشان ترسان، په لیاښان کړه، بوجینه چی گردنی پیلانه که یان وده شکان به
کوشتنی (عوسمان) ﷺ.

کاتیکیش سوپاکان به میان زانی، هر سولوی ته یی جو و لاتی خوی
گه پایه وه، نه چوره مه دینه ﷻ

چوپه تاوه وهی سه به نیه کان بو مه دینه و گه مان و دانی (عوسمان) ﷻ له
هشتی (ذی القعدة) ی سالی (۳۵) دا بوو.

کاتیک هینیی یه که می داگیر گردنی مه دینه هات، (عوسمان) ﷻ
دەرچوو بو نه وهی و تاری هینیی بذات و نوز به خه لکی بکات، نوزی به
خه لکی کرد، پاش نه وهی له نوز بویه و چوره سهر دوانگه، له
مرگه و ته که دا له پری دمرچوو سه به نیه کان و هندی له هاوهل و موسلمانان
ناماده یون.

گاتیک (عوسمان) ﷻ چوره سهر دوانگه گوئی:

نهی دورمتان، خوا.. خوا.. له خوا ترسن، سویند به خوا خه لکی
مه دینه دوزانن نیوه له سهر زمانی پیغه مبهری خوا ﷻ نه فرین لیکراون، دهی
هله کانتان به چاکه بسرنه وه، له راستیدا خوی گه وه خرابه ناسرته وه
به چاکه نه بی.

(موحه ممدی کوری مه سله مه) هه ستایه سهر پی و وتی: من شایه تی
دهدم نیوه له سهر زمانی پیغه مبهری خوا ﷻ نه فرین لیکراون.

(حه کیمی کوری جه به له) ی سهر کرده ی سه به نیه کانی کوفه بوی هه ستا
و رایکیشا و به زور داینیشان!

پاشان (زهیدی کوری ثابت) ﷻ هه ستا و ییی وتن: نه نو سراوم
بدنه تی که ده لین عوسمان بو و الیه که ی میصری نویوه.

یه کنی له سه به نیه کان هه ستا بوی و به زور داینیشان.

پاشان سه به نیه کانی ناو مرگه و ته که هه لچون و ده سبتیان کرد به
تیگرتنی بهرد و چه بو هاوهل و موسلمانانی تر و، له مرگه و تهریان

کردن و توپانه دانه دهره وه و جنیویان پیدان.

وتاری عوسمان له
یه که م هینیی
پاش داگیر کردنی
مه دینه

سه به نیه کان له
مه ندیک هاوهل
ده دن و له
مرگه و تهریان
ده کن

دەستيان كۆرە بەر بەرد و چىن چاران كوردنى (عوسمان) ﷺ كە لەسەر
دوونگە يسوقا ئەنەنە دەوانگەتو بە لەهوش خۇ چوئى كۆتە سەر زەوى
مىزگوتەكە، ئەلىنگرت و بە نەخوشى و لەهوش چوئى بۇ دىيانەرە مالى المى
بە كۆتە لىكا بە ھاوە لىن خۇئىظن كىنوز كۆرەو بە بۇ جەنگان، نامادەى
بىرە كۆرەن تىون، لەئىرى لەئىرى دەل چوئە سە بەئىلە كاندە، ھەر چەندە كە متران
لاوازتر بون لەوان، ئەو ھاوە لىنەش:

بە ئەلە ھەدى كۆرەى ئەبۇرە قاضى) (ئەبۇرە خىزە) (ھوخە مەسەدى كۆرەى
ئەسەسە) (زەئىدى كۆرەى تائىت) (خەسەنى كۆرەى ئەلى) (عەبۇللىھى كۆرەى
زۆبەئىن) (چەندەئى تىر بون) (زەئىدە) (زەئىدە) (زەئىدە)

ھاوە لىن بە
فەرمانى عوسمان
جەنگ ناكەن

كاتىك (عوسمان) ﷺ بەمەى زانى، ناردى بەشونىندانە، فەرمانى تائىت
كە جەنگ ناكەن و چەكە كاتىكەن لىلىن و بەگە تەو بە بۇ مەلەكەتەن
بە تەوئىش و بە كۆرەى ئەلى ئەمەلىيان بە جەى ھىكە، بە ئەلام زۆرەكەن
پى تاخوش بۆرە

ھەرىكە كە (عەلى) (تەلەكە) (زۆبەئىن) ﷺ ھاتن و چوئە زۆرەو بە بۇ
لاى و بۇ نەخۇشەكەى سەردانىيان كۆرە و لە بەرامبەرە سكالارە ھەم و
كەفەنىيان دەرەئى، پاشان كەراتەو بە مەلەكەتەن.

عەلى خۇيان
لى بەرى دەكاو
ئىنكارى نوسىنى
نوسراو دەكا

چەند كەسەكە ئە سەبەئەكەنى مىصىر دە چەكە لى (عەلى) ﷺ و پىسى
دەئىن: ھەستە لەگەلمەن بۇ لى (عوسمان) بۇ ئەو بە كەزى بەئەن: كە
راستىدا خوا خۆئىنەكەى بۇ خەلال كۆرەوئىن.

(عەلى) ﷺ لىيان تۆرە بۆو، ئەفرىنى لىكردن و تى: سۆئىد بە خوا
لەگەلتان نايم.

بەبەئەئەكەن
نوسراو بەناوى
عەلى و ھاوە لىنەرە
دەنوسن

ھەندىكەن پىيان وت: ئەى كەواتە بۇ چى نوسراوت بۇ ناردىن تا لە
مىصىرەو بەئىن و لە فەرمانى (عوسمان) دەرچىن و ئىنكارى لى بەكەن،
ئەگەر بەھوى نوسراو بەكەى تۆو بە بۆا بە ئىمە ئەدەھاتىن!!

(عەلى) ﷺ لە قەسەكەنىيان سەرى سۆرما و، پى و تىن: سۆئىد بە خوا ھىچ

كاتى نوسراوم بۇ نەناردوون! ھەندىكەن بەسەرسۆرمانەرە سەبەرى بەكەتەن

کرد و وتیان: ئایا له پیناوا (عهلی) ده جمنگن؟ له بهر ئهو توره ده بن؟
 ئهم مهواله پزنگه و شیوازی شهیتانه جولهکه سه به ئیه کانهان پین نیشان
 ده دات، له هه لئه تان دنی هه رچی و په رچی و موسلمانان سانه کانه و
 په لکیشی و کار تیکردنیان تا بو لای خویانیان بیهن و له تیکردنی
 کاروباری موسلماناندا وه گه پری بخه ن و زال بیهن به سه ر سیسته می حوکم
 له ناویاندا.

ئا ئه مه (ته زویر) کردنی نوسراوه له سه ر زمانی گه و ره ها وه لآن و
 دانه پالیان، وا گومان به ردی به وه ی ئه وان خه لکی بانگ ده که ن بو
 ده رچوون له سه ر (عوسمان) و ئینکار له سه ر کردن و له کار خسته نی، ئه گه ر نا
 کوشته نی!

ئا ئه وه سه به ئیه کانی میصر نوسراو له سه ر زمانی (عهلی) ته زویر
 ده که ن و ئازا وه چه کانی ها وه لیان ده خه له تین، به وه ی ئه وان
 ده رنه ده چوون ئه گه ر (عهلی) داوا ی ده رچوونی ئی نه کردنایه، هه ر بۆیه
 سه ریان سو په را کاتی (عهلی) سو یندی خوارد به خوا که ئه وه ه یچ کات
 نوسراوی بو نه نویسون!!

طه له و زویه یه ر
 ئینکاری نویسنی
 نوسراو ده که ن
 بۆیان

(طه له هی کو پی عبیدالله) له به رام به ر ئازا وه چه کانی به صره
 ئینکاری ئه وه ی کرد که ئه وه نوسراوی بو نویسنی به وه ی له سه ر
 (عوسمان) ده رچن و بیهن بو مه دینه!

به هه مان شی وه (زویه یی کو پی عه وام) یش له به رام به ر
 له پری ده رچووه کانی کوفه وه هه مان ئینکاری کرد.

پاش ئه وه ی (عوسمان) کو ژرا، (مه سروق) ی تابعی له به رام به ر
 دایکی ئیمانداران (عائشه) دانیشه.

عائشه
 ته زویر کردنیان
 له سه ر زمانی
 ئه وه وه
 ده گزیتته وه

(عائشه) سه بهاره ت به (عوسمان) وتی: به راستی (عوسمان) به ستم
 لیکراوی کو ژرا، نه فرینی خوا له وه ی کوشته ی، وه ک جلی سپی پاک بوو له
 پیسی به جییان هیشت، پاشان وه ک به ران سه ریان پری!

(مسروق) پيى وت: ئەمە كارى تۆ بول! تۆ بۇ خەلكت دەنوسى،
 فرمات دەداتى تا لە فرمانى (عوسمان) ﷺ دەرچن!!

(عائشە) وتى: ئە بەر خوايەى بېواداران ئيمان پيىتەتى، بى بېروان
 پيى كافرن، رەشم لەسەر سى بۇ دانەناون (ھېچم بۇ نەنوسيون)، تا ئەم
 دانىشتنەى ئىستا لىي دانىشتووم!!!

(ئەعمەش) كە لە (مسروق) موھ گىزاويە تيەرە وتويەتى: ايان دەزانى
 نوسراوھكان لەسەر زمانى (عائشە) نوسراون^۱

لە راستيدا ھەلبەستانى نوسراوھكان بەنەمى گەرە ھاوھلانىوھ لە
 پيىستين نامرازە شەيتانپەكان بوو، كە سەبەئپەكان گرتبويانە بەر بۇ
 كارتىكردى ھەرچى و پەرچپەكان و ورژاندنيان دژ بە (عوسمان) ﷺ.

نوسراويان لە سەر زمانى (عائشە) و (عەلى و (طلحە) و (زوبەين) ﷺ
 ھەلبەستابوو، ھەرەك بە زمانى (عوسمان) خويشپەرە ھەلبەستابوو.

دواى ئەوھى (عوسمان) ﷺ لەر ھەينپەدا لەھۆش خۆى چوو، كە لە
 ناوھراستى مانگى (ذى القعدة) دا بوو، بەردەوام لە مرگەوتدا پيشنويزى
 دەکرد، لە دوايشپەرە موسلمانە چاكوواز و لەرئى دەرچوھ سەبەئپەكانپيش
 نويزيان دەکرد.

سەبەئپەكان
 فرمانپەرەواى فيعلى
 مەدينە بون و
 ئەمىرە كەميان ئيمام
 بوو

دواى ئەوھ بەچەند رۆژئى لەرئى دەرچوھ سەبەئپەكان نەيانھيلا
 پيشنويزى بكات، لە مالمەكەى خۇيدا گەمارويان دا، نەيانھيلا ھېچ يەك لە
 گەرەھاوھلان پيشنويزى خەلكى بكا.

لەراستيدا ئەوان فرمانپەرەواى مەدينە بون، بە رىگەكاندا ھاوچويان
 دەکرد و نەياندەھيشت موسلمانان تيايدا كۆپنەوھ، بەرھەلستى
 ھاقتەدەرەوھى (عوسمان) يان دەکرد لە مالمەكەى خۇيدا.

ئەمىرى لەرئى دەرچوھكانى ميصر و فرمانپەرەواى فيعلى مەدينە لە
 رۆژانى گەماروفا (غامقى كوپى حەربى عەككى)، پيش دەكەوت و بە ئيمام
 نويزيان بە خەلك دەکرد، لە دوايشپەرە لەرئى دەرچوھكانى ميصر و كوفە

۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۷: ۱۹۵.

(عبداللەهی کۆپی عومەر) ﷺ ھات بۆ لای و چەکەکی ھەلگرتبوو بۆ ئەوێ تا لەدژی لەپڕی دەرچوووەکاندا بچەنگێ - (عبداللە) تەنھا دوو جار چەکی ھەلگرتووە: لە مالی (عوسمان) ﷺ بۆ بەرگریکردن لێی، ئەو رۆژەش کە سەرکردەیی لەپڕی دەرچوووەکان (ئەجدەیی کۆپی عامر) لەسەردەمی (ئێبێن زوبەین) دا ویستی بێتە مەدینەوہ -

(عوسمان) ﷺ پێی وت: ھەستە فەرمانی من بە خەلکی بگەینە کە نەچەنگن و لە مالاکانیان بھێننەوہ!

چەند گێزانوہیک
سەبارەت بە رێگی
کردنی عوسمان لە
جەنگ

(سولەھیطی کۆپی ئەبو سولەھیط) ﷺ وتویەتی: (عوسمان) ﷺ بەرھەستە شەپکردنی لەدژی لەپڕی لادەرەکان لێکردین، ئەگەر مۆلەتی چەنگی بداینایە، لێمان دەدان تا لە مەدینە دەرمان دھکردن.

(عبداللەهی کۆپی عامری کۆپی رەبیبە) ﷺ وتویەتی: من لەگەڵ (عوسمان) ﷺ لە مالاکەیدا بووم، پێی وتین: سوێند دھخۆم لەسەر ھەموو ئەوانەیی و ئەبێن گویا پەلێ منیان لەسەرە، دەست و چەکەکی لە جەنگ بکێشینتەوہ، باشتەریانیان بۆ من ئەوہیە دەست و چەکەکی لە جەنگ دھکێشینتەوہ.

لەگەڵ (عوسمان) ﷺ لە مالاکەیدا کۆمەلێک لە کوپانی ھاوہلان ھەبون: (حەسەن) و (حوسەین)ی کۆپی عەلی، (عبداللەهی کۆپی زوبەین)، (موحەممەدی کۆپی طەلحە)، (مەروانی کۆپی حەکەم)، (عبداللەهی کۆپی عومەر) ﷺ.

(عوسمان) ﷺ پێی وتن: سوێندتان لێدھخۆم کە بگەڕێنەوہو چەکەکانتان دانێن و لە مالاکانتان بھێننەوہ!

لەپڕی دەرچووہ سەبەئییەکان یەکیک لە سەرکردەکانیان نارد بۆ لای ئەشتەری نەخەعی (عوسمان) ﷺ تا دەستبەرداری خەلافەت بێ، ئەویش (ئەشتەری نەخەعی) - مالکی کۆپی حارث - بوو.

ئەشتەری نەخەعی
گفتەرگەر لەگەڵ
عوسمان دەکا

(عوسمان) ﷺ پێی وت: چیتان دەوێ؟

١ - بۆ ئەم ھاوہلانەو جگە لەمەش سەیری (المواصم من القواصم) و پەراویزەکانی (عج الدین الخطیب) ١٢٢-١٤٢ لەسەری بکە.

(ئەشتەم) وتی: سە شت، بواری تێدا نیه دەبن یەکیکیان جیبەجی بکرت.

(عوسمان) وتی: ئەوانە چین؟

(ئەشتەم) وتی: خۆت لە خەلافەت لەکار خە، بە خەلکی بێنی: ئەمە کاروباری ئێوەیە، کێتان دەوی هەلێ بژێرن! ئەگەر نەتکرد، ئەوا دەتوانی تۆلە لەخۆت بگهیتەوه! ئەگەر ئەوەشت نەکرد، ئەوا خەلکی بێگومان دەتکوژن!

عوسمان هەرسێ
پێشنیاره‌که‌ی
ئەشتەر
رەت دەکاتەوه

(عوسمان) ﷺ پێی وت: سەبارەت بەوه‌ی کاروباریان بده‌مە دەست و خۆم لەکار بخەم، ئەوه من نایکەم، من کراس و قەمیسێک که خوا لەبەرم کردووه لەبەری داناکەنم، واز ناهێنم لە ئوممەتی موخەمەد، بەسەرێه‌که‌دا بکەون.

بەلام ئەوه‌ی که تۆلەیان لەخۆم بۆ بگه‌مه‌وه، ئەوا شتێک نەکردووه که مایه‌ی تۆلەسەندن بێت، دوو هاوه‌له‌که‌م، (ئەبویەکر) و (عومەر) یش تۆلەیان لەخۆیان نەسەندووه، لاشەشم بەرگه‌ی ئەوه ناگرێ.

ئەگەر دەشم کوژن، بە شتێک هەلنەستاوم شایستە‌ی کوشتن بم، سویند بەخوا گەر بمکوژن، لەدوای من هیچ کات یەکتێتان خۆش ناوی و هیچ کاتیکیش پیکه‌وه نوێژ ناکەن، هیچ کاتیش پیکه‌وه جەنگی دوژمن ناکەن! (عوسمان) ﷺ لەو باره‌یه‌وه راویژی بە هەندێ له‌ گه‌وره‌ هاوه‌لانی دەورووبه‌ری کرد، راویژی بە (عبدالله‌ی کوری زوبه‌یر) ﷺ، که پێش ئەوه‌ی (عوسمان) ﷺ فرمانی پێ‌بکات بە رویشتن ئەمیری ماله‌که‌ی بوو.

عوسمان هەرسێ
پێشنیاره‌که‌ی
ئێبن
زوبه‌یر په‌سەند ناکا

(ئێبن زوبه‌یر) ﷺ پێی وت: ئاماژەت پێ دەده‌م بە یه‌ک له‌م سنیه‌: یا ئیحرامی عه‌مره‌ ببه‌سته، که ئەوکاته خوینت لەسەریان حەرام دەبیت، یا ئەوه‌تانی سواریه و بچۆ بۆ لای (موعاویه) له‌ شام، یا مۆلەتمان بده و له‌گه‌لمان دەرچۆ، تا بەشمشیر له‌ملی ئەوانه‌ بده‌ین، تا خوا له‌نیوان ئێمه و ئەواندا فرمانی خۆی دەدات، بەراستی ئێمه له‌سەر هەقین و ئەوان

لەسەر ناهەق!

(عوسمان) ﷺ پێی وت: گەر ئیحرام بیهستم بۆ عەرە، ئەوە رییان لێناگریت لە گوشتتم، چونکە ئەوان وا دەبینن خۆینم حەلالە، جا پێش ئیحرام بێ یان دواى ئیحرام!!

رۆیشتنم بۆ شام، ئەوا من واز لە دراوسێیەتی پێغەمبەى خوا ﷺ ناهێنم، شەرمیش لەخوا دەکەم بە ترسئۆکی لەئێوانیانەوەرە دەرچم و خەلکی شام بمبینی، کافران هەرآلم ببیستن و دلخۆش بن پێی و ئۆخەى دەرپن!

بەلام گوشتیان، من هیواخوایم بەخوای خۆم بگەم و، بەهۆی منەو ئێین عومەر نامازە لویجە خۆینیک نەپێی!^۱

بە عوسمان دەدات
کە تەنازول نەکات

(ئێین عومەر) ﷺ پێی وت: ئایا لە دنیادا بە هەتاهەتایی دەژیت؟

(عوسمان) ﷺ وتی: نەخێر.

وتی: دەتوانن لە گوشتن زیاترت لێ بکەن؟

(عوسمان) وتی: نەخێر.

وتی: ئایا بەهەشت و دۆزەخیان بەدەسته؟

(عوسمان) وتی: نەخێر.

(ئێین عومەر) ﷺ وتی: دەى کراسى خوا لەبەرت دامەکەنە، تا لەدواى تۆو نەبیتە سوننەتیک، هەر قەومیک خەلیفەیان خۆش نەوئ لەکارى بخەن یا بیکوژن!^۲

سودبێنى ئێین
عومەر

خوا لە (عبداللەى کورپى عومەر) رازى بیئت، چەند وردبێن بوو، ئەو دەیهوئ (عوسمان) ﷺ سوننەتیکى نەشیواو دانەهێنئ بۆ خەلیفەکانى دواى خۆى-حاشا لە (عوسمان) وا بکات-، ئەگەر (عوسمان) بۆ ئەو لەپێ دەرچووە سەبەئیانە تەنازولى بکردایە و خۆى لەکاربخستایە، ئەو کاتە خەلیفەکان دەبون بە بووکەشوشەى دەستی چا و چنۆک و قین لەدلان، بەم

۱ - البداية والنهاية ۴ : ۱۹۸ .

۲ - العواصم من القواصم : ۱۳۰ .

شیوه‌ی وینه‌ی خلیفه‌ی ده‌لرزی و سامی له دلی خه‌لکیدا نامینئ.

بهم شیوه‌یه (عوسمان) ﷺ رُوشوینیکی جوانی بو دوی خوی کیشا،
 به‌راویژی (ئین عومر) و جگه له‌ویش هاوه‌لانی ترﷺ، ئه‌وه بوو ئارامی
 گرت و پاداشتی له‌خوا ویست، له‌خه‌لافه‌ت دانه‌به‌زی و خوینی
 موسلمانانیشی نه‌رشت!!

دوا دیداری
 عوسمان

دوا دیداریکی گشتی (عوسمان) ﷺ له‌گه‌ل موسلماناندا، پاش چه‌ند
 هفته‌ی گه‌مارو بوو، ئه‌وه‌بوو خه‌لکی بانگ کرد، به‌شهرکهره‌ کتوپره
 سه‌به‌ئیه‌کان و، بن‌وه‌یه‌کافی دانیشتوی خه‌لکی مه‌دینه‌شه‌وه، له‌پیشه‌وه‌ی
 هاواندا (علی) و (طه‌لحه) و (زوبه‌یر) هه‌بونﷺ، کاتیک له‌به‌رده‌میدا
 دانیشتن، پیی وتن:

عوسمان ناموزگاری
 موسلمانان ده‌کات

له‌ راستیدا خوای بالاده‌ست بویه دنیا‌ی پی‌به‌خشییون تا دواروژی پی
 وه‌ده‌ست خه‌ن، دنیا‌ی پی‌نه‌به‌خشییون تا په‌نای بو به‌رن و چنگی پیدا‌که‌ن.
 له‌ راستیدا دنیا له‌ناو ده‌چیت، دواروژ ده‌مینیته‌وه، ده‌ی ئه‌وه‌ی
 له‌ناوده‌چی لوتبه‌رزان نه‌کات، له‌وه‌ی ده‌مینیته‌وه سه‌رقالتان نه‌کات،
 ئه‌وه‌ی ده‌مینیته‌وه پیشی‌خه‌ن به‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌ناوده‌چیت، به‌راستی دنیا
 به‌پراوه‌یه، گه‌پراوه‌ش بو لای خوایه، ده‌ی له‌خوا بترسن، چونکه
 له‌خواترسان قه‌لغان و پاریزه‌ره له‌ سزا و تۆله‌ی ئه‌و، پابه‌ند بن به
 کۆمه‌له‌که‌تانه‌وه، مه‌بن به‌ ده‌سته‌ده‌سته، خواش فرموویه‌تی:

﴿وَأذْكُرُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ
 إِخْوَانًا: بَیْر لَه‌و چاکه‌ بکه‌نه‌وه که خودا ده‌ریاره‌ی کردن که ئیوه دژ به‌یه‌کتر
 بون، به‌دل کردونی به‌هۆگر له‌سایه‌ی چاکه‌ی ئه‌مه‌وه، ئیستا له‌گه‌ل یه‌کتر
 بونه‌ براﷺ آل عمران/ ۱۰۳.

پاشان به‌ موسلمانانی گوت:

به‌ نارام و نومیدی
 پاداشته‌وه
 مالئاواییان
 له‌ده‌کات

ئهی خه‌لکی مه‌دینه! به‌خواتان ده‌سپیرم و، داواکارم له‌خوای گه‌وره
 خه‌لافه‌ت له‌دوای من چاک بکات، له‌ راستیدا من له‌مرو به‌دواوه‌ ناچم بو لای
 که‌س، تا خوا فرمانی خویم به‌سه‌ردا جیبه‌جی ده‌کات، وازدینم له‌م
 له‌ری‌ده‌رچوانه که له‌ ده‌رگای مالم بن، هیچیان پی‌نا به‌خشم تا له‌ دین یا

دنیادا بیکەنە رِجْکەیکە، تا خوا خۆی چی باشە لەم کارەدا ئەنجامی بدات!^۱
 لەدوای ئەوەوە (عوسمان) ﷺ لە مالهکەى خۆى مایهوه، تا ئەجەلى هات
 و سەبەئیهکان هەستان بە خۆین رشتنى.

توندرکنى گەمارۆ
 لەسەر عوسمان

کاتیک سەبەئیهکان بینیان (عوسمان) ﷺ سوره لەسەر تەنازول نەکردن،
 گەمارۆیان لەسەر مالهکەى توند کردەوه و نەیاندهههیلآ کەس بچیتە لای،
 بەلکو نەیاندهههیلآ موسلمانان خواردن و خواردنەوهشى بۆ ببەن.

عوسمان داواى ئاو
 دەکات

خانەوادەى (حەزم) دراوسێى مالى (عوسمان) بوو، (عوسمان) ﷺ
 رووى لىنان و کوپەکهىانى ئارد بۆ لای (عەلى کوپى ئەبوطالب) و (طەلحە)
 و (زوبەیر) ﷺ و خیزانەکانى پێغهەمبەرى خوا ﷺ، پىنى وتن: ئەو خەلگە
 ئاویان ئى قەدغە کردوین، ئەگەر توانیتان هەندى ئاومان بۆ بنێرن، ئەوا
 بۆمان بنێرن!

سەبەئیهکان رینگ
 بە عەلى نادەن
 فریای عوسمان
 بگەوتت

(عەلى) دوای ئەوەى نوێژى بەیانی کرد، هاواری بەسەر
 لەرى دەرچوووەکاندا کرد و پىنى وتن: هۆ خەلکینە! ئەوەى ئیوه دەیکەن بە
 کاری برواداران و بیباوەرانیان ناچیت، خواردن و خواردنەوه لەم پیاوه
 مەبێن، لە راستیدا فارس و رۆم و کافرەکان دیل دەگرن خواردن و
 خواردنەوهیان پى دەدەن، لەپای چی خۆینى ئەم پیاوه حەلال دەکەن و
 گەمارۆى دەدەن؟

(عەلى) یان دەرکرد و پىیان وت: سویند بەخوا ناهیلین بخوات و
 بخواتەوه.

سەبەئیهکان رینگ
 لە ئوم حەبیبە
 دەگرن ئاویان
 پى بگەوتت

کاتى (عەلى) ﷺ نەیتوانى گەمارۆکە بشکینى و، خواردن و خواردنەوه
 بە عوسمان ﷺ بگەینى، یا بچیتە لای و قسەى لەگەل بکات، میزەرەگەى
 فرى دایە مالى عوسمانەوه تا ببینى و بزائى عەلى بەو کارە هەستا کە پىنى
 سپاردبوو، بەلام نەیتوانى بە فریای بگەوى!
 (ئوم حەبیبە) ی دایکى برواداران، کە رەملەى کچى ئەبوسوفیان- بوو،
 هەستا بە هەولیک بۆ فریاکەوتن و ئاوپیدانى، بە سواری هیستریک هات بۆ

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۳۸۴-۳۸۵.

لای مالى (عوسمان) ﷺ و كوندەيەكى پىر ئاوى پىيوو، لەرئ دەرچووھكان رىيان لىگرت و نەيانھىشت بچىتە ژورەوہ.

پىيان وترا: ئەوہ (ئوم حەبىبە) ى داىكى بروادارانە، خىزانى پىفەمبەرى خوايە ﷺ.

وتيان: ناھىلين بچىتە ژورەوہ، ئىنجا لەرووى ھىستەرەكەيان دا.

پىي وتن: ھەندئ راسپاردەى بەنى ئومەييە لەلاى (عوسمان)ە، ئەمەوئ ببىينم و پرسىارى لىگكەم، تا مال و سامانى بئوژن و ھەتيويان بەفپرو نەچئ!

پىيان وت: تۆ درۆدەكەى، بەلكو دەتەوئ ئاوى پىبەدى.

لەو كاتەى ئەو لەسەر ھىستەرەكەى بوو، گورىسى ھىستەرەكەيان پچراند، (ئوم حەبىبە) لار بوويەوہ و وەخت بوو بكوئ، گەر موسلمانان پىي نەگىشتنايە، جا گرتيان و گەراندیانەوہ بۆ مال.

كاتىك (عائىشە) روداوہكەى ببىي، لەو لەرئ دەرچووہ سەبەئيانە توپە بوو، لە مەدينەوہ بەرەو مەككە بۆ حەج كردن كەوتە رى. (مەروانى كوپى حەكەم) پىي گەيشت و پىي وت:

ئەى داىكى برواداران، ئەگەر لە مەدينەدا بمىنيتەوہ باشترە، چونكە لەوانەيە ئەوانە سامت ئى بكن و، لەگەل (عوسمان) دا باشتر بن!!

پىي وت: مەروان! دەتەوئ ھەمان رەفتارى (ئوم حەبىبە)م لەگەل بكن، پاشانىش كەس بەرگرم لىنەكا و پالپىشتم نابى، نەخىر بەخو خۆم عەبىدار ناكەم، ناشزانم سەرئەنجامى ئەم خەلكە بەرەو كوئ دەچئ، بەخودا ئەگەر بمتوانىبايە وابكەم خوای گەورە ئەوانە بئەش بكات لە ھەول و مەبەستەكانيان، ئەوا دەمكرد.

موحەمەدى كوپى (عائىشە) داواى لە (موحەمەدى كوپى ئەبو بەكر) ى بەراى كرد كە ئەبو بەكر نايەوئ لەگەل عائىشەى خوشكيدا بچىت بۆ سەبەء) ھەلىخەلە تاندبوو، لەگەلئ دەرئەچوو، ئەوہى بەباش زانى كە لەگەل حەج سەبەئەكاندا بمىنيتەوہ و، لە گەمارۆدانى (عوسمان) دا بەشدار بئ.

گفتگرى عائىشە
لەگەل مەروانى
كوپى حەكەم و
چوونى بۆ حەج

(عائیشە) لێی توپە بوو، پێی وت: تو (موحەممەد) نیت، بەلکو (مُدَمَّ):

سەر زەنشتکراویت!

کاتێک (حەنظەلە)ی کوپری رەبیعە)ی نووسەر ﷺ بەم هەنوێستە (موحەممەدی کوپری ئەبوبەکر)ی زانی، پێی وت: موحەممەد! خوشکەکت دایکی برۆدارانە، داوای ئەوەت لێ دەکات لەگەڵی بچی بۆ حەج، بەلام شۆینی ناکەویت، بەلام گورگ و قەلەرەشەکانی عەرەب بانگت دەکەن بۆ شتیکی نادروست، کە دەرچوونە لەسەر خەلیفە، شۆینیان دەکەویت!

(موحەممەد) وتی: ئیبنی تەمیمی! تۆ چیت بەسەر ئەووە هەیه؟

(حەنظەلە) بە دەم خۆیندەنەوی ئەم چەند دێرە شیعەرە رویشت، کە لە

تروپکی داناییدان:

عَجِبْتُ لِمَا يُخَوِّضُ النَّاسَ فِيهِ يَرْمُونَ الْخِلَافَةَ أَنْ تَزُولَا
وَلَوْ زَالَتْ لَزَالَ الْخَيْرُ عَنْهُمْ وَلَا قُوا بَعْدَهَا ذُلًّا ذَلِيلًا
وَكَانُوا كَالْيَهُودِ أَوْ النَّصَارَى سَوَاءَ كُلُّهُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَا

ئەوی (حەنظەلە)ی نووسەر بە فێراسەتی ئیمانی خۆی چاوەڕێی دەکرد، رویداو هاتەدی، چونکە پەرتەوازەیی مۆسڵمان و، لاوازی خەلافەت یان لا بێردنی، سەر دەکێشێ بۆ سەر شۆپی و سوکی و گومرەبونی مۆسڵمانان.

(حەنظەلە) بە بیرتیزی و وردبینیەکی ئەوی هەست پێکردبوو، کە نامانجی ئەم لەپێ دەرچووە سەبەئیانە خودی (عوسمان) ﷺ نیە، بەلکو مەبەستی شەیتانەکانیان سیستەمی فەرمانرەوایی (حکم)ی ئیسلامە، دەیانەوی خەلافەت لەناویبەن!!

(لەیلای کچی عومەیس) بە (موحەممەدی کوپری ئەبوبەکر) کە برای بوو

لەیلای کچی

عومەیس،

نامۆنگاری برا لەپێ

(موحەممەدی کوپری جەعفەری کوپری ئەبوطالب) - ئەمیش برای بوو، دەرچووەکانی دەکا

چونکە (ئەسمای کچی عومەیس) خیزانی (جەغفەری کۆپی ئەبو طالب) بوو، کاتێک لە موئەدا شەھید بوو (ئەبو بەکری صدیق) ﷺ ماری کرد-، پێی وتن:

لە راستیدا چرا خۆی دەسوتین و رۆشنایەکی بۆ خەڵکە، جا لە کارێکدا خۆتان گوناھبار مەکن کە سەبەی لەسەر ئێوە کەس خۆی گوناھبار ناکا! ئەم هەولەي ئەمەرز ئێوە دەیدەن بۆ دەرچوون لەسەر (عوسمان) سەبەي بۆ جگە لە ئێوەیە، ئەمەرز خۆتان لە کارێک پیاویزێن کە ئەو کردەویە سەبەي دەبێتە ناخ و حەسرەت لە سەرتان!!

ئەوان لێی توپە بون و وتیان: ئەوێ (عوسمان) پێی کردین لە بیرمان

ناچی!

پێی وتن: چی پێ کردوون، لەو زیاتری نەکردووە کە پابەندی شەری

خوای کردوون و لەسەر پێچی فرمانی خوا تەمینی داوان!

سی رۆژ بەسەر گەمارۆدانی (عوسمان) ﷺ لە لایەن سەبەئەکانی تێپەری- ئەوە بوو گەمارۆکە لە هەشتی مانگی (ذی القعدة) دەستی پێکرد- سوپای موسلمانان لە میصر و شام و کوفە و بەصرەووە بۆ فاریاکوتنی (عوسمان) و درژایەتی کردنی لە پێ دەرچوووە سەبەئەکان بەرێ کەوتن.

لە پێ دەرچوووەکان هەوالی دەرچوونی سوپا کانیان زانیوو، بۆیە پەلەیان کرد بۆ لەناو بردنی (عوسمان) و کوشتنی، تا پەرتەوازەیی نیوان موسلمانان زیاتر بێت و موسلمانانیش نەتوانن لە دژی ئەوان رێک بکەون.

هەر وەها لە پێ دەرچووان زانیان وەرزێ حەج کۆتایی پێهات و حاجیەکانیش سورن لەسەر ئەوێ بۆ مەدینە و پشتگیری (عوسمان) ﷺ بکەن و زال بن بەسەر ئەو لە پێ دەرچووانەو، (ئەبن عەباس) ﷺ نامەکی (عوسمان) ی بەسەر حاجیاندا خوێندەووە کاری تێکردن و وتیان: کاتێک لە حەج لێ دەبینەو دەچینە مەدینە و لە دژی میصری و شۆینکەوتەکانیان دەجنگین، ئەوانەي گەمارۆی (عوسمان) یان

پە لە کردنی

سەبەئەکان لە

جێبەجێ کردنی

نەخشەکیان، پاش

سی رۆژ لە گەمارۆ

حاجیەکان و

سوپا کانی بەرەو

مەدینە نین

داو، جەنگانیان عیبادهتە، ئەووش دەخەینە پال عیبادهتی حەجەکەمان.
 بە کرداریش سەرەتای حاجیەکان گەیشتنە مەدینە، یەكەم كەسێك كە
 گەیشتە مەدینە (موغیرە ی كۆری ئەخنەسی كۆری شورەیق) بوو كە چوو
 مالى (عوسمان) و بەرگری لێکرد و لەگەڵ دوژمنە سەبەئییەکان بەشەر هات!
 سەبەئییەکان شەریان بە (عوسمان) ﷺ و ئەوانەى لەناو مالهەكە لەگەلیدا
 بون دەفروشت، -كۆمەلێك لە كۆپانی هاوێلان لەگەلى بون و بەرگریان لێى
 دەکرد، وەكو كۆپەكانى (عەلى) و كۆپى (طەلحە) و كۆپى (زوبەیر) و كۆپى
 (عومەر) و كۆپى (حەكەم) ﷺ، دەیانویست بیانویەکیان دەستكەوى
 بیکەنە پاساوى هێرش کردنە سەر مالى (عوسمان) ﷺ، بەلام دەستیان
 نەدەگەوت.

سەبەئییەکان شەپ
 بە مندالانى
 ماوەلان دەفروشن

عبدالله ی كۆپى
 سلام بە قەسەبەكى
 نۆد جوان
 نامۆزگارى
 سەبەئییەکان
 دەكات

گە مارۆكەیان بو مالى (عوسمان) ﷺ زیادى كرد، زیادەرەویان كرد لە
 نەهیشتنى هیئانى خواردن و ئاو بو ئەوانەى لەناو مالهەكەدا گەمارۆدرابون،
 كەمێك ئاویان پێ دەگەیشت، ئەووش بەنەینى و شاراویى لەمالى (ئەیین
 حەزمى) دراوسێیانەوه.

چەند رۆژێك پێش كوشتنى (عوسمان) ﷺ لەلایەن
 لەپێ دەرچووەكانەوه، هاوێلى پایەبەرز (عبدالله ی كۆپى سەلام) ﷺ -كە
 پێش موسلمان بونی یەك لە زانایانى ئایینی جولەكە بوو- بەویدا تێپەرى
 و لەبەر دەرگای مالى (عوسمان) دا وەستا و دەستی كرد بە قەسەکردن
 لەگەڵ لەپێ دەرچووە گەمارۆدەرەکان و پێیانی وت:

خەلکینە! پێشەوا و خەلیفەكەتان مەکوژن، بە كوشتنى ئەو شمشیری
 خوا لەسەر خۆتان هەلمەکیشن، بەخوا ئەگەر شمشیری خوا لەسەر خۆتان
 هەلکێشن، دواى ئەوه ناکرێ بە کێلاند!

هاوار بۆتان! ئەمڕۆ دەسەلاتتان بە قامچی و دارە، ئەگەر ئەو بکوژن،
 ئەوه دەسەلاتتان تەنها بە شمشیر پەفتار دەكات!

هاوار بۆتان! لە راستیدا ئەمڕۆ مەدینە بە فریشتەى خوا دەورەدراوه و
 نیشكى لەسەر دەگرن، سویند بەخوا ئەگەر بیکوژن، ئەو فریشتانەش واز

لە مەدینە دێنن!

سەبەئییەکان لە قسەکانی (عبداللەهی کوپی سەلام) توپەبۆن و دەستیان کرد بە جنیوپیئدانی و پێیان وت: ئەی کوپی جولەگە، تۆ چیت داوێ لەمە، چی لەم کارە دەزانی؟^۱

ئەم قسەیە (عبداللەهی کوپی سەلام) لە تروپکی جوانی و بەنرخیدایە، وەک قسەگە (حەنظەلەهی کوپی رەبیعی) نووسەر، کە لەپێشموهە هیئامان، ئەوێ لەو کاتە (عوسمان) یان رزاند ﷺ، ئەوێ (ئێین سەلام) ئاگاداری پێدان هاتەدی!

لەپێ دەرچووه سەبەئییەکان زانیان نزیکه سوپا ئیسلامیەکانی ولاتانی تر بگەنە مەدینە، هەر بۆیە لە خۆیان ترسان چارەسەری گرتەکشیان تەنھا لە کوشتنی (عوسمان) دا بینیوه.

بۆچی بیریاری
پەلەکردن لە
کوشتنی
عوسمانیان دا؟

وتیان: تەنھا کوشتنی ئەم پیاوێ لەوێ تێی کەوتوین رزگارمان دەکا، ئەگەر کوشتمان خەلکی ئاگایان لێمان نامیئنی و بە کوشتنی ئەوێ سەرقال دەبن!

بەم شێوێ شەیتانە سەبەئییەکان لە رۆژانی دوایی گەمارۆکەدا بیریاری کوشتنی (عوسمان) یان دا ﷺ.

موغیرەهی کوپی
ئەخنەس،
بەکەم حاجیە
بەرگری لە عوسمان
بکات

(موغیرەهی کوپی ئەخنەسی کوپی شوهریق) کە بە پەلە لە جێبەجێکردنی حەج گەرابوێهە، چوێ ژوورەوێ بۆ مائی عوسمان و چوێ پال ئەو کوپانەهی هاوێلان کە بەرگریان لە عوسمان دەکرد.

(موغیرەهی کوپی ئەخنەس) لە ناوێهە لەبەر دەرگای مائەکەهی (عوسمان) دا وەستا و پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! بیانومان چیە لای خوا ئەگەر تۆ بەجێ بهێلین! پێوستە لەدژیان بجەنگین تا دەمرین.^۲

(عوسمان) ﷺ لە رۆژانی دوایی گەمارۆکەدا دەستی کردبوو بە نوێژی و خۆبندنی قورئان، ئەوێندەهی خوا حەزی کرد نوێژی دەکرد، ئەگەر ماندوو

۱ - تاریخ الطبري ۴ : ۳۹۱.

۲ - تاریخ الطبري ۴ : ۳۳۸.

بوایه داندنیشت و دهستی دهکرد به قورئان خویندن، بهم شیوهیه له نیوان نویژ و قورئان خویندندا بوو.

سه‌به‌نیه‌کان ناگر
له مالی عوسمان
به‌رده‌دن

سه‌به‌نیه‌کان بریاریان دا یه‌که‌م هی‌رش بکه‌نه سه‌ر خانوه‌که، ناگریان مینا، ناگریان له ده‌رگا و سه‌قفه‌که‌ی به‌ردا، پایاوه‌کانی ژوره‌وه ده‌ستیان کرد به کوژاندنه‌وه‌ی ناگره‌که، (عوسمان) ﷺ هر خه‌ریکی نویژگردنی خوی بوو.

یه‌که‌م جه‌نگ
له‌به‌ر ده‌رگای مالی
عوسمان

ده‌رگا و سه‌قفه‌که سوتان و داره‌کان که‌وتنه سه‌ر زه‌وی. کو‌مه‌لیک پیایوی به‌رگریکه‌ر له‌ناوه‌وه بو‌یان راپه‌رین و له‌گه‌لیان که‌وتنه جه‌نگه‌وه، له‌وانه: (موغیره‌ی کوپری نه‌خنه‌س) و (حه‌سه‌نی کوپری عه‌لی) و (موحه‌مه‌دی کوپری طه‌لحه) و (سه‌عه‌یدی کوپری عاص) و (مه‌روانی کوپری حه‌که‌م) و (عه‌ده‌الله‌ی کوپری زوبه‌یر) و (زیادی کوپری نوعه‌یمی فه‌هری) و (نیاری کوپری عه‌ده‌الله‌ی نه‌سه‌می) و (ئه‌به‌وه‌ره‌یره) ﷺ. (ئه‌به‌وه‌ره‌یره) ﷺ له‌کاتی جه‌نگان له‌گه‌ل له‌په‌ر ده‌رچه‌وه‌کاندا ده‌یوت: من سه‌رمه‌شق و پی‌شپه‌ره‌وتانم له جه‌نگ کردن له دژاندا، نه‌مه روژیکه لی‌دان تییدا خۆشه و، جه‌نگ تییدا هه‌لاه.

له‌گه‌ل له‌په‌ر ده‌رچه‌وه‌کان ده‌جه‌نگا و پی‌ی ده‌وتن: ﴿وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَىٰ التَّجَاةِ وَتَدْعُونِي إِلَىٰ السَّارِ ۚ لَيْسَ هَؤُلَاءِ مِنِّي ۚ هَؤُلَاءِ مِن بَنِي رِزْكَارِی و سه‌رفرازی بانگه‌یشتان ده‌که‌م، ئیوه‌ش بو ناگر بانگم ده‌که‌ن﴾.

عوسمان
نویژی ده‌کرد و
قورئانه‌ده‌خویند.

هه‌موو نه‌مانه روویدا (عوسمان) ﷺ نویژی ده‌کرد و سه‌ره‌تی (طه‌ی) له نویژه‌که‌یدا ده‌خویند، نه‌وه‌ی روویدا نه‌یشه‌له‌ژان و قورئانه‌که‌ی پی تیک نه‌دا و نویژه‌که‌ی نه‌په‌ری، کاتیک سه‌ره‌تی (طه‌ی) ته‌واوکرد رکوعی برد و نویژی ته‌واو کرد، پاشان دانیشت له قورئانه‌که سه‌ره‌تی (آل عمران‌ی) ده‌خویند.^۱

له‌وه‌شه‌هید
له‌به‌ر ده‌رگای
عوسمان

یه‌که‌م شه‌هیدیکی به‌رده‌رگای مالی عوسمان، (موغیره‌ی کوپری نه‌خنه‌س) بوو، که پیایویکی (له‌یثی) له (به‌نی له‌یث) کوشتی، کاتیک

كوشتى پەشيمان بويهو وتى: إنا لله وانا اليه راجعون..

(عبدالرحمنى كوپى عەديس) كە يەكئەك بوو لە سەر كرده كانى
 لەرئى دەرچوو هەكان، بە كەابراى (لەيشى) وت: ها چيته؟
 وتى: لە خەوندا پيئم وترا: مژدەى ناگر بده بە بكوژى (موغيرەى كوپى
 ئەخەنس) كە چى من تووشى كوشتنە كەى بووم!!

عوسمان لەرمان بە
 بەرگريكەرهكان
 دەدات كە
 بگريتهوه بۆ
 ماله كانيان

پياوئىكى (كەنانى)ش (نيارى كوپى عبداللەى ئەسلەمى) كوشت،
 (ئەسلەمى)ش بوويه دووم شەهيدى بەردەرگاي مالى (عوسمان)، كاتئەك
 (عوسمان) ﷺ لاشەى هەردوو شەهيدە كەى لە بەردەم دەرگاي ماله كەيدا
 بيئى، ئازار و خەفتى خوارد، سوئندى خوارد دەبئ ئەو پياوانەى بەرگري
 لى دەكەن لە جەنگ بوەستن و شمشيرە كانيان بكەن بە كيلانا! فەرمانى
 پيكردن لە خانووكە دەرچن، هەموويان ماله كەيان جيھيشت و گەرانەوه
 ماله كانيان.

بەم شيوهيه و بە فەرمانى (عوسمان) ﷺ پيكدادانى يەكەمى نيوان
 موسلمانە چاكە خواز و لەرئى دەرچوو سەبەئيهكان كوتايى پئى هات!!
 دواھەمىن كەسيك كە ماله كەى بە جئەئىلا (عبداللەى كوپى زوبەير)
 بوو ﷺ، ئەو بوو (عوسمان) ﷺ راسپار دەكەى خۆى پيا نارد، تا تەسليمى
 (زوبەيرى كوپى عوام) ي باوكى بكات، ﷺ.
 (عوسمان) ﷺ تەنھا خۆى لە مائدا مايەوه، لە گەئ هەندئ لە خيزان و
 خزمەتكارە كانى، سن هەزار لەرئى دەرچوو سەبەئيش گەمارۆى ماله كەيان
 داوه!!

داوئذى
 ژيانى عوسمان:
 مەينى ٣٥/١٢/١٨

لە داوييدا رۆژ هەينى (١٨)ى (ذي الحجة)ى سالى (٣٥)ى كۆچى هات،
 بەمەش چل رۆژى تەواو بەسەر گەمارۆى (عوسمان) دا تئيفر پيوو.
 هەر لەو رۆژەشدا (عوسمان) يان كوشت ﷺ، رۆژى هەينى (عوسمان)
 بەرۆژوو بوو، دئنيا بوو لەوهى ئەجەلى نزىك بوەتەوه، ئەو خەلكە دەيكوژن،
 دەستى كرد بە خوئندنى قورئان، تا بە بەرۆژويى و قورئان خوئندنەوه بە

دیداری خوای خۆی شاد بێت!

سەبەئیهکان هاتنە ژوورەو و دەستیان کرد بە تێکدانی ناوماڵەکە.
 یەکیەک لە سەبەئیهکان روو (عوسمان رضی اللہ عنہ) هات بۆ ئەوێ بیکوژی و
 پێی وت: خۆت لە خەلافەت لەکار خە، پاشان لێت دەگەرێن و وازت ئی
 دینن!
 عوسمان لەگەڵ
 راسپێردلوی بەکەم
 بەکوشتنی گھتوگر
 دەکات و قەناعەتی
 پێ دەکات

(عوسمان رضی اللہ عنہ) پێی وت: ئەی بێ بە لا بی! بەخوا ئە لە ئیسلام و ئە لە
 ئەفامیشدا هیچ ئافرەتێکم رووت نەکردووەتو، ئە گۆرانیم وتو، ئە ئاواتم
 خواستو، سویند بەخوا لەو ئەتە دەستی راستم خستووەتو ئیو دەستی
 پێغەمبەری خواو صلی اللہ علیہ و آله و سلم و بەیعیەتم پێداو، لەسەر عورەتم دانناو.
 کراسیک داناکەم خوا کردبیتتیه بەرم، من هەر لەم جیگایەدا دەبم، تا
 خوا بەختیاران ریزدار دەکا و خراپەکاران سوک و ریسوا دەکا!
 پیاو کە دەستی لە عوسمان رضی اللہ عنہ هەلگرت و چوو دەروە بۆ لای
 لەرێ دەرچوو، پێیان وت: ها چیت کرد؟ بۆچی نەتکوشت؟
 پێی وت: بەخوا کەوتینە گەرفتی کەو، چارەسەری نیە، بەخوا تەنھا بە
 کوشتنی لە دەست خەلک رزگارمان دەبێ، سویند بەخوا بۆمان حەلال نیە
 بیکوژین! نازانم چی بکەین!

عوسمان قەناعەت
 بە راسپێردلوی
 نەوێش دەکات
 کە دەست
 لە کوشتنی
 هەلگرت

سەبەئیهکان پیاویکی تریان نارد تا بیکوژی.
 (عوسمان رضی اللہ عنہ) پێی وت: تۆ لە کامە هۆزی؟
 وتی: (لە یثی) م.
 (عوسمان رضی اللہ عنہ) پێی وت: دەرچۆ، تۆ ئەو کەسە نیت کە من دەکوژی!
 پێی وت: چۆن؟!
 وتی: تۆ ئەو نەبویت پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ و آله و سلم لە رۆژی فلان و فلاندا بۆت
 پاراپەو، کە تۆ لەگەڵ چەند هاوێلیکتدا بوی؟
 وتی: بە ئی.

(عوسمان رضی اللہ عنہ) وتی: بپۆ براکەم، پارانەو کە ی پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ و آله و سلم
 بەفیرۆ مەدە!!

پیاوه‌که بیرى كه‌وته‌وه و په‌شیمان بویه‌وه له‌وه‌ی كردی و له‌ ماله‌كه

چوو ده‌روه‌وه له‌ سه‌به‌ئیه‌كان دور كه‌وته‌وه.

پیاویكى قوره‌یشیان خسته ژوره‌وه تا بیکوژئ!

پیی وت: (عوسمان) من ده‌تكوژم.

(عوسمان) ښه‌وتی: نه‌خیر، فلان! تو نامكوژئ!

وتی: بوجی؟

(عوسمان) ښه‌وتی: له‌ روژئ فلان و فلاندا پیغه‌مبهری خوا ښه‌وتی داواى

لیخوشبونى بۆكردی، بویه‌ خوین به‌ناهق نارپیژئ!

پیاوه‌که بیرى كه‌وته‌وه و په‌شیمان بویه‌وه له‌وه‌ی كردی و، داواى

لیخوشبونى له‌خوا كرد و ماله‌كه‌ی به‌جئ هیلا و له‌وانیش جیا بویه‌وه!

دواكه‌سینك كه‌ چوو سه‌رى، (موحه‌مه‌دی كوپى ئه‌بویه‌كر) بوو، ریشی

گرت و رایكیشا.

(عوسمان) ښه‌وتی: ریشم به‌رده، ره‌فتاریكت ئه‌نجام دا و

پینگه‌یه‌كت به‌رامبهرم گرت، ئه‌بویه‌كری باوكت ښه‌وتی وای نه‌ده‌كرد،

كوپى برام، هاوار بو تو، له‌سه‌ر خوا تو به‌بویت؟ چیم لئى‌كردووی؟

تاوانیكت ئه‌نجام دا و حوكمی خوام به‌سه‌رتا جیبه‌جئ كرد!

(موحه‌مه‌دی كوپى ئه‌بویه‌كر) په‌شیمان بویه‌وه له‌لای (عوسمان) ښه‌وتی

هستا و به‌ په‌شیمانی له‌ ماله‌كه‌ی چوو ده‌روه.

سه‌ركرده له‌پئ‌ده‌رچوه‌كان سه‌ریان سوڤما له‌ پاشگه‌زبونه‌وه‌ی ئه‌وه

خه‌لكه له‌ كوشتنى (عوسمان) ښه‌وتی، ئه‌وه‌تانئ چواركه‌سیان راسپارد بو

كوشتنى، (عوسمان) ښه‌وتی له‌گه‌لیان ده‌دوئ و قه‌ناعه‌تیاں پی ده‌كا،

پاشگه‌زده‌بن و وازی لئ‌دینن و به‌ په‌شیمانیه‌وه واز له‌مانیش دینن!

ئا له‌م كاته‌دا سئ له‌ سه‌ركرده سه‌به‌ئیه‌كان و شه‌یتانه‌كانیاں برپاریان

دا هه‌موو پیکه‌وه بچنه سه‌رى و پیکه‌وه بیکوژن.

قه‌ناعه‌ت به
راسپێردراوی
سپه‌یه‌میش ده‌كا

قه‌ناعه‌ت به
راسپێردراوی
چواره‌میش
ده‌هینئ كه
موحه‌مه‌دی كوپى
ئه‌بویه‌كر بوو

چونه‌ ئه‌ده‌وه‌ی
سئ له‌ سه‌ركرده
سه‌به‌ئیه‌كان بو
كوشتنى

۱ - تهماشای گفتوگۆی (عوسمان) له‌گه‌ل ئه‌وه‌ چواركه‌سه‌دا بکه له (تاریخ الطبری ۴:

کاتیش دواى عەصرى رۆژى هەینی بوو، (عوسمان) ﷺ بەرپۆژوو و دانیشتوو و قورئانەکی لەپێشدا یەو لێی دەخوینێ.

هەریەکە لە (غافقی کۆپی حەربى عەکی) ی ئەمیری لەپێ دەرچووەکان و (سودانی کۆپی حەمرانی سوکونی) و (قەتیرەى کۆپی فولانی سوکونی) هاتنە ژوورەو بۆ سەری.

غافقی لە عوسمان

دەدا و شەق لە قورئانەکە هەلەدا

(غافقی) بە ئاسنیک کە پێی بوو کێشای بەسەری (عوسمان) دا و شەقی کێشی لە قورئانەکە بەردەستی دا!! قورئانەکە سوپێکی خوارد و لەبەردەمی (عوسمان) دا جینگێر بوو. بەهۆی لێدانەکەى (غافقی کۆپی حەرب) خوێن بە دەموچاوی (عوسمان) دا هاتە خوار ﷺ، چەند دڵۆپێک کەوتە سەر فرمودەى خوا ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ: خوات بەسە، چونکە ئەو خۆیە بیسەر و زانایە.﴾ البقرة/۱۳۷.

سودانی کۆپی حەمران پەنجەکانی دەستی خێزانەکەى عوسمان دەقرتێن و پاشان عوسمانیش دەکوژێ

(سودانی کۆپی حەمرانی سوکونی) هات و بە شمشیرەکەى بەریوە (عوسمان) ﷺ، خێزانەکەى کە (ناڵەى کچی فەرافیسە) بوو، بەرگری لێکرد و دەستی دایە بەر شمشیرەکەى، سودان بە شمشیرەکەى لێیدا و پەنجەکانی قرتاند، جا رۆشت و خوێن لە پەنجە براوەکانی دەچۆرا. (سودان) بەچا و تەشەرى لێدەدا و سەیری پشتەوێ دەکرد و دەبیوت: پاشکۆیەکی گەورەى هەیه!!

(سودانی کۆپی حەمران) چەند جارێک بە شمشیرەکەى دای لە (عوسمان) ﷺ و کوشتی.

نەجیح، سودان دەکوژێ

یەکیک لە غولامەکانی (عوسمان) ﷺ کە بە (نەجیح) ناو دەبرا، کاتیک ئەمەى بینی، کوشتنی (عوسمان) ی زۆر لا ناخۆش بوو، بە شمشیرەکەى هێرشى کردە سەر (سودانی کۆپی حەمران) و کوشتی!! کاتیک (قەتیرەى کۆپی فولانی سوکونی) بینی (نەجیح) (سودان) ی کوشت، هێرشى کردە سەر (نەجیح) و کوشتی.

غولامێکی تری (عوسمان) ﷺ کە ناوی (صەبیح) بوو، هێرشى کردە سەر (قەتیرەى کۆپی فولان) و کوشتی.

<p>لە ماله كەدا چوار كوژراو ھەبون“ دوو شەھىد و دوو تاوانبار.</p>	<p>چار كوژراو</p>
<p>دوو شەھىدەكە (عوسمان) و (نەجىح)ى غولامى بوو.</p>	<p>لە ماله كەدا:</p>
<p>بەلام دوو سەبەئىيە تاوانبارەكە (سودان) و (قەتىرە) بون.</p>	<p>دوو شەھىد و دوو</p>
<p>كاتىك كوشتنى (عوسمان) ﷺ كۆتايى پىھات، -كە لە پىش خۆرناو ابونى</p>	<p>تاوانبار</p>
<p>رۆژى ھەينى بوو، -فیتنەگەرنكى سەبەئىيەكان ھاواری كرد و وتى: خوینى</p>	
<p>ئەم پىاوەمان بۆ ھەلال نەبوو، تا ماله كەيمان لەسەر ھەرام بىت! ناگادار بن</p>	
<p>مالەكەشى ھەلالە بۆمان، ئەوھى لە ماله كەيدايە تالانى بەكن!</p>	
<p>ھەرچى و پەرچىيە سەبەئىيەكان دەستيان كرد بە خراپەكارى و</p>	
<p>تەكدانى، تەنەت ئەوھى بە ئافرەتیشەوھ بوو تالانىان كرد!</p>	
<p>يەك لە سەبەئىيەكان كە بە (كەلتومى تەجىبى) ناو دەبرا، ھىرشى كرده</p>	<p>دوو كوژراو لەسەر</p>
<p>سەر (نائىلە)ى خىزانى (عوسمان) ﷺ و عەبايەكى لەسەر بوو بە تالان بردى</p>	<p>مالەكە: شەھىدك</p>
<p>و پاشان تەماشايەكى پاشەوھى كرد و پىيى وت: مالى داىكت ويران بى،</p>	<p>و تاوانبارك</p>
<p>پاشكۆيەكى چەند تەواوت ھەيە!</p>	
<p>(صەبىح)ى غولامى (عوسمان) دىتى و گوئى لىبوو ئەو قسە</p>	
<p>ناشرىنانەي بە (نائىلە) دەوت، شمشىرەكەى اىبەرزكردەوھو كوشتى، يەك</p>	
<p>لە سەبەئىيەكانىش ھىرشى كرده سەر غولامەكە و كوشتى.</p>	
<p>بەم شىوھە مالى (عوسمان) ﷺ لەسەر شەش كوژراو داخرا، سىيان</p>	<p>سەرەنجام شەش</p>
<p>شەھىد بون كە (عوسمان) و ھەردوو غولامەكەى (نەجىح) و (صەبىح) بون.</p>	<p>كوژراو بوو:</p>
<p>سى تاوانبارەكەش: (سودان و قەتىرە و كەلتومى تەجىبى) بون.</p>	<p>سى بە سى</p>
<p>پىشتىرش سى كەس بۆ بەرگرى كردن لە (عوسمان) ﷺ شەھىد بون، كە</p>	
<p>ئەوانىش: (موغرىھى كوپى ئەخنەس) و (زىيادى كوپى نواعىمى فەھرى) و</p>	
<p>نىارى كوپى عبداللەھى ئەسلەمى) بوو.</p>	
<p>پاش ئەوھى ھەرچى پەرچىيە سەبەئىيەكان مالى (عوسمان) يان تالان</p>	<p>سەبەئىيەكان</p>
<p>كرد، بانگيان كرد و تىيان: بگەن بە (بەيتولمال)، نەھىلن كەس پىشتان</p>	<p>بەيتولمال تالان</p>
<p>كەوئى، ئەوھى تىيدايە بىبەن!</p>	<p>دەكن</p>
<p>ئىشكگرانى (بەيتولمال) گوئىبىستى دەنگ و ھەرايان بون، تەنھا دوو</p>	

تورەکه خواردنیشی قیدابوو، وتیان: خۆتان رزگارکەن، چونکە ئەم خەلکە

دنیاخۆرن!

تەمەنی عوسمان

و ماوەی

خەلیفایەتی و کاتی

شەهیدبوونی

سەبەئیهکان پەلاماری (بەیتولمال)یان دا و ئەوەی تێیدا بوو تالانیان کرد!

شەهیدبوونی (عوسمان) ﷺ لەپێش خۆرناوابوونی روژی هەینی (۱۸)ی

مانگی (ذی الحجە)ی سالی (۳۵) بوو.

ئەمەش دواي ئەوەی لەرێ دەرچوو سەبەئیهکانی میصر و کوفە و

بەصرە چل پوژگەمارۆیان دا، لە (۸)ی مانگی (ذی القعدة) تا (۱۸)ی

مانگی (ذی الحجە).

خەلافەتەکشێ دوانزە سال دوانزە روژی کەم بوو، چونکە بەیعتی

خەلافەتی لە سەرەتای مانگی (موحەرەم)ی سالی (۲۴)دا بوو.

تەمەنیشی لە کاتی شەهیدبوونیدا لە دەرووبەری (۸۳) سالییدا بوو.^۲

دواي کوشتنی

عوسمان، هەرچیو

پەرچیهکانی

شوێنکەوتی

سەبەئیهکان

کارەکیان بەسەردا

دەشکێتتەرە

لەرێ دەرچوو سەبەئیهکان مەبەستەکانی خۆیان هینایە دی، ئەمیری

بروادارانیا کوشت، زۆرێک لە شوێنکەوتەکانیا لە هەرچی و پەرچی و

ناژاوەچیەکان دواي کوشتنی (عوسمان) ﷺ هەلۆهستیان کرد و بیران

کردهوه، چونکە وایان گومان نەدەبرد کە سەرەنجام دەستیان دەچیته

کوشتنی.

شەیتانە سەبەئیهکانیا بن ئاگایان کردبوون و بۆ ناژاوەگیێی لەسەر

(عوسمان) ﷺ بەکاریان هینان، بەلام بۆ ئەوەی بیکوژن ئەو شتێک بوو بە

ناشایستەو کاریکی زۆر ناشیرینیا دەزانی.

کارەکه کەوتە دەست ئەو ناژاوەگیێرانە و، ئەوەیان بەسەرەت کە بەسەر

(بەنی ئیسرائیل)دا هات، کاتیێک کە گوێزەکیان پەرست، هەندیکیان

پەشیمان بونەرە، هەرەک خواي گەرە فرمویەتی:

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خُلَيْفِهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا

يَكْلُمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ (۱۴۸) وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۳۹۱-۳۹۲.

۲ - تەماشای (البداية والنهاية)ی (ابن کثیر) ۷: ۱۹۰ بکە.

أَنَّهُمْ قَدْ سَلُّوا قَالُوا لَيْنَ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٨﴾
 لہ پاش موسا، ہوزہ کی شو پیکری گویرہ کیان . لہ خشل و زینہ
 خویمان . دروست کرد کہ ہر دہیبو پاندا نمدی نیاندی شو گویرہ کہ
 قسہیان لہ گہل ناکا و ریگایان پی نیشان دانا؟ بہلئ کہوتنہ . پیرستنی و
 ستمکاربون، کاتئ تہواو پیرئیوانی دایگرتن و دیتیان سہریان لی شیواوہ،
 گوتیان: نہ گہر پەرورہ دگارمان بہر بہ زہمی خویمان نہ خا و لہ گوناہانمان
 نمہوری، نئمہ لہ زیانبارانین. ﴿الأعراف/۱۴۸-۱۴۹﴾ .

پیاوچا کانی خہلکی مدینہ خہمباری کوشتنی خالیفہ کیان بون،
 چونکہ بہ ہوی کہمی ژمارہ یان لہ بہرام بہر سہبہ نیہکان نہ یانتوانی
 سہریخن و پشتگیری بکن، لہ بہر شوہی (عوسمان) ﷺ فرمانی
 پیکردبون دہست بکیشنہ شوہو جہنگ نہ کن، دہستیان کرد بہ وتنی (إِنَّا لِلَّهِ
 وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) و گریان، بہ لام چی بکن؟ لہ کاتئ کدا سوپای شو
 لہ پی دہرچووہ سہبہ نیانہ مدینہ ی داگیر کردہو خراپہ کاری تیدا دہکا و
 ریگری خہلکہ کی دہکا لہ ہموو شتی؟

فرمانزہوای مدینہ نمہری لہ پی دہرچووہ کانی میصر (خافقی کوپی
 حہری عہکی) بوو.

نہمیری بہ نیعلی
 مدینہ خالیقی
 کوپی حہری
 عہکی بوو

شہیتانہ نہ خشہ کیشہ کہ (عبداللہ ی کوپی و ہہبی سہبہ) یشیان لہ گہل
 بوو، شاد و دلخوش بوو بہ ہوی گہیشتنی بہ ہیواو ثاوات و نامانجہ
 جولہ کہ بیہ شہیتانہ کانی!

گہورہ ہاوہ لان ہریہ کیان لہ سہر کوشتنی (عوسمان) ﷺ قسہ ی
 خویمان کرد.

کاتئک (زوبہیری کوپی عوام) ﷺ بہوہی زانی وتی: رحمتی خوا لہ
 (عوسمان)، إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ.

زوبہیر و طلحہ و
 علی جنیبو بہ
 بکوٹائی عوسمان
 دہدہن

پنیان وت: شووانہ ی کوشتیان پہ شیمان بونہ تہوہ!

وتی: تہدیریان کرد، تہدیریان کرد، بہ لام بہوشیویہ یان لیہات کہ خوا
 فرموویہ تی: ﴿وَجِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ: شووانہ دوور دہخرینہ شوہ لہوہی

وا ئارەزووی دەکەن. ﴿سبأ/ ۵۴.

کاتێ (طلحه رضی اللہ عنہ) بەوەی زانی وتی: رحمتی خوا لە (عوسمان)، ئنا لله
وانا إليه راجعون.

وتیان: پەشیمان بونەتەوه.

وتی: دەک لەناوچنا جا ئەم فەرمودەیی خوای خویند:

﴿مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ (۴۹) ﴿فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ تَرْصِيبَهُ
وَلَا إِلَىٰ آلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾. ئەوانە هەر چاوه‌نوێری یەك نەعرەتەن كە لە كاتێكد
خەریکی هەرا و كێشەیی ناوخوايانن، دەیانگری، ناتوانن وەسیەتیش بكن،
رێشيان نابێ بچنەوه ناو كەس و كاریان. ﴿یس/ ۴۰-۵۰.

کاتێكیش عەلی رضی اللہ عنہ بەوەی زانی وتی: رحمتی خوا لە (عوسمان)، ئنا
الله وانا إليه راجعون.

وتیان: پەشیمان بونەتەوه.

ئەویش ئەم نایەتەیی خویند:

﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي
أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (۱۶) ﴿فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾:
وەكو شەیتان، كاتێ بە بنیادەمی گوت: خوا مەناسە، وەختێ لە خودا
تەکیەوه، گوتی: لێم نزیك مەبەوه، من لەو خودایە دەترسم كە
پەروەردگاری گشت دنیایە.. سەرەنجامی هەردووکیان هەر ئەویە كە
تاھەتایە لە ناگەردا دەمێننەوه ﴿الحشر/ ۱۶-۱۷.

سەعدی كۆپی ئەبو

وەقاص نوەعا لە

بگوزانی عوسمان

دەكات

کاتێكیش (سەعدی كۆپی ئەبو وەقاص) رضی اللہ عنہ بەوەی زانی وتی:
پەحمەتی خوا لە عوسمان. پاشان ئەم نایەتەیی خویندەوه:

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ (۱۰۳) ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَخِصِّمُونَ أَنَّهُمْ يُخْسِنُونَ صُنْعًا﴾ (۱۰۴) ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ
فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ: لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ شَيْءٌ وَلَا يَخَافُ سَخَطَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَلَا يَشْعُرُونَ
بِأَنَّهُمْ فِي ضَلٰلٍ بَٰرِعَةٍ﴾ (۱۰۵) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شُرَكَاءُ لَهُمْ سَخِرَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ
أَعْمَالٌ فَلَا يَنْفَعُهُمْ شُرَكَاءُ لَهُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّهُمْ﴾ (۱۰۶) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ
شُرَكَاءُ لَهُمْ سَخِرَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ أَعْمَالٌ فَلَا يَنْفَعُهُمْ شُرَكَاءُ لَهُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّهُمْ﴾ (۱۰۷)
كردەوه كانی خوایان زۆرتر زیانیان پێدهگا؟ ئەو كەسانەیی تەقالیان
لەژیانی سەر دنیایەدا بەفەرۆ چوووه لاشیان وایە كاریکی چاکیان

کردووو.. ئەوانه که سهگه لیکن که له نیشانان و دیداری پهروهردگاریان
 حاشایان کرد، نیت هرکاریکی کردیان پوچه له. ﴿الکھف/ ۱۰۳-۱۰۶.
 پاشان وتی: خوایه گیان، په شیمان و سوک و ریسوایان کهی، پاشان
 بیانگره.

خوای گه ورهش پارانه وه کهی (سهعد) ی قبول کرد-سهعد دوعای قبول
 دهبوو-، ئەوه بوو هه موو ئەوانه ی به شداری کوشتنی (عوسمان) یان کرد،
 خودا گرتنی و به کوشت چون، وهك (عبدالله ی کوپی سه بهه) و (غافقی) و
 (ئه شتەر) و (حه کیمی کوپی جه به له) و (که نانه ی ته جیبی).^۱

هیچ کهس لهوانه ی به شداری کوشتنی (عوسمان ﷺ) یان کرد به مردنی
 ئاسایی نه مردن، به لکو کوژران!!

هه موویان به
 کوشتن مردن

(موسته نیری کوپی یه زید) له براکه یه وه (قهیسی کوپی یه زید)
 دهگپرتنه وه که وتویه تی: به خوا نه مزانیوه و نه مبیستوه که سینک غه زوی
 (عوسمان) ی کردبئ یا سواریوبئ بو ئه و مه بهسته و له کوژران رزگاری
 بووبیت.

پاشان (قهیسی کوپی یه زید) باسی کوپونه وه ی خه لکیک دهکا له
 له پئ ده رچوووه کانی کوفه که له سه ر عوسمان ﷺ ده رچوون که تیایدا
 (ئه شتەری نه خه عی) و (کومه یلی کوپی زیاد) و (عومهیری کوپی ضابئ)
 هه بوو.

کهوا چۆن هه موویان کوژران جگه له (عومەر) و (کومه یل).
 پاش زیاتر له چل سال له کوشتنی (عوسمان ﷺ)، ئەماره تی
 (حه حاجی کوپی یوسفی ئەقفی) له عیراق به ریا بوو.
 (حه حاج) پاشی ئه و هه موو ساله، به هژی ده رچوونیان له سه ر
 (عوسمان ﷺ) هه ستا به کوشتنیان.^۲

حه حاج دوا
 دوکه سیان
 ده کوژیت

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۳۹۲، والبدایة والنهاية ۷: ۱۸۹.

۲ - تماشای به سه رهاتی کوشتنیان له لایهن حه حاجه وه له (تاریخ الطبری ۴: ۴۰۳-۴۰۴)
 بکه.

وتەمان (عوسمان ﷺ) کەمێک لەپێش خۆر ئاوابونی رۆژی هەینی (۱۸)ی مانگی (ذی الحجە) دا کوژرا.

کاتێک تارێک داها، (ناڵەیی کچی فەرافیسە)ی خێزانی (عوسمان ﷺ) هات بۆ لای (عبدالرحمنی کوپری عودەیسسی بەلەوی) کە یەکێک بوو لە سەرکردەکانی لەڕێدەرچوووەکان بوو، داوای لێکرد لاشەیی شەش کوژراوەکە لە مالهەکی دەرگا، ئەویش جێئۆی پێدا و قەدەغەیی کردا

دەرەتێانی لاشەیی
عوسمان لە تاریکی
شەودا

لە نیووەشەودا (مەروانی کوپری حەکەم) هات بۆ مائی (عوسمان ﷺ) و وتی: ئەگەر تا بەیانی لەعوسمان گەرێن، ئەوا ئەو خەلکە لاشەکەیی دەشیۆینن.

کۆمەلەی هاوڕەل کۆۆه بون، کە تیاياندا (عەل) و (طەلحە) و (کەعبی کوپری مالیک) و (زەیدی کوپری ئابیت) و (حەکیمی کوپری حەزام) و

نوێژ لەسەر کردنی
و سپاردنی لە
گۆرستانی بەقیعدا

(جوبەیری کوپری موطعیم) و (زوبەیری کوپری عەوام) هەبوو ﷺ. لاشەکەیی (عوسمان)یان دەرکرد، شۆردیان و کفنیان کرد، پاشان (مەروانی کوپری حەکەم) نوێژی لەسەر جەنازەکەیی کرد، پاشان گۆرەکەیان لە (حەوشی کەوکەب) دا بۆ هەلکەند، کە بیستانێک بوو پێیان دەوت (بیستانی کەوکەب)، لە تەنیششت (بەقیعی غەرقد) هۆه بوو، عوسمان ﷺ کڕیبوی و کڕدبوی بە گۆرستان و کڕدبویە زیادەیک بۆ (بەقیع)، یەکەم کەسیش کە تیايدا سپاردە کرا خۆی بوو ﷺ.

لە بەیانیشتدا لاشەیی غولامەکانی (عوسمان) “(نەجیح) و (صەبیح)یان هەلگرت و نوێژیان لەسەرکردن، پاشان لە (حەوشی کەوکەب) دا لە تەنیششت گۆرەکەیی (عوسمان) هۆه ئەسپەردەیان کردن.

بەلەم سێ کوژراوە سەبەئیکە “(سودان) و (قەتیرە) و (کەلتوم)، بەپێی رایان کێشان و فرییان دایە بیستانەکانی مەدینەو هۆ سەگ خواردنی!!

دوای کوژران و سپاردەکردنی (عوسمان)، (مەروانی کوپری حەکەم) لەگەڵ هەندێک لە بەنی ئومەییە لە مەدینە دەرچون بۆ مەککە، لە ترسی

چنگی لەپڕی دەرچوووە سەبەئەکان، لە رۆگەدا گەیشتن بە دایکی بڕواداران (عائشە) ﷺ، کە لە مەككەووە بۆ مەدینە دەگەڕایەووە، پاش جێبەجێکردنی مەناسیکی حەج، هەوآلی كوژرانی (عوسمان) ی پێ راگیانداﷺ، ئەویش رەحمەتی بۆ نارد و دوای لە بكوژانی كرد و ئەفرینی ئی كردن، پاشان گەڕایەووە بۆ مەككە.

دەرچوونی مەندێك
لە

هەندئێ لە بەنی ئومەییە لە مەدینە دەرچوون و بەرەو شام چوون، لە (وادی القری) دا گەیشتن بە سوپای شام بە سەرکردایەتی (حەبیبی کوپی مەسلەمە) کە بۆ پشتگیری (عوسمان) ﷺ هاتبون، ئەوانیش هەوآلی كوژرانی (عوسمان) یان پێ راگیانندن، (حەبیب) ییش بە سوپاکەیهووە گەڕایەووە شام و ئەچوووە مەدینە.

بەنی ئومەییە
بەرەو مەككە

سوپای کوفەش بە سەرکردایەتی (قەقاعی کوپی عەمری تەمیمی) کە بۆ پشتگیری (عوسمان) ﷺ دەرچووبون بە كوژرانی (عوسمان) یان زانی و هەر لە رۆگەووە گەڕانەووە!

لێرەووە چەند قسەیک دەهێنن سەبارەت بە كوژرانی (عوسمان) ﷺ کە دەربارە ی كوژرانی پێغەمبەری خواﷺ و هەندئێ لە هاوێلان و تابەین گوتیانە:

چەند قسەیک
عوسمان

۱- (نەسائی) لە (ئەحنەفی کوپی قەیس تەمیمی) یەووە ﷺ دەگێریتەووە کە وتویەتی: بۆ حەج دەرچوون، چوینە مەدینە و دەمانویست حەج بکەین [ئەمەش لە فیتنەکە ی عوسماندا بوو ﷺ]، کاتیک لە مائەکانمان بوین و بارو بنەمان دادەنا، یەکیک هات، وتی: خەلکی لە مزگەوتدا کۆبونەتەووە ترساویشن، ئیمەش رۆیشتین، بینیمان خەلکی لە مزگەوتدا کۆبونەتەووە (عەلی) و (زوبەیر) و (طەلحە) و (سەعدی کوپی ئەبووہ قاص) ییشیان لەگەڵایە ﷺ، هەرەها ئیمەش چووین، کاتیک (عوسمان) ﷺ هات بەشامێد دەگرتێ لە ستایشکردنی پێغەمبەر بۆی

(عوسمان) ﷺ وتی: (عەلی) لێرەیه؟ (طەلحە) لێرەیه؟ (زوبەیر) لێرەیه؟ (سەعد) لێرەیه؟

وتیان: بەئێ.

(عوسمان) ﷺ وتی: سویندتان دەدەم بەو خواپەیی که هیچ پەرستراویک جگە لەو نێه، دەزانن پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ھەرکەسێ شوینی بەستنەوێ حوشتی بەنی فولان بکەرێ خوا لێی خوش دەبیت؟ منیش بە بیست ھزار-یا بیست و پێنج ھزار- کریم و چووم بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و ھەوڵەکم پێدا، فەرمووی: بیخەرە سەر مزگەوتەکەمان و پاداشتەکەیی بۆ تۆیە؟
وتیان: ئەرئ بەخوا!

سێ لە
نیاردەکانی مائ
بەخشینی عوسمان
لە سەردەمی
پێغەمبەر

(عوسمان) وتی: سویندتان دەدەم بەو خواپەیی که هیچ پەرستراویک جگە لەو نێه، دەزانن پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ھەرکەسێ بیری (رۆمە) بکەرێ خوا لێی خوش بوو؟
منیش بەوئەندەو بەوئەندە کریم، چومە لای پێغەمبەر ﷺ و پێم وت:
بەوئەندەو بەوئەندە کریم.

فەرمووی: بیکە بیری موسلمانان و پاداشتەکەیی بۆ تۆیە؟
وتیان: ئەرئ بەخوا!

(عوسمان) وتی: سویندتان دەدەم بەو خواپەیی که هیچ پەرستراویک نێه جگە لەخۆی نەبیت، ئەرئ ئێو دەزانن پێغەمبەری خوا ﷺ سەیرئکی دەم و چاوی خەلکی کرد و فەرمووی: ھەرکەس پێداویستی جەنگی ئێوانە نامادە بکات خوا لێی خوش دەبیت؟-مەبەستی (سوپای تەنگی و ناخۆشی: جيش العسرة) بوو-، من نامادەم کردن، تەنانەت و شتر و رەشمەیکەشی کەم نەبوو؟
وتیان: ئەرئ بەخوا!

(عوسمان) وتی: پەروردگارم شاھید بە، پەروردگارم شاھید بە!

پێغەمبەر ھەوالی
شەمیدبوونی
عوسمان و نوو
ھاوێلەکەیی دەدات

۲- (ترمذی) لە (ئەبو عبدالرحمنی سولەمی) یەرە دەگێرێتەو،
وتویتی: (کاتیک عوسمان ﷺ گەمارۆ درا، چوو سەرەوێ خانووەکەیی و

۱ - رواه النسائي في كتاب الجهاد، باب فضل من جهر غازياً. أنظر جامع الأصول لأبن الأثير ۸:

پێی وتن: لەبەر خوا بێرتان دەخەمەوه، ئایا دەزانن کاتێک (حیراء) ھاتە ھەژان، پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فرموو: جیگیربە ئەی (حیراء)! ھیچت لەسەر نیە بێجگە لە پێغەمبەریک یان صدیقیک یان شەھیدیک؟
وتیان بەلێ.....^۱

۳- (بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەنەسی کۆری مالیک) ھوھ ﷺ دەگێرێنەرە کە وتویەتی: شاخی ئوحوود ھاتە لەرزە، پێغەمبەر ﷺ و ئەبوبەکر و عومەر و عوسمانی لەسەریوو ﷺ، پێغەمبەری خوا ﷺ فرمووی: (ئوحوود ئارام بە! تەنھا پێغەمبەریک و صدیقیک و دوو شەھیدت لەسەرە).^۲

پێغەمبەر ھەوایی تەنگرە کە بە عوسمان دەدات
۴- (بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەبو موسای ئەشعەری) یەوہ دەگێرێتەوھ ﷺ، کە وتویەتی: من لە یەکیک لە بیستانەکانی مەدینەدا لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بووم، پێغەمبەری خوا فرمانی پێکردم دەرگاکی بگرم.

پیاویک ھات داوای مۆلەتی کرد، وتم: کییە؟
وتی: ئەبوبەکر.

پێغەمبەری خوا ﷺ فرمووی: مۆلەتی بەدە و مۆژدە ی بەھەشتی پێ بەدە. پاشان (عومەر) ھات، پێغەمبەری خوا ﷺ فرمووی: مۆلەتی بەدە و مۆژدە ی بەھەشتی پێ بەدە.

پاشان (عوسمان) ﷺ ھات، پێغەمبەری خوا ﷺ فرمووی: مۆلەتی بەدە و مۆژدە ی بەھەشتی پێ بەدە لەسەر بەلایەک کە توشی دێ!

(عوسمان) ﷺ ھاتە ژورەوہ و دەیوت: خوایە ئارامیت، خوا پشٹیوانە!^۳
۵- (ترمذی) و (ئەحمەد) لە (عائشە) ھوھ ﷺ دەگێرێتەوھ کە گوتویەتی: من لە خزمەت پێغەمبەردا بووم ﷺ، فرمووی: عائشە! ئەگەر یەکیکمان لابوایەو قسە ی بۆ بکردینایە!

۱ - رواه الترمذی في كتاب المناقب، باب مناقب عثمان. أنظر جامع الأصول ۷: ۴۰.

۲ - أخرجه البخاري في كتاب الفضائل. ومسلم في كتاب الفضائل.

۳ - أخرجه البخاري في كتاب الفضائل ومسلم في كتاب الفضائل.

وتم: ئەي پيغه مەبەري خوا! نەنيزم بەدواي ئەبويە کرد؟
بئ دەنگ بوو، پاشان فرموي: ئەگەر يەكێكمان لا بوايەو قسەي بۆ
بکەردينا يە!

وتم: ئايا نەنيزم بەدواي (عومەر) دا؟
بئ دەنگ بوو، پاشان بەر دەستیکی بانگ کردو بە نەينی بە گوێيدا
چياندي و رويشت.

کاتیک زانی (عوسمان) ﷺ داواي مؤلەت دەکات.

مؤلەتي دا و ها ته ژوره وه.

پيغه مەبەري خوا ﷺ ماوه يەکی زۆر بە چرپە قسەي لەگەڵ کرد.

پاشان پيئي فرموي: (عوسمان)! خواي بەرز و بالا کراسيکت لەبەر
دەکا- مەبەستي خەلافەت بوو-، ئەگەر دوو پووەکان ويستيان دايبکەني،
دایمە کەنە.. دوو جار يا سێ جار ئەمەي پيئي فرموي.^١

(نوعمانی کورپی بە شیری ئەنصاری) گێرپەرەوهي فرمودە کە لە
(عائشە) وه وتویەتی: دایکی بپرواداران! ئەي ئەو کاتە ئەم فرمودەيە
لەکوئ بوو؟

پيئي وت: بە خوا لەبیرم چوو بوو، بیرم نەکەوتەوه!

کاتیک (مواویە) بەم فرمودەيەي زانی، داواي لە (عائشە) کرد بۆي

بنوسی، منیش نوسیمەوه و ناردم بۆ شام.^٢

مەر ئەمەش بوو

٦- (ترمذی) لە (ئەبوسەهل) هوه دەگێریتەوه کە وتویەتی: گوئیستی

(عوسمانی کورپی عەفان) بوم ﷺ کە لە مالەکی خۆیدا بوو، دەيگوت: لە

راستیدا پيغه مەبەري خوا ﷺ سپاردەيەکی پيداوم، منیش جيبە جيبی دەکەم

و ئینشاء الله خۆراگرم لەسەري.. رەحمەتي خواي لیبی، خۆراگر بوو تا

بەشەهیدی کوژرا.^٣

هۆي

دەست لەکار

نەکیشانەوهي

عوسمان تا کوژرا

١ - أخرجه الترمذی في مناقب عثمان، وأحد في المسند. أنظر صفة الصفوة ١: ٢٩٨-٢٩٩.

٢ - البداية والنهاية لأبن کثير ٧: ٢٠٨.

٣ - رواه الترمذی في کتاب المناقب، باب مناقب عثمان.

۷- (ترمذی) و (ئەحمەد) لە (عبداللەھى كوپرى عومەر) ھوہ دەگىزىتەوہ كە
 پىغەمبەر ھەوالى
 كوژرانى عوسمان
 بە ستەملىكراوى
 دەدات

وتويەتى: پىغەمبەرى خواﷺ باسى فيتنەى كرد و فرمووى: ئەم سەر و
 مل پىچراوہ بە ستەملىكراوى دەكوژى. ئىبن عومەر دەلنى: سەيرى سەر و
 مل پىچراوہكەم كرد، دىتم (عوسمان) ۱.

۸- (ترمذی) لە (ئەبو ئەشعەئى صەنعانى) يەوہ دەگىزىتەوہ كە
 پىغەمبەر ھەوالى
 دەدات كە عوسمان
 لەسەر رىئەونىيە

فرمويەتى: دواى كوژرانى (عوسمان) ﷺ چەند وتارىپىزىك لە شامدا
 دەستيان داىە وتار، كە تىاياندا ھاوہ لانى پىغەمبەرى خواﷺ ھەبو، دوا
 پىاويكىيان ھەستا، پىئى دەوترا (موپەى كوپرى كەعب)، وتى: ئەگەر
 فرمودەيەك نەبوايە لە پىغەمبەرم ﷺ بىستبو، ھەلنەدەستام.

پىغەمبەرى خواﷺ باسى فيتنەى بۆ كردىن و نزيكى كردهوہ، پىاويكى
 سەرمل پىچراو بەويذا تىپەرى، پىغەمبەرى خواﷺ فرمووى: ئەم پىاوە
 لەو رۆژەدا لەسەر رىئەونىيە. چووم بۆ لای، بينىم (عوسمانى كوپرى
 عەفان) ﷺ، روويم بۆ لای ھەرگىزا و وتم: ئەى پىغەمبەرى خوا! مەبەستت
 ئەمەيە؟ فرمووى: بەلنى!! ۲

ئەم فرمودە دروستانە ئەوہمان نیشان دەدات كە پىغەمبەرى خواﷺ
 ھەوالى داوہ بە (عوسمان) ﷺ سەبارەت بەوہى بەسەريدا دى و، ئەو لەسەر
 رىئەونىيە و داواشى ئى كردووە لەسەر بەلا خۆپاگر بى و لە خەلافەتىش
 تەنازول نەكا، چونكە بەشەھىدى دەمرى.

(عوسمان) ﷺ لە رۆژاننى فيتنە و ميحنەكەدا، دەيزانى چى بەسەر دى
 و، فيتنە بەچى كۆتايى دىت، لەبەر ئەوہى لە پىغەمبەرى خواى ﷺ
 بىستبو.

(عوسمان) ﷺ دلىباوو كە لەپى دەرچووہ سەبەئىەكان ئازاوەچىن و
 لەسەر ناھەقن، ناوہستن و بى دەنگ نابن و سەرەنجاميش لە كوشتنىدا
 سەردەكەون.

۱ - رواه الترمذی في مناقب عثمان. وأحمد في مسند ابن عمر.
 ۲ - رواه الترمذی في مناقب عثمان.

لەوانەییە ئەمە ڕاڤەیی نەینی سوربونی (عوسمان) مان ﷺ بۆ بکات لەسەر دانەبەزین لە خەلافەت و، خەلافەت کراسیک بئێ لەلایەن خواوە لەبەری کراوە و دروست نیە دایکەنیت، هەرچەندە دوو پوووە سەبەئیکان هەولی داکەنینی بەدەن، چونکە لەسەر ناھەقن. ئەمەییە کە پیغەمبەری خوا ﷺ وەسیەتی بۆ کردوووە (عبداللەهی کوپی عومەر) یش ئاماژەیی بۆ دەکات.

لەوانەییە هەر ئەمەش ڕاڤەکەری نەینی ئەو سوربونی (عوسمان) ﷺ بیئت لەسەر جەنگ نەکردن لە مەدینەدا و سەرچاوەیی ئەو فەرمانە یەکلاییی و زۆر سورەیی (عوسمان) ﷺ بئێ بۆ ھاوہ لآن و کوپەکانیان کە چەک فری دەن و بگەڕینەوہ بۆ مائەکانیان!

خوا لە (عوسمان) رازی بیئت و بە رەزامەندی خویشی شادی کا، چون خۆراگر و خواویست بوو و پشتی بەخوا بەست، تەسلیمی قەدەری خوا بوو، چاودیری و چاوەرینی کوژران و شەھیدبونی بوو، پییی باش بوو خۆی قوربانی ئومەتەکەیی بئێ، بەھۆی ئەوہوہ خوینی نەڕژی!!

۹- (بوخاری) و (ترمذی) لە (عوسمانی کوپی عبداللەهی کوپی موہەب) موہ دەگێریتەوہ، کە وتویەتی: پیایوکی خەلکی میصرەات دەویست حەج بکات، بیینی کوئەلێک کوپیان گرتوہ، وتی: ئەو خەلکە کیین؟

وتیان: ئەوانە قورەیشین!

وتی: کئ شیخ (ماموستا) یانہ؟

وتیان: عبداللەهی کوپی عومەر.

وتی: (ئیین عومەر)! مەن پرسیاری شتیکت لی دەکەم، ھەوالم پی بەدە،

ئایا دەزانی (عوسمان) لە رۆژی (ئوحد) دا رایکرد؟

(ئیین عومەر) وتی: بەلێ.

وتی: ئایا دەزانی بەشداری جەنگی بەدەری نەکرد؟

(ئیین عومەر) وتی: بەلێ.

وتی: ئایا دەزانی بە (بیعة الرضوان) یشدا خۆی شار دەموو ئامادەیی نەبوو؟

(ئیین عومەر) وتی: بەلێ.

ئەو ئەجماعی
بیینی دەگەین

ئیین عومەر ھەندیک
گومان لەسەر
عوسمان
بۆ میصریکە روون
دەکاتوہ

پیاوھەکی وتی: اللہ اکبر!

(ئین عومەر) وتی: وەرە با بۆت روون کەمەرە.

مەسەلە ی راکردنی لە رۆژی (ئوحد) دا شایەتی دەدم خۆی گەرە

لئی بوردوھو لئی خۆشبوو، خوا فەرموویەتی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا

وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ: ئەوانە ی لەئێوھ رایان کرد- لەرۆژەدا کە دوو کۆمەل

گەشتتە یەك-، شەیتان ھەلی خلیسکاندن، لەبەر کاری کە کردبویان

خوایش بەخشینی. ھەر خۆدایە کە لە گوناھان دەبوو و لەسەرخۆیە. ﴿آل

عمران/ ۱۵۵.

بەلام نامادەنەبونی لە (بەدر) دا، لەبەر ئەوەبوو کە (روقیە) ی کچی

پێغەمبەری خوا ﷺ کە خێزانی ئەبوو، لەو کاتەدا نەخۆش بوو،

پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: تۆ یاداشت و بەشی پیاویکت ھەیە کە

نامادە ی (بەدر) بوو.

بەلام نامادە نەبونی لە (بیعة الرضوان) دا، ئەگەر لە بنەچەکانی مەككەدا

کەسیکی بەرێزتر لە (عوسمان) ھەبۆیە، ئەوا دەیاننارد بۆ مەككە،

پێغەمبەری خوا ﷺ ناردی، (بیعة الرضوان) یش دوا ی ناردنی (عوسمان) بوو

بۆ مەككە، پێغەمبەری خوا ﷺ بە دەستی راستی ناماژە ی دا: ئا ئەمە

دەستی (عوسمان) ە، دای بە دەستی خۆیداو وتی: ئەمەش لەبۆ عوسمان!!

پاشان (ئین عومەر) بە پیاوھ میصریەکە ی وت: دە ی ئەمە لەگەل خۆت

ببە!!

۱۰- (حوزەیفە ی کوپی یەمان) ﷺ قسە یەکی سەیری ھە یە لەسەر

حوزەیفە ی کوپی

مەسەلە ی کوژرانەکە ی (عوسمان) ﷺ.

یەمان

قسە لەسەر

(زەیدی کوپی وەھەب) لە (حوزەیفە) وە ﷺ گێراو یەتیەرە کە وتو یەتی:

شەھیدبونی

یەکەم فیتنە کوژرانی (عوسمان) ە و دواھەمین فیتنە دەرچوونی دەجالە،

عوسمان دەکات

سویند بەو ی ئەفسی منی بەدەستە، ھەرکەسێک بە ئەندازە ی وردیلە یەک

کوژرانی (عوسمان)ی پێی خووش بیئت، ئەگەر بە دەجال بگا یەكسەر شوینی دەكەوێت، ئەگەر پیشی نەگا لە گۆرەكەیدا بروای پێی دینی!

(موحەممەدی كۆپی سیرین)یش لە (حوزەیفە)وه ﷺ گێراویەتیەوه كه وتویەتی: پەرەردگارا! ئەگەر كوژرانی (عوسمان) خیری تیا بووبێ، ئەوا بەشی منی تێدا نیە، ئەگەر كوژرانەكەى شەپیش بوویت، ئەوا من لێى بەریم.. بەخوا ئەگەر كوشتنى خەیر بیئت ئەوا خەیری ئی دەبارێت، ئەگەر كوشتنیشی شەپ بیئت ئەوا خوین دەمژێ.

(ئەبووعبداللهی حەرانى) لە (حوزەیفە)وه ﷺ وه گێراویەتیەوه، كاتێك (حوزەیفە) لە مالى خویدا نەخووشی مردنى گرت، یەك لە براكانى لەگەڵدا بوو، قسەى لەگەڵ خیزانەكەى دەكرد و دەچپاند بە گوێیدا، ئەویش چاوی كردهوهو پێى وت: چى روویداوه؟ وتیان: خەیرا وتی: شتێك لەمنی بشارنەوه خەیر نیە.

پیاوێكە وتی: (عوسمان) كوژراوه.

(حوزەیفە) وتی: إنا لله وإنا اليه راجعون، پەرەردگارا! من بەرى و كەنارگرم لەم كارە، ئەگەر كوشتنى خەیر بیئت، ئەوه بۆ ئەوانیە ئامادەى بون، من لێى بەریم، ئەگەریش كوشتنەكەى زیان بیئت، ئەوا هی ئەوهیە ئامادەى بوو، منیش لێى بەریم.. ئەى (عوسمان) ئەمڕۆ دڵەكان گۆران، سوپاس بۆ ئەو خوایەى پێش فیتنەى خستم، بە سەركرده و پیاوێكەمرهكانیەوه.^۱

ئەبى موسەیب

۱۱- (یەحیای كۆپی سەعید) و (عبداللهی كۆپی سەعیدی كۆپی ئابیت) وتویانە: پرسیاركەریك سەبارەت بە (موحەممەدی كۆپی ئەبو حوزەیفەى كۆپی عوتبە)-كە (عوسمان) ﷺ بەخۆی كردهبوو، كۆپی ژنەكەى بوو، لە مالى ئەودا بە هەتیوی گەرە بوو- پرسیارى لە (سەعیدی كۆپی موسەیب) كرد: چى وای لەو كرد لە (عوسمان) ﷺ یاخى بێ؟

(سەعیدی كۆپی موسەیب) وتی: ئەو هەتیو بوو، لە مالى (عوسمان)دا

۱ - تەماشای وتەكانى حوزەیفە بکە لە (البدایة والنهایة) ۴: ۱۹۲.

گەرە بوو، (عوسمان) ﷺ سەرپەرشتىياری هەتیوی کەسوکارەکانیشی بوو،
هەموویانی لەخۆ دەگرت و نەفەقەى دەکیشان، کاتى (عوسمان) ﷺ
خەلافەتى گرتە دەست، (موحەممەد) داواى لە (عوسمان) کرد بىکاتە
سەرپەرشتىياری کارىک!

(عوسمان) ﷺ پىنى وت: رۆلەكەم، ئەگەر تۆ باش و وشيار و شایستە
بى بۆ کار، ئەوا بەکارت دەهینم و سەرپەرشتىياری کارىکىشت پى دەدم،
بەلام هیشتا شایستەى ئەو نیت!

(موحەممەد) پىنى وت: کەواتە مۆلەتم بەدە تا دەرچم و بەداواى کارىکدا
بگەریم بۆ قوتى ژيانم.

(عوسمان) ﷺ پىنى وت: بۆ کوئ دەتەوئ بچۆ.

(عوسمان) ﷺ لەلایەن خۆیەو ئەمادەى کرد و مال و سامانى پىدا.

(موحەممەدى کوپى ئەبو حوزەیفە) رۆیشت بۆ مىصر، رقى لە
(عوسمان) ﷺ هەلسابوو، چونکە ویلاىەتى پى نەسپاردبوو، لەویش
سەبەئىەکان لە دەورى کۆبوونەووە بەلای خۆیاندا رایانکیشا!

ئەبن موسەیب
هۆى کارىگەربونى
عەممار بە
گومانەکان روون
دەکاتەو

۱۲- پرسىيار لە (سەعیدى کوپى موسەیب) کرا سەبارەت بە هۆى
و هەستانى (عەمماى کوپى یاسر) دژ بە (عوسمان) ﷺ و کارىگەر بونى
پىيان-لەگەل ئەو هۆى ئەو وەك ئەوان سەبەئى نەبوو ﷺ.

وتى: لەنیوان (عەممار) و (عەباسى کوپى عوتبەى کوپى ئەبو جەهل) دا
دەمەقائىەك روویدا، (عوسمان) ﷺ لىى دان، ئەو هۆى بوو هۆى تىكچوونى
نیوان خاووخیزانى (عەممار) و خاووخیزانى (عوتبە)، (عەممار) یش
لەمەو هەلوئىستى بەرامبەر (عوسمان) ﷺ گۆرا.

سالمى کوپى
عبدالله، هۆى
کارىگەربونى

(سەعیدى کوپى موسەیب) هۆ و مەبەستى لىدانەكەى (عەممار) ی
موحەممەدى کوپى درىژە پىنەدا.^۲

۱۳- (موبەشیر) پرسىياری لە (سالمى کوپى عبداللهى کوپى عومەر)

ئەبو بەكر بە
گومانەکان روون
دەکاتەو

۱ - تاریخ الطبري ۴ : ۳۹۹.

۲ - تاریخ الطبري ۴ : ۳۹۹.

کرد ﷺ، سەبارەت بە (موحەممەدی کوپری ئەبویەکری صدیق)، کە چی وای لیکرد دژ بە (عوسمان) ﷺ بوەستی؟

(سالم) وتی: توپەیی و تەماح!

(موبەشیر) وتی: توپەیی و تەماحی چی؟

(سالم) وتی: (موحەممەدی کوپری ئەبویەکری) ئەو شوینەیی هەبو لە ئیسلامدا کە هەیبوو، ئەو کوپری (ئەبویەکری صدیق) بوو ﷺ، هەندیک لە خەلکی هانیان دا و تەماحیان بۆی دروست کرد، رۆنیشاندەری هەبوو.

هەقیق کەوتە سەری، (عوسمان) یش ﷺ بە رەوا گرتی و دای لە پشتی و، نەرمی لەگەڵ نەواندا!

لە دەرونی (موحەممەد) دا ئەمە و ئەوە کۆبۆنەوه، دژ بە (عوسمان) ﷺ وەستا، بوو بە سەرزەشتکراو (مذم)، پاش ئەوەی سوپاسکراو (محمد) بوو.

۱۴- ئەم وتانە بە پرسیارێک کۆتایی پێ دینین کە ئیمامی میژوونوس ئیبن کەبیر هزی نەچەنگانی هاوێلان (ئیبن کەشیر) رەحمەتی خۆی لێبێ، وروژاندویەتی و چەند وەلامیکسی لەگەڵ سەبەئەکان نایابیشی بۆ تۆمار کردووه. رۆن دەکاترە

دەلی: ئەگەر یەکیک بلێ: چۆن (عوسمان) لە مەدینەدا کوژرا؟ لەکاتیکیدا کۆمەلێک لە گەوره هاوێلانی تێدا بوو؟ بۆ بەر بەستی کوشتنەکیان نەکرد؟ وەلام لە چەند رویەکەوه:

هاوێلان تەرەقوسی
کوشتنی
عوسمانیان
نەدەکرد

وەلامیکیان: هیچ یەکیک لەو هاوێلانە گومانی نەدەبرد کە کار بگا بەوەی لەپێ دەرچووێکان (عوسمان) ﷺ بکوژن، ئەوان مەبەستی کوشتنیان رانەگەیاندا بوو، بەلکو لەوانەیه زۆرینیان لەسەرەتاوه نەیانویستبێ بیکوژن. چونکە یەک لەم سێیەیان ئی داوا دەکرد:

یا خۆی لە کار بچا، یا (مەروانی کوپری حەکەم) یان تەسلیم بکات، یان دەیکوژن!

زۆریی هاوێلان داواخواز بون (مەروان) یان تەسلیم بکا یا خۆی لەکار بچا، بەمەش لەو میحنەتە رزگاری دەبێ.

ھاوہلان گومانیان نہدہبرد کوشتن روو بدا و، ئو خہلکے جورئہتیان

بگاتہ ئو رادہیہ کہ ہستن بہ کوشتنی!

دوہم: ھاوہلان بہرگریان لہ کوشتنی (عوسمان) ﷺ کرد و پشتگیریان کرد، زور بہتوندیش بہرہستیان لیکرد، بہلکو ہندیکیان لہ پیناویدا لہرمانی راگرتنی جہنگی پندان جہنگان، بہلام کاتیک میحنہتہکہ پەرہی سہند، (عوسمان) ﷺ سویندی لیخواردن کہ بگہرینہوہ بو مالہکانیان، ئوانیش لہگہل پی ناخوش بونیاندا فرمانہکیان جیبہجی کرد، چونکہ دەیانزانی جیبہجی کردنی فرمانی ئہمیر خواپہرستی و گوپرایہلیہو سہرینچی کردنیشی بی فرمانیہ.

ھاوہلان لہ پیناویدا
جہنگان بہلام ئو
لہرمانی راگرتنی
جہنگی پندان

وہلامی سنیہمیان: ئو لہرئدہرچوہ سہبہئیانہ کاتیکی گونچار و لہباریان ہلہبژارد بو داگیرکردنی مہدینہ، ئویش کاتی دہرچوونی زوربہی خہلکی مہدینہ بوو بو حج، لہ مہدینہشدا کہمیک لہ خہلکی مابویہوہ کہ توانای ہلگرتنی چہکی ہبوبیت.

خہلکی مہدینہ
لہ بہرامبر
سہبہئیہکان
کہم بون

کاتیکیش لہرئدہرچوہکان زانیان سویاکانی میصر و شام و کوفہ و بہصرہ روویان لہ مہدینہ کردوہ بو فریاکہوتنی (عوسمان) و نزیکہ حاجیہکانیش بگہرینہوہ مہدینہ، پلہلیان کرد لہ جیبہجی کردنی کوشتنی (عوسمان) ﷺ، پیش ئوہی فریاکہوتنہکان بگن.

وہلامی چوارہمیان: ژمارہی لہرئدہرچوہ سہبہئیہکان بہ بہراورد لہگہل خہلکی جہنگاوری مہدینہ زور بون و سی ہزار جہنگاومر بون، کہ لہوانیہ ئو ژمارہیہ لہ جہنگاومران لہ مہدینہدا نہبوبی، چونکہ خہلکی لہ سہنگر و شار و ولاتہ رزگارکراوہکاندا بون.

لہگہل ئوہشدا زوربہی ھاوہلان کہنارگریان لہ فیتنہ کرد و لہ مالہکانیان نہاتنہ دہرہوہ، ئو کہسہش کہ دہاتہ نوپڑ لہ مرگوت بہ شمشیرہوہ دہات.

نذدیکیان
کہنارگریان لہ
فیتنہ کرد

ئہگہریش ئو ھاوہلانہ بیانویستایہ ئو لہرئدہرچووانہ لہ مالی (عوسمان) دوورخہنہوہ، لہوانیہ نہیاتوانیایہ!

مندالانی ھاوہلان
بہرگریان لہ
عوسمان کرد

پاشان گہورہ ھاوہلان، وینہی (علی) و (طلحہ) و (زوبہین) ﷺ

كوپهكانيان نارده لاي (عوسمان) ﷺ، بو نهوهي لهگهلي بن و بيرگري له مالهكهي بگهن، نهو كوپانه به باشتري شيوه به رولي خويان ههستان و دهستييان كرد به شهپرگردن لهگهال لهپري دهرچووهكان، تا نهو كاتهي (عوسمان) ﷺ داواي لي تكردن و سويندي لي خواردن له جهنگ كردن نهوهستان!

هيچ هاوهليك
به كوشتني
عوسمان رازي
نهبوو

به لام نهوهي ههندي له خهلكي باسي دهگهن لهوهي كه ههندي له هاوهلان . وهك (عهلي و طهله و زوبهير) ﷺ (عوسمان) يان تهسلیم و سهرشوپر كرد و، رازي بون به كوشتني، نهوه شتيكي پوچ و نارپهوايه.
هيچ يهكيك له هاوهلان رازي نهبووه به كوشتني (عوسمان) ﷺ، بهلكو ههموو هاوهليك كوشتنهكهي پي ناخوش بووهو ريسواي كردووهو جنيوي داوه بهوانهي جيبه جيبان كرد، به لام ههنديكيان ناواته خواز بون نهگهر (عوسمان) ﷺ خوي لهكار بخستايه، وهكو (عهمماري كوپي ياس).
رهزاي خوا له شههيدي مالهكهي (شهيد الدار)، (عوسماني كوپي عفان) بي و به رازيبوني خوي شادي بكا، خواي گهورهش له سهرحهم هاوهلاني پيغهمبيري خوا رازي بيت...

۱- البداية والنهاية لابن كثير ۴: ۱۹۷-۱۹۸، به دهستكاري داپشتن و كورتكردهوهي، به لام نهمه ناوهريكي وتهكاني (ابن كثير) ه.

تروسکی پینچەم

عەلی کۆری ئەبو طالب، لەنیوان جینشین بون و شەھید بوندا .

خەواربجە سەبەئیهکان توانیان عوسمانی کۆری عەففان ﷺ بکوژن، ئەوەش لە پینش ئاوابونی خۆر لە پۆژی هەینی هەژدە مانگی (دی الحجە)ی سالی ۳۵ی کۆچی بوو.

لەو کاتەدا فەرمانرەوای سەبەئیهکان لە مەدینەدا (غافقی کۆری حەری عەمکی) بوو، شەیتانی راستەقینەیان (عبداللهی کۆری وەھەبی کۆری سەبەء)یان لەگەڵدا بوو.

سەبەئیهکان
مەدینە داگیر
دەکن

لە رۆژانی گەمارۆی عوسمان و پۆژانی دواي شەھیدبونی، غافقی کۆری حەرب فەرمانرەوای کرداری مەدینە بوو، واتە شاری مەدینە لەو کاتەدا لەژێر دەسەلاتی خەواربجە سەبەئیهکان بوو.

لەپینش کۆژانی عوسمان، سەبەئیهکان لەنیوان خۆیاندا کۆک نەبون لەسەر ئەوی لەدواي عوسمان ﷺ کئ بیته جینشین، بەئکو لەسەر دانانی جینشینی تازەش ناکۆک بون.

ناکۆکی
سەبەئیهکان
لەسەر خەلیفە
نوی

ئیمە ئەو دەزانی کە سەبەئیهکان سئ کۆمەل بون لە میصرو کوفە و بەصرە، سەبەئیهکانی میصری هەواداری (عەلی کۆری ئەبو طالب) ﷺ بون و سەبەئیهکانی کوفە هەواداری (زوبەیری کۆری عەوام) ﷺ بون و سەبەئیهکانی بەصرەش هەواداری (طەلحەي کۆری عبیدالله) ﷺ بون.

سەبەئیهکان تەنها لەسەر کوشتنی عوسمان ﷺ و شیواندنی ژبانی موسلمانان و دروستکردنی دووبەرەکی لەنیوانیاندا کۆک بون، لەبەر ئەوە بەدواي دانانی جینشینیک لەدواي عوسمان ﷺ دا نەدەگەران.

موسلمانەکان بەبئ جینشین، ئەمە یەکەم جارە شتی وا روو بدات، چەند رۆژیک بەسەر کۆژانی جینشینەکیاندا تێپەری، نایە سەرکردە سەبەئیهکان دەبئ چی بکەن؟ شەیتانەکانیان وینەي (عبداللهی کۆری

سهبه) و (غافقى كوپى حەرب) و (ئەشتەرى نەخەمى) و (حەكىمى كوپى جەبلە) دەبى چۆن ھەلسوكەوت بكن؟ پىنويستە كارىك بكن ئەو گرتەى پى چارەسەر بى.

گەورە ھارەلان سەر كرده سەبەئىيەكان پىنج رۆژ بەردەوام بون و پەيوەندىان دەكرد بە بانگەشەى گەورە ھاوئەلەكان و داواى ئەوەيان ئى دەكردن كە يەككىيان بىتت بە سەبەئىيەكان بىل جىنشىن و ئەوانىش بەيەتتى بدەنى. بەلام ھاوئەلە بەرپرزەكان قسەى بەيەت پىدان رەت سەبەئىيەكانيان رەت دەكردەوو پەسەندىان نەدەكرد، بەلكو نەفرەتيان دەكەنەو

لىدەكردن ئەوەى كە ھەستان بە كوشتنى عوسمان ﷺ!!

لەو (دە) كەسەى كە مژدەى بەھەشتيان پىندرابوو پىنجىيان لەژياندا مابون، ئەوانىش (عەلى كوپى ئەبو طالب) و (طەلحەى كوپى عىيداللە) و (زوبەيرى كوپى عەوام) و (سەعدى كوپى ئەبو وقاس) و (سەعيدى كوپى زەيد) ﷺ، بەلام ئەوانى تر كۆچى داوييان كرىبوو كە ئەم پىنچە بون: (ئەبو بەكر) و (عومەر) و (عوسمان) و (ئەبو عبىدەى عامرى كوپى جەراح) و (عبدالرحمنى كوپى عەوف) ﷺ.

عەلى و طەلحە و زوبەير بەيەتتى سەبەئىيەكان رەت دەكەنەو

سەبەئىيەكانى مىصر دەچنە لاي (عەلى كوپى ئەبو طالب) ﷺ چونكە ھەوادارى ئەو بون و داواى ئى دەكەن كە رازى بىتت و بەيەتتى بدەنى و بىكەن بە جىنشىن، بەلام داواكەيان رەت دەكاتەوو خۆى لىيان بەرى دەكا و نەفرەتيان ئى دەكات.

سەبەئىيەكانى كوفەش دەچنە لاي (زوبەير) ﷺ و داواى ئەوەى ئى دەكەن بىتت بە جىنشىن، ئەويش داواكەيان رەت دەكاتەوو خۆيان ئى بەرى دەكا و نەفرەتيان ئى دەكات.

سەبەئىيەكانى بەصرەش دەچنە لاي (طەلحە) ﷺ و داواى ئەوەى ئى دەكەن، ئەويش رەتى دەكاتەوو و خۆى لىيان بەرى دەكا و نەفرەتيان ئى دەكا.

چەند جار ئەو ھەولانەيان لەگەل ئەو سى ھاوئەلەدا دووبارە كرىدەو، بەلام ئەوان لەسەر رەت كرىدەوئەى داواكەيان سووربون.

لېرەدا قىسەى ھەرسى كۆمەلەكە بوو بە يەك لەسەر ئوھى (عەلى) و
 (طلحە) و (زوبەير) ﷺ بەلاوہ بنىن و ھىچ كام لەو سىانە ھەلنەبژىرن و بچن
 بۇ لای ھاوھلى چوارەم، ئوھىش (سەعدى كوپى ئەبو وەقاص) ﷺ.
 لەو سەردەمدا (سەعد) و (سەعدى كوپى زەيد) ﷺ خۇيان لەو
 ئاژاوەيەدا كەنارگىر كەردبوو، لە پارچە زەويەك كە ھەيان بوو لە ناوچەى
 (العقيق)ى نزيك مەدينە نىشتەجى ببون.

سەبەئىەكان بە سەعدىان وت: تۆ خالۆى پىغەمبەرى خواﷺ و يەكىكى
 لەو (دە)كەسەى مژدەى بەھەشتيان پىدراوہ و پىغەمبەرس ﷺ كە كۆچى
 دوایى كەرد لە تۆ رازى بوو و، (عومەر) ﷺ تۆى كەردبووہ ئەندامى شورا و
 ئىمەش لەسەر تۆ كۆبويىنەتەوہ و كۆين لەسەرئوھى بەيەتت بەدەينى و
 بىكەين بە فەرمانپروھى پرواداران، جا ھەستە و با بەيەتت بەدەينى.

سەعد ﷺ بەم شىوہە وەلامى داواكەى دانەوہ وتى: ھەر لەو كاتەى
 شورا كۆبويەوہ و بەيەتتەيان دا بە عوسمان من و (ئىبن عومەر) لىسى
 دەرچووين، من ھەرگىز پىويستم بەمە نىە.

دواتر ئەم دېرە شىعەرەى گوت:

لا تخلقن خبيثات بطيبةِ واخلع ثيابك منها وانجُ عريانا^۱

كاتىك گويىبىستى رەتدانەوھى سەعد بون روويان كەردە (عبداللەھى كوپى
 عومەر) ﷺ و پىيان وت: تۆ كوپى (عومەرى كوپى خەتتاب)ى، تۆ بەم كارە
 ھەستە..

ئىبن عومەر
 داواكەيان رەت
 دەكاتتوہ

ئوھىش بەم شىوہە وەلامى دانەوہ:

ئەم كارە تۆلەى ھەيە، بەخو من خۆمى تىدا ھەلناقورتىنم.

سەبەئىەكان واقىيان وپما بە رەت كەردنەوھى ھەر پىنچ ھاوھلەكە بۇ
 قبول كەردنى خەلافەت و دانىشتن بۇ بەيەتدان لە ژنر شمشىرى

---

۱ - ماناكەى ئوھىە: پىسەكان بە پاك تىكەل مەكە، جلەكانت فزىدە و بە رووتى خۆت
 رزگار كە.

سەبەئیەکان و لەژێر داگیرکردنیان بۆ مەدینە. ھەولەکەکانی سەبەئیەکان کە پینج رۆژی خایاند بێ ئاکام بوو!!

لە کارەکشیاں سەرسام بون و نەیان دەزانی چی بکەن.

ھەندی لە موسلمانان-کە سەبەئیی نەبون- چوون بۆ لای (عەلی کۆپی ئەبو طالب) ﷺ و داوایان ئی کرد بێتە جینشین، ئەویش رەتی کردەووە و، داوای ئی کردن جینشینایەتی بە شورا بێ و پێی و تن: عومەر پیاویکی پیروزی بوو، دانانی جینشینی کردە شورا، لەسەر خەلکی پیویستە کۆ ببنەووە راونێژ بکەن، بۆ ئەوێ جینشینی خۆیان دەستیشان بکەن.

عەلی داوای ھەندیگ لە ھاوھەلان رەت دەکاتەووە بۆ بەیعت پێدان

ھەندیگ لە موسلمانان وتیان: ئەگەر خەلکی گەرانەووە بۆ شارەکانی خۆیان و جینشین ھەلنەبژێردرا، ئەوکاتە مەترسی ناکۆکی خەلکی و پشێوی ئوممەت لەئارادا دەبێت، پیویستە ھەرچی زووترە جینشین ھەلنەبژێرن.

ھەول و تەقەلای سەبەئیەکان بۆ ھەلنەبژاردنی جینشین پینج رۆژی بەردەوام بوو، لە رۆژی شەممەو تەواوەکو رۆژی چوارشەممە، بێ ئەوێ ئەنجامیکی ھەبێ.

لە رۆژی شەشەمدا، کە دەکاتە رۆژی پینج شەممە (۲۴) ی (ذی الحجە)، سەبەئیەکان خەلکی مەدینەیان بە زۆر لەمزگەوت کۆکردەووە. (طەئحە) و (زوبەیر) و (سەعد) ﷺ لەگەڵ خەلکە کۆبوووەکە نەبون، چونکە بۆ سەر زەویەکانیان لە دەرەوێ مەدینە دەرچووون.

سەبەئەکان خەلکی مەدینە کۆردەکەنەووە

پاش کۆکردنەووە پێیان وتن: ئەی خەلکی مەدینە! ئێو ھەلی راونێژن، لەم ئوممەتەدا ئێو ھەلی حەل و عەقدن، بە رەزامەندی ئێو پێشەوا جیگیر دەبێت، فەرمانی ئێو لای ئوممەت جیبەجێ دەکەیت، پیاویک لەخۆتان ھەلنەبژێرن و بەیعتی جینشینایەتی پێ بدن، ئێمەش دواتان دەکەوین و ھاو دەنگ دەبین لەسەر ئەو کەسێ ھەلی دەبژێرن!

دوای ئەو ھەر شەھەیان لە خەڵکی مەدینە کرد و وتیان: دوو رۆژ کاتە کەتان بۆ دوا دەخەین بۆ ئەوێ جێنشین ھەلبژێرن.. سوێند بەخوا ئەگەر لەم دوو رۆژەدا جێنشین ھەلنەبژێرن، ئەوا ئێمە (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر) و خەڵکانێکی زۆر لە ئێوە دەکوژین!!

خەڵکی مەدینە لەو ترسان خەوارێجە سەبەئییەکان ھەر شەھەکانیان جێبەجێ بکەن، چونکە ئەوانە خەڵکیکی پیاوکۆژن، پێشتر فەرمانێ ھوای ئیمانداران (عوسمان)یان ﷺ کوشت، چی رێیان ئی دەگرت ھەر شەھەکانیان جێبەجێ نەکەن؟

لەم بارودۆخە خەماویەدا، لەو کاتەدا کە سەبەئییەکان مەدینەیان داگیر کردووە، زۆریان لە خەڵکە کەسێ کردووە کە جێنشین ھەلبژێرن، خەڵکی مەدینە روویان کردە (عەلی کۆپی ئەبو طالب) ﷺ.

بارودۆخە کە بارودۆخی زۆرکردن و تۆقاندن بوو، لەلایەن ئەو کۆمەڵە بکوژە خەوارێجانەو، ئەگەر لە ماوێ دیاریکراودا جێنشین ھەلنەبژێرن، ئەوا مەرگ چاومەروانی خەڵکی مەدینە دەکات!!

خەڵکی مەدینە چوون بۆ لای (عەلی کۆپی ئەبو طالب) ﷺ و پێیان وت: ھەرە با بەیعتت بدەین!! نابینی ئیسلام چی بەسەر ھاتوو؟ نابینی تووشی چی بووین؟ ئەو کۆمەڵە نابینی؟

(عەلی) ﷺ ھەلامی دانەوو وتی: وازم لێ پێنن و بچن یەکیکی تر دا بنین، چونکە روبەرووی کارێک بووینتەو ھەند پەویەکی ھەبە و چەند رەنگی ھەبە، دل پێی ھەلناستیت و ژیریەکان لەسەری جێگیر نابن!!

پێیان وت: بۆ خوا داوات لێ دەکەین کە رازی بیت بەیعتت بدەین و بەم کارە ھەلبەستی، ئایا ئەو نابینی کە ئێمە دەیبینن؟ ئایا ئیسلام نابینی! ئایا ئازاوەکە نابینی! ئایا لە خوا ناترسیی!!

بارودۆخی
ھەلبژاردنی عەلی بۆ
جێنشینایەتی

گفتوگۆی نێوان
عەلی و خەڵکی
مەدینە

عەلی رازی دەین **عەلی** لەبەردەم ئەرەمەمور هەرول و پێداگیریانەهی گەرە هاوہ لاندنا بەوەی بەیعتی بدەنی ناچار بوو پاشگەز بێتەوہ و داواکیان وەرگیریت.

پێی وتن: ئەرە بزائن من ئەگەر وەلامی داواکەتەم داوہ و رازی بووم بە بەیعتەتەن، ئەوکاتە رای خۆم بەسەرتاندا دەسەپینم، دەتانخەمە سەر ئەرەوی دەیزانم، ئەگەریش وازم لی بێنن و کەسینکی تر هەلبێژن، ئەرە لەلای من چاکترە و من یەکیکم وەک ئێسە... من گوێرایەلتەین و ملکەچترینتەم بۆ هەر کەسێ کە ئێوہ بیگەن بە فەرمانرەوا.

کۆبوونەوی هەینی لە مزگوت بۆ بەیعت دان بە عەلی **ئەرە پۆژە بلۆہیان لیکرد و ریکەوتن لەسەر ئەرەوی بەیانی یەکتەری ببینن کە رۆژی هەینی یە و رۆژی کۆتایی مۆلەتەکە ی سەبەئیکانە بویان.** سەبەئیکان بەوەیان زانی کە خەلکی مەدینە روو دەکەنە مزگوت بۆ بەیعت دان بە (عەلی) **کاتی بەیعت دانەکەشیان زانی کە هەینی یە و لەناو مزگوتدا یە.**

دەخۆشی سەبەئیکانی میسر و توپە بوینی سەبەئیکانی کورد **سەبەئیکان- و لەگەڵ ئەوانیشدا سەری نازەوہ گێرێکە (عبداللہی کورپی سەبە)، کە هەر ئەوانیش بون (عوسمان) یان **کوشت- دەخۆش بون، چونکە هەواداری (عەلی) بون و، هەلبێژاردنی (عەلی) بە و بئصرە فەرمانرەوای بپروداران بە سەرکەوتنیک ی خۆیان دەزانی بەسەر سەبەئیکانی دیکەدا.****

لەر کاتە ی ئەمانە دەخۆش بون، بەلام سەبەئیکانی کوفە لە (زویەین) **توپە بون چونکە بە جینشین ی رازی نەبوو، هەرەها سەبەئیکانی بەصرەش لە (طلحە) **توپە بون لەبەر هەمان هۆ.** هەر یەک لەم دوو کۆمەلە خۆیان بە دۆرا و شکست خواردوو دەزانی، چونکە نەیانتوانیوہ ئەرە کەسە بکەنە جینشین کە دەیانویست و هەواداری بون.**

نامادە کرینی طلحە و زویەیر بۆ بەیعت دان بە عەلی **بەمەش سەبەئیکانی بەصرە و کوفە بونە شوینکەوتە ی سەبەئیکانی میسر و پارچە یەک لەوان.** بەلام سوور بون لەسەر بەیعت دان بە جینشین ی تازە و کۆتایی هینان

بەم گىرقتە.

سەبەئىيەكان وتيان: پىيويستە بەيەت بە (عەلى) بىدى، چۈنكى خەلىكى مەدىنە ئەويان دەۋىت، دەپنى ھەموو بەيەتتى پىي بىدىن، بە (طەلحە) و (زوبەين) يىشەۋە.

لەو كاتەدا (زوبەيرى كۆپى عەوام) ﷺ لە دەرەۋەدى مەدىنە بوو، سەبەئىيەكى بەصرىيان نارد تا بېھىنئىتەۋە، تا لە رۇژى ھەينىدا ئامادەى بەيەتتى (عەلى) ﷺ بىت، ئەۋەبوو سەر كىردەى سەبەئىيەكانى بەصرە (حەكىمى كۆپى جەبەلە) لەگەل كۆمەلنىكا چوون بۇ لاي و بەزۇرى و بە زەبرى شمشىر ھىنايانەۋە، تا ئامادەى كۆبوونەۋەكەى بەيەت بىت.

(طەلحەى كۆپى عىيداللىھ) ﷺ لە دەرەۋەدى مەدىنە بوو، سەبەئىيەكى كوفەييان نارد تا ئامادەى بەيەتتى (عەلى) ﷺ بىت لە رۇژى ھەينىدا، ئەۋەبوو سەر كىردەى سەبەئىيەكانى كوفە (الاشتر النخعى) لەگەل كۆمەلنىكا چوون بۇ لاي و بەزۇرى و بە زەبرى شمشىر ھىنايانەۋە تا ئامادەى كۆبوونەۋەكەى بەيەت بىت.

لە رۇژى ھەينى، (۲۵) ى ذى الحجة، سالى (۳۵)، ھاۋەلان لە مزگەوت كۆبوونەۋە، لە ژىر پاسەۋانى و دەسەلاتى سەبەئىيەكاندا بون كە بە شمشىرەۋە بەسەر سەريانەۋە ۋەستابون!!

(عەلى كۆپى ئەبو طالب) ﷺ ھات و چوۋە سەر مېنبەر و گوتى: خەلىكىنە! ئەمە كارى ئىۋە، كەس حەقى تىدا نى، تەنھا ئەو كەسە نەبىت كە ئىۋە دەيكەن بە فەرمانەرەۋا و بەيەتتى دەدەنى.

دوئىنى لەسەر بىرارىك يەكترمان بەجن ھىشت، ئەگەر ويستتان لەسەر عەلى كاروئارى جىتئىنى دەداتە دەست ئەملى حەل و عقد دەپۇين، ئەگەرىش ئەۋە بەباش نازانن، ھەركەسىكە حەز دەكەن ھەلى بىژىرن، من ھىچ شتىك لە دالمدا نايىت بەرامبەر بەكەس و، لەگەل ئىۋەشدا بەيەتتى دەدەمى!!

كۆبوونەۋەدى نىقى
ھەينى
۲۵ ژوالحجە
لە مزگەوتى
بىتەمبەر

عەلى كاروئارى
جىتئىنى دەداتە
دەست ئەملى حەل
و عقد

ھاوولان وتیان: ئیئە لەسەر ئەو بڕیارەى دوینن و رازین که تو ببینە
 فرمانپەرەوای بڕواداران، دەستت بئینە با بەیعتت بدەینى.

(عەلى) ﷺ دانىشت بۆ بەیعت پێدان، ھاوولانىش بەرەو پىرى چوون و

بەیعتیان پێدا.

بەیعتدانى ھەموو ھاوولانى مەدینە بە
 ئەو ھاوولانەش که خۆیان لە فیتنەکە بەدوور گرتبوو، وەک (سەعدى
 کوپرى ئەبو وەقاص) و (سەعیدى کوپرى زەید) و (عبداللہى کوپرى عومەر) و
 (ئوسامەى کوپرى زەید) و (موھەممەدى کوپرى مەسلەمە) و ئەوانىتر،

بەیعتیان پێدا- خوا لەھەموویان رازى بئیت.

بەم شێوہیە لەلایەن ھەموو ھاوولانەرە بەیعت بە عەلى درا، کەسیان
 لە بەیعت دوانەکووتن، دواى ئەوان ھەموو خەلکى بەیعتیان پێدا، لەگەڵ
 ئەوانیشدا ھیزە سەبئىەکانیش که مەدینەیان داگیرکردبوو.

ھەندىک لە ھاوولان لە کاتى بەیعت پێدانەکە پێیان وت: بەیعتت
 دەدەینى لەسەر بەرپاکردنى کىتابى خوا لە نزىک و لە دور، لە بەھیزى و
 بئھیزىدا. ئەویش لەسەر ئەو بەیعتى ئى وەرگرتن.

دواى ئەوہى خەلکەکە بەیعتیان پێدا، ھەستا و وتارىکى بۆ خەلک دا
 و، گوتى:

((خوای گەرە کىتابىکى رینیشاندەرى دا بەزاندوہ، چاکە و خراپەى
 تیدا رونکردۆتەوہ، ئیوہش کار بە چاکە بکەن و واز لە خراپە بەینن،
 فەرزەکان لەسەرتان پئویستە، بۆ خوا جیبە جیبى بکەن، دەتانگەبەنیتە
 بەھەشت.

خوای گەرە ھەندىک سنورى حەرام کردوہ که ئاشکران، سنورى
 موسلمانیشى لەسەروو ھەموو سنورەکانى ترەوہ داناوہ، موسلمانانیشى
 بە دلسۆزى و یەکخواپەرستى یەوہ پەيوەست کردوہ.

موسلمانیش ئەو کەسەیە که موسلمانان لە زمان و دەستى سەلامەت بن
 تەنھا بە حەق نەبیت، ئازاردانى موسلمانیش حەلال نیە، تەنھا بەوہ نەبیت

که خوای گهوره له سه‌ری پیویست کردوه.

دهستپیشخه‌ری بکه‌ن له کاروباری خه‌کی‌دا، تایبه‌ته‌ندی هه‌ریه‌کیکتان مردنه، له‌راستیدا خه‌لکی له بهره‌متانه و رۆژی دواییش له پشته‌وه ده‌وره‌ی داو، جا باری خۆتان سوک بکه‌ن، پیی ده‌گه‌ن، به‌لام خه‌لکی چاوه‌روانی دوایییان.

به‌نده‌کانی خوا! له به‌نده و زه‌وی خوادا ترسی خواتان هه‌بیت، ئیوه له هه‌موو شتیک لیتان ده‌پرسریته‌وه، هه‌تا له پارچه زه‌وی و ئاژه‌لانیشت.

گوێراپه‌لی خوای گه‌وره بن و له فرمانی ده‌رنه‌چن، نه‌گه‌ر چاکه‌تان دیت وه‌ری بگرن و، نه‌گه‌ر خراپه‌تان دیت وازی له‌بێن.

خوای گه‌وره ده‌فرمویت: ﴿وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَخَطِفَكُمْ الْإِنْسُ فَأَوَّكُمُ وَأَيُّدِكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾: بێر له‌و ده‌مه بکه‌نه‌وه که ئیوه له‌م ولاته‌دا که‌میکی بێ‌ده‌سه‌لات بوو "ترستان هه‌بو خه‌لکی‌تر ده‌رتان بکه‌ن و بێ جێ و پێی به‌مینه‌وه. په‌نای دان و یاریده‌ی دان و سه‌رکه‌وتن و رۆژی پاک و په‌وای پێدان، به‌شکه شوکرانه‌بژێر بن. ﴿الأنفال/۲۶﴾^۱

به‌یعه‌ته‌کی عه‌لی
به‌پێی بنه‌ما
شه‌ریه‌کان
دروسته

به‌م شیوه‌یه به‌یعه‌تی (عه‌لی کوپی نه‌بو طالب) ﷺ ته‌واو بوو، به‌یعه‌تیکی راست و دروست بوو به‌پێی بنه‌ماکانی ئیسلام و، له‌لایه‌ن ئه‌هلی راویژ و ئه‌هلی جه‌ل و عه‌قد له‌ موسلمانان و، هه‌یج یه‌کی له‌ خه‌لکی مه‌دینه له به‌یعه‌ته‌که به‌دوا نه‌که‌وت.

ده‌ست گرتنی سه‌به‌ئیه‌کان به‌سه‌ر مه‌دینه‌دا و، هاتنه‌ ناو سوپاکه‌یه‌وه له‌وه‌و دوا، هه‌یج لێلی یه‌ک ناخاته به‌یعه‌ته‌که‌ی (عه‌لی) یه‌وه ﷺ، چونکه پیویست بوو به‌یعه‌ت به‌ فرمانه‌وه‌ی‌ه‌کی به‌رواداران بدریت، تاکو ده‌نگی موسلمانان یه‌ک بخات و، کاروباریان به‌رپه‌وه‌ بیات، دوا‌ی ئه‌وه‌ش یه‌کلایته‌وه بو‌ لێپرسینه‌وه‌و دادگایی‌کردن و سزادانی ئه‌وانه‌ی هه‌ستان

بە خراپەکاری و، کوشتنی (عوسمان) ﷺ.

مادام ئەوانەى هەلیانبژارد و پێى رازى بون و بىعهتیاى پێدا خاوەنى کارمە بون و، ئەهلى حەل و عەقد و راویژ لە هاوێلان بون، کەرەتە بەشێوهى شەرى و دروست بوو هەتە جێنشین.

وا دەبینن شان دانەبەرى (عەلى) ﷺ بۆ جێنشینایەتى، دواى داواکاری و سووربونی گەرەهاوێلان و موسلمانە چاکەکان بوو، دواى ئەوهى رەتى کردووه و لەخۆى قەدەغە کرد، بەلام لە کۆتاییدا هاتە سەر ویست و ئێرەدى ئەوان! ئەو داواى جێنشینی نەکرد و، نەویست و هەولێ بۆ نەدا، پیلانى لەسەر (عوسمان) ﷺ نەگێرا تا جێنشینایەتى پێى بگات، وەك هەندى لە میژوونوسە درۆژنە دەمەلەبەستەکان هەلى دەبەستن!!

وا دەبینن رازیبونی (عەلى) ﷺ بە جێنشینی، داکۆکی کردن بوو لە رزگارکردنى موسلمانان و، کۆکردنەوهى قسەیان و، چارەسەرى گرتەكەیان، دەیزانى كە جێنشینایەتى لەدەستدانە نەك دەستكەوت، ئوممەت و قوربانی تیکۆشانه نەك قازانچ، دەرەسەرى و ماندوبونە نەك بەرژوهندى و دان لە پێتاویدا بوو سودوهرگرتن!

(عەلى) ﷺ بە وەرگرتنى جێنشینایەتى، دەیزانى ئەوهى پێى هەلەدەستیت چیه، هەستى بە مەترسیەكەى نەکرد، سەرەنجامەكەى لەبەرچاویوو، رازیش بوو بەم رێگە سەخت و دڕكاویدا گوزەر بگات و، بە هەموو شتێك قوربانی بدات بۆ بەرژوهندى ئوممەتەكەى.

(عەلى كورپى ئەبوطالب) ﷺ دەیتوانى دەست لە كارەكە بکێشیتەوه و، دورەپەریزی هەلبژێرى - هەروەك چۆن هاوێلە بەرێزە پایەبەرزەکان کردیان - و بەمەش حەسانەوه و سەلامەتى و رزگاربونی بۆ خۆى هەلەبژارد، ئەگەر بشى کردبایە گوناھیار یان كەمتەرخەم نەدەبوو.

بەلام كى بۆ ئوممەت دەبێ؟ كى بۆ یەكخستنى دەنگیان دەبێ؟ كى بۆ بەرێوھەردنى كاروباریان دەبێ؟

(عەلى) ﷺ بە وەرگرتنى جێنشینایەتى، سەختترین چارەسەر و،

توندترین لای ههلبێژارد و، بهرژهوهندی ئوممهتی خسته سهرووی
 بهرژهوهندی تایبهتی خووی، بهمهش جینشینیهکهی قوربانیدانیکی مهزن
 بوو!!!

کاتی بهیعهتهکهی (عهلی) ﷺ تهواو بوو، سهبهئیهکان پێیان وت:

حُدْهَا إِلَيْكَ وَاحْذَرْنَ أَبَا الْحَسَنِ   إِنَّا نُمِرُّ الْأَمْرَ إِمْرَارَ الرَّسَنِ
 صَوْلَةَ آسَادِ كَآسَادِ السُّفَنِ   بِمَشْرِفِيَّاتِ كَعْدَرَانِ اللَّبَنِ
 وَنَطْعَنُ الْمُلْكَ بِلَيْنِ كَالشُّطَنِ   حَتَّى يُفْرَنَ عَلَيَّ غَيْرَ عَنَنْ

بهمهش رایان گه یاند که چونهته ناو سوپای (عهلی) یهوه ﷺ و سهریازی
 ئهون، گوپرایهه و ملکهچی ئهون، لهگهئیدا جهنگی ئهوانه دهکهن که
 لهفرمانی دهردهچن و دژی دهوهستن.

ئهوان بهم کارهیان بهرژهوهندی خویمان دهویست، تا موسلمانان لییان
 بهناگا نهینهوه و نهتوانن لییان پیرسنهوه و لهسهر کوشتنی
 (عوسمان) ﷺ، سزایان بدهن.

بونیان له
 سوپاکهی عهلی
 بنه پرتهی
 گرفتهکه بهتی

ئهمهش بنه پرتهی گرفتهکهی (عهلی کوپری ئهبو طالب) ﷺ بوو، که بووه
 هژی جیاواز بون لهگهه (معاویه) و، پاشان (طهلهه) و (زوبهیر) ﷺ و،
 پاشان روودانی چهند جهنگیک..

(عهلی) ﷺ بهم شیویه وهلامی وتمهکی پێشووی سهبهئیهکانی دایهوه:

إِنِّي عَجَزْتُ عَجَزَةً لَا أَعْتَذِرُ   سَوْفَ أَكَيْسُ بَعْدَهَا وَأَسْتَمِرُّ
 أَرْفَعُ مِنْ ذَيْلِي مَا كُنْتُ أَجْرَ   وَأَجْمَعُ الْأَمْرَ الشَّتِيَّتِ الْمُتَشِيرُ
 إِنْ لَمْ يُشَاغِبْنِي الْعَجُولُ الْمُتَصَبِرَ   أَوْ يَثْرُكُونِي وَالسَّلَاحُ يُبْتَدِرُ

کراسهکهی
 عوسمان و
 پهجهکانی
 خیزانهکهی
 له شامدا

له ماوهی نیوان کوشتنی (عوسمان) ﷺ و به جینشین بونی (عهلی) دا ﷺ،
 (نوعمانی کوپری بهشیری ئه نصاری) لهمه دینه به رهو شام دهرچوو بو لای
 (معاویه) ﷺ و، ئه و کراسهی (عوسمان) ی لهگهه خووی برد که کاتی

کوژزانی لەبەردابوو، که بە خوین بوو، ھەروا پەنجەکانی (ناڵە)ی خیزانی (عوسمان)یشی لەگەڵ خۆی برد که لەکاتی بەرگری کردن لە (عوسمان) بڕابوو.

(موغاریه)ش ﷺ کراسەکهی (عوسمان) ﷺ و پەنجەکانی (ناڵە)ی لە مزگەوت ھەڵواسی و موسلمانانیش لە دیمەشق دەھاتن و کاری تێدەکردن و بۆ خەلیفە شەھیدەکیان دەگریان! بەئێنیان دەدا که تۆلە (عوسمان) ﷺ بسەننەو، تۆلە لەو خەوارێجە سەبەئیانە بکەنەو که کوشتیوانە.

لەو ھاوێلە بەرێزانە (عوسمان) یان دەدا: (عوبادە (کۆری صامیت) و (ئەبوئەردە) و (ئەبو ئوما مە (باھلی) بوو).

کاتی (عەلی) ﷺ بەیعتی پێدرا، (طەلحە) و (زوبەیر) و ھەندێ ھاوێلی تر ﷺ چوونە لای و پێیان وت: ئێمە کاتی بەیعتمان بەتۆ دا مەرجمان ئەو بوو که سنوورەکان (حدود) بەرپا بکەیت، ئەوانەش کۆمەلی خەوارێجەکان و بەشدارییان لە کوشتنی (عوسمان) دا کردووە، دەمانەویت ھەدیان لەسەر جێبەجێ بکەیت.

(عەلی) ﷺ وەلامی دانەو: براكانم! من بئناگا نیم لەوێ ئێو دەیزانن، بەلام چی بکەم لەگەڵ ئەم کۆمەلە پیاوکۆژە، لەکاتیکیدا ئەوان دەستیان بەسەر مەدینەدا گرتووە، دەسەلاتیان بەسەرماندا ھەیە و دەسەلاتمان بەسەریاندا نیە، ناتوانین رۆبەرپوویان ببینەو یان ناپرەزاییان بەرامبەر دەرپەڕین، جا چۆن دەتوانین لێیان پیرسینەو یان سزایان بدەین؟ که ھیزیکیشمان نیە بۆ رۆبەرپوونەو یان؟ ھەرەھا بەندەکانیشتان لەگەڵیان ھەلساوەتەو، دەشتەکیەکانیشتان چوونەتە ریزی ئەوانەو، ئەوانە لەناو ئێو و چێیان بویت بەسەرتان دینن و، چێیان بویت پێتان دەکەن!!

ئایا ھیچ بواریک دەدۆزنەو بۆ جێبەجێ کردنی ئەوێ دەتانەو؟ ئایا

طەلحە و زوبەیر
داوای سزادانی
بکوژان لە عەلی
دەکەن

وەلامی عەلی بۆیان
و بەلگی
دواخستن

ئییستا توانای لیپرسیینهوه و سزادانی ئەوان لای ئیمه دهیین؟

پاشان (عهلی) به (طلحه) و (زوبهین) و ئەوانه‌ی لهگه‌لیاندا بون وتی:
 سویند به‌خوا (ان شاء الله) هه‌مان رای ئیوه‌م هه‌یه، له‌وه‌ی ده‌لیین
 له‌گه‌لتاندام، به‌لام کاری ئه‌و خه‌واريجانه کاری نه‌فامیه و، هه‌یزان هه‌یه و،
 لایه‌نگریان له‌گه‌لدایه و، له ولاتانه‌وه یارمه‌تیا بۆ دیت! ئیمه‌ش له‌ژیر
 هه‌یزی ئەوانداین!!

ئه‌گه‌ر من به رای ئیوه بکه‌م و ئەم کاره بوروژینم و په‌له‌بکه‌م له‌عه‌ل خه‌ک ده‌کاته
 جیبه‌جی‌کردنی هه‌د له‌سه‌ریان، ئەوا خه‌لک ده‌بنه سێ به‌شه‌وه، به‌شیکه
 هه‌مان رای ئیوه‌یان ده‌بیست و ئاماژه به‌ په‌له‌کردن له سزادانیان و
 جیبه‌جی‌کردنی هه‌د له‌سه‌ریان ده‌کات.

سێ به‌شه‌وه و
 داوا‌ی مؤه‌له‌ت پیدان
 ده‌کا

به‌شیکیش هه‌مان رای ئیوه‌یان نیه و، به‌لکو له‌گه‌ل خه‌واريجه‌کانه و
 سه‌ریان ده‌خات.

به‌شیکیش له‌سه‌رخۆیه‌ی و په‌له‌نه‌کردن له سزادانیان به‌چاک ده‌زانێ و،
 داوا‌ی ئه‌وه ده‌کات چاره‌په‌روان بکریت تا خه‌لکه‌که هه‌من ده‌بنه‌وه و ده‌هکان
 ده‌گه‌رینه‌وه شوینی خۆیان و، ئەم ته‌م و مژده‌په‌رینه‌وه، ئەوکاته هه‌ق
 ده‌سه‌رنیست و هه‌ده‌هکان جیبه‌جی‌ده‌کریت.

جا لیم بیده‌نگ بن و مؤه‌له‌تم بده‌ن هه‌تا بارودۆخه‌که هه‌من ده‌بیته‌وه،
 داوا‌ی ئه‌وه بگه‌رینه‌وه تا هه‌دیان له‌سه‌ر جیبه‌جی‌بکه‌ین.

په‌له‌کردن له
 سزادانی بکوژه‌کان
 یان دواخستنی

هاوه‌لان له مه‌دینه بوون به دوو به‌شه‌وه: به‌شیکیان له‌گه‌ل بۆچونی
 (عه‌لی کوری ئەبو‌طالب) بون و ده‌یانوت: ئیمه ئییستا ناتوانین به‌سه‌ر ئەم
 کۆمه‌له شه‌ره‌نگیزه‌ی بکوژانی عوسمان دا سه‌رکه‌وین، له‌به‌ر ئه‌وه
 سزادانیان و جیبه‌جی‌کردنی هه‌د له‌سه‌ریان دوا‌ده‌خه‌ین تا ئەوکاته‌ی به‌هه‌یز
 ده‌یین.

به‌شه‌که‌ی تریان رایان وابوو که هه‌دیان له‌سه‌ر جیبه‌جی‌بکریت و

دوانە خەزینت، ئەنجامە کەشی ھەرچیەك بێت.

(طلحە) و (زوبەیر)یش ﷺ لەگەڵ بەشی دووھمدا بون.

لەبەر امبەر پێداگیری ئەو ھاوھەڵانە ی خاوەنی رای دووھم بوون کە دەبین
 پەلەبکات لە جێبەجێکردنی سنوورەکان لەسەر بکوژانی (عوسمان) ﷺ،
 (عەلی) لە رۆژی سێھەمی جێنشینایەتیە کەیدا دەرچوو بۆ ناو خەلکە کە و
 پێی وتن: ئەو دەشتەکیانە ی لە مەدینە کۆبونەتەرە لەناو خۆتان
 دھریانکەن.

پەتکرینەوی
 فەرمانی عەلی بە
 دەرچوونی
 دەشتەکیەکان
 لە مەدینە

ئەو دەشتەکیانە ی کە لەکاتی کوژانی (عوسمان)دا لە بیابانەرە ھاتبون
 بۆ مەدینە، فەرمانی پێکردن بگەڕێنەرە بۆ شوێنەکانی خۆیان و، پێی وتن:
 ئە ی دەشتەکیەکان! بگەنەرە بە ئاوەکانتان.

خەوارێجە سەبەئییەکان ئەم فەرمانە ی ئەمیری بروادارانیان رەت کردەرە
 و، بە ھەنگاوێکی ئەویان دا نا تا ھەرچی و پەرچی و خەلکە سادەکیان ئی
 جودا بکاتەرە و بۆیان یەکلا بێتەرە و، تۆلەیان ئی بستینیتەرە—کە
 ھەرواش بوو—!.. جا ھانی دەشتەکیەکانیان دا کە دەرئەچن و سەرپێچی
 بکەن، ئەوانیش بەقسەیان کردن.

(عەلی) ﷺ کە بینی سەبئیی و دەشتەکیەکان بەدەنگیەرە نەھاتن، بە
 سەغڵەتیەرە گەرايەرە مائەرە، (طلحە) و (زوبەیر) ﷺ و ھەندیک لە
 ھاوھەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ چوونە لای.

عەلی نیشانی
 ھاوھەڵانی دا کە لە
 بەرامبەر
 سەبەئییەکاندا
 دەستەوسانن

پێی وتن: بینیتان؟ ئەو ئەو و ئەو تۆلەکەتان، دەبیسیتیننەرە، ئەوانە
 بکوژن! وتیان: ناتوانین!

ئەویش وتی:

وَلَوْ أَنَّ قَوْمِي طَاوَعْتَنِي سَرَّاتُهُمْ أَمَرْتُهُمْ أَمْرًا يُدِيخُ الْأَعَادِيَا

طلحە و زوبەیر
 داوای دەرچوون
 دەکەن بۆ
 ھێتانی سەرباز

داوای ئەو (طلحە) ﷺ پێی وت: ئە ی ئەمیری برواداران! ریم بەدە بچم بۆ
 بەصەرە، تا لەوی ھیز و سەرباز و ئەسپت بۆ بێنم یارمەتیت بەدەن، تا
 بەسەر ئەو خەوارێجە یاخیبووانە ی مەدینەیان داگیرکردەرە زال بیت.

(زوبەیر) ﷺ پێی وت: ئە ی ئەمیری برواداران، ریم بەدە بچم بۆ کوفە، تا

لەوی سوپا و سەربازت بۆ بێنم یارمەتیت بدەن.

(عەلی) ﷺ بە ھەردووکیانی وت: دەرفەتم بدەن بێر لە قسەکانتان بکەمەو!

ئەوانیش لەسەر داواکردنی دەرفەت گلەییان لێی کرد و، دەیانویست رییان بدات تا بچن بۆ بەصرە و کوفە سەرباز بێنن، تا لە چنگی سەبەئەکان رزگارێان بێت و پەلەبکەن لە جیبەجێکردنی ھەدەکان لەسەریاندا!

ئەم ھەلویست و گفتوگۆیە نیوان ئەو دوانە و (عەلی) ﷺ سەرھەتای ناکۆکی بۆچونەکانی نیوانیان بوو، ئەوان دەیانویست پەلەبکری لە سزادانی بکوژەکان و ئەویش دەیویست چاوەپروان بکری ھەتا بارودۆخەکە ھێمن دەبێتەو.

پاشان رووداوەکان بەدوای یەکدا ھاتن و ناکۆکیەکان کەلەکە بون و (عەلی) یان سەرقال کرد لەوێ بتوانی ئەم ئەرکە ئەنجام بدات، بەجۆریک بەدرێژایی جینشینیکە بۆی یەکلانەبوو.

لە رۆژانی یەکمەمی جینشینیکە (عەلی) ﷺ، (موغیرە) کۆپی شوعبە) ﷺ چوو لە لای و ھەک نامۆزگاریکار پێی وت: ئەمیری برواداران! تۆ مافی گوێزپرایەلی و نامۆزگاریت لەسەرم ھەیە" پەلە مەکە لە لادانی ئەو والییانە (عوسمان) لەسەر ولاتەکان دایناون، (موغایە) لەسەر شام بەیئەو و مەیکۆرە، (ئەبەن عامر) لە بەصرە بەیئەو و مەیکۆرە، والییەکانی تریش لەسەر ولاتەکانیان بەیئەو، دوای ئەوێ گوێزپرایەلت دەبن و بەیعتت پێ دەدەن، بە خۆیان و سەربازەکانیانەو، ئەوا ئەوکاتە دەکری یان بیانھێتەو و یان بیانگۆریت!

بۆچونەکی (موغیرە) ﷺ راست و دروست بوو.

(عەلی) ﷺ پێی وت: لێم گەڕی با تەماشای بکەم و بیری بکەمەو!

گەیی کرینەوه
 دەگەریتنەوه
 (موغیرە) ﷺ گەیی لە (عەلی) ﷺ کرد، چونکە یەكسەر بۆچونەكەى
 وەرئەگرت و راستەوخۆ كاری پێنەكرد، بە دڵشكاوی چوو دەروە.

لە رۆژی دواى ئەوه چوووه لای وئەمجارەیان ئامۆزگاریكار نەبوو،
 بۆیە بۆچونەكەى دوینیى هەلۆهشاندەوهو پێی وت: من واى دەبینم كە
 پەلە بكەیت لە لەكارخستنى (موعاویە) و (ئەبن عامر) و والیهكانى دى و،
 داواى بەیعتیان لێبكەیت، تا بزائیت كێ لەگەلتدايه و كێ لەگەلتدا نیه،
 تا بزائیت كێ گوێپرایەلە و كێ گوێپرایەل نیه.

كاتێ (موغیرە) ﷺ لەلای (عەلى) چوو دەروە وتی: سویند بەخوا
 دوینی ئامۆزگاریم كرد، كاتێ كە وەرى نەگرت ئەمرۆ فیلم لێی كرد.

(موغیرە) ﷺ بە تورپیی لە مەدینە بەرەو مەكە كەوتەپێ، پاشان چوو بۆ
 طائف، لە هەموو فیتنەیهك خۆی بەلا دا، لەگەل هیچ لایەك لە لایەنەكان
 نەبوو: نە لەگەل (عەلى) بوو، نە لەگەل (طەلحە) و (زوبەیر) بوو، نە لەگەل
 (موعاویە) بوو، خوا لە هەموو هاوێلان رازی بێت.

ئەبن عباس
 پەرسیار لە بۆچونى (عەلى)، پەرسیاى دەربارەى قسەكانى (موغیرە) لێكرد.
 موغیرە دەكات

(عەلى) ﷺ وتی: دوینی هات و ئەوهها و ئەوههاى وت، ئەمرۆ هات
 ئاوهها و ئاوههاى وت!

(ئەبن عباس) ﷺ وتی: ئەوهى دوینی ئامۆزگارى كردووی، بەلام ئەمرۆ
 فیلمی لێكردوویت!!

بۆچونى ئەبن
 عباس دەربارەى
 كردارەكانى عەلى

(ئەبن عباس) ﷺ پاستى وت، بەلكو ئەوه بوو كە (موغیرە) پرایگەیاندا.
 (عەلى) بە (ئەبن عباس) ی وت ﷺ: تۆ رات چى یه؟
 (ئەبن عباس) ﷺ ئامۆزگارى كرد و وتی: كاتێ (عوسمان) كوژرا، یان
 پێش كوژرانى، پام وابوو كە لە مەدینە دەریچیت و، بجیتە مالهكەت لە
 مەككە و دەرگا لەسەر خۆت دابخەیت.

كە موسلمانان لەناو خۆیان دەشیوان، لەتۆ زیاتر كەسیان نەدەدیتەوه

و، دەهاتن بۆ لات و تکایان دەکرد که جینشینی بگریته دەست.
 بەلام نیستا، دواى ئەوهی، ئەوهی روویدا روویدا، پاش کوزرانی
 (عوسمان) ﷺ، هەندى له بەنى ئومەییە بە کوشتنی (عوسمان) تاوانبارت
 دەکن و، وا هەلەبەستن که دەستت لەو کارەدا هەبوو، ئەمەش لەناو
 خەلکدا بلۆ دەکنەوه.

ئەوانەش هەمان داواکاری بەشیک له خەلکی مەدینە-وەک (طەلحە) و
 (زوبەیر) ﷺ-یان هەیه له پەلەکردن له سزادانی بکوژانی (عوسمان) و،

تۆش ناتوانیت ویستەکیان جینەجی بکهیت.
 ئێمیری بڕواداران! وادەبینم که والیەکانی (عوسمان) ﷺ لەسەر کاری
 خۆیان بەتایبەتو، بەتایبەتی (موعاویە) لەسەر شام بەتایبەتو، ئەگەر ئەوه
 نەکەیت، دەترسم گوێزایەلت نەبن و له فرمانت دەریچن و بە کوشتنی
 (عوسمان) تاوانبارت بکن.

له وەلامی نامازەکی (ئێین عەباس) ﷺ-که هەمان رای پیشوی
 (موغیرەى كورپی شعبه) ﷺ بوو- (عەلى) وتى: هەر دەبیت والیەکان
 بگوێزیت و، والی دیکە لەسەر ولاتەکان دا بنرئ.^۱
 والییه تازەکان بۆ شوینی کارەکانیان بەرێکەوتن، هەبوو کارەکی
 کەوتە دەست و بۆی چوو سەر، هەشبوو رێگری کرا له گەشتن بە
 کارەکی.

موسلمانان له ولاتەکان بەش بەش بون، هەبوو بەیعتی بە (عەلى) دا و
 چوو ژنر فرمانیەوه، هەبوو رایەگەیاندا که ناچیتە ژنر فرمانیەوه تا
 بکوژەکانی (عوسمان) ﷺ سزا نەدات، هەبوو چاوه‌ڕوانی دەکرد تا یزانی
 کاروبارەکه بەچی دەگات.

(موعاویە)ش ﷺ لەوانە بوو که سەرپێچی راگەیاندا تا حەد لەسەر

ئێین عەباس نامازە

بە هێشتنەوهی

والیەکانی عوسمان

دەکات

عەلى هەموو

والیەکانی عوسمان

له کار دەخات و

خەلک بەش بەش

بون

طەلحە و زوبەیر له

عەلى جودا دەبنەوه

رەت کردەوه، ھەرەك قسەى ئەوانى تریش رەت کردەوه که ھەمان نامازەکەى (حەسەن)یان پێدا، وەك (زیادى كۆپى حەنظەلەى تەمىمى).^۱

پیش ئەوهى (عەلى) ﷺ بەوێتە رى بۆ جەنگى خەلكى شام، چەند ھەوآلىكى بىزاركەرى لە مەكەوه پىگەيشت، كە (طەلحە) و (زوبەير) و (عائىشە) ﷺ كۆبونەتەوه لەسەر ئەوهى داوا لە (عەلى) بکەن پەلەبكات لە سزادانى ئەو بکۆژانەى نىستا لەناو سوپاکەيدان.

لەسەرخۆيى و داوختن لە جىبەجى کردنى حەد و بەجىهێنانى ئەو ئەرکەيان لەسەر (عەلى) ﷺ گرتبوو، بەلگە و ئىجتەھاد و بۆچونەکەيان لەوهدا پەسەند نەکرد.

ئەم ئىجتەھادەيان وای لىکردن كە داواى پەلەکردن لەو كارە لە (عەلى) بکەن و، ھانى خەلك بەدن بۆ داواکردنى ئەو كارە و، خەلك كۆبکەنەوه و كۆمەليان بکەن و بۆ ئەو مەبەستە بيانورويىن، تا فشار بخەنە سەر (عەلى) و داواى جىبەجى کردنى حوکمى خواى ئى بکەن بەسەر بکۆژەکاندا، وای لىھات (عائىشە) و تارى بۆ موسلمانان دەدا و ھانى دەدان بۆ داواکردنى سزادانى بکۆژەکان.

خەلك لە مەكە لە دەورى (طەلحە) و (زوبەير) و (عائىشە) ﷺ كۆبونەوه و ھەموو رىكەوتن لەسەر داواکردنى ئەمە لە (عەلى) و، رايان ھاتە سەر ئەوهى بۆ ئەم مەبەستە بەرەو بەصرە دەريچن.

عائىشە لەسەر
حوشترەكەى
لەگەل طەلحەو
زوبەير بەرەو
بەصرە بەرەو
دەكەون

حوشترىکیان بۆ (عائىشە) نامادەکرد، كە ناوى (عەسكەس) بوو، تا بۆ بەصرە سواری بىت، ئەو حوشترە (یەعلی كۆپى ئومەييە) لە یەمەن كړیپووى، دایکانى دیکەى برواداران رازى نەبون لەگەل (عائىشە) بەرەو بەصرە دەريچن، (طەلحە) و (زوبەير) و (عائىشە) ﷺ و ئەوانەى لەگەلياندا بون بەپەلە بەرەو بەصرە كەوتنە رى.

(عائىشە) - خواى ئى رازى بىن - دەيووت: (عوسمان) بە ستم لىكراوى

کوژرا، کاروبار راست نابیتەوه هەتا فرمان و دەسەلات بە دەست ئەو ئاژاوەچی و خەواریجانەوه بێت، جا داوای خوینی (عوسمان) بگەن، سزای بکوژەکانی بەن، ئیسلام سەربەرز دەگەن.

جێنشینا بەتێ عەلی رەت ناکەنەوه، بەلکو داوای جێبەجێ کردنی حەد دەگەن

مەبەستی دیاریکراوی (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) : داواکردنی خوینی (عوسمان) ، و داواکردن لە (عەلی) بە دادگایی کردن و سزادانی بکوژەکان و، تۆلەسەندنەوه لێیان لەسەر تاوانەکیان بوو.

فەرماننەوایی (عەلی) یان رەت نەکردبوو، بەیەتەکیان بۆی نەشکاندبوو، و داوای لابردن و لەکارخستنیان نەکردبوو، لە فرمانی دەرئەنجامی چوو بون.

بەلکو لێی رازی نەبون، بەهۆی دواکەوتنی لە سزادانی خەواریجە بکوژەکان و، رازی بونی بەوهی لە سوپاکەیدا بن.

(عەلی) بەم هەلوێستە (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) رازی نەبوو، مەرەکو لەوه و پێش لە هەلوێستی (موعاویە) و شامییەکان رازی نەبوو، و، بە یاخی بون لە ئەمیری برپاداران و دەرچوون لە فرمانی و پەرئەزەزکردنی موسلمانانی دانا.

پێی وابوو دەبیت ئەم یاخیبون و دەرچوونە لابریت و جەنگ لەگەڵ ئەو هاوێلانە بکریت هەتا دەرئەنجامی بۆ گوێزایی و ریزی کۆمەڵ، داوی ئەوه یەکلای دەبیتەوه بۆ سزادانی بکوژانی (عوسمان).

بەهۆی دەرچوونی (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە)، (عەلی) خۆی ناچار بوو جەنگی سەریچیکارانی لە شام دوابخات، دەست بکات بە جەنگ لەگەڵ سوپای (طەلحە) و (زوبەیر) بۆ گێرانەوهیان بۆ ژێر فرمانی خۆی.

بەرەو جەنگیان دەجیت

عەلی، (عبداللەهی کوپری عومەر)ی بانگ کرد و هانیدا تا لەگەڵی دەرچیت بۆ جەنگی یاخیبون، (عبداللە) ئەوهی رەت کردەوه، پێی وت: بەلکو من پیاویکم لە خەلکی مەدینە، لێیان دانا بپرێم، ئەگەر دابنیشن دادەنیشم، ئەگەر دەرچن دەر دەجم.

(عەلی) ﷺ ھانی ھاوولان دا لەگەڵیدا دەربچن و فرمانی پیکردن دوابەدوای گوێرایەلی و بەیەتپێدانی پیشوویان سەریشی بخەن، بە گوێرایەلییان رازی نابن ھەتا لەگەڵی ھەلنەست و بەسەری نەخەن و، لەگەڵیدا جەنگی ئەوانە نەکەن کە دژی وەستاون و سوپایان بۆ جەنگ کردنی ئامادەکردوہ!

ئێبەن عومەر و
تقدیبی ھاوولان
لەگەڵ جەنگدانین،
نە لەگەڵ عەلی و نە
لە دژی

بەلام زۆربەیی ھاوولان بەچاکیان نەزانی لەگەڵی دەربچن بۆ جەنگی ئەو برایانەیی کە لە بۆچون و ئیجتھاددا جیاواز بەیەکن، وەکو (طەلحە) و (زوبەیر) و (موعاویە) ﷺ، بەباشیان نەزانی موسلمانان خۆیەخۆ جەنگین، ئەو روداوہ یەک لەدوای یەکانەیی ئێوان عەلی و سەریچیکارانیان بە فیتنە و ئاژاوە دانا، کە تێکەڵ بونی دروست نیە، ئەوھبوو خۆیان بەدوور گرت و بەشدارییان نەکرد.

(شەعبی) دەئیت: سویند بەو خواہیی کە ھیچ پەرستراویک نیە ئەو نەبیئت، لە ھاوولانی بەدر تەنھا شەش کەس لە فیتنەکەدا لەگەڵ (عەلی) دەرچوون و ھوتەمیان نەبوو، یان ھوت کەس بون و ھەشتەمیان نەبوو.^۱ موسلمانان سەرسام و دوودل بوون، ئایا لەگەڵ (عەلی) داﷺ جەنگن کە خواھنی فرمانە و سەریچیکاران بگەڕێننەوہ ژێر فرمان؟ یان جەنگی سەبئییە تاوانبارەکانی بکوژانی (عوسمان) ﷺ بکەن کە لە ریزی سوپاکەیی (عەلی) دان، بەمەش ئەوان جەنگی (عەلی) ئەمیری پروداران دەکەن؟ یان خۆیان لە ھەردوو کۆمەڵ داڕن و، بەشداری ئەو فیتنە و ئاژاوە کوێرانەییە نەکەن؟

ھاوولان سە
کۆمەڵ بون،
تقدیبیان لەگەڵ
دانیشندا بون

ھاوولان بون بە سێ کۆمەڵەوہ "ئەگەریش زۆرینەیان ئەوانەبون کە سێیەمیان ھەلبژارد و خۆیان لە فیتنە و ئاژاوە داڕی.

بۆ گێرانەوہی سەریچیکارەکانی بەصرە بۆ ژێر فرمانی خۆی، (عەلی) ﷺ بە سوپاکەییوہ لە مەدینە رووی کردە ئەوێ، لەگەڵ ئەویشدا

ھەموو خەوارىجە سەبەئىيەکان کە لە مەدینە بون لەگەڵى دەرچوون و، لە سەرۆى ھەمووشیانەوھ شەیتانى گەرەیان (عبداللہى کوپى سەبەء).

عبداللہى کوپى
سەلام نامۆزگارى
عەلى دەکات کە
دەرنەچیت

پێش دەرچوونى (عەلى) ﷺ لە مەدینە، (عبداللہى کوپى سەلام) ﷺ پىنى وت: ئەى ئەمىرى برۆاداران! لە مەدینە دەرەچۆ، سویند بەخوا ئەگەر لى دەرچیت بۆى ناگەرئیتەوھ و، دەسەلاتى موسلمانانىش ھەرگىز بۆى ناگەرئیتەوھ.

(عەلى) کارى بە راویژەکەى (ئىبن سەلام) نەکرد و رەتى کردەوھ.^۱

حەسەنى کوپى
عەلى گەبى لە
باوکى دەکات

(عەلى) ﷺ سوپاکەى لە (رەبەزە) دامەزراند وک خۆنامادەکردنیک بۆ رویشتن بەرەو بەصرە، لەوئ (حەسەن)ى کوپى چووھ لای و پىنى وت: باوکەگيان! من پىم وتى بەلام بەقسەت نەکردم، ئىستاش تۆ بەرەو عىراق دەرەچیت، بەيانى لە زەوى ونبوندا بەبى پشتىوان دەکوژى!!

(عەلى) ﷺ پىنى وت: چیت پىم وتوھ و بەقسەم نەکردیت؟

(حەسەن) ﷺ وتى: کاتى گەمارۆ خرايە سەر (عوسمان) پىم گوتى کە لە مەدینە دەرچى، تاوھوکو لەکاتى کوشتنى (عوسمان)دا لە مەدینە نەبیت، تا بەوھ تاوانبار نەکرئیت، پاشان ئەو رۆژەى (عوسمان) کوژرا پىم گوتى بەیعت قەبوول نەکەیت ھەتا نوینەرى ھەموو شار و ولاتەکان دینە لات، دوای ئەوھ کاتیک (طەلحە) و (زوبەیر) لە فرمانت دەرچوون پىم گوتى لەمالى خۆت دانیشە ھەتا چاک دەبنەوھ، ئەوا ئەگەر خراپەکارىک بەکوئایە نىوان موسلمانان، لەسەر دەستى کەسینکى دیکە دەبوو!!

عەلى بۆچوونى خۆى
بۆ دەخاتە روو

(عەلى) ﷺ وەلامى داىەوھ و وتى: بۆ ئەوکاتەى گەمارۆى (عوسمان) درابوو، ئیمەش وک ئەو گەمارۆ درابووین، بۆ بەیعتەکە، فرمان فرمانى خەلکى مەدینەییە و، پىمان ناخۆش بوو کاروبارەکە بەزایەبجى و موسلمانان بى پىشەوا بئیننەوھ. بەلام سەبارەت بە دەرچوونى (طەلحە) و (زوبەیر)، چى بکەم لەوھى لەسەرم پىووست بووھ، ئەى داوام لى نەکراوھ موسلمانان ملکەچ بکەم و دەرچوان بگەرئینمەوھ؟ دەتەوئ چۆن بىم؟ ئایا

دەتووی وەك ئەو كەم تیارە بێ كە چوار دەورە دەگێرێت، پاشان پەلەكانی دەگێرتەوه و دەر دەگێرێت و راو دەگێرێت؟

ئەگەر بە ئەركی خۆم هەلنەستم لەوانەى لەسەرم پێویست بوو لە فەرمانرەوايەتى مۇسلمانان، ئەى كۆ پێى هەلنەستى!

كاتى (عەلى) ﷺ لە (زوبەنە) بوو، (تاریقى كۆپى شەهاب) بەلايدا سەرسامى و ئوردى تاریقى كۆپى شەهاب: لە فێتنەدا چى بكات

وتى: چى دەوێت؟

وتیان: (طەلحە) و (زوبەین) لە فەرمانى دەرچوون، ئەویش دەیهوێت بیا نەگێرێتەوه ژێر فەرمان!

وتى: إنا لله وإنا إليه راجعون! ئایا بچمە پال (عەلى) و جەنگى ئەو دوو پیاوه و دایكى ئیمانداران بكم؟ یان لە (عەلى) جودا بيمهوه و لەگەلى نەجەنگیم؟ سوێند بەخوا ئەمە ژۆر سەختە و، ئەوش هەر سەختە!!!

ئەم كارە سەرسامى و ئوردى ئۆدەى مۇسلمانانە

قسە و دودلێبەكەى (تاریقى كۆپى شەهاب) هەر ئەوهوو كە ژۆر بەى مۇسلمانان لە هەموو لایەك، لە هاوێل و شوێنكەوتوان دەیاننێنى و هەستیان پێدەكردا ئایا لەگەل عەلى بچنگن؟ یان لە دژى (عەلى) بچنگن؟ یان دانیشن و پشتیوانى (عەلى) نەكەن؟ هەموو ئەمانە شیرینترینان تالە! پێش گەیشتنى سوپای (طەلحە) و (زوبەین) ﷺ بۆ بەصرە، (مەلیحى كۆپى عەوفى سەلەمى) بەلایاندا تێپەرى و بە (زوبەینى) و ت ﷺ: ئەبو عبدالله! ئەوه چیه؟

زوبەیر ئامادەكەیان بۆ مەلیحى سەلەمى ئۆن دەكاتهوه

(زوبەین) ﷺ و تى: ستمیان لە ئەمەرى بڕواداران (عوسمان) كرد و، بەبێ هیچ تۆلە و بیا نوویەك كوشتیان.

وتى: ئەوانەى كوشتیان كین؟

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۴۵۶ .

۲- تاریخ الطبری ۴ : ۴۵۶ .

(زوبەیر) ﷺ وتی: ئاژاوەچیانی ولاتەکان و ئەو ھۆزانە مەیلیان بەلای ئەواندا بوو، لەگەڵ دەشتەکیەکان و کۆیلەکان کە پشتیوانیان کردن و سەریانخست.

وتی: ئەی ئێوھ چیتان دەوئ؟

(زوبەیر) وتی: بۆ ئەم کارە خەلک ھەلەدەستین و ھانیان دەدەین، بۆ ئەوێ داوای خوینی (عوسمان) بکەن تا خوینی بەزایە نەچیت و ون نەبیت، چونکە بەزایەدانی، سووکردنی دەسەلاتی خودایە لە ناومان، ئەگەر خەلک لە نمونەئەمانە دانەبەڕین، ئەوا ھیچ پیشەوایەکی موسلمانان نامینئ ئەو دەستە خەلکە نەیکوژن.

(مەلیح) وتی: سویند بەخوا وازھینان لە خوینی (عوسمان) شتیکی قورسە، بەلام ئێوھ نازانن ئەم کارە بەرەو کوئ دەروات!!!^۱

کاتی سوپای (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ گەیشتنە دەرووبەری بەصرە، والی بەصرە (عوسمانی کوپری حەنیف) بوو، (عوسمان) ھاوئلی بەرپرز (عەمرانی کوپری حەصین)ی نارد تا ھەوآلەکە بزانی.

(عەمرانی کوپری حەصین) دەربارەئ ھۆی ھاتنی لەگەڵ ئەو سوپایەدا پرسیاری لە (عائیشە) کرد.

(عائیشە) -خوای ئیرازیبئ- وتی: ئاژاوەچیانی ولاتان و لارو وئیری ھۆزەکان ھێرشیان کردە سەر حەرەمی پیغەمبەری خوای ﷺ، و کارساتی ترسناکیان تیدا ئەنجام دا، بیدەچی و لەپئ دەرچوووان تیدا جینگیر کرد، بەمە نەفرەتی خوا و پیغەمبەرەکیان لەسەر پیویست بوو، بە ناھەق پیشەوای موسلمانانیاں کوشت، بەمە خوینی حەرامیان ھەلآل کرد، مآلی حەرامیان تالآن کرد، و، شاری حەرام و مانگی حەرامیان ھەلآل کرد، و، ناموس و ئابروویان دراند، و، لەناو خەلکی مەدینە نیشتەجئ بون، ئەگەرچی خەلکی مەدینە حەزیان بە مانەویان نەبوو، و، رەتیان دەکردنەو، و، بەھۆی ئەوانەو زبانیان لیکەوتبوو، بەلام ناتوانن روبەروویان ببنەو و

عائیشە کارەکە بۆ
عەمرانی کوپری
حەصین بوون
دەکاتەو

دەریان بکەن، منیش دەرچووم بۆ ناو موسلمانان تا پێیان رابگەینم که ئەو خەلکە چی دەکەن و، چی پێویستە لەسەریان بۆ چاککردنی ئەم کارە بیکەن، وەك خۆای گەرە دەفەرموینت: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ: زۆبەیی سرتەو چپەکیان بەهرەیی نیە، مەگەر باسی خێرات و کاری رەواو پێکەیتانەوهی مەردم بئەنساء/ ۱۱۴.

جا ئێمە بە چاکسازی هەلەدەستین، و فەرمانی خوا و فەرمانی پێغەمبەرەکی ﷺ لەسەر گەرە و بچووک و، نێر و مێ جیبەجێ دەکەین. ئێمە فەرمانتان پێ دەکەین بە چاکە و هانتان دەدەین لەسەری، یان رێگرتان ئی دەکەین لە خراپە و بۆ گۆرینی هانتان دەدەین.

کاتێ (عیمرانی کوری حەسین) گۆییبستی بیانووی (عائیشە) بوو رووی کردە (طەلحە) و پێی وت: چی تۆی هیناوتە بەصرە؟ (طەلحە) ﷺ وتی: بۆ داواکردنی خوینی (عوسمان).

وتی: ئەی بەیعتت بە (عەلی) نەدا؟

(طەلحە) وتی: بەلێ بەیعتم پێدا و شمشیر لەسەر گەردنم بوو، من بەیعتەکمە بۆی ناشکێنم، جەنگی لەگەڵ ناکەم ئەگەر رێگەیی نیوان ئێمە و بکوژانی (عوسمان) نەگرت، ئێمە هیچمان ناوینت تەنها تۆلەسەندنەوه لە بکوژانی (عوسمان) نەبیت!

دوای ئەوه (عیمران) چووه لای (زوبەیی) ﷺ هەمان پرساری (طەلحە)ی لیکرد، (زوبەیی)یش هەمان وەلامی (طەلحە)ی دایەوه.

عیمران نامۆژگاری

عوسمانی کوری

حەنیف بە دانیشتن

دەکات

(عیمرانی کوری حەسین) گەرایەوه بۆ لای والی (عوسمانی کوری حەنیف) و، راپۆرتی خۆی دەربارەیی نامانجی (طەلحە) و (زوبەیی) و (عائیشە)ی ﷺ پیشکەش کرد، پاشان پێی وت: سویند بەخوا جەنگ هەلتانەتەکی ئی بە هەلتەکاندنیکێ دوورودرێژ، دوای جەنگەکه ئەوهی لەئێوه دەمینیتەوه شتیکی زۆر ناھینیت!!!

(عوسمان) پۈی وت: عیمران! پۈم بۈی چی بکەم؟

وتی: من دانیشتووم، تۆش دانیشە!

(ئیبین حەنیف) وتی: بەلکۆ رۈیان لۈیدەگرم وجەنگیان لەگەڵ دەکەم

هەتا فەرمانی ئەمیری پڕواداران دیت.

دابەش بونی خەلکی بەصرە و بەیەک گەشتنیان لە مەریەد

سوپاکە (طەلحە) و (زوبەیر) گەیشتنە (مەریەد)ی تەنیشت بەصرە، (عوسمانی کوپی حەنیف) بۆیان دەرچوو تا نەهێلنی بچنە ناو بەصرەو، ئەوانە ی هاتبۆن قسەیان کرد و هەوآلی ئامانجەکانیان دا،

(طەلحە) قسە ی کرد و، (زوبەیر) قسە ی کرد و، (عائیشە) قسە ی کرد.

موسلمانان جیارابوون، هەندیکیان پشتگیری (طەلحە)یان کرد و ئەوانەش کە لەگەڵیدان چوونە ریزیانەو، هەندیکیش پشتیوانی ئەوانیان نەکرد و لەگەڵ (عوسمانی کوپی حەنیف) مانەو، هەندیکیش لەمالی خویان دانیشتن!!

مەردو کۆمەڵ لە بەرامبەر بەکتریدا

لایەنگرانی (طەلحە) و (زوبەیر) کۆبونەو، لایەنگرانی (عوسمانی کوپی حەنیف)یش کۆبونەو، هەردولا بەرامبەر بەکتر وەستان و، (فم السکە) لە نیوانیاندا بوو، جا هیچ پێکدادانێک لەنیوانیان روی نەدا.

سەبەئیه کان جەنگ لەنیوان مەردوولا

سەبەئیه بکۆژەکانی (عوسمان) کە لە بەصرە بون بە سەرکردایەتی (حەکیمی کوپی جەبەلە) بەمە رازی نەبون.

هەلەمگرسینن

(حەکیمی کوپی جەبەلە) و هەرچی لەگەڵیدا بوو لە سواری و لآخەکانیان دەرچوون و لە (فم السکە) جەنگیان لەنیوان مەردوولا هەلگرساند، (حەکیم) قسە ی ناشیرینی بە دایکی ئیمانداران (عائیشە) دەوت و جوینی پێدەدا، یەکیک لە موسلمانان رۈگری ئەو ی لیکرد، ئەویش یەکسەر کوشتی، ئافرەتێکی موسلمانیش رۈگری جویندانی لیکرد ئەویشی کوشت.

بە دەستی سەبەئیه کان هەر لە بەیانیهو تا نیوهرۆ جەنگ لەنیوان مەردوولا هەلگرسا، لە مەردوولا کۆژاو و بریندار هەبوو.

پاشان ھەندئ لە دانایان ھەولیان دا بۆ راگرتنی جەنگ و ریکەوتنی کاتی لەنیوانیاندا، ھەردوو لا ریکەوتن لەسەر ئەوێ ھەرلایەیان لە شوینی خۆی بھێنئ و شەپ بە لایەکی تر نەفرۆشیت.

ئەرکی کەعبی
کۆپی سورد لە
مەدینەدا

لەسەر ئەو پیکھاتن کە (کەعبی کۆپی سور) بھێرن بۆ مەدینە، تا پرسیار دەربارە بەیعتی (طەلحە) و (زوبەیر) بۆ (عەلی) ﷺ، و بارودۆخی خەلکی مەدینە بکات، ئەگەر بە رەزامەندی خۆیان بەیعتیان دابوو، ئەو دەبئ لە بەصرە دەربچن، ئەگەر بەزۆر بەیعتیان دا بئت لە بەصرە دەمیننەو، (عوسمانی کۆپی حەنیف) لئێ دەردەچئت.

قازی (کەعبی کۆپی سور) گەیشتە مەدینە و خەلک لئێ کۆبونەو، وتی: ئەی خەلکی مەدینە! من نێردراوی خەلکی بەصرەم بۆ لای ئێو، ئایە (طەلحە) و (زوبەیر) بەزۆر بەیعتیان داو، یان بە ئارەزووی خۆیان؟ خەلک بئ دەنگ بون، کەس وەلامی نەدایەو تەنھا (ئوسامە کۆپی زەید) ﷺ نەبئت، کە وتی: بەزۆر بەیعتیان داو، و زۆریان لیکرا بەیعت بەدەن!!

بەھۆی قسەکە (ئوسامە) وە ناکۆکی کەوتە نیوان خەلکی مەدینە.^۱ کاتئ (عەلی) بەھۆی زانی کە لە مەدینە چی روویداو- لەو کاتەدا لەرنگە بوو بەرەو بەصرە- وتی: ئەوان زۆریان لئێنەکراو بۆ بەش بەش بون و ناکۆکی، بەلکو زۆریان لیکراو بۆ کۆمەڵبون و چاکە، بە ئامانجی یەکدەنگی موسلمانان، ئەگەر ئەوان بیانەوی بەیعتەکەیان ھەلبوہ شیننەو، ئەو ھیچ بیانوو یەکیان نیە، ئەگەر شتیکی تریشیان دەوئت ئەو لئێ دەکۆلینەو.^۲

عوسمانی کۆپی
حەنیف لە بەصرە
دەرکرا

دوای ئەو پیکدادان لەنیوان ھەردوو بەرە "سوپای (طەلحە) و سوپای (عوسمانی کۆپی حەنیف) روویدا، سوپای (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ، والی

۱ تاریخ الطبری ۴ : ۴۶۶-۴۶۸ .

۲ تاریخ الطبری ۴ : ۴۶۸ .

بەصرە (عوسمانی کوپی حەنیف)یان دەسگیر کرد و دەریان کرد بۆ لای
(عەلی).

پاش دەرکردنی (عوسمانی کوپی حەنیف) لە بەصرە، ئەو خەوارێجە
سەبەئییانە ی تێدا مایەوه که بەشداری کوشتنی (عوسمان)یان ﷺ کردبوو.
(حەکیمی کوپی جەبەلە)ی سەرکردە ی سەبەئییەکانی بەصرە بە خۆی و
سێ سەد کەسەوه لەوانە ی بۆ سەر (عوسمان) دەرچوون، لەگەڵ ئەو
دەشتەکی و هەرچی و پەرچیانە ی که هاواریان بوون، دەرچوون بۆ جەنگی
(طەلحە) و (زوبەین).

جەنگ لەگەڵ
سەبەئییەکانی
بەصرە

هەردوو بەرە لای (دار الرزق) لە (زابوقە)ی بەصرە پێکگەیشتن.
(عائیشە) -خوای لیّرازی بیئ- وتی: تەنها ئەوانە بکوژن که لەدژتانی
دەجەنگن.

بانگەری (طەلحە) و (زوبەین) ﷺ هاواری کرد: هەرکەس لە بکوژانی
(عوسمان) نیە با وازمان لیّبهینن، ئێمە تەنها دەمانهوی بکوژانی
(عوسمان) بکوژین.

کاتی هەردوو سوپاکە رویەروو بوئەوه، (طەلحە) و (زوبەین) ﷺ وتیان:
سوپاس بۆ خوا که تۆلە ی ئێمە ی لە بکوژانی (عوسمان) لە بەصرە بۆ
کۆکردوینەتەوه، خویە پارچە پارچەیان بکە و بیانکوژە و کەسیان ئی
مەهیلەوه.

جەنگێکی توند روویدا و بە کوژرانی تاوانباری سەبەئیی (حەکیمی
کوپی جەبەلە) و هەرچی لەگەڵیدا بون کۆتایی هات، کەسیان ئی دەرباز
نەبوو تەنها یەک پیاو نەبیئت که بەشداری کردبوو لە گەمارۆدانی
(عوسمان) ﷺ، ئەویش (حورقوصی کوپی زوهەیری سەعدی) بوو، که لە
بەصرە هەلەت بۆ ناو هۆزەکە ی خۆی که (بەنی سەعد) بوو، لەوی خۆی
پەنا دا.

کوژرانی هەموو
سەبەئییەکان
تەنها یەکیکیان
نەبیئت

کاتی (طەلحە) و (زوبەین) ﷺ هەواییان نارد بۆ (بەنی سەعد) تا
(حورقوص) بەدەن بەدەستەوه، تا بەهۆی تاوانەکە ی لە دژی (عوسمان) ﷺ

پاککردنەوه ی
بەصرە لە
سەبەئییەکان

بیکوژن، ھۆزەکەیی لەرووی دەمارگیرییەو پاراستیان و بۆ تۆلەسەندنەوہ نەیاندا دەستەوہ.

پاش شکست ھینانی سەبەئییەکانی بەصرە لە بەرامبەر (طەلحە) و (زویەیر) ﷺ، بانگکەریک لە بەصرە بانگی کرد: ھەرکەسێ لەناو تیرەکەیدا کەسێک ھەیە لەوانەیی ھێرشیان کردە سەر مەدینە و بەشداری گەمارۆی سەر (عوسمان) و کوشتنیان کردووە، با بۆمانی بەینئێ.

جا خەلکی بەصرە ھەر وەکو سەگ ئەو خەوارێجە سەبەئییانەیان دەھینا، ھەموویان کوژران و کەسیان دەرباز نەبوو تەنھا (حورقوص) نەبیت.

بەمە بەصرە لە سەبەئییەکان پاک بوویەوہ و، (طەلحە) و (زویەیر) و (عائیشە) ﷺ و ئەوانەیی لەگەڵیاندا بون بەشیکێ ئامانجەکیان، لە تۆلەسەندنەوہ لە بکوژانی (عوسمان) ﷺ و کوشتنیان، بەدەست ھینا.^۱

(عەلی) ﷺ کاتی لەگەڵ سوپاکەیدا لە (رەبەزە) دا بون، نەخشەیی خۆی بۆ ھەلسوکەوت کردن لەگەڵ سەرپێچیکارانی روونکردووە، یەکیک لە سەربازەکان پرسباری لیکرد: ئەئێ ئەمیری پرۆاداران! دەتەوئ چی بکەیت؟ وتی: دەمانەوئ و نیەتمان چاکسازییە، ئەگەر ئەوہمان ئی وەرگرن و بەدەنگمانەوہ بیئ.

پئیی وت: ئەگەر بە دەنگمانەوہ نەھاتن؟

(عەلی) ﷺ وتی: لەگەڵ بیانوو و ئیجتھادی خۆیان لیئان دەگەرئین و،

ھەقی خۆیان پئ دەدەین و ئارامیان لەسەر دەگرن.

وتی: ئەگەر بەوہ شمان رازی نەبون؟

(عەلی) ﷺ وتی: وازیان لی دەھینئین ئەگەر وازمان ئی بەینئ.

وتی: ئەگەر وازیان لیئان نەھینا؟

بە

(عەلی) وتی: خۆمان لێیان دەپارێزین و بەرگری لە خۆمان دەکەین.^۱

(عەلی) ﷺ بە سوپاکەییەوه لە (رەبەئە)وه بەرەو بەصرە بەرێنکەوت، بەلای (فەید)دا تێپەری، پاشان بەلای (شەعلەبیە)دا و، ئینجا بەلای (ذی قار)دا.

لە (ذی قار)دا (موحەممەدی کوپری ئەبویەکر) و (موحەممەدی کوپری جەعفەری کوپری ئەبو طالەب)ی نارد بۆ کوفە، تا خەلکەکەیی راپەرێنێت بۆ دەرچوون بۆ جەنگ لە دژی سەرپێچیکاران (عەلی)، لە دواي ئێوانیش (ئەشتەری نەخەعی) نارد بۆ لایان.

ئەمیری کوفە (ئەبوموسای شەعەری) ﷺ بوو، کە لەگەڵ خۆدووڕخستن لە فیتنەیی نیوان موسلمانان بوو، بۆیە ئامۆزگاری خەلکی کوفەیی کرد داڕێژیش.

کاتی هەردوو نوێنەرەکەیی (عەلی) گفتوگۆیان لەگەڵدا کرد، پێی وتن: ئەگەر هەردەبێن بچەنگین، ئەوا لەگەڵ (عەلی) ناچەنگین هەتا تۆلە لە بکوژانی (عوسمان) نەسەنیتەوه و هەدیان لەسەر جێبەجێ نکات!!^۲

هەردوو نێردراوەکەیی (عەلی) لە کوفە بەبێن ئێنجام گەڕانەوه، (عەلی) لەجیاتیی ئێوان (حەسەن)ی کوپری و (عەماری کوپری یاسری) نارد ﷺ بۆ راپەراندنی خەلکی کوفە.

(حەسەن) ﷺ هات و گفتوگۆیی لەگەڵ (ئەبوموسا) ﷺ کرد.

پێی وت: ئەبوموسا! بۆچی خەلکی لەئێمە سارد دەکەییەوه؟ سوێند بەخوای ئێمە تەنھا چاکسازیمان دەویی و، ئەمیری بڕواداران ترسی لە هیچ نیە.

(ئەبوموسا) ﷺ وتی: دایک و باوکم بە قوربانت بێت، راست دەکەیی، بەلام راویژێتیکارو ئەمیندارە، منیش گوێم لە پیغەمبەری خوا ﷺ بووه دەیفەرموو: ((فیتنە و ئازاوەیەک روودەدات، دانیشتوو تیایدا چاکترە لەوهی بەپیۆهیە، ئەوهی بەپیۆهیە چاکترە لەوهی دەپروا، ئەوهی دەپروا چاکترە لەوهی بە سوارییە.)) خوای گەرە کردووینی بە برا، خوێن و

دوو نوێنەرەکەیی
عەلی بۆ خەلکی
کوفە

والی کوفە
ئەبوموسای
ئەشعەری لەگەڵ
جەنگ نەکردنە

عەممار و حەسەن
گفتوگۆ لەگەڵ
ئەبوموسا دەکەن

۱ - تاریخ الطبری ۴ : ۴۸۱-۴۸۲ .

۲ - تاریخ الطبری ۴ : ۴۶۸ .

مَالْمَانِي لِي حَرَامٌ كَرْدِيْن، هەرەك دەفەر مۆیت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾: ئەي گەلی بڕواداران! مال و دارایی یەكتری - لەخوت و خۆپرای - مەخۆن مەگەر بە سەودا و مامەلە و پازنی بون لەنیوان خۆتان" كە ئەوسا پیتان پەوايە، بە هەق نەبێ نابی یەكتریش بكوژن، خودا دەربارەي هەموتان دلۆفانە ﴿النساء/ ۲۹﴾.

هەرەك سێك هەر لە ئانقەست بڕواداریك بكوژی، لەبری ئەوە لەناو دۆزەخ دایە ﴿النساء/ ۹۳﴾.

دوای ئەوە (ئەبوموسای ئەشعەری) ﷺ و تارێکی بۆ خەلکی كوفە دا و تیارێ ئەبوموسا تیايدا وتی: بێگومان هاوێلانی پێغەمبەر ﷺ، ئەوانەي لە چەندین شوین لەگەلیدا بون، زاناترن بە خوا و بە پێغەمبەرەكەي لەوانەي كە لەگەلیدا نەبون، بێگومان ئێوە مافیكتان لەسەر من هەيە، و منیش ئەو مافەتان دەدەم، پێشتر بۆچونم وابوو كە دەسەلات و فرمانزەوایی خوا بە سوک نەگرن، و بێ ترس نەبن بەرامبەر خوا، هەرکەس لە مەدینەو هات بۆ لاتان بێگەرێننەو بۆ مەدینە، هەتا لەسەر پێشەوایەك كۆدەبنەو، خەلکی مەدینەش زاناترن بەوێ كۆی لەئێوە بۆ پێشەوایەتي دەشیت، جا ئێوە خۆتان لەو كارە هەلمەقورتین.

خەلکینە! گوێزایەلم بن، دەبنە بنەرەتێك لە بنەرەتەکانی عەرەب {واتە لەنیوان ولاتەکانی تردا دەبنە بنەرەتی ناشتی و ئاسودەیی، {ستەم لیکراو پەناتان بۆ دینێ، ترساو لەناوتان دانیان دەبیت، ئێمەي هاوێلانی پێغەمبەر ﷺ زاناترین بەوێ كە بیستوو مانە، فیتنە و ئاژاوە ئەگەر هات گوماناوی دەبیت و روون نابیت، ئەگەر رویشت ئینجا روون و ئاشکرا دەبیت.

ئەم فیتنە و ئاژاوەیەش وەك ژانەسك وایە، بای باکور و باشوور و بای

ئەبو موسا
نامۆزگاریان دەكات
بە نەجەنگان لە
كاتی فیتنەدا

(صەبا) و (دەبۇر) دەپىنىنى و دەبىيات، ھەندىك جارىش ھېمن دەبىتتە،
كەس نازانىن لە كوئۇ ھەلدەكات، مروۇنى نەرم و نىيان سەرسام دەكات.
شەمشىرەكانتان بخەنە كىلان و، نوكى رەكانتان لىبەكەنەو، تىرەى
كەوانەكان بېچىرىنن و، دالدى ستملىكراو و چەوساۋە بەدن، تاۋەكو ئەم
كارە چاك دەبىتتەو و ئەم فېتنەيە لادەچىت.

نامۇزگارەكانم لىتوھرىگرن و پشتگوئى مەخەن، گوڭپرايەلم بن، دىن و
دونيئاتان سەلامەت دەبىت، ئەوكەسەش كە ئازاۋەكەى ھەلگىرساندوھ يان
چوشى پىن دەدات، بە گەرمىيەكەى ژيانى ناخۇش و تال دەبىت.^۱

قەعقاعى كوپى
عەمردەرچوون
لەگەل عەلى بەچاك
دەزانن

(قەعقاعى كوپى عەمىرى تەمىمى) ھەستا و تى: حەق و پاستى
ئەوھىيە كە پىشەوا (ئەبوموسا) و تى، ئەگەر رىنگاى جىبەجىن كەردنى
ھەبوايە، بەلام دەبىن خەلك ئەمىرىگىيان ھەبىت خەلكەكە رىك بخت و
ستەمكار بترسىنىنى و پشتىوانى ستملىكراو بكات، ئىستاش ئەمىرى
بپواداران (عەلى)يە، لە بانگەوازدا لەگەل سەرىپچىكارانى دادگەرە، داۋاى
چاكسازى دەكات، دە راپەرن و بەسەرى بخەن!^۱

ئەشتە كۆشكى
ئەمىرايەنى
داگىر دەكات و
ئەبوموسا
بەتوھىيى
دەردەچىت

(ئەشتەرى نەخەعى)، (ئەبوموسا)ى بەجى ھىشت لە مزگەوتى كوفە
وتار بدات و، رۇيشت كۆشكى ئەمىرايەتى داگىر كەرد و، خزمەتكارەكانى
(ئەبوموسا) ھاتن و ھەۋالى ئەوھىيان پىندا كە (ئەشتەرى) دەرى كەردوون،
كاتى (ئەبو موسا) قسەى لەگەل (ئەشتەرى) كەرد و ناپەزايى لەسەر كارەكەى
دەربىرى، (ئەشتەرى) پىنى و ت: لە كۆشكەكەمان بچۇ دەردەوھ.

زۆربەى خەلكى كوفە لەگەل (ئەشتەرى) راپەرىن، (ئەبو موسا)ش بەجىنى
ھىشتن و لە كوفە دەرچوو.

دەرچوون
تو ھەزار كەسى
كوفە لەگەل عەلى

داۋايان لە خەلكى كوفە كەرد بۇ راپەرىن لەگەل (عەلى) ﷺ، نۆ ھەزار كەس
دەرچوون و بەرەو سەريازگەى (عەلى) بەرىكەوتن، كە لە (ئىقار) بوو.
لەوانەى كە دەرچوون بۇ پشتىوانى (عەلى) لە ناۋادارانى كوفە:

۱ - تاريخ الطبري ۴ : ۴۸۳-۴۸۴ .

۲ - تاريخ الطبري ۴ : ۴۸۳ .

(قەعقاعی کوپری عەمری تەمیمی) و (عەدی کوپری حاتەمی طائی).

کاتێ لە (زی قار) پەيوەندیبیان کرد بە سوپاکەى (عەلى) ﷺ، (عەلى) ویستی دوا هەولێ بۆ ئاشتبوونەوه لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەین) و (عائیشە) ﷺ لە بەصرە بەدات، زۆریش سوور بوو لەسەر چاکسازی و ئاشتەوایی و، هەلنەگیرسانی جەنگ و خوێن نەڕێشتن و، گیرانەوهی سەرپنچیکارانى بۆ ژێر فرمانى و، رێکەوتن لەگەڵیان.

عەلى، قەعقاعى
کوپرى عەمر
دە نەتیرت بۆ
رێکەوتن لەگەڵ
خەلکى بەصرە

عەلى ﷺ (قەعقاعى کوپری عەمری تەمیمی) ی جیهادکاری بۆ رێکەوتن لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەین) ﷺ نارد و، وتی: ئەو دوو پیاوه ببینە و بانگیان بکە بۆ پێکەوهگونجان و کۆمەڵ بون و، ئیختلاف و پەرتەوازهیبیان لەلا گەورە بکە.

(قەعقاع) چوو بۆ بەصرە، لە (عائیشە) وه-خوای ئی پازى بى- دەستی پێکرد و پێی وت: دایکە! چى تۆی هیناوه تە بەصرە؟

ئەویش پێی وت: کوپری خۆم! لەپیناوی چاکسازی ئیوان خەلکدا.

(قەعقاع) داوای لێکرد کە بنێری بەدوای (طەلحە) و (زوبەین) دا و بەنامادەبونی (عائیشە) ﷺ و لەبەردەمیدا قەسیان لەگەڵدا بکات.

گەتەرگوى قەعقاع
لەگەڵ طەلحە و
زوبەیر

کە هاتن، دەربارەى هاتنیان پرسى یاری لێکردن، وتیان-هەروەك (عائیشە) وتی:- لەپیناوی چاکسازی ئیوان خەلکدا.

پێی وتن: پێم بلێن رووی ئەو چاکسازییه چیه؟ سویند بەخوا ئەگەر بەچاکمان زانی ئەوه لەگەڵتان چاکسازی دەکەین، ئەگەریش بەخرایمان زانی ئەوه لەگەڵتان رێک ناکەوین!

پێیان وت: بکوژەکانی (عوسمان) ﷺ دەبێ هەر بکوژرێن، ئەگەر بەبێ تۆلەسەندنەوه وازیان ئی بهینرێت، ئەوه وازەینان لە قورئان و، لەکارخستنی حوکمەکانیەتى، بەلام ئەگەر تۆلەیان ئی بسەنرێتەوه، ئەوه زیندووکردنەوهی قورئانە!

(قەعقاع) وتی: لە بەصرە شەش سەد کەس لە بکوژانی (عوسمان)

هەبون، ئۆیۆه هەمووتان کوشت تەنھا یەک پیاو نەبیت، ئەویش (حورقوصی) کوپی زوھیری سەعدی)یە، کاتێ لەدەستتان هەلھات پەنای بڕدە بەر ھۆزەکەکی کە بەنی سەعدە، کاتێ ویستتان بیگیڕنەوھ و بیکوژن، ھۆزەکەکی رینگەیان لایگرتن و شەش ھەزار پیاو لەسەری توپە بون و خۆیان لەئۆیۆھ بەدوور گرت و بەرامبەرتان وەک یەک پیاو راوہستان.

ئەگەر واز لە (حورقوص) بەینن و نەیکوژن، ئەوھ وازتان میناوە لەوھێ کە دەیلێن و بانگەوازی بۆ دەکەن و، داواش لە (عەلی) دەکەن جیبەجیبی بکات.

ئەگەر لەپینا و (حورقوص) شەر لەگەڵ بەنی سەعد بکەن و، بەسەرتاندا زال بن و بتانیشکینن شانازیتان بەسەردا دەکەن، ئەوا دەکەونە حالیکەوھ نەدەبوایە تێی بکەون و، ئەوانتان بەھیز دەکەن و تووشی ئەوھ دەبن کە پیتان ناخۆشە، ئۆیۆھ بە داواکردنی (حورقوص) ھۆزی (ریبە) و (مض)تان لەم ناوچاندا لەخۆتان توپە کردوھ، ئەوھتا بۆ بەسەرخستنی بەنی سەعد و جەنگ و شکاندنی ئۆیۆھ کۆبوونەتەوھ.

ھەر ئەمەش لەگەڵ (عەلی) روویدا، لەکاتیئێکدا بکوژانی (عوسمان) لەناو سوپاکەیدان!

ژیریژیئەکە (قەعقاع) و بەلگە پەسەندەکەکی کاری لە دایکی ئیمانداران و ئەوانەکی لەگەڵیدا بون کرد.

پێی وت: قەعقاع! ئەدی تۆ چی دەلێیت؟

وتی: (دەلیم: ئەمە کاریکە چارەسەرەکەکی ھێمن کردنەوھ، پێویستە ئارام بگیرین لە تۆلەسەندنەوھ لە بکوژانی (عوسمان)، کە ناکۆکیەکان کۆتاییان پێھات و، ئوممەت یەک دەنگ بون لەسەر ئەمیری پڕواداران، ئەوا یەکلای دەبیتەوھ بۆ بکوژانی (عوسمان).

چارەسەر لەلای
ئەو ئارامگرتن و
ھێمن کردنەوھ،
پاشان تۆلە

ئۆیۆھ ئەگەر بەیعت بە (عەلی) بدەن و لەگەڵی رێک بکەون، ئەوھ نیشانەکی چاکەکی و مژدەکی رەحمەت و، بەتواناییە لەسەر سەندنەوھ تۆلەکی (عوسمان).

بەلەم ئەگەر ئىيۈە رازى نەبۇن و سوور بون لەسەر كەللەرەقى و جەنگ كىردن، ئەو نىشانەى شەپ و خراپە و لەدەستدانى ئەم دەسلەتەيە.
سەلامەتەك ھەلبۇزۇن كە پىتان دەدرىت و بىنە كىلىلى خەير و چاكە ھەروەك يەكەمجار و ابون، دووچارى كارەساتمان مەكەن و خۇشتان دووچارى بىن و، خوداش ھەردوولامان بمرىنىت.

سویند بەخو، من ئەمە دەلیم و بانگتان دەكەم بۇى و، لە ھەمان كاتدا دەترسم نەگاتە ئەنجام، ھەتا خوای گەورە پىووستى خۇى لەم ئوممەتە ھەرگىز تەو، كە كەلوپەلەكانى كەم بونەتەو و ئەم كارەساتەى بەسەر ھاتووە، بىگومان ئەم كارەساتەى بەسەرى ھاتووە زۆر گەورەيە، وەك ئەو نىە پىاوونك پىاوونك بكوژىت، كۆمەلىك كەسىك بكوژن، ھۆزىك ھۆزىك بكوژن!!))

قەعقاع قەناعەت بە
كەلخە و زوبەير و
عائىشە دەمىنن

ئەرانىش ھاتنە سەر قەسەى (قەعقاع)ى راستگۇى دۇسۇز و، رازى بون لەسەر بانگەكەى بۇرىكەوتن و، پىيان وت: بەراستى قەسەكانت راستن و پىكاوتە، بگەپتەو، ئەگەر (عەلى) ھات و لەسەر ھەمان بۇچونەكەى تۇ بوو، ئەو كارە بەرىستى خوا چاك دەبىتەو.

بىلخۇشى عەلى بە
سەرگەرتنى
قەعقاع و
وتارەكەى لە نى
قاردا

(قەعقاع) لە ئەركەكەى بە سەرگەرتووى گەپرايەو بۇ لای (عەلى) لە (ذىقار)، ھەوالى گەفتوگۆيەكەى پىندا، (عەلى) ئەمەى زۆر بەدل بوو، خەرىك بوو ھەموو رىك بكوژن، جا ئەوەى پىنى ناخۇش بوو پىنى ناخۇش بوو و، ئەوەى پىنى رازى بوو پىنى رازى بوو.

دوای ئەو (عەلى) ھەستا و وتارىكى بۇ سوپاكەى دا و، لە وتارەكەيدا باسى نەفامى و ناخۇشەيىيەكانى و، ئىسلام و بەختەوھرىيەكانى و، نىعمەت و چاكەكانى خوای گەورە لەسەر ئەم ئوممەتە و، بە يەك دەنگ بونيان لەسەر (ئەبو بەكر) و (عومەر)ى ﷺ كىرد.

عەلى دەرواتە
بەسەرە بۇ
ئاشتبونەو

دوای ئەو لە وتارەكەيدا وتى: دواتر ئەو بوو (عوسمان)يان كوشت و، كۆمەلانىكى دونياويست زىانى لەم ئوممەتە دا و ئىرەييان پى بردن لەبەر

ئەوانەى خۇاى گەرە لە چاكەى خۇى بەسەرىدا رشتون، ويستيان شتەكان بەرەودوا بگەرېننەو، خۇاى گەرەش فرمانى خۇى دەگەيەننە جى..

پاشان وتى: ئەوا من بەيانى دەچمە بەصرە بۇ ئاشتوبونەو لەگەل (طەلحە) و (زوبەين) ﷺ، ئىووش وەرن، بەلام با كەس لەوانەى بە ھەرشتىك ھاوكارى كوشتنى (عوسمان) يان كر دووہ لەگەلم نەيەن، با نەزان و نەفامەكان خۇيانم ئى بەدوور بگرن.

بەم شىوہيە (عەلى) و (طەلحە) و (زوبەين) ﷺ خەرىك بوو ئاشت دەبونەو، نزيك بوو موسلمانان لە بەصرە و كوفە كوېين و ببە يەك.

موسلمانان بەمە
دلقوش بوون و
سەبەئىيەكان
بيلانيان گنرا

بەلام ئايە ئەو سەبەئىيانەى ناو سوپاكەى (عەلى) لەسەر ئاشتى بى دەنگ دەبن؟ ئايە بە يەك دەنگى موسلمانان رازى دەبن؟ لە كاتىكدا ئەوان دەزانن كە لەمەدا ئەوان خەسارەتمەند دەبن و، ئاشتوبونەو لەسەر حىسابى ئەوان دەبىت و، ئومەت لەسەريان كۆدەبنەو، ئەوہتا (عەلى) دەستى بەو كارە كر دووہ، كە رىگەى ئەدا كەس لەوانەى ھاوكارى كوشتنى (عوسمان) يان كر دووہ، داوى بگەون، ئەى ئەگەر بۇيان يەكلا بىتەوہ، دەبن

چىيان اى بىكات؟

سەركرەدەكانى ئەو خەوارىجە سەبەئىيانە كۆبونەو بۇ تاوتوى كر دنى كاروبارەكە، سوپاس بۇ خوا ھىچ ھاوئىكيان تىدا نەبوو.^۱

كۆبونەو يەكى
نەنئى شەيتانە
سەبەئىيەكان بە
سەر كاپەتى
ئىبن سەبەء

ئەو سەركرەدە سەبەئىيانەى كە ئامادەبون ئەمانەبون: (عبداللەى كورپى سەبەء-ابن السوۋاء-) و، (ئەشتەرى نەخەعى) و، (عەلبائى كورپى ھەيئەم) و، (شورەيى كورپى ئەوفا).

وتيان: راتان چىيە؟ بەخوا ئەوہ (عەلى) يە، ئەو زاناترە بە كتیبى خودا لەوانەى داواى بكوژانى (عوسمان) دەكەن و، نزيكترە لەوہى كارى پى بىكات، ئەوا دەربارەى ئىوہ ئەوہى وت كە گويتان لىبوو، سبەى خەلكتان لەسەر كۆدەكاتەوہ، خەلكىش ھەمووى ئىوہيان مەبەستە، جا ئەوكاتە چىيان لىدەكەن، ژمارەتان كەمە و ئەوانىش ژمارەيان زۆرە،

۱. البداية والنهاية ۷: ۲۳۹.

لە دەستیان رزگارتان نابێت.

ئەشتەر
کوشتنی عەلی
بەباش دەزانن و
ئێبن سەبەو
رەتی دەکاترە

(ئەشتەری نەخەعی) وتی: دەربارەی (طەلحە) و (زوبەیر)، پیشتر دەمانزانی مەبەستیان چیه، بەلام رای (عەلی) لەسەر ئێمە، نەمانزانی ئەمڕۆ نەبن، رای هەموویان لەسەر ئێمە یەكە، ئەگەر ناشت ببنەوه، ئەوان بێگومان لەسەر خوینی ئێمە ناشت دەبنەوه!

وهرن با هەلکۆتینه سەر (عەلی) و بیکوژین و بیگەیهنینه (عوسمان)، ئاوا ئازاوه و فیتنه و دووبەرەکی دەگەرێتەوه و موسلمانان پیوهی سەرقال دەبن و ناپەرژێنه سەر ئێمە!!

بەلام شەیتانی گەرەیان (عەبدللهی کۆری سەبەء)، وتە (ئەشتەری) دەربارەی کوشتنی (عەلی) رەت کردەوه و پێی وت: ئەشتەر! تۆ خراپترین رات هەیه، ئێوهی بکوژانی (عوسمان) که لەگەڵ (عەلی) دان لە (ذی قار) دووھەزار و پینجسەد یان نزیککی ئەوئەندەن، دواي ئەوهی (طەلحە) و (زوبەیر) لە بەصرە نزیکەي شەش سەدی ئی کوشتن. ئەگەر بە رای (ئەشتەر) مان کرد و (عەلی) مان کوشت، ئەوا خەلکی ئێرە دەمانکوژن، ئەواتا (قەعقاعی کۆری عەمر) پینج هەزاری لەگەڵدایە و هەموویان تامەرزۆی جەنگ و کوشتنی ئێوهن، ئێوه توانای ئەوانتان نیە.

ئێبن مەبیهەم
خۆدایەری لەخەلک
بەباش دەزانن و
ئێبن سەبەئیش
رەتی دەکاترە

(عەلبائی کۆری هەیتەم) وتی: وازیان ئی بەینن و برۆن بەرهو ولاتیکی پارێزەر و خۆتانی تیدا پارێزن، هەتا پالپشتیکتان بو دەبیت و بەهیزتان دەکات!!

(ئێبن سەبەء)ی شەیتانیان رەتی دایەوه و وتی: خراپترین قسە و بوچونت وت، خەلکی بە ئاواتی ئەوهن که جودا و بە تەنها بن، دوورین لە خەلکە بی تاوانەکان، تا هیرش بکەنە سەرتان و بتانکوژن، ئەگەر لە خەلکە جودابونەوه لەناوبردنتان ئاسان دەبیت.

لە کۆتاییدا (ئێبن سەبەء)ی شەیتانیان رایە پیسەکەي خۆی وت که ئەوانیش لەسەری یەكدەنگ بون.

پیی وتن: خەلکینە! سەر بەرزیتان لە تیکەلبونی خەلک و تاوانەوه لەناویاندا، جا روپاماییان بۆ بکەن و بێدلییان مەکەن و لەگەڵیان هەلکەن تا هەلیانخەلەتینن و لەخشتەیان بەرن.

ئێبەن سەبەو نامازە
بە هەلگەرساندنی
شەپ لەنتوان
هەردوو سوپا دەکا
تا ناگۆک بن

دوای ئەوه (ئێبەن سەبە) فرمانە نەفرین لیکراوەکە پێکردن، کە ناشتی لەناو دەبات و کێشە و دووبەرەکی دروست دەکات، پیی وتن: ئەگەر (عەلی) لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەیر) بەیەک گەیشتن، هەردوو سوپا کەوتنە بەرامبەر یەک بۆ ناشتبونەوه، ئەوا ئێوه دزە بکەنە ناو هەردوو سوپاکەوه و شەپ لەنیوانیان هەلگەرسینن و هەولەکانی ناشتی لەناو ببەن، لێمەگەرین یەکلابنەوه بۆ تیروانین یان بیرکردنەوه یان ناشتبونەوه، مەهینن کۆببنەوه یان رێککەون، ئەوهی ئێوه لەناو سوپاکەیدان-کە (عەلی) یە- ناچار دەبیت لیتان بێدەنگ بێت لەبەر ئەوهی پێویستی پێتانە، (طەلحە) و (زوبەیر) یش، خوا لەئێوه سەرقالیان دەکات لیتان بێ ناگا دەبن و دوچاری ئەوه دەبن کە پێیان ناخۆشە.

خەوارێجە سەبەئییەکان لەسەر رای (ئێبەن سەبە) ی شەیتانیان رێکەوتن و، جەختیان لەسەر جێبەجێکردنی کرد لەکاتی بەیەگەگەیشتنی هەردوو سوپاکەدا.

رێکەوتنی
سەبەئییەکان
لەسەر تیکەکانی
ناشتبونەوه

پاشان لەناو خەلک بڵاوهیان لیکرد و، کەس هەستی پێنەکردن و نەیانزانن بۆچی کۆبونەتەوه و لەسەرچی رێکەوتن.

(عەلی) ﷺ بە پیشەنگی سوپاکەیهوه گەیشته دەورووبەری بەصرە، (طەلحە) و (زوبەیر) یش ﷺ لە بەرامبەریدا سوپایان دامەزراند و، هەردوو سوپا کەوتنە بەرامبەر یەک، (عەلی) چاوه‌ڕوانی گەیشتنی پشتیوانی ناوچه و هۆزەکانی تری دەکرد.

(ئەبو جەرپاء) -کە یەکیک بوو لە سەرکردهکانی سوپای بەصرە- هاتە لای (زوبەیر) ﷺ و پیی وت: من وادەبینم ئیستا، پێش ئەوهی هاوێلانێ لەدەوری کۆببنەوه، هەزار سوار بۆ لای (عەلی) بنییری، تا بۆیان شتیکی

وتە ی زوبەیر
دەریارە ی
سوپای عەلی

کتوپر و لہناکاو بیت.

(زوبہیں) پیئی وت: ئیمہ کاروباری جہنگ دہزانیں، دہزانیں ئیمہ بۆچونیکہ، بہ لام ئہوانہ برامانن و کەسی بانگہوازہ کەمانن، بہ لام ئہم ناکۆکیہ کاریکە و رووداوە، و هیچ دەقینکی لەسەر نیہ لە رۆژی قیامت بیانوو بپریت.

پاشان ئیمہ لەگەڵ (قەعقاع)ی نوینەری (عەلی) لەسەر کاریک ریکەوتوین و، ئاواتەخوازم لەگەڵی ناشت بینەو، جا لەخوابترسن و نارام بگرن.

یەکیکی تر ئاماژەیی بە (زوبہیں) دا کە لەناکاو هیرش بکەنە سەر (عەلی)، ئەویش وەلامی دایەو و وتی: ئەوانە برامانن، ئەمەش کاریکی گومانایە لە نیوان ئیمە و ئەوان، سویند بەخوا، لەوکاتەوی خودا (موحەممەد)ی ﷺ بە پیغەمبەر ناردوو، ھاوئەکانی هیچ رینگە یەکیان نەگرتووہ بئەوہی شوین پیی خویان بزانی، ھەتا ئەم رووداوە رویدا و (عوسمان) ﷺ کوژرا، سویند بەخوا ئەوان نازانی بەرەو پیش دەپۆن یان بەرەو دوا.

زوبہیر دان بە
سەرسامی و
بەرچاوەن ئەبویدا
دەنیت

ئەو شتەیی ئەمڕۆ لای ئیمە چاکە و لای براکانمان دزیوہ، کە سبەیی داھات ھەمان شت لای ئیمە دزیو دەبیت و لای ئەوان چاک دەبیت، ئەو بەلگانەیی ئیمە لەسەر ئەوانمان گرتووہ، ئەوان بە بەلگەیی نازانی، کە سبەیی ھات ئەوان ئەو بەلگانە لەسەر ئیمە دەگرن.

ئیمە ئومیدی ناشتی لەگەڵ براکانمان دەخوازین، ئەگەر بە دەمانەوہ بیین، بہ لام ئەگەر رەتیان کردووہ ناچارین لەگەڵیان بجەنگین، چونکە دواچارەسەر داخکردنە^۱.

ھاوہلان سەرسامن
لە رەفتارکەرن
لەگەڵ فیتنەدا

بەم دان پیاوانە بویرانەییەیی (زوبہیری کوپی عەوام) ﷺ، دہزانیی ھاوہلان بەرامبەر ئەم فیتنە و ئاژاوەییەیی روویدا چەندە سەرسام بون، کە لە تیگەیشتن و ئاراستەکردن و رەفتار لەگەڵدا کردنیدا ناکۆک بون، ئەم ناکۆکیە

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۴۹۵.

بوه ھۆی جەنگ و کوشتار و خوینپرشتن لەنیوان خۆیان، بە نابەدنی و ناچاری دەجەنگان، بەلکو بە سەرلێشیواوی و سەرسامییەو دەجەنگان، ئەم وتە ئاشکرایە (زوبەین) لەجیاتى خۆی و ھەموو ھاوھەلانی تری پێغەمبەری خواﷺ، سەرسامی و دوودلییەکیان تۆمار دەکات.

ئەمە لەلایەن سوپاکەى (طەلحە) و (زوبەین)ﷺ، بەلام لەلایەن سوپاکەى (عەلى)ﷺ، وینەکە گۆرانی بەسەردا نەھاتبوو.

یەکیک لە سەربازەکانى (عەلى) -کە (ئەعوەرى کورپی بەنانى مینقەرى) بوو- ھات و پرسىارى سەبارەت بەرەوپێشچوون بەرەو سوپای بەصرە و نەخشەکەى بۆ رەفتار لەگەڵیاندا، لە (عەلى) کرد.

(عەلى)ﷺ پێنى وت: لەسەر بنەماى ئاشتى و کۆژاندنەوھى ئاگرى فیتنە لییان دەچینە پێشەو، بەلکو خواى گەرە بە ئیئە ئوممەت یەك بختەرە و جەنگى لەسەر لابادات.

(ئەعوەرى) پێنى وت: ئەى ئەگەر بۆ ئاشتى وەلامیان نەداینەرە؟
(عەلى) پێنى وت: ھەتا ئەوان وازمان ئى بێنن وازیان ئى دینن!
دەستپێشخەرى جەنگ نایین لە جەنگدا.

(ئەعوەرى) وتى: ئەى ئەگەر وازیان لیمان نەھینتا؟ و جەنگیان لەگەڵدا کردین؟

(عەلى) وتى: بەرگرى لەخۆمان دەکەین.
(ئەعوەرى) وتى: ئایا بۆ ئەوان پێویستە بەرگرى لەخۆیان بکەن ھەرەك بۆ ئیئە دروستە؟

(عەلى) وتى: بەلى.
(ئەبو سەلامەى دەئلانى) ھەستا و پرسىارى لە (عەلى)ﷺ کرد: ئایا تۆ وا دەبینى کە ئەو خەلکە بەلگەیان بەدەستەوھبى لە داواکردنى خوینى (عوسمان)دا، ئەگەر مەبەستیان لەمە بۆ خوا بێت؟

(عەلى)ﷺ وتى: بەلى!
(دەئلانى) وتى: ئایا لە داوختنى سزادانى بکوژانى (عوسمان) ھىچ

عەلى نەخشەى
خۆى رەفون
دەگاتەرە بۆ
رەفتارکردن لەگەڵ
سوپای بەصرەدا

گفتوگۆیەكى
ئاشکرا لەنیوان
عەلى و ئەعوەرى
مینقەرى دا

گفتوگۆیەكى تر
لەنیوان عەلى و
دەئلانى دا

بەلگەت ھەيە؟

(عەلى) وتى: بەلى!

وتى: ئەي دەبىي ھالى ئىمە وئەوان چۆن بىت، ئەگەر بەياني پىيانەمە
گرفتار بووين و جەنگاين و لىيان كوشتين و لىمان كوشتن؟

(عەلى) وتى: من ئاواتەخووزم كەس لە ئىمە و لە ئەوان نەكوژى، كە
دلى بۇ خوا خاوين كردبىتەمە، مەگەر خواي گەورە بىباتە بەھەشتەمە!!!

دواي ئەمە ھەستا و تارىكى بۇ سوپاكەي دا و وتى: خەلكىنە! خۆتان
بگرن، دەست و زمانتان لەو خەلكە پىارىزن، چونكە ئەوان براتانن،
ھەروەھا ئارام بگرن لەمەي لەوانەمە بۆتان دى، و رىابن وا نەكەن بەياني
لەلاي خواي گەورە پىشمان بگەون، چونكە شەرفروشى رۆژى قىامت ئەو
شەرفروشيە كە ئەمە بۇ بەلگەي لەسەر چەسپاوە.^۱

تېپروانىنىكى
دانوەرلەو
بابەتياى ھەر
كۆمەلەك بۇ ئەوى
تر

ئەمەيە ئاكارى ئىسلامى كە بال بەسەر دوو سوپاي موسلماناندا
دەكشيت كە ناكۆكن و كىشەيان لەنىواندا ھەيە و لەگەل يەكتەر دەجەنگن،
ئەمە رىز و پاىەي كىشە و ئادابى ناكۆكىيە، ئەمەيە تېپروانىنى ھەر
كۆمەلەك بۇ كۆمەلەكەي تر.

بەم رىستە پونكەرەوانە، (عەلى) بناغەي بۇچونى خۆي بۇ (طەلحە) و
(زوبەير) ﷺ و ئەوانەي لەگەلىاندان پىشكەش دەكات، ئەوان لەلاي خودا
بەلگە و بىيانوويان ھەيە، ئەوان ئەگەر لەسەر دەستى ئەم كوژدان
لەبەھەشتن!!

رۇبەروبوئەمەي
نىوان ھەردو
كۆمەلەك

(عەلى) ﷺ نىزىكەي بىست ھەزارى لەگەلدا بوو، بەلام (طەلحە) و
(زوبەير) ﷺ نىزىكەي سى ھەزاريان لەگەلدا بوو.

رۇبەروبوئەمەي نىوان ھەردو كۆمەلەكە لە مانگى (جومادى دوومەي)
سالى سى و شەش، دواي شەش مانگ لە جىنشىنيايەتى (عەلى) بوو.^۲

۱- تاريخ الطبري ۴ : ۲۹۵-۲۹۶ .
۲- البداية والنهاية ۷ : ۲۴۰ .

کاتی ھەردوو کۆمەڵ کەوتنە بەرامبەر یەک، و ھەردوولا پێک گەیشتن،
 (عەلی) (حەکیمی کوپری سەلامە) و (مالیکی کوپری حەیب) ی نارد بۆ لای
 (طلحە) و (زوبەیر)، پێیان وتن: ئەگەر ئێوە لەسەر ئەو ماون کە لەگەڵ
 (قەعقاعی کوپری عەم) پێی گەیشتن کە رازیبون بە ئاشتبونەو، ئەوا
 دەستمان ئی ھەلگرن و رێگەمان بدەن دابەزین، تاوەکو بەیەکەو
 چارەسەری ئەم گیروگرتە بکەین.

بەو نۆتینەرەکی
 عەلی بۆ سوپای
 بەسەر

وتیان: ئێمە ھێشتا لەسەر ئەوین کە لەگەڵ (قەعقاع) لەسەری
 رێکەوتین و، ئێمە سوورین لەسەر ئاشت بونەوی نیوان خەلک.
 (ئەحنەفی کوپری قەیسسی تەمیمی) لە دە ھەزار کەسی (بەنی تەمیم) دا
 خۆدوورگرتنی لە جەنگ بەباش زانی، نە جەنگی (طلحە) و (زوبەیر) و، نە
 جەنگی (عەلی) ﷺ.

ئەحنەفی کوپری
 قەیس لە دەھەزار
 کەسدا لەھەردو
 کۆمەڵ خۆی
 بوردەگرت

(ئەحنەف) بە باریکی دەروونی تونددا تێدەپەری، کە بەم وتیە دەری
 بڕی: بەراستی پشت کردن لەوانە ی کە (عائیشە) ی دایکی ئیمانداران و،
 (زوبەیر) ی ھەواری پێغەمبەری خویان ﷺ لەگەڵدا بە زۆر سەختە،
 ھەروەھا جەنگی کەسێک کە بەیەتم پێداوہ و، ئامۆزای پێغەمبەری
 خویە ﷺ ئەویش زۆر سەختە.

کاتیک (زوبەیر) ﷺ ناردی بەدوایدا تا پەيوەندی بە سوپاکەیانەوہ
 بکات، (ئەحنەف) بەوہ وەلامی دایەوہ کە یەکیک لەم سنی رێگایە
 ھەلبێژریت:

یان پردەکەم بۆ بکەنەوہ، تا خۆم بگەینەم زەوی عەجەم و لەوئ لەگەڵ
 نەتەوہکەم جیھاد بکەم، ھەتا خۆی گەورە بپاری خۆی جێبەجێ دەکات.
 یان بچم بۆ مەککە، لەوئ ھاوسنیەتی ھەرەم بکەم، ھەتا خۆی گەورە
 بپاری خۆی جێبەجێ دەکات.

یان خۆم لە ئێوہ و لە (عەلی) ش بەدوور دەگرم و، لە نزیکتان دەبم و،
 چاودێری رووداوھەکانی ئیوانتان دەکەم، ھەتا خۆی گەورە بپاری خۆی
 جێبەجێ دەکات. ۱

(ئەحنەف) خۆی لە ھەردوو سوپاکە بەدوور گرت و بەشداری ئەر جەنگی نەکرد کە لەنیوانیاندا روویدا، کە (عەلی) بەسەر بەرامبەرەکییدا سەرکەوت، دوای ئەرە (ئەحنەف) چوووە ریزی سوپاکە (عەلی) یەوہ.^۱

عیمرانی کوپی
حەسین بانگەوازی
خۆدوورگرتن لە
ئیتتە دەکات

پای (عیمرانی کوپی حەسین) خۆدوورگرتن بوو لە ھەردوو سوپاکە، جا نوینەری خۆی نارد و بانگەوازی دەکرد و دەیوت: (ئەبو نوجەید عیمرانی کوپی حەسین) ھاوہلی پیغەمبەری خوا ﷺ، سلاوتان لێدەکات و بانگتان دەکات بۆ نەجەنگان و، پیتان دەلیت: سویند بەخوا، ئەگەر لەسەر شاخێک لەگەڵ مەر و بزندا بم، خوریکەکی بېرمەوہ و شیرەکەکی بخۆمەوہ، لەلام خۆشەویستەرە لەوہی تیریک بگرەمە یەکیک لەم دوو سوپایە و، یەکیک لە موسلمانان بپیکم!^۲

کەعبی کوپی سود
ئامۆژگاری
خۆدوورگرتن لە
ئیتتە دەکات

قازی بەصەرە (کەعبی کوپی سوور) یش خۆدوورگرتن لە جەنگ بەباش دەزانئ، بە سەرداری ھۆزەکە (ئەزد) -کە لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەیر) دا بوو- وت: بەقسەم بکە و ئامادە ی جەنگ مەبە و ھۆزەکەت لەجەنگ بەدووربگرە، من دەترسم ئاشتی سەر نەگرتت، واز لە ھەردوو لا بھێنە، ئەوان بران، ئەگەر ئاشتبونەوہ، ئەوا ئەو شتە یە کە ئیمە دەمانەوینت، ئەگەریش جەنگان، ئەوا بەیانئ ئیمە دەبینە دادوەر لەسەریان.

بەلام رەتی کردوہ و بە قسە ی نەکرد.

ھەردوو سوپا
سەردانی یەکتەر
دەکن

لە رۆژی پینچ شەممە، پازدە ی مانگی (جومادی دووہم)، ھەردوو سوپا لەلای کۆشکی (عبداللہ ی کوپی زیاد) لە (زابوقە) لە تەنیشت گوندی (ئەرزاق) دا بەزین و، هیچ گومانیکیان لە ریکەوتن نەبوو.

ھۆزەکانی ھەردوو سوپا بەیەک دەگەیشتن و کۆدەبونەوہ و سەردانی یەکتریان دەکرد، (مضر) بۆ لای (مضر) و، (رەبیعە) بۆ لای (رەبیعە) و، (یەمەن) بۆ لای (یەمەن)، کەسیش گومانی لە ریکەوتن نەبوو، تەنھا

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۴۹۸ .

۲- تاریخ الطبری ۴ : ۵۰۳ .

دەربارەى رىكەوتن قەسەيان دەكرد.

(عەلى) ﷺ لەلایەن خۇيەو (عبداللەى كۆپى عەباس)ى نارد بۆ لای (طەلحە) و (زوبەين) ﷺ و بە راشكاوى قەسى لەگەلدا كردن، ئەوانىش لەلای خۇيانەو (موحەممەدى كۆپى طەلحەى كۆپى عبیداللە)يان بۆ لای (عەلى) نارد-كە ناسرابوو بە (موحەممەدى سەجاد) لەبەر زۆر خۆپەرستى و پارىزكارىكەى، ئەويش بە راشكاوى قەسى لەگەلدا كرد. خەلكى لە رەزامەندى و دلخۆشى و پىكەرەگونجان و ئاسودەييدا بون.

بە يەك گەيشتنى
عەلى لەگەل طەلحە
و نەبەير

(عەلى) ﷺ لە سەربازگەكەى دەرچوو، (طەلحە) و (زوبەين)ىش ﷺ لە سەربازگەكەيان دەرچوون، دەرچوونى هەردوولا هاوكات بوو و بەيەك گەيشتن و هەرسىيان بۆ ماوہيەكى درىژ كۆبونەو، دەربارەى ئەوانە قەسەيان كرد كە لەسەرى ناكۆك بون و، بە راشكاوى لەگەل يەكتر گفتوگۆيان دەكرد، لە رىكەوتن و لابردنى جەنگ و شەپنەكردن چاكترىان نەدۆزيەو، ناكۆكيەكانى نيوان خۇيان نەهيشت و، لەسەر ئاشتىبونەو و پاشەكشەى هەردوو سوپا و كۆتايى هينان بە ناكۆكى رىكەوتن.

ئىوارە هەريەكەيان لەسەر ئەم نيازە گەرايەو سەربازگەكەى.

(عەلى) ﷺ هەوالى بۆ سەركردەكانى سوپاكەى نارد و ئاگادارى كردنەو بەو ئاشتىيەى كە لەسەرى رىكەوتن، (طەلحە) و (زوبەين)ىش ﷺ هەواليان نارد بۆ سەركردەكانى سوپاكەيان و ئاگادارىان كردنەو لەو ئاشتىيەى كە لەسەرى رىكەوتوون.^۱

شادبونی
موسلمانان بە
ئاشتى و توپەبونى
سەبەئىيەكان

ئەو شەو موسلمانان لە هەردوو سوپادا لەسەر ئاشتى نوستن، لە چاكترين شەودا نوستن كە پيشتر لە شەوى وادا نەنوستون، بەهۆى ئەو سەلامەتى و رىكەوتن و ئاسودەيىيەى ئەوانى تىدايون، بەهۆى نەمانى ناكۆكى و ئاژاوەو فيتنە و جەنگ لە نيوانياندا.

بەلام خەوارىجە شەيتانە سەبەئىيەكان-كە نزىكەى دوو هەزار دەبون لە سوپاى (عەلى)دا- ناخۆشترين شەويان بەسەردا هات كە هەرگىز شەوى وا

ناخۆشیان نەبیینو، دل پر لە قین بون بەهۆی نێزیکبونەوهی ناشتی نیوان هەردوو سوپاکە، لەبەر قین و ئیرەییان لەسەر موسلمانان نزیك بوو شەق بەرن.

نەخشەى
سەبەئییەکان
بۆ لەناوبردنى
ناشتى

سەرکردهکانیان، بۆ نمونە (عبداللہى کورى سەبەء) و (ئەشتەرى نەخەعی) و (شورەیحى کورى ئەوفا)، بەیەك گەیشتن و هەموو ئەو شەوهیان بە راویژەوه بردە سەر. لەسەر تیکدانى نەخشەى ناشتی نیوان هەردوو سوپا و، لەناوبردنى دەرفەتى رێکەوتن و، هیشتنەوهی ئاژاوه و فیتنە و ناکوکی لەنیوان موسلمانان، بەلکو کارکردنیش بۆ هەلگیرسانی جەنگیکى دەرندانە لە نیوانیاندا رێکەوتن.

بەلام جیبەجی کردنى ئەو پیلانە شەیتانییە بەره دەبیت کە چەند تاکیک لەوانە دزە بکەنە ناو هەردوو سوپاکە و لەناو ھۆزەکاندا بلاو ببنەوه، ئەمانەش لە شەودا بکریت و بەبێ ئەوهی کەس پێیان بزانی.

سەبەئییەکان
رێکەوتن
لەسەر ئەوهی
هەردوو سوپا
بخەنە تەلەوه

لە بەرەبەیاندا، پیش دەرکەوتنى رووناکی و روژەلاتن، هەریەکیان تێبارانى سوپاکەى دیکە دەکات و چەك دەخەنە ناویانەوه و بە شمشیر ھێرش دەکەنە سەریان، جا هەر کۆمەڵە وا گومان دەبات کە بەرامبەرەکی رێکەوتنەکەى شاکاندوو و ناشتی رەت کردووتەوه و جەنگى هەلگیرساندوو!!

بەراستی ئەوه نەخشەیهکی شەیتانى فیلاوی سەبەئییە، کۆششەکانی ناشتی نیوان موسلمانانى لەناو برد و جیاوازی و ناکوکی لەنیوانیان قوولتر کردەوه.

لە هەلگیرساندنى

جەنگدا
سەرەكەون

لەگەڵ بەرەبەیاندا، سەبەئییەکان لەگەڵ تاریکیدا دزەیان کرد بۆ شوینەکانى هەردوو سوپاکە، لەژێر بانی تاریکیدا دزەیان کرد، بێ ئەوهی کەس پێیان بزانی، (مضریەکانیان چون بۆ لای ھۆزەکیان لە (مضس)، (رەبیعە)ییەکانیان چون بۆ لای ھۆزەکیان لە (رەبیعە)، یەمەئییەکانیان چون بۆ لای ھۆزەکیان لە خەلکی یەمەن، چەکیان لەناویان دانا و بە

شمشیر ھیرشیان کردە سەریان.

ھەر کۆمەڵە و بۆ کۆمەڵەکەى بەرامبەرى راپەڕى بەو ھىسابەى کە
بەرامبەرەکەى پەیمانى شکاندووہ و جەنگى دەست پێ کردووہ.
(طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ کاتیکیان زانى لەکاتى بەرەبەیاندا جەنگ
دەستى پێکرد، وتیان: ئەوہ چىہ؟
خەلکەکە وتیان: سوپاکەى (عەلى) لەگەڵ بەرەبەیاندا ھیرشیان کردە
سەرمان!

(طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ تۆرەبون و وتیان: (عەلى) راناوەستى ھەتا خوێن
نەپۆزىت و حەرام ھەلآل نەکات، بىگومان ئەو ناستى ناوێت!!
بەلام لای (عەلى) ﷺ، سەبەئییەکان پیاویکیان لە نزیکىھوہ دانابوو،
لەگەڵ عەلى دەگەن سەبەئییەکان درۆ ھەتا ئەگەر پرسىاری کرد دەربارەى ئەوہى روودەدات، ئەو سەبەئییە
درۆى بۆ بکات، ئەو ھەوالەى پێ بدات کە خوێان دەیانەوێت و راستى ئى
بشارتەوہ!! لەوانىھ ئەوہش (ئەشتەرى نەخەعی) بىت کە سەرکردەى
سەبەئییەکانى کوفە و، لە گەرە سەرکردەکانى سوپاکەى (عەلى) یە.

سەبەئییەکان درۆ
لەگەڵ عەلى دەگەن

(عەلى) ﷺ کاتیکی زانى جەنگ ھەلگىرسا، وتى: ئەوہ چىہ؟
سەبەئییەکە پىئى وت: لەگەڵ بەرەبەیاندا سوپای (طەلحە) و (زوبەیر)
لەناکاو ھیرشیان کردە سەرمان! بەلام بەرپەرچمان دانووہ.
(عەلى) ﷺ وتى: (طەلحە) و (زوبەیر) راناوەستن ھەتا خوێن نەپۆزىن و
حەرام ھەلآل نەگەن، ئەوان ناستیان ناوێت.

سەبەئییەکان کۆششەکانیان زیاتر کرد بۆ ھەلگىرساندنى جەنگ و
ھىرش کردنە سەر لایەکەى تر و، ھاندانى ھەر کۆمەلەیک بۆ سەر
بەرامبەرەکەى و روژاندنى بۆ جەنگان لەگەلیدا.

جەنگى
ھوشترەکە
(الجمل)
روویدا

جا شەپىکى توندوتیژ و گەرم و گوپ و دێردانە ھەلگىرسا، کە ئەویش
شەپى (ھوشترەکە - الجمل) بوو.

ناونرا شەپى (ھوشترەکە - الجمل) چونکە دایکى ئىمانداران (عائیشە) -

بۆچى ناونرا

جەنگى ھوشترەکە خۆای ئى پازى بى - لەناو شەپەکەدا و لە ناوھراستى سوپای بەصەردا بوو،

سواری حوشتریک بوو بەناوی (عەسکەر)، کە (یەعلی کوپری ئومەییە) لە یەمەن کەربووی و لە مەککە پێشکەشی کردبوو، (عائیشە) لەسەر پشتی ئەو حوشتەرە لە مەککەو بەرەو بەصرە دەرچوو، پاشان لەکاتی شەرەکەدا سواری بوو.

شەرەکە لە پۆژی هەینی شازدە (جوماتی دووهم)ی سالی سە و شەش، لە ناوچەی (زابدوقە)ی نزیک بەصرە بوو.

ئەبەم شایۆهێ خەوارێجە سەبەئییەکان لە نەخشەکیان بۆ تیکدانی ناشتی و، پارچەپارچەکردنی ئوممەت و، پرشتنی خوینی موسلمانان، سەرکەوتنیان بە دەست هینا.

(عەلی) ﷺ بەرەوی روویدا زۆر خەمبار بوو، بانگەرەکی بانگی کرد: خەلکینە دەست لە جەنگ هەلگرن، کەس گویی لە بانگەوازەکی نەبوو، هەرکەسە و بە جەنگی بەرامبەرەکی سەرقال بوو.^۱

شەری (الجمل) بە دوو جەولە روویدا، جەولە یەکیەکیان سەرکردە ی جەولە یەکیەکیان سوپای بەصرە (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ بون، لە بەرەبەیانەو تا نزیک نیوهرز بەردەوام بوو، شەریکی توندوتیژ بوو، لە هەردوو سوپا خەلکیکی زۆری تیا دا کوژرا.

(عەلی) ﷺ بانگی هیزەکی خۆی کرد، هەروەک (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ بانگی سوپاکەکی خۆیان دەکرد: ئەوکەسەکی پشت هەلەدەکات مەیکوژن، بریندار مەکوژن، دوا ی ئەوانە مەکەون کە شەپ بەجی دین و واز دینن.

(کەعبی کوپری سووری ئەزەدی) کە قازی بەصرە بوو، یەکیک بوو لەوانەکی خۆدووگرتن لە شەپ و نەرشتنی خوینی موسلمانانی بەچاک دەزانی، چوووە لای (عائیشە)ی دایکی ئیمانداران، کە لە مالهەکی خۆیدا بوو ئامادەکی جەنگەکی نەبوو.

کەعبی کوپری سوور
ئامۆزگاری عائیشە
دەکات بۆ ناشتی
دەرێجی

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۵۰۶-۵۰۷ .

بە (عائیشە)ی وت: بگەرە ئەو خەلکە، هیچیان ناوی جەنگ نەبێ، شەرەكەش لەنیوانیان زۆر توندە، بەلکو خوا بە هۆی تۆ ناشتیان بکاتەرە، بەلکو خەلکەكەش كە تۆیان دیت بەرەو ناشتی بچن و دەست لە جەنگ هەلگرن.

حوشترەكەیان بۆ ئامادە كرد كە ناوی (عەسكەر) بوو، زڕیپۆشیان دا بەسەر كەژاوەكەیدا، بۆ ئەوەی رم و تیر نەهێگاتن، ئەویش سواری حوشترەكەى بوو و بە نیازی ناشتی لەنیوان هەردوو لا چوووە ناو گۆزەپانی جەنگەرە.

(زوبەیر) و (عەمەاری كۆری یاسر) ﷺ كەوتنە بەرامبەر، (زوبەیر) وتی: ئەبو یەقظان! ئەو دەمكوژی!

(عەمەار) ﷺ پێی وت: نەخێر (ئەبو عبدالله)!!
جا هەریەكەیان گەرایەووە بۆ سوپاكەى خۆی.

(عەلى) ﷺ لە جەولەى یەكەم و لەكاتى توندبونى شەرەكەدا داواى (زوبەیر)ى كرد تا قەسەى لەگەڵدا بكات، ئەویش لەنیوان ریزەكانەرە بۆى دەرچوو، بەسەر ئەسپەكانیانەرە كەوتنە بەرامبەر یەك.

چاویكەوتنى عەلى
بۆ زوبەیر لەكاتى
جەنگدا و
بیرخستنەرەى بە
وتەى پێغەمبەر

(عەلى) ﷺ بە (زوبەیر)ى وت: ئێو سوار و پیاوى زۆرتان بۆ جەنگ كۆكردۆتەرە، ئایە بەلگەیهكەتان ئامادەكردووە بۆ لاى خوا لە رۆژى قیامەتدا؟

زوبەیرا سویندت دەدەم بەخوا، ئایا گویت لە پێغەمبەرى خوا ﷺ نەبوو كە دەیفەرموو: شەرى لەگەڵدا دەكەیت و تۆ ستەمى ئى دەكەیت؟

(زوبەیر) ﷺ ئەو وتەیهى بەبیر هاتەرە كە لە پێغەمبەرى خواى ﷺ بیستبوو دەرپارەى شەركردنى لەدژی (عەلى) و، لەو شەرەشدا ستەم لە (عەلى) دەكات.

زوبەیر بەشیمان
دەبیتنەرە و
شەرەكە بەجێ
دەمیلت

(زوبەیر) ﷺ بەشیمان بوویەرە و پێی وت: بەلن، بەخوا ئیستا بەبیرم هاتەرە، بەخوا ئەگەر لەبیرم بوایە ئەم رێبەم بۆ لاى تۆ نەدەبڕى، بەخوا

لەئێستە بەداوای شەر لەدژت ناکەم!!!

(زوبەین) ﷺ رۆیشت و وازی لە شەر هینا و ملکەچی حەق بوو و بۆ لای حەق گەڕایەوه و، یەقینی هەبوو کە لەم شەرەدا ستمی لە (عەلی) کردووه و حەق لەگەڵ (عەلی) یە.

عەمری کوپی
جرموز، لە کاتی
خەودا زوبەین
دەکوژیت

(زوبەین) ﷺ سواری ئەسپەکە ی بوو، هەردوو سوپاکە ی بەجێ هێشت، جەنگەکە هینشتا هەر توند بوو، بە دۆلێکدا تێپەری پێی دەوتری (وادی السباع) و خزمەتکارێکی لەگەڵدا بوو، یەکیک لە بەدبەختەکان- کە (عەمری کوپی جرموز) بوو- دیتی وا بەتەنیا دەپرات، شوینی کەوت.

(زوبەین) ﷺ لە ژێر سیبەری دارێکدا بە هینمی و دلنایییەوه نوست، دەروونیشتی ئاسودە بوو چونکە وازی لە شەرکردنی (عەلی) ﷺ هینابوو. (ئێین جرموز) ی بەدبەخت لە کاتی خەودا هێرشێ کردە سەری و بە نامەردی و ستم کوشتی و سەری لێکردهوه، پاشان شمشیر و ئەسپ و ئەنگوستیلەکە ی برد.

خزمەتکارەکەشی نوێژی لەسەرکرد و پاشان لەو شوێنە نادیارە لە (وادی السباع) ناشتی.

(عەمری کوپی جرموز) ی بکوژ بە دلخۆشییەوه هات بۆ لای (عەلی) کوپی ئەبو طالب) ﷺ تا مزگینی کوشتنی دژەکە ی پێیدا و بەخششی ئی و دەدەست بکەوێت!!

کاتی (عەلی) ﷺ گونببستی کوژانی (زوبەین) ﷺ بوو گریا، پاشان داوای رەحمەت و رازیبونی خودای بۆ کرد، داوی ئەوه شمشیرەکە ی (زوبەین) ی هەلگرت و وتی: ئای ئەم شمشیرە چەند تەنگی و ناخۆشی لەسەر پێغەمبەری خوا ﷺ لابردووه.

ئینجا وتی: گونببستی پێغەمبەری خوا ﷺ بووم دەیفەرموو: موژدە ی ناگر بەه بە بکوژی کوپی (صەفیه).

(زوبہیر) ﷺ کوہی (صہفہی کچی عبدالمطلب) ی پوری پیغہمبہری

خوا ﷺ بو.

پاشان جنیوی بہ (ئین جرموز) دا و نہفرہتی لیکرد و دہری کرد.
(عہمری کوہی جہرموز) لہ عیراق بہ زیندووی مایہوہ، تا ئو کاتہی
(عبداللہی کوہی زوبہیر) ہستا و بانگہشہی جینشیناہتی کرد و
(موصعبی کوہی زوبہیر) ی برای کردہ والی لہسر عیراق.

عمل نہفرہت لہ
ئین جرموز دہکات
و مرگینی ناگری
ہن دہدات

(ئین جہرموز) ترسا لہوہی (موصعب) بیگری و لہ تۆلہی باوکی

بیکوژی.

(موصعبی کوہی زوبہیر) وتی: فرمانی پی بکن با دہرچیت، ئو
ئہمین و پاریزراوہ، لہ تۆلہشدا نایکوژمہوہ، بہخوا ئو لہلای من زۆر لہوہ
کہترہ کہ بیگمہ ہاوتا و یہکسانی (زوبہیر) و لہ جیاتی ئو بیکوژم!!
سزاکہی واز لی دینم بۆ رۆژی قیامت^۱.

بہلام (طلحہی کوہی عبیداللہ) ﷺ دووم سہرکردہی سوپای بہصرہ،
لہ گۆرہپانی جہنگہکدا دہہات و دہچوو، لہ کاتیکدا کہ لہسر ئہسپہکہی
بوو تیریکی ویل کہ نہزانرا کئی ہاویشتویہتی، راستہوخۆ بہری کہوت،
خوینی زۆر لیہات.

برینداریونی
طلحہی مرینی لہ
بہصرہ

پیان وت: ئہبو موحممہد! تۆ برینداری، بپۆ مالہکانہوہ تا چارہسر

بگری.

(طلحہ) بہ خزمہتکارہکہی وت: ہلمگرہ و شوینیکی گونجاوم بۆ

بدۆزہوہ.

جا بردرایہ بہصرہ و بۆ چارہسرکردن لہ مالیک دانرا، بہلام برینہکہی
بہ بہردہوامی خوینی لہبہر دہپۆسی، تا لہ مالہکدا کۆچی دوایی کرد،
پاشان لہ بہصرہ ئہسپہردہ کرا.

کوتایی پینہاتی
جہولہی یہکمی
جہنگہ بہ مرینی
طلحہ و زوبہیر

بہ دہرچوونی (زوبہیر) ﷺ لہ گۆرہپانی جہنگ و پہشیمان بونہوہی لہ
شہرکردن و، بہ مرینی (طلحہ) ﷺ و کہوتنی ہزاران کوژاو و بریندار لہ

ھەردوولا، جەولە یەكەمی جەنگی (جەمەل) كۆتایی پێھات و، زالبونیش لەو جەنگەدا بۆ سوپای (عەلی) ﷺ بوو بەسەر سوپای بەصرەدا.
 (عەلی) ﷺ چاودێری رێپەروی جەنگەكەى دەكرد و، زۆری كۆژاوا و بریندارەكانى لە ھەردوو لای دەبینى، بەمەش ئازارى پێ دەگەشت و خەفەتبار دەبوو.

عەلى بەراشكاری

(عەلی) ﷺ پەروى كرده (حەسەن) ی كۆپى و بە سینگیهوه گوشى و خەلەتبارى خۆى دەستی كرد بە گریان و وتى: كۆپەكەم، خۆزگە باوكت بیست ساڵ بەر لە ئەمڕۆ بەمردبایە!!

خەلەتبارى خۆى

بۆ حەسەنى كۆپى

دەردەبەرى

(حەسەن) ﷺ وتى: باوكەگیان! من رینگى ئەمەم لێكردى!!!

(عەلی) وتى: من وا گومانم نەدەبەرد كە كارەكە بگاتە ئەم ئاستە، ئەبێ دواى ئەمە ژيان تامى چى بێ؟ دواى ئەمە هیواى چ چاكەیهك بخوازین؟
 دواى ئەوهى رۆژ نیوه بوو، جەولەى دووهەمی جەنگى (جەمەل) دەستی پێكردەوه، دواى ئەوهى كە ھەردوو سەركردهى سوپای بەصرە (طەلحە) و (زویەیر) ی تێدا نەمان.

جەولەى دووهەمی

جەنگى جەمەل

سوپای (بەصرە) لە جەولەى دووهەمی جەنگەكەدا لە دەوری عانیشه)دا-خوای ئى رازی بى- كۆيونەوه كە سواری حوشتەر بووبوو، ھەر بۆئەش بە جەنگى (حوشتەرەكە: الجمل) ناونرا، وەك ئەوهى ئەو لەو جەولەیدا سەركردهى جەنگەكە بێت.

(عانیشه)-خوای ئى رازی بى- سوور بوو لەسەر كۆتایی پێپێنانى جەنگەكە و ئاشتەوایی كردن، سەبەئییەكانیش لەناو سوپاكەى (عەلى)دا بون -بەلكو لە پێشەوهى سوپاكەدا بون، رووبەرۆوى سوپای بەصرە- سووربون لەسەر جەنگ و كوشتار و، بوار ئەدان بە ھەلى ئاشتى و كۆتایی پێپێنانى جەنگەكە.

ھەركەسیك لە سوپای بەصرە رووبەرۆیان ببوایتەوه دەیانكوشت،

به‌تاییه‌تی که ئەوان پیشه‌نگی سوپای (عهلی) و به‌رام‌بەر سوپای به‌صره بون.
قازی به‌صره (که‌عبی کوپی سور) پیش‌کەوت و حوشره‌که‌ی
(عائیشه‌ی راده‌کیشا و، سوور بوو له‌سەر کوټایی پهنانی جهنگ و
جیگرتنه‌وه‌ی به‌ناشته‌وایی.

عائیشه دوا له
ئین سوور ده‌کات
قورئان هه‌لگرت و
بانگ‌ه‌شی بێ بکات

(عائیشه‌) -خوای ئی رازی بئ- پیی وت: که‌عب! واز له حوشره‌که
بینو، قورئانیک هه‌لگره و به‌کتیپی خواوه لییان بچۆ پیشه‌وه و بانگیان
بکه بو ناشته‌وایی و کارکردن به‌وه‌ی تئیدایه، به‌لکو خوا به‌تۆ ناشتی
به‌ئینت و جهنگ کوټایی پی به‌ئینت.

(که‌عبی کوپی سور) قورئانه‌که‌ی هه‌لگرت و که‌وته پیشه‌وه‌ی سوپای
به‌صره و هاواری له سوپای (عهلی) کرد و وتی: خه‌لکینه! من (که‌عبی
کوپی سور) قازی به‌صره‌م، بانگتان ده‌که‌م بو کتیپی خودا و
کاریکردنی و، ناشته‌وایی کردن له‌سەر بنه‌مای کتیپی خوا.

سه‌به‌ئیه‌کانی پیشه‌وه‌ی سوپاکه‌ی (عهلی) ترسان له‌وه‌ی هه‌له‌که‌ی
(که‌عب) سه‌ریگرت، بۆیه هه‌موویان پیکه‌وه تیربارانیان کرد، ئەوه‌بوو به
دیداری خوا گه‌یشت و گیانی سپارد و قورئانه‌که‌ش هه‌ر له‌ده‌ستیدا بو!
تیری سه‌به‌ئیه‌کان حوشر و که‌ژاوه‌که‌ی (عائیشه‌) یان پیکا، جا
ده‌ستی کرد به‌بانگ کردن و ده‌یوت: کوره‌کانم، خودا خودا، یادی خودا و
رۆژی لئیرسینه‌وه بکن و، واز له جهنگ بینن.

سه‌به‌ئیه‌کان
که‌عبی کوپی سور
ده‌کوئنه

سه‌به‌ئیه‌کان به‌قسه‌یان نه‌ده‌کرد و به‌رده‌وام بون له لی‌دانی سوپای
به‌صره.

(عهلی) ش^ﷺ له پشته‌وه فرمانی دها به‌ده‌سته‌لگرتن له جهنگ و
هیرش نه‌کردنه سه‌ر به‌صراییه‌کان، به‌لام سه‌به‌ئیه‌کان له پیشه‌وه‌ی
سوپاکه‌ی به‌قسه‌یان نه‌ده‌کرد و ته‌نها ده‌یانویست بچنه پیشه‌وه و هیرش
به‌رن و بجه‌نگن!!

عائیشه دوعا
له بکوټانی
عوسمان ده‌کات

کاتی (عائیشه‌) -خوای لی‌رازی بئ- بینی وه‌لامی بانگه‌وازه‌که‌ی
نا‌ه‌نه‌وه (که‌عبی کوپی سور) یشیان له‌به‌رده‌میدا کوشت، وتی:

خەلیفە! نەفرین لە بکوژانی (عوسمان) و شوینکەوتەکانیان بکەن!!
 (عائیشە) - خۆی لێرازی بێ - دەستی کرد بە دوعا و نەفرەت کردن لە
 بکوژانی (عوسمان) ﷺ، و خەلکی بەصرەش دەنگیان بەرزکردەوه بە دوعا
 و نەفرەت کردن لە بکوژانی (عوسمان) و شوینکەوتەکانیان!
 (عەلی) ﷺ گوینیستی دوعاکە ی خەلکی بەصرە بوو، وتی: ئەو چیە؟
 وتیان: (عائیشە) دوعا لە بکوژانی (عوسمان) دەکات، و خەلکیش
 لەگەڵیدا دوعا دەکەن.

مەرۆه ما عەلی
 دوعایان لێ دەکات

(عەلی) ﷺ وتی: لەگەڵمدا دوعا و نەفرەت لە بکوژانی (عوسمان) و
 شوینکەوتەکانیان بکەن.
 سوپای (عەلی)ش دەنگیان بەرزبوویەوه بە دوعا و نەفرەت کردن لە
 بکوژانی (عوسمان) ﷺ!

بەمە هەردوو سوپا - سەرپرای هەلگیرسانی شەپ لە نیوانیاندا - لەسەر
 ئەو ئامانجە هاوبەشە یەكدهنگ بوون، ئەویش دوعا کردنە لە بکوژانی
 (عوسمان) ﷺ.

هەردوو سوپا سەبەئییە بکوژەکانی (عوسمان)یان خۆشنەدەویست و
 رقیان لێیان دەبوو، بەلام نەیان دەزانی چۆن دەستیان بەسەردا بگرن و
 لەناویان بەرن، چونکە ئەوان خۆیان بەسەر (عەلی)دا سەپاندبوو، و لە
 پێشەوهی سوپاکە ی بون، خێراییی رو داوه کان و لە فەرمان دەرچوونی
 دژەکانی، بواری خۆرزگارکردنی پێ ئەدا!!

سەبەئییەکان
 دەیان وێت عائیشە
 و حوشرەمکە ی
 بکوژن

سەبەئییەکان هەول و کۆششیان ئاراستە ی کوشتنی حوشرەمکە و کوشتنی
 دایکی ئیعمانداران (عائیشە) - خۆی لێ رازی بێ - کرد، سوپای بەصرە
 بەخێراییی کەوتنە پاراستنی (عائیشە) و حوشرەمکە ی، لەبەردەم حوشرەمکەیدا
 دەجەنگان، هەرکەسێ جلهوی حوشرەمکە ی بگرتبایە دەکوژرا، کە شەپمکە
 لەبەردەم حوشرەمکە لە ئەوپەری توندوتیژی و هیز و گەرمیدا بوو.

جەنگی سەخت
 لە دەربەرە
 حوشرەگە

جەنگ لە دەرووبەری حوشرەگە چەندین کاتژمێر درێژەیی هەبوو و،
 نۆرە بەنۆرە بوو، لە نیوان هێرش و پاشەکشەدا بون، جارێک سوپای (عەلی)
 زāl دەبون، جارێکیش بەلای سوپای بەصرەدا لاردەبوو.

لە جەنگی دەرووبەری حوشرەگەدا دەست و پێی زۆر لە هەردوو لا
 بپرا، لە هیچ جەنگی پێشتر و پاشتریش بەقەد ئەم جەنگە دەست و قاچ
 نەبپراوه.

(عبدالرحمنی کوپری عەتتایی کوپری ئوسەید) پێشنوێژی سوپاکە
 (عائیشە)، جلهوی حوشرەگە ی گرتیوو کوژرا، پاشان (ئەسوەدی کوپری
 ئەبو بوختوری) گرتی و ئەویش کوژرا.

پاشان (عبداللەهی کوپری زوبەین) ﷺ پێشکەوت تا جلهوی حوشرەگە
 بگرت، (عائیشە) پێی وت: تۆ کییت؟
 وتی: (عبداللەهی کوپری زوبەین)!

کوپری (ئەسما) ی خوشکی بوو، ترسا بکوژیت، وتی: هاوار بۆ
 (ئەسما)!!

(ئەشتەری نەخەعی) -کە ناوی (مالیکی کوپری حارس) بوو- و
 شەپکردنی
 ئێین زوبەین و
 ئەشتەری نەخەعی هێرشێ بردە سەر (ئێین زوبەین).

سەرکردهیهکی سەبەئییەکان و، لە گەورەسەرکردهکانی سوپای (عەلی) بوو،

(ئەشتەر) و (ئێین زوبەین) شەپکی توندوتیژیان کرد، هەردووکیان
 پالەوانیکی شەپکەری ئازا بون، (ئەشتەر) لێدانیکی لە سەری (ئێین
 زوبەین) ﷺ دا و بەخەستی بریندار کرد، (ئێین زوبەین) یش لێدانیکی
 توندی لە ئەشتەر دا، پاشان زۆرانبارەکی بەهیز لەنیوانیاندا روویدا،
 هەردووکیان کەوتن و هەر شەپیشیان دەکرد، (ئێین زوبەین) سوور بوو
 لەسەر کوشتنی (ئەشتەر)، چونکە لە سەرکردهی سەبەئییەکان و گەورە
 بکوژانی (عوسمان) بوو.

لەوکاتەئێ دەجەنگان، کەسیان نەیتوانی ئەوی تر لەناو ببات، (ئێین
 زوبەین) بە ئەوپەڕی دەنگی بانگی سوپای بەصرە ی کرد و وتی:
 من و مالیک بکوژن

من و (مالیک) بکوژن، (مالیک) یش لەگەڵدا بکوژن.

خەڵکەکە گۆییبیستی قسەکی (ئێبێن زوبەیر) بون، بەلام نەیان دەزانی ئەو (مالیک)ە کە (ئێبێن زوبەیر) فرمانی کوشتنی دەدات کێیە، چونکە ئەوان تەنھا بە ناوی (ئەشتەر) دەیانناسی، ئەگەر (ئێبێن زوبەیر) بیوتایە: (ئەشتەر) بکوژن، ئەوا (ئەشتەر) لە دەستیان رزگار نەدەبوو.

خەڵکی (ئێبێن زوبەیر) و (ئەشتەر) یان لێک جودا کردەوه و کەسیان نەکوژان!!^۱

کوژدانی
موحەممەدی کوپری
طلحە لە بەردەم
حوشرە کەدا

(موحەممەدی کوپری طلحە کۆپری عبیدالله) کە بە هۆی خواپەرستی و خۆپارێزێکیەوه بە (موحەممەدی سەجاد) ناسرابوو، هاتە پیشەوه و جلەوی حوشرە کە کۆتای گرت.

بە (عائیشە) ی وت: دایکە! فرمانم پێبکە.

پێی وت: فرمانت پێ دەکەم کە وەک باشتترینی دوو کوپەرە کە ی ئادەم بیت!

(موحەممەدی کوپری طلحە) هەرکەسێک لێی دەهاتە پیشەوه پێی دەوت: لەبەر خاتری خوا و خزمایەتی دەستم لێ پەلگەر، پاشان ئەم فرمایشتی خۆی گەورە بەسەردا دەخویندەوه کە لە سورەتی (شورا) دایە:

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ: نَمَنْ يَأْتِكُمْ لِنَكُوفٍ نَأْوِي، مەگەر خۆشویستی خزمە نزیكەکان نەبیت.﴾ الشوری/ ۲۳.

بەلام سەبەبێیەکان و ئەو ئازاوەگیر و دەشتەکیانە لەگەڵیاندا بون خاتری خویان نەدەزانی، یەکیکیان بە ڕمەکی هەلی کوتایە سەری لێیداو کوشتی.

بکوژەکی شانازی
بە تاوانەکی دەکا

ئەو بکوژە دەربارە کوشنە کە (موحەممەدی سەجاد) وتی:
وَأَنْشَعَتْ قَوَامٍ بَيَاتٍ رَبِّهِ قَلِيلِ الْأَذَى فِيمَا تَرَى الْعَيْنُ مُسْلِمٍ

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۵۱۹ . والبدایة والنهابة لأبن کثیر ۷ : ۲۴۳-۳۴۴.

شَكَكَتْ لَهُ بِالرُّمْحِ جَنْبَ قَمِيصِهِ فَخَرَّ مَرِيحًا لِيَدَيْنِ وَلِلْفَمِ
يُذَكِّرُنِي (حم) وَالرُّمْحُ شَاجِرٌ فَهَلَّا تَلَا (حم) قَبْلَ التَّقْدِمِ
عَلَى غَيْرِ شَيْءٍ، غَيْرَ أَنْ لَيْسَ تَابِعًا عَلِيًّا، وَمَنْ لَا يَتَّبِعِ الْحَقَّ يَنْدَمُ

له ده‌وروبه‌ری حوشره‌که‌دا به هزاران له سوپای به‌صره کوژان، ته‌نھا
له قوپه‌یش حه‌فتا پیاو کوژان، هه‌ریه‌که‌یان ده‌هاتنه پینشه‌وه و جله‌ری
حوشره‌که‌یان ده‌گرت.

تیره‌کان به حوشره‌که و به که‌ژاوه‌که‌ی (عائیشه) وه ده‌نوسان و
ئه‌ویشی تیدابوو، تیره‌کان به که‌ژاوه‌که‌وه نووسابون، له‌به‌ر زۆری تیره‌کان
وه‌کو ژیرگی لیه‌اتبوو.

(قه‌عقاعی کوپری عه‌مری ته‌میمی) که له سوپای (عه‌لی) دا بوو، زۆر
ئازاری ده‌چه‌شت به هۆی زۆری کوژاو و بریندار له‌به‌رده‌م حوشره‌که و
ده‌وروبه‌ریدا.

وتی: ماده‌م ئه‌و حوشره به‌پنوه بیته جه‌نگ هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بی، جا
ئه‌گه‌ر به‌مانه‌وینت جه‌نگه‌که کو‌تایی بیته پئو‌یسته حوشره‌که بکوژین!
پاشانیش (قه‌عقاع) له‌وه ترسا دایکی ئیعمانداران (عائیشه) بپیکری یان
بکوژی!

له‌و کاته‌دا (زوفه‌ری کوپری حارس) له سوپای به‌صره جله‌وی
حوشره‌که‌ی به‌ده‌سته‌وه بوو، (قه‌عقاع) داوای لیکرد کاریکا بو کو‌تایی
په‌په‌نایی جه‌نگه‌که، ئه‌وه‌ش به کوشتنی حوشره‌که‌وه دیته دی.
(زوفه‌ری کوپری حارس) دای له په‌له‌کانی حوشره‌که و برینداری کرد
و، که‌وته سه‌ر زه‌وی و هاواریکی لیه‌یسه‌ترا که له‌وه توند و به‌هیزتر
نه‌یسه‌تراوه.

(قه‌عقاع) و (زوفه‌ر) له که‌ژاوه‌که چونه پینش و (عائیشه) یان له‌سه‌ر
پشتی حوشره‌که داگرت و له‌لایه‌که‌وه دایاننا.

که‌ژاوه‌که‌ی عائیشه

له‌به‌ر تیر
به‌رکه‌وتنی وه‌کو
ژیرک وابوو

قه‌عقاع له‌رمان
ده‌کا به‌کوشتنی
حوشره‌که و
عائیشه رزگار
ده‌کات

کاتیک سوپای بەصرە مردنی حوشرەکیان بینی، پشتیان لە جەنگ کرد و گۆرەپانەکیان بەجێ هێشت و گەرانهو بە بەصرە. لەکاتی داھاتنی شەودا جەنگەکە کۆتایی پێھات.

تۆرینانی جەنگی
جەمەل

بەم شیوەیە جەنگی (جەمەل) روژنکی تەواو بەردەوام بوو، کە روژی پینچ شەممە دەی (جومادی دووھم) ی سالی سی و شەش بوو.^۱ جەنگی (جەمەل) بوو هۆی کەوتنی دە هەزار کوژراو، پینچ هەزار لە سوپای بەصرە و پینچ هەزار لە سوپای (عەلی)، بەلام بریندارەکان لە هەردوولا چەندانە ئەرژمارەییە بوو.^۲

لە پینشەوێ کوژراوەکانیش: (زوبەیری کوپی عەوام) و (طەلحەیی کوپی عبیداللە) و (موحەممەدی کوپی طەلحە) و (کەعبی کوپی سور) ﷺ. دایکی پرۆاداران (عائیشە) - خۆی ئی رازی بێ - بەرێزەو لە کەژاوەکی هینرایە دەرەو و، (موحەممەدی کوپی ئەبویەکر) برای - کە لە گەرە سەرکردەکانی سوپای (عەلی) بوو - هات بۆ لای، پاشان (عەلی) خۆیشی هات بۆ لای و سەلامی لیکرد، ئینجا پێی وت: دایکەگیان! خودا لە ئیمە و ئیوێش خۆش بێ!

عائیشە لە بەصرە،
پاشان بەردو
مەککە

(عائیشە) - خۆی ئی رازی بێ - وەلامی دایەو و وتی: بەئێ کوپەکەم " خودا لە ئیمە و ئیوێش خۆش بێ!!".

کە کۆتایی شەر داھات، (موحەممەدی کوپی ئەبویەکر) ی برای بردی و لەمالی (عبداللەیی کوپی خەلفی خوزاعی) لە بەصرە داینا، نوای چەند روژنیک لە کاروانیکی شکۆداردا ئامادەیی کرد و بەویەری ریزەو ناردیەو بۆ مەککە!^۳

گفتوگوییەکی
ئیمانی لە نینوان
عائیشە و قەعقاعدا

کاتیک (عائیشە) - خۆی ئی رازی بێ - لە گۆرەپانی جەنگدا لەناو کەژاوەکیدا بوو، (قەعقاعی کوپی عەمری تەمیمی) بەلایدا تێپەری، پێی

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۳-۵۳۴.

۲- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۹. والبدایة والنهاية ۷ : ۲۴۵ .

۳- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۴.

وت: قه عقاغ له کاتی شهردا گوئیستی یه کیک بووم له سوپای کوفه پیمی

دهوت:

یا اَمْنَا اَعَقُّ اَمْ نَعْلَمُ وَالْاُمُّ تُعَدُو وَلَدًا وَ تَرْحَمُ
اَلَا تَرَيْنَ كَمْ شَجَاعَ يَكُمُ وَ تَحْتَلِي مِنْهُ يَدًا وَمِعْصَمًا

قه عقاغ ئەم قسه یه نازاری دام و گریاندمی.

(قه عقاغ) پیی وت: به خوا درۆی کرد، له راستیدا تو باشترین دایکیکی

که نیعه زانییتمان، ههولی ناشته واییت دا، به لام گوئیراهلت نه بون!

پیی وت: به خوا کوره کم، خوا زیار بووم بیست سال بهر لهم رۆژه

بمردمایه!

(قه عقاغ) چوو بو لای (عهلی) - که له ناو سوپاکهیدا بوو - نهوهی

گوئیستی بوو بوئی گئیراهوه، (عهلی) ش ﷺ پیی وت: به خوا، خوا زیار بووم

بیست سال بهر لهم رۆژه بمردمایه!!

سه بارهت بهوهی له جهنگه کهدا روویدا، قسه و نازاری هه ریک له

(عهلی) و (عائیشه) ﷺ یهک بوو!

(عائیشه) - خوای ئی رازی بی - پرسیری هه ندی پیاوی کرد که له

سوپاکهیدا بون، پیی وترا: کوژاون. وتی: خودا ره حمیان پی بکات!

پاشان پرسیری هه ندی پیاوی کرد که له سوپاکه ی (عهلی) دا بون،

وترا: کوژاون. وتی: خودا ره حمیان پی بکات!

خه لکی به صهره سهریان سوپما له رحمهت ناردنی (عائیشه) بو

دژه کانی، هه مان قسه که ی (عهلی) وتهوه: من هیوام وایه نهوهی به دلپاکی

لهم دوو سوپایه دا کوژابن، بهه شتی بی!

(عهلی) ﷺ سنی رۆژ له گوژه پانی جهنگدا مایهوه، کوژاوانی سوپای

عائیشه و عهلی

خه فه تی خویان

له لای قه عقاغ

ده رده بین

عائیشه داوی

په رحمهت بی

کوژاوانی هه ر دوو

سوپا ده کا

۱- واته: نهی دایکمان، خراپترین دایکیکی زانییتمان، دایک رۆله ی به خیر دهکا و به نهی

پیدا دیته وه، نایا نابینی چه ندان که له پیاوی نازا خوینی ده رژی و چه ندانی تر ده ست و

مه چه کیان ده په ری؟

۲- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۷.

بەصرەى بىنى، خەفەتى بۆ خواردن و داواى رەحمەتى بۆ كردن، لەنيۆ كوژراوەكاندا (كەعبى كوپى سور)ى قازى بەصرە و چەندان لە پياوماقوڵ و پياوچاكانى شارەكەى بىنى، وتى: چۆن هەلياندهبەستا كە تەنها ئازارەگيژ و گيئەكانى بەصرە بەرەو رومان هاتوون؟.

(عەلى) ﷺ نوێژى مردوى لەسەر كوژراوانى هەردوو سوپاكە كرد، پاشان فەرمانى دا هەرچى چەك و شتومەكى بەجىماوى بەصرە هەيە كۆي كەنەوه، ئىنجا فەرمانى دا هەمووى بنێرنەوه بۆ مزگەوتى بەصرە، هەر كەسيك شتىكى خۆى ناسيەوه با بىت و بيباتەوه.

عەلى نوێژ لەسەر
كوژراوانى هەردوو
سوپا دەكا

واتە ئەو شتانەى دژەكانى بەجىيان هيشتبوو، وەكو دەستكەوتى جەنگى نەيبرد بۆ سوپاكەى و دابەشى نەكرد بەسەرياندا، بەلكو گەراندیەوه بۆ خارەنەكانى.

سەبەئىيەكان لەم رەفتارەى (عەلى) ﷺ توپەبون و ويستيان سامانى (طەلحە) و (زوبەير) ﷺ - كە بە مەلایين بوو - دابەشى كەن، هەموو ئەو شتانەش دابەش كەن كە بەصرایيەكان لەداواى خۇيان بەجىيان هيشتبوو.

(عەلى) ﷺ وەلامى دانەوهو وتى: كىتان حەز دەكا داىكى ئيمانداران (عائيشە) لە پشكەكەى ئەودا بێ و، بيكاتە بەندە و كەنيزەك لەلاى خۆى؟^۱ پاشان (عەلى) ﷺ چوو بەصرەوه و سەرجم خەلكەكەى بەيەعتيان پيى دا، (عبداللهى كوپى عباس)ى ﷺ كردە والييان.

بەيەعتى خەلكى
بەصرە بۆ عەلى

سەبارەت بەوهى لەنيوان (عەلى) و، (طەلحە) و (زوبەير) ﷺ روويدا، يەكێك قەسەى لەگەڵ (عەلى) كرد، ئەويش وتى: تەنها چاكە بلين، لە راستيدا هيوام و ايه من و (عوسمان) و (طەلحە) و (زوبەير) لە رۆژى قيامەتدا لەوانە بين كە خواى گەورە دەربارەيان دەفەرموى: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّقَابِلِينَ﴾ هەر كىتەيەك لە سينەيان بوو، دامانمالي، دەبنە برا و لەبان تەختان هەمويان بەرامبەر يەكن. ﴿الحجر/ ۴۷﴾.

پاش ئەرەبی (عەلی) ﷺ چەند رۆژنیک لە بەصرەدا مایەو، بارودۆخەکه ئارام بویەو، پووی لە کوفە کرد، لە رۆژی دووشەممەیی دوانزەمی مانگی رەجەب سالی سسی و شەش چوو نایەو و کردی بە پایتەختی جینشینایەتیەکهی که دریزەمی ئەخایاندا.

عەلی
کوفە دەکاتە
پایتەختی خۆی

(عەلی) ﷺ، (جەریری کوری عبداللەهی بەجەلی) ی هاوئلی پیئەمبەری ﷺ نارد بۆ لای (موعاویە) ﷺ لە شام و داوای بیعت پێدان و گوێزاییەلی و هاتنە ناو ئەرەبی لیکرد که خەلک هاتونەتە ناویەو.

عەلی بانگی
موعاویە دەکا
بۆ گوێزاییەلی بوون

(موعاویە) ﷺ پاریزی بە خەلکی شام کرد، ئهوانیش ریکەوتن لەسەر ئەرەبی که بیعتی پێنادهن هەتا ئهو بکوژانی (عوسمان) نەکوژیت که لەگەڵیدا لە سوپاکەیدان، یان ئەوانە بداتە دەست (موعاویە) و بیانکوژیت، چونکه ئهو شایانە بەسەندنەرەبی خوینی (عوسمان).^۱

لەراستیدا (موعاویە) ﷺ و خەلکی شام ئەوانەیی لەگەڵیدابون، لە داواکردنی جیبەجی کردنی حەد بەسەر بکوژانی (عوسمان) ﷺ و کوشتنیان لە تۆلەیی ئەودا کۆششیان کردوو و بیانویان هەبوو، (موعاویە) ﷺ شایانی سەندنەرەبی خوینی (عوسمان) بوو، چونکه خزمی بوو لە (بەنی ئومەییە) بوو، بۆچونی خۆیان هەبوو لە هەلپەساردنی بیعتدان بە ئەمیری برواداران تا تۆلە لە بکوژانی (عوسمان) دەسینیتەو!

دیدی و بۆچونی عەلی و
موعاویە

کاتیکیش دەروانینە هەلوێستی (عەلی) ﷺ بەلای بەرامبەردا، دەبینن کۆششی کردوو و عوز و بیانووی خۆی هەیه لە دواخستنی تۆلەسەندنەرەبی (عوسمان)، تا ئهو کاتە کاروبارەکان دینەرە سەر باری خۆی و، بارودۆخەکه جینگیر دەبیئت و، هەموو موسلمانان بیعتی پێدەدن!

دەرچوون لە
فەرمانی عەلی،
سزادانی بکوژانی
دواخست

کەس نکلۆی ئەرە ناکات که لە سوپای (عەلی) دا زیاد لە دوو هەزار لە بکوژانی (عوسمان) هەبون، هەندیکیشیان لە گەرە سەرکردەکانی بون

وهك (ئەشتەرى نەخەعی)، (عەلى) ﷺ رقى لىيان بوو، بەدواى ھەلىكى گونجاودا دەگەرا تا لىيان رزگار بىت و لەناویان ببات و، سوور بوو لەسەر ئەوھى كاتىك بارو دۆخەكە ھىمەن دەبیتەوھە ھەدیان لەسەر جىبەجى بکات. ئەوانەى داواى پەلەکردن لە پىادەکردنى ھەد لەسەر بکوژانى (عوسمان) یان دەکرد، (عەلى) یان سەرقاڵ کرد، كە ناچار بوو ڕوو بکاتە ئەوان و لىپرسىنەوھى بکوژەکان دوابخات، ئازاوەکانیان لە دژى و پاشان ڕوودانى شەر لە نىوان ئەو و ئەواندا لە جەنگى (جەمەل)، ئىنجا (صفین)، دادگایى کردنى بکوژانى دواخست.

ئەگەر ئەوانەى داواى ئەو مافەیان دەکرد، دژ بە (عەلى) لە بەصرە پاشان لە شام دەرئەچوونایە- كە بیانوو یان ھەبوو و كۆششيان کردبوو و، بەلاى كەمەوھ بۆچونىكى بىستراویان ھەبوو- ئەوا (عەلى) یەكلا دەبویەوھ بۆ لىپرسىنەوھى بکوژان و لەناو بردنیان!

گرفتى عەلى بونى
بكوژان لە
سوپاكەیدا بوو

لە راستیدا دواخستنى دادگایى کردنى (عەلى) ﷺ بۆ بکوژانى (عوسمان) ﷺ بە پىنى كۆشش و لەبەر زەرورەت بوو، بونى بکوژانىش لە سوپاكەیدا ھەر لەبەر زەرورەت بوو!!

ئەوھ قەدەرى (عەلى) ﷺ بوو، نا ئەمەش ئەو گرتە ترسناكە بوو كە روبەپروى خەلافەتەكەى بوویەوھ و لەناوى برد، پاشانىش بە شەھىدبونى كۆتایى ھات.

ئەمەش قەدەرى خوا بوو بۆ ئەم ئوممەتە و ھەردەبوو پوى بدایە و جىبەجى بوايە.^۱

عەلى ڕوو لە شام
دەكا بۆ ملەكە
پىكرىنەیان

(عەلى) ﷺ لە كوفەوھ ڕووەو شام رۆیى، بۆ مل پى كە چكردنى (موعاویە) ﷺ و ئەوانەى لەگەلیدا بون، (موعاویە) ش خۆى ئامادە کردبوو بۆ روبەروبوونەوھو شەر لەگەل کردنى.

۱- سەبیری (العواصم من القواصم) ی (ئىبن العری): ۱۶۲-۱۷۲ بکە لەگەل پەراویزەکانى (عج) الدین الخطیب).

ئەگەر (عهلى) ﷺ بەرەو شام نەزۇشتايە، (موعاويە) ﷺ نيازى شەر لەگەل کردنى نەبوو، سوپاشى بۇ شەرکردنى نەدەنارد.

بەلام چۆن (عهلى) ئەمىرى بېرواداران بېدەنگ بىت لەسەر دژايەتى و بەيعەت نەدان؟ ئەو بە ياخييون و هەلگەرانهوه و سەرىنچى کردنى خەلیفەى دادەنا.

سوپای عهلى و سوپای موعاويە
سوپای (عهلى) ژمارەيان سەد و بيست هەزار کەس بون، ژمارەى سوپای (موعاويە)ش نەوهد هەزار کەس بون.

(ئەشتەرى نەخەعی)، (قەيسى کوپى سەعدى کوپى عويادە)، (عەمەرى کوپى ياسر) و (عبداللەى کوپى عەباس) لە سەرکردهکانى سوپای (عهلى) بون.

(عەمىرى کوپى عاص)، (عەمىرى کوپى سوفيانى سولەمى) ئەبو ئەومەر)، (نوعمانى کوپى بەشیرى ئەنصارى) و (عبدالرحمەنى کوپى خالیدی کوپى وهلید) لە سەرکردهکانى سوپای موعاويە بون.

جەنگى صەبن له جەولەى يەكەمیدا و پاشان شەر پاكوتن
هەردوو سوپاکە لە (صفین) لەسەر روبارى فورات پىك گەيشتن، لەویدا جەنگى (صفین)ى نازار و خەفەت هینەر روويدا، كە چەند هەفتە يەكی خاياند و دەيهما هەزار كوژراو لە هەردوولا كەوتن.

جەنگ لەنيوان هەردوو سوپاکە لە مانگى (ذو الحجة)ى سالى سى و شەش دەستى پىكرد، جەنگەكە لەنيوانيان پىكدادان و زۆرانبازي بوو، بە دريژايى مانگى (ذو الحجة) جەنگ لە نيوانيان بەردەوام بوو، لەوانەيه لە رۆژنكدا دوو جار بەشەر بەاتنايه.^۱

كاتيك مانگى موخەرەمى سالى سى و حەوت هات، هەردوو سوپا بەرەستيان دانا و بەدریژايى ئەو مانگە شەريان پاكوت، بەو هيوايەى رىكەوتن و سازش لە نيوانيان روو بدا و كۆتايەكەى بە ئاشتەوايى و كۆتايى هینان بە گروگرفتهكان و خوینپرشتن بىت.

لە مانگی موحەرەمدا (عەلی) ﷺ وەفدیگی نارد بۆ لای (موعاویە) ﷺ کە سوپاکە ی لە (صفین) مۆل دابوو، وەفدەکەش بە سەرۆکایەتی (عەدی کوپری) حاتەمی طائی) بوو.

(عەدی کوپری) بانگی (موعاویە) ی کرد بۆ بیعت دان بە (عەلی)، تا خودا دەنگی موسلمانان یەکبخا و خوێن نەپێژێ و ناشتەوایی رووبدا.

(عەدی کوپری)
حاتەم) وەفدی
عەلی بۆ لای
موعاویە

(موعاویە) ش ﷺ بەم شیوێه وەلامی داواکە ی (عەدی) دایەو: ئیئە (عەلی) رەت ناکەینەو، لە سەر کارەگەیدا کێشە ی لەگەڵ ناکەین، بە کوشتنی (عوسمان) تاوانباری ناکەین، بە لام پەنای بکوژانی داو، تەنها ئەوێندەمان لەو دەوی کە بکوژانمان بداتە دەست تا بیانکوژینەو، داوی ئەوێ وەك ئەمیری پرۆاداران بیعتی پێ دەدەین و، گوێپرایەلی دەین.^۱
مەنتیقی (موعاویە) ﷺ روونە، بۆچونەکەشی ناشکرایە، بە لام (عەلی) ﷺ لەو جۆرە بارودۆخدا دەستەوسان بوو لە جێبەجێ کردنی ئەوێ (موعاویە) داوای دەکات، لەبەر ئەو هۆیانە ی کە لەپێشەوێ باسمان کرد.

حەبیبی کوپری
مەسلەمە،

ئەزکی (عەدی کوپری) حاتەم) لە لای (موعاویە) سەرئەگەوت.

پاشان (موعاویە) ﷺ لە لای خۆیەوێ وەفدیگی نارد بۆ لای (عەلی) تا هەولبەدەن قناعتی پێ بکەن بە دانەدەستی بکوژانی (عوسمان) ﷺ و، کۆتایی هێنان بە جەنگ، وەفدەکەش بە سەرۆکایەتی (حەبیبی کوپری) مەسلەمە ی فیهری) بوو، بە لام هیچ سەرەنجامێکی نەبوو.^۲

وەفدی موعاویە بە
بۆ لای عەلی

مانگی موحەرەم تێپەری و، هەولەکانی ناشتەوایی نیوان هەردوولا سەرکەوتوو نەبوو، مانگی صەفەر هات، دەبوا یە جەولە ی دووێمی زۆر توند و دێردانە و دلێرەقانە ی جەنگی (صفین) پرۆبەدات.

لە پۆژی چوارشەمە ی یەکی مانگی صەفەر، جەنگێکی وێرانکەر جەنگێکی وێرانکەر دەستی پێکرد و هەتا رۆژی هەینی (دە) ی صەفەر بەردەوام بوو.

لە صفین

۱ - البداية والنهاية ۷ : ۲۵۸ .

۲ - البداية والنهاية ۷ : ۲۵۶-۲۵۸ .

جەنگەکە لە (صفین) دا دە روژی تەواو بوو، توند و تیژ و ویرانکەر بوو، هەردوو سوپاکە چوونە پیش و کەوتنە ناو یەک و تیکگیر بون، تیایدا دەیان هەزار کوژراو کەوتن و، چەندانەى ئەوەش بریندار بون!!

جەنگی (دە) روژی توندوتیژترین شەپیش لە روژی پینچ شەممە (نۆی صەفەر و شەوی هەینی (دە) ی صەفەردا بوو، کە بە (لیلة الھیریر: شەوی ھەسکەھەسک) ناوئرا، چونکە جگە لە ھەسکەھەسک و ھانکەھانک نەبێ، ھیچ دەنگ و قسەیکە جەنگاوەرانی ھەردوو سوپا نەدەبیسترا، ئەوەش بەھۆی ماندوو بوون و داھیزران و، بەجەرگی نواندن و جەنگانەوہ بوو. لەو شەوہدا بە پم شەریان دەکرد ھەتا شکان و، بە تیر ھەتا دوایی ھات و، بە شمشیر ھەتا تیکشکان^۱ ...

لە عصری روژی ھەینی (دە) ی صەفەردا، خەلکی شام قورئانەکانیان بەسەر رەمەکانیانەوہ بەرز کردەوہ و، کیشەى نیوان (عەلى) و (موعاویە) ﷺ چوہ قۇناغیكى نۆیوہ.

لە جەنگی (صفین) دا (عەمەاری کوپى یاسى) ﷺ کوژرا، کە لەگەڵ (عەلى) دا بوو دژی خەلکی شام. کوژدانى عەمەاری کوپى یاسى لە (صفین)

(عبداللہى کوپى سەلەمە) وتویەتى: لە روژی (صفین) دا (عەمەار) م دیت، پیاویکی پیری بالابەرز بوو، حەریەکەى بەدەستەوہ گرتبوو، دەستیشى دەلەرزى و، دەبیوت: سویند بەوہى ئەفسى منى بەدەستە، بەم ئالایە سنجار لەگەڵ پیغەمبەرى خودا ﷺ جەنگاوم، ئەمە چوارەمە! بەخوا ئەگەر لیمان بەدەن ھەتا دەمانگە یەننە (ھوجەر- لە بەحرەین-)، گومانم لەوہ نابیت کە ئیمە لەسەر ھەقین و ئەوان لەسەر ناھەق.

لەو جەنگەدا (قەیسى کوپى عوبادە) پرسىاری لە (عەمەاری کوپى یاسى) کرد و پێى وت: ئایا جەنگ کردنتان لەپال (عەلى)، رایەکە و بۆى چوون، کە را و بۆچونیش ھەلەدەکا و دەشپیکى، یان سپاردە و پەیمانیکە

۱- بى باسکردنى ھەر (دە) روژەکەى جەنگى (صفین) سەیری (البداية والنهاية) ۷ : ۲۶۲- ۲۷۳ بکە.

پێغه مەبەری خوا ﷺ پێی سپاردوون؟

(عەممار) وتی: پێغه مەبەری خوا ﷺ هیچ راسپاردەیهکی پێ نەداوین کە بە سەر جەم خەلکی نەداین.^۱

(عەممار) دان بەرەدا دەستی کە جەنگانیان لە گەڵ (عەلی) دا بەهۆی را و ئیجتەهادەوه بووه، را و ئیجتەهادیش دەکری بپێکی و دەستی نەبپێکی.

دەستەبەکی
یاخیبوو عەممار
دەکوژن

پێغه مەبەری خوا ﷺ هەوالمآن پێدەدا کە دەستە و کۆمەڵێکی یاخیبوو (عەممار) دەکوژن.

(بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەبوسەعیدی خودری) یەوه دەگێرێتەوه کە پێغه مەبەری خوا ﷺ بە (عەممار) ی فرموو: ((دەستەبەکی یاخیبوو دەکوژن)).

(عبدالرحمنی سولهی) کوژرانی (عەممار) مان بۆ دەگێرێتەوه، دەلی: لە (صفین) دا لە گەڵ (عەلی) بووین.. (عەممار) م بینی، بەهەر شیویک لە شیوهکانی (صفین) دا برۆیشتایه، ئەو هاوێلانە ی پێغه مەبەری خوا ﷺ کە لەوێ بون دوای دەکوژن.

(عەممار) م بینی هات بۆ لای (هاشمی کوپی عوتبە) ی کوپی ئەبووه قاص- بڕازای (سەعدی کوپی ئەبووه قاص)- کە لە (صفین) دا هەلگری ئالای (عەلی) بوو.

(عەممار) بە (هاشم) ی وت: (هاشم) پێشکەوه! بەهەشت لەژێر سێبەری شمشیراندایه، بەهەشت کراوێتەوه و حۆریهکان خۆیان رازاندۆتەوه.

الْيَوْمَ أَلْقَى الْأَجْبَهُ مُحَمَّدًا وَصَحْبَهُ

ئەمڕۆ دەگەم بە خۆشەویستان، موحەمەد و هاوێلان.

(هاشم) و (عەممار) هەلمەتێکی بەهێزیان برد و سوپایان بپری و، کوژدان، رەحمەتی خاویان لێین.

بکوژی (عەممار)- کە (ئەین جەوی سەکسەکی) بوو- هات بۆ لای

(عەمری کوپری عاص) و پێی وت: من (عەممار)م کوشت.

(عەمر) پێی وت: بەلام بەخوا دەستت قازانجی نەکرد و، خودات توپە کرد!!^۱

(عبدالرحمنی سولەمی) وتویەتی: پاش ئەوەی (عەممار) کوژرا و، شەو داھات، وت: دەبێ ئەمشەو بچمە سەربازگەی شامییەکانەو، تا کاریگەری کوژرانی (عەممار) لەسەریان ببینم.

چوار لە سەرکردەکانی دەگەن:

(موعاویە) و، (ئەبوانەعوەری سولەمی) و، (عەمری کوپری عاص) و (عبداللەهی کوپری عەمر)ی کوپری-چاکترین چوارکەس-، ئەسپەکەم هێنایە نێوانیانەو، تا لێیان نزیک بم و گوێبیستی قسەکانیان بم و هیچ قسەییەکم لەدەست نەچێ.

(عبداللەهی کوپری عەمر) وتی: لەم پۆژەتاندا ئەو پیاوەتان کوشت، پێغەمبەری خوداش ﷺ ئەوەی لەبارەووە فەرمووە کە فەرمویت؟

(عەمر)ی باوکی وتی: چی فەرمووە؟

(عبداللەهی کوپری عەمر) وتی: کاتێک موسلمانان مزگەوتی پێغەمبەری خویان ﷺ بنیات دەنا، خەلکی یەک بە یەک بەرد و خشتیان دەگواستەو، (عەممار)یش دوو دوو خشت و بەردی دەگواستەو.

پێغەمبەری خوا ﷺ ھات بۆ لای و پێی فەرموو: ((بێ بەلابی (عەممار)، دەستتەکی یاخیبوو دەتکوژن))!!

(عەمر) رووی لە (موعاویە) کرد و پێی وت: ئایا نابیستی (عبداللە) چی دەلی؟

فەرموودەکی بە (موعاویە) راگیاندا، (موعاویە) وتی: بەلێ، دەستتەکی یاخیبوو (عەممار) دەکوژێ، ئایا ئێمە (عەممار)مان کوشتوو؟ بەلکو ئەوانە کوشتویانە کە دەریانھێناو و هیناویانە!!

ئیتەر خەلکی شام دەیانوت: بەلکو ئەوانە (عەممار)یان کوشت کە دەریانەیناوه و هیناویانە!!!^۱

ئەم فەرمووده صەحیحە لەسەر کوژرانی (عەممار) لەسەر دەستی دەستەبەکی یاخیبوو، لە بەلگەکانی پێغەمبەریتی (موحەممەد) ﷺ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەوآلی کوژرانی (عەممار) مان پێ رادەگەینن، ئەو هەوآلەش دواى سى و حوت ساڵ دیتەدى!

سوپای شام لە
عەلی یاخیبون

هەرۆک ئەم فەرمووده (صحیح) بەلگەبە لەسەر ئەوێ (عەلی) لە (موعاویە) ﷺ لە حەق نزیکترە و، خەلکی شامیش دەستەبەکی یاخیبون، کە لە (عەلی) یاخی بون و لە فرمانی دەرچون، وێرایی ئەوێ کە ئەهلی (حەل و عەقد) لە هاوێلان وەک ئەمیری برواداران بەیعتیان پێداوه، کەواتە بەیعت و خەلیفایەتیەکەى شەری یە، کاتیکیش خەلکی شام بەیعتیان پێ نەدا و لە فرمانی دەرچوون و لە دژی جەنگان-ئەگەریش بە ئیجتەهاد و تەئویلکاری بوو و بیانویان هەبوو-، ئەوا ئەوانە بونە دەستەبەکی یاخیبوو لە ئەمیری برواداران.

بەلام ئەو تەئویلەى (موعاویە)، بەوێ کە ئەوانەى (عەممار)یان کوشت سوپای (عەلی)ن، چونکە ئەوان هیناویانە بو (صفین)، ئەو تەئویلیکی دووره و لێی وەرناگیری!!

سەرکەوتن لە
(صفین)دا بۆ
سوپای عەلی یە

لە ساتەکانی کۆتایی جەنگی (صفین)دا سوپای (عەلی) زال ببون، کەوا ریزەکانی سوپای (موعاویە)یان بری و چوونە ناویانەوه، نزیک بوو خەلکی شام تێک بشکێن.

ئا لەو ساتانەدا (عەمری کوپی عاص) چوو لە (موعاویە) و پێی وت: من را و بۆچونیکم هەبە کە دەبێتە هۆی پتەوبون و یەك ریزی خۆمان و پەرتەوازیی و لاوازی ئەوان، وادەبینم مەصحەفەکان بەرزکەینەوه و

۱- البداية والنهاية ۷ : ۲۷۰-۲۷۱.

داوایان ئی بکەین کە قورئان بکەینە حەکەم، ئەگەر وەلامیان داینەو ئەو
جەنگ کۆتایی پێدی، ئەگەریش لە نیوان خۆیاندا ناکۆک بون، هەندی پازی
دەبن و هەندیک ناپازی، ئەوا هەل دەوەشین و هیژ و پیزیان نامینی.

ئەبو وائەل - برای دایکی کۆری سەلەمە ئەسەدی تابعی - وتویەتی: -
ئیمە لە (صفین) دا بووین، کاتیک کوشتاریکی زۆر لە خەلکی شام کرا و
زۆریان بۆ هات، پەنایان برده پال تەپۆلکەیکە، (عەمری کۆپی عاص) بە
(مواعویە) ی وت: (مصحف) ێک بنێرە بۆ عەلی، بانگەشە ی بکە بۆ کتیبی
خوا، چونکە ریگرت ناکات:

پیاویک (مصحف) ێکی هینا و، وتی: با کتیبی خوا لە نیوانماندا هەبی،
کێشەکەمان دەبەینە لای کتیبی خوا، پاشان ئەم فەرموودە ی خوی
خویندەو:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيْبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
ثُمَّ يَتَوَلَّوْا فَرِيقًا مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ: خۆ تۆ دیت، ئەو کەسانە ی کە لە کتیبی
ئیمەدا بەشیکیان پێ گەیشتبوو، خۆیان گوتیان بە هەر حوکمی خودا بیدا
ئیمە رازین، کە چی هیندیک لەوانە پێی پازی نەبوون﴾ ال عمران: ۲۳.

عەلی گوتی: بۆ ئەو ئەو ئیمە لەئێو لەپێشتەین، با کتیبی خوا لە
نیوانماندا بی.

ئالێردەدا خەواریج لە فەرمانی دەرچوون، شمشیرەکانیان کردبوو
ملیان و هاتن بۆ لای عەلی، پەتی داواکە ی خەلکی شامیان کرد لەو ی
قورئان بکریتە حەکەم، وتیان پیویستە بە شمشیرەکانمانەو بچین بۆ
لایان، تا خوی گەرە لە نیوانماندا بریاری خۆی دەدا.

لێردەدا سەهلی کۆری حەنیفی ئەنصاری ﷺ وەستا و وتی: خەلکینە!
راو بۆچونی خۆتان بەسەر دین دا هەلبەست، لە پۆژی حودەیبیەدا منتان
بینی، ئەگەر بمتوانیایە فرمانەکە ی پیغەمبەری خوا ﷺ پەت دەکردهو.

پاشان سەهلی کۆری حەنیف ئەو سەرسورمانە توندە ی پوون کردەو
کە موسلمانان لە کاتی وەفاتی عوسمانەو تینی کەوتوون و، وتی: بەخوا

مەنگاوەکی
عەمری کۆپی عاص
لە بەرزکریئەو ی
(مصحف) هەکاندا

پەرت بونی سوپای
عەلی و بانگەوازی
سەهلی کۆری
حەنیف

لەو ھەتەى موسلمان بووین شەمشیرمان لە شان نەکردوو، مەگەر زانیبیتیمان
 بۆ چ کاروباریک ئاراستەمان دەکا، جگە لەمەى ئیستا نەبى تىى گەتووین،
 لەمەدا ھەر کون و کە لەبەریک دەگرین، لە لایەکی ترەوہ لیمان دەکریتەوہ،
 ناشزانین چۆن ھەلسوکەوتى تیدا بکەین.!!!^۱
 شامى و عىراقى یەکان حەزىان لە (تەحکیم) و ئاشتەوايى یەکە دەکرد،
 بەلکو ئەمە ببیتە ماىەى نەرشتنى خوینی موسلمانان و کۆتایى ھىنان بە
 ناکۆکیەکانیان.

تەنھا خەوارىج حەزىان بە (تەحکیم) و ئاشتەوايى نەکرد، ئەوہ بوو لە
 پاشان گرتەکانیان لەگەل عەلى دا چەندانە بویەوہ. بەم بانگەشەى (حوکم
 بردن بۆ لای قورئان)، جەنگى (صفین) کۆتایى پىھات.
 لە پۆژى ھەینی (دەى مانگى صەفەرى سالى سى و حەوت کۆتایى
 پىھات.

قورئانیانى جەنگى

(صفین) حەفتا

ھەزار بوو

کۆژاوى موسلمانان لە جەنگى (صفین) دا حەفتا ھەزار کەس بوو.
 ژمارەى کۆژاوانى سوپای (موعاویە) چل و پینچ ھەزار کۆژاو بوو.!!
 ژمارەى کۆژاوانى سوپای (عەلى) ش بیست و پینچ ھەزار کۆژاو بوو.!!^۲
 ئەمە جگە لە ژمارەى برىندار و پیکراوہکان.
 دەزانین ئەمە ژمارەىەکی گەورەىە، پەقەمىکی بەرزە، ئەمەش ئاماژەىە
 بۆ قولى ئەو کارەساتەى کە لەو پۆژانەدا تووشى موسلمانان ھات!!*

۱- البداية و النهاية: ۷، ۲۷۳، ۲۶۸.

۲- البداية و النهاية: ۷، ۲۷۵.

* د. إبراهيم لە کتیبى (أباطيل يجب ان تحو من التاريخ) ئاماژە بەرە دەکا کە مێژوو نوسە
 موسلمانەکان لە دیارى کردنى ژمارەدا بە شتۆه یەکی گشتى ورد نەبون، ھەر بۆیە دەبینین
 لە ھىنانى ژمارەى کۆژاوانى جەنگەکاندا زیادە پەوییان کردووہ.. دەکری ھەر لەم
 پوانگەىەشەوہ سەبیری ئەم جەنگانەش بکری.. کە دەکری عاملى گۆترە کارىش پۆلى خۆى
 ببینى.. ھەر چۆنیک بى ئەم ژمارانە ئاماژەىە بۆ ترسناکى و زۆرى ژمارەى کۆژاوەکان.-
 وەرگێتر-

پێغەمبەر مەوایی پێغەمبەری خواش ﷺ پیش پودانی ئەم جەنگە بە چەندەها سال
 ھەوایی پودانی پێداوین. (صفین) جەنگی

دەدات

ئەو تانی بوخاری و موسلم لە ئەبوهورەیرەو دەگێرنەوێه که
 پێغەمبەری خوا ﷺ ھەرموویەتی: ((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَلَ فِتْنَانَ عَظِيمَتَانِ،
 مَقْتَلَةَ عَظِيمَةٍ دُعَاؤُهَا وَاحِدَةٌ: قِيَامَتُ هَمَلْنَا سَتِي، تَا دُوو كُوْمَهْلِي گەورە
 بەشەر دین و کوژراویکی زۆر لە یەکتەری دەخەن، بانگەوازیشیان یەك))^۱.
 لە راستی دا ھەردوو دەستەكە لە (صفین) گەورە و زۆر بون، سوپای
 عەلی سەد و بیست ھەزار بوو، موعاویەش نەوێد ھەزار بوو، كۆی ھەردوو
 سوپاكەش دووسەد و دە ھەزار كەس بوو، ھەفتا ھەزاریان كوژران! واتە
 سەییەکی موسلمانان لە (صفین) دا كوژران! كە ئەمەش كوشتاریکی گەورە
 و زۆرە!

بانگەوازی ھەردوو دەستەكەش یەك بوو، كە ئەویش سەر خستنی
 ھەق و بەرگری لێكردنی، لە پێی ئیجتھاد و تەئویلەوێه بوو.

پاش بەرزکردنەوێ (مصحف) ھەكان و كۆتایی ھاتنی جەنگی (صفین)
 بەو شێوێھە كۆتایی پێھات، دواي چەندین نوسین و ھاتوچۆكردن
 لەنێوان سوپای عەلی و موعاویەدا، ھەردوولا لەسەر داوھری (تھكیم) ھەكە
 پێكەوتن. پێكەوتنی ھەردوولا
 لەسەر
 داوھری (تھكیم)
 كردن

ئەو ھەش بەو ھەی كە عەلی لەلایەن خۆیەو ھاوێژكاریك ھەلبژێرت و،
 موعاویەش لەلایەن خۆیەو ھاوێژكاریك ھەلبژێرت.

پاشان ھەردوو ھاوێژكارەكە پێك بگەن و مشت و مەر لەسەر
 چارەسەر كردنی گرفتەكە بگەن، دواي ئەو لەسەر ئەو رێك دەكەون كە
 بەرژووەندی موسلمانانی تێدایە و پیریاری گونجاویان دەردەكەن و،
 پێیوستە ھەردوو لاش پابەندی پیریار و ھوكمەكانیان بن.

موعاویە لەلایەن خۆیەو (عەمری كۆپی عاص) ی ھەلبژێرد بو
 لەلایەن موعاویەو ھاوێژكاری، لە سوپای موعاویەدا ھیچ گرفتێك نەبوو، ھەمویان عەمری كۆپی عاص

شۆینکەوتە و گوێبێست و گوێرایەلی موعاویە بون، ئەمەیش
تایبەتەندیکە تێبێزێکراوی خەلکی شام بوو!!

بەلکو گرفت لە سوپای عەلیدا بوو، کە زۆرینەیان لە بیابان نشین و
دەشتەکی و ئاژاوەچێهەکان بون، کوفەش لەو ماوەیدا بنگەکی ئاژاوەچێهەتی
و یاخیبون بوو.

عەلی ویستی (عبداللەهی کوپری عەباس) هەلبژێری، بۆ ئەوەی نوێنەر و
جێگری ئەو بێت، بەلام خەلکی کوفە گێچەلیان بە (عەلی) کرد و ئەمەیان
رەت کردەوه و، وتیان: (عبداللەهی کوپری عەباس) کوپری مامتە و، لەگەڵ
خۆتدا ئەویش تەنقەمی ئاژاوە کردووه.

دەمانەوی (ئەبوموسای ئەشعەری-عبداللەهی کوپری قەیس-) بکەیتە
ناوبژێکار، چونکە ئەو بەر بەستی خەلکی دەکرد لە ئاژاوە و جەنگ
کردن، خۆی دورگرتووه لەسەر جەم ئەم روداوانە و، لە زەویەکیدا لە
حیجازدا نیشتەجێ بووه، ئەو ساز و گونجاوه بۆ ئەوەی ببێتە ناوبژێکار!!
(عەلی) وتی: ئەگەر رازی نین (ئەبەس) ناوبژێکار بێ، ئەوا
(ئەشعەر) بکەنە ناوبژێکار!

نۆز کەین لە عەلی
لەسەر بەوه فەد
نارینی ئەبوموسای
ئەشعەری

وتیان: ئایا هەر (ئەشعەر) نەبوو جەنگی هەلگیرساند و کاروباری
تێکدا!!

خەلکی کوفە لەسەر (ئەبوموسای ئەشعەری) سور بون، (عەلی) یش
نەیدەویست بیکا بە ناوبژێکار، نەك وهك تانەدانیک لینی، ئەو هاوێلکی
پایەبەرزه، بەلام سەبارەت بە فیتنە هەمان رای ئەوی نەبوو، لە
روداوەکاندا شۆینی نەکووتبوو، قەناعەتی بە بەلگە و بیروبوچۆنەکانی
نەبوو، ئەي چۆن دەبێتە نوێنەر و نمایندهی ئەو؟؟

بەلام (عەلی) زۆری لیکرا لەسەر (ئەبو موسای ئەشعەری)، سوپاکەشی
بەسەر رایەکانیدا زال بون و دەستیان بەسەر بپارەکانیدا گرتبوو، چونکە
ئەوان لەگەڵ هۆز و کۆمەڵەکیاندا بون و، (عەلی) یش هیز و کۆمەڵێکی

خۆی لەگەڵیان نەبوو، بۆیە لە ئاستیاندا دەستەوسان بوو، ئەمەش قەدەری ئەو بوو.

چوون بۆ لای (ئەبوموسای ئەشعەری) و، پێیان راگەیاند کە خەڵکی ئاشت بونەتەو و جەنگیان لە (صفین) راگرتوو و، لەسەر داوهری (تحکیم) پێکەوتون. ئەویش وتی: (الحمد لله رب العالمين: سوپاس بۆ پەرۆردگاری جیهانیان..)

پاشان پێیان وت: لەلایەن (عەلی) یەو تۆ کراویت بە ناو بێژیکار. وتی: **إنا لله وإنا إليه راجعون.**

نوسراوی (تەحکیم) یان لەنێوان هەردوولا دا نووسی، لە نوسراوەکەدا هاتوو: ئەمە ئەو یە کە (عەلی کۆپی ئەبو طالب) و (موعاویە کۆپی ئەبوسوفیان) لەسەری پێکەتوون، (عەلی) لە بری خەڵکی عێراق و ئەوانە ی لەگەڵیان و شوێنکەوتە ی ئەو و، (موعاویە) ش لە بری خەڵکی شام و ئەو ی لەگەڵیانە لە موسلمانان و برواداران:

دەقی نوسراوی
تەحکیم لەنێوان
هەردوولا و
شامێدەکانی

ئێمە لە ئاست حوکمی خوا و کیتابە کەیدا ملکەچ دەبین، ئەو ی خوا دەیهوێ زیندووی دەکەینەو و ئەو ش ی نایهوی دەیمزنین.

هەردو ناو بێژیکار-کە (ئەبوموسای ئەشعەری) و (عەمری کۆپی عاص) بون- ئەو ی لە کیتابی خودا بەدییان کرد کاری پێ دەکەن، ئەو ی لە کیتابی خودا شدا نەیانبینی، ئەو پێویستە لەسەریان کار بە سوننەتی دادگەری گشتگیری کۆکەرەو بەکن.^۱

هەردو ناو بێژیکار پەیمانیان لە هەردو لا وەرگرت، کە خۆیان و ماڵ و مەدالیان پارێزراو و، هەردو لاش پابەندن بەو حوکمی دەری دەکن.

لەسەر نوسراوی داوهری (تحکیم) کەش گەرە سەرکردهکانی سوپای (عەلی) وەك (عبداللهی کۆپی عەباس) و (ئەشعەسی کۆپی قەیس) و، گەرە سەرکردهکانی سوپای (موعاویە) و (ئەوهری سولهیمی) و (عبدالرحمنی کۆپی خالیدی کۆپی وەلید) و (حەبیبی کۆپی مەسلەمە)

۱- البداية والنهاية ۷ : ۲۷۶-۲۷۷.

شاھیّد بون.

بېنگە یشتن لە
مانگی رەمەزان
لە (ئەزەوج) دا

ھەردوو ناو بژیکارە کە ریکەوتن کە لە مانگی رەمەزان لە (ئەزەوج) دا پێک
یگەن.^۱

(ئەزەوج) دئیە کە لە سەر چیاکانی (شەرات)، لە خوارووی ئوردون.
دوای ریکەوتن لە سەر داوهری (تەحکیم) و سپاردنی کاروباری ئوممەت بە
ھەردوو ناو بژیکارە کە، ھەردوو سوپاکە لە (صفین) کوشانەو، ھەریە کە یان
گەراپەوہ بۆ شوینی خۆی.

(معاویە) گەراپەوہ بۆ شام، کە ولاتیکە شوینکەوتە ی ئەون و گوێراپەلی
فەرمانەکانین، (معاویە) هیچ گرفت و گێچەلیک یان ھەلگەرانەوہ
یاخیبونیکی تووش نەھات.

عەلی روبەروی
خەوارجەکان
دەبیتەوہ کە
(تەحکیم) رەت
دەکەنەوہ

(عەلی) ش (صفین) ی بە جێ ھیشت و گەراپەوہ کوفە، بە لām روبەروی
ترسناکترین گرفت بوویەوہ، کە ئەویش گرفتێ (خەوارج) بوو، ئەوانە ی لە
(صفین) دا بەھۆی پەسەندکردنی (تەحکیم) ھوہ لە ژێر فەرمانی دەرچوون،
پاشان گرتە کە یان چەندانە بوویەوہ لە دواتر دا پەری سەند.

سەرھتا گرفتێ (خەوارج) لە ناو جەنگی (صفین) دا دروست بوو، کاتیک
(عەلی) لە نیۆ جەنگە کە دا بە داوهری (تەحکیم) رازی بوو، (ئەشعەسی کوپی
قەیسێ کیندی) چوو بۆ لای (بەنی تەمیم) تا ھەوائی داوهری (تەحکیم) یان
پس رابگەینن، (عووہی کوپی جەریری تەمیمی) ھەستا بۆ لای و
وتەبەکی دەرپەری کە دواتر بووہ دەستوور و دروشمیک بۆ یان.

وتی: لە دینی خوادا مروؤ دەکەنە ناو بژیکار؟

خەوارجەکان عەلی
کافر دەکەن ولتی
جیادەبنەوہ

دوای ئەوہ خەوارجەکان دەیانوت: حوکم تەنھا بۆ خوا یە.. ئەم وتەبە
رەوا یوو، بە لām مەبەستیان پێی شتیکی ناپەوا بوو.^۲

کاتی عەلی گەیشتە کوفە، دوا نزە ھەزار لە سوپاکە ی لێی جیا بونەوہو، و دەچن بۆ حەرراو

۱- البداية والنهاية ۷ : ۲۷۷-۲۷۸.

۲- البداية والنهاية ۷ : ۲۸۸-۲۸۹.

لہ فرمانی دہرچوون، چونکہ بہ (تہ حکیم) رازی بووہ و، بہ ہمیش مروقی لہ دینی خوادا کردووہ بہ ناوبڑیکار، لہ گہل ٹوہ شدہ کہ حوکم تہنہا بو خواہیہ، بہ ہمیش کوفری کردووہ و لہ دینی خوا دہرچووہ، جا بہ موئی ٹہم کوفر و ہلگہ پرا نہویہ پیوستہ جہنگ لہ دژیدا بکری!!!

ٹہم خہواريجانہ لہ گہل عہل نہ ماتنہ ناو کوفہوہ، بہ لکو چوون بو دئیہک کہ پیئی دہوترا (حہروراء)، ہر بہم ناوہ شہوہ ناو نران (حہروریہکان)، ہرہوک بہ (خہواريج) و (موحہ کیمہ) ش ناو دہبران، خویشیان ناوی خویمان ناو دہنا بہ (الشُّرَاة) واتہ ٹوانہی خویمان بہ خوا فروشتووہ.

پیغہ مبر ﷺ ہوائی دہرچوونی ٹہم خہواريجانہی راگہ یاندووہ، ٹہو تا (موسلم) لہ (ٹہبوسہ عیدی خودری) یہوہ دہ گپرتہوہ، لہ پیغہ مبر ی خواوہ ﷺ، فرمویہ تی: ((تَمَرُقُ مَارِقَةَ، عِنْدَ فُرْقَةِ مِنَ الْمَسْلِيْنَ، تَقْتُلُهُمْ اَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ: لہ کاتی پرتہوازہیی موسلماناندا، ہندی لہ پئی دہرہ چن، یکی لہو دوو کو مہلہ دہیانکوژن کہ لہ حہقہوہ نزیکترن)).

لہ گپرانہویہ کی تردا ہاتووہ کہ فرمویہ تی: ((تَكُنْ اُمَّتِي فِرْقَتَيْنِ، تَخْرُجُ بَيْنَهُمَا مَارِقَةٌ، تَلِي قَتْلَهَا اَوْلَاهُما: ٹومہ تہ کہم دہ بن بہ دوو دہستہوہ، لہ نیوانیاندا ہندی لہ پئی دہرہ چن، ٹوانہی لہ حہقہوہ نزیکترن لہ پئی دہرچوہکان دہکوژن)).

پیغہ مبر ہوائی
دہرچوونی
خہواريجکان
دہدات

(ٹہبوسہ عیدی خودری) دہربارہی ٹہم فرمودہیہ دہوینت و بہ خہلکی عیراق دہلینت: ٹہی خہلکی عیراقا نیوہ ٹوانہ تان کوشت..

ٹہم فرمودہ صہیحہ ٹامازہ بہ چہندین بہ لگہ دہکات:

لہوانہ: سہلماندنی پیغہ مبرایہ تی، بہوہی پیغہ مبر ی خواوہ ﷺ ہوائی لہ پئی دہرچوونہ کیان را دہگہیہ نی و، ہر واش بوو، ٹہوہ بوو پاش چہندہا سال لہ پئی دہرچوون.

لہوانہ: لہ پئی دہچوونیان لہ کاتی پرتہوازہیی و جیاوازی موسلماناندا، ہرہوک لہ روژی (صفین) رویدا.

چہند ٹامازہ کی
گرنگی ٹہم
فرمودہیہ

لەوانە: بریاردانی موسڵمانیتی ھەردوو دەستە ناکۆکە "سوپای عەلی

عەلی لە معاویە

و سوپای معاویە.

لە ھەقەرە نزیکترە

لەوانە: بریاردان لەسەر ئەوەی کە ئەو دەستەبەندی لەگەڵ خەواربجەکان

دەجەنگیت لەسەر ھەقن. ئەمەش مانای وایە (عەلی) و ھاوھەڵانی لە

(معاویە) و ھاوھەڵانی لە ھەقەرە نزیکترن، لەگەڵ ئەوەی (معاویە) و

ھاوھەڵانی لەسەر ھەقن، بەلام (عەلی) و ھاوھەڵانی لەھەق لەپێشتر و نزیکترن:

((قَتْلُهُمْ أَوْلَىٰ الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ)).^۱

کاتیئێک خەواربجەکان لە فەرمانی (عەلی) دەرچوون و چوون بۆ ئێبەن عەباس لەگەڵ

خەواربجەکان

(حەروراء)، (عبداللہی کوپری و ھەبیبی راسبی)یان کردە سەرکردەیی خۆیان.

گفتوگۆ دەکات و

(عەلی) ویستی ئازاوە و فیتنەکەیان لەناو بیات و، بیانگێڕیتەوہ بۆ ناو

نیوہیان

کۆمەڵی موسڵمانان، ئەوہبوو کاتیئێک لە (حەروراء) دا بون، (عبداللہی کوپری

دەگێڕیتەوہ

عەباس)ی نارد بۆ لایان، تا گفتوگۆیان لەگەڵ بکا و بەلگەیان لەسەر

بچەسپینن.

(ئێبەن عەباس) سێ رۆژ لایان مایەوہ، گفتوگۆی لەگەڵ دەکردن و

گومانەکانیان دەپەرەواندەوہ، لە کۆتاییدا توانی قەناعەت بە نیوہیان بکا،

ئەوہبوو پەشیمانیان راگەیاندا، و، ازیان لە دەرچوون لە فەرمانی (عەلی)

ھینا و، گەرانیوہ ناو کۆمەڵی موسڵمانان، (ئێبەن عەباس)یش ھینایانیوہ

لای (عەلی) لە کوفە.

بەلام نیوہکەیی تریان لەسەر راکەیی خۆیان سوور بون.

عەلی لەئوستانی

(عەلی) نێرراویکی بۆ لای ئەمانە نارد و پێی وتن: با لەنیوان ئێمە و

خۆی بە

ئێوہدا بەلێن بیئت کە خوینی حەرام نەپێژن و رێگری نەکەن، و، سەتەم لە

خەواربجەکان

پەنادراو(ئەممی) نەکەن، ئێمەش لە مزگەوتەکانی خوا بەربەستیتان ئی

پادەگەبەنن

ناکەین و لە شەڕکردنتان دەستپێشخەری ناکەین تا ئێوہ دەستپێشخەری

نه‌که‌ن^۱

پۆژتیک (عه‌لی) له کوفه‌دا وتاری ده‌دا، یه‌کێک له خه‌واریه‌ه‌کان بۆی هه‌ستا و پێی وت: عه‌لی! له راستی دا توۆ مروۆفت کردوووه به‌ هاوبه‌ش له دینی خوادا، حوکمیش ته‌نها بۆ خوايه.

دروشمیان: حوکم ته‌نها بۆ خوايه. وته‌یه‌کی ره‌وايه مه‌به‌ستیان پێی ناره‌وايه

هه‌ندێ خه‌واریجی تر له ده‌وروبه‌ری مزگه‌وتدا بون، هاواریان کرد: حوکم ته‌نها بۆ خوايه، حوکم ته‌نها بۆ خوايه.

(عه‌لی) یش وه‌لامی دانه‌وه و وتی: ئەمه وته‌یه‌کی ره‌وايه، به‌لام بۆ مه‌به‌ستیکی ناره‌وا به‌کاری ده‌هێنن.

ئهمه وته‌یه‌کی پێکراوی (عه‌لی) بوو، ئه‌وه‌ی که خه‌واریجه‌ه‌کان بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن، له‌ وته‌یه‌ی که ده‌لێن: حوکم ته‌نها بۆ خوايه، له‌ خودی خۆیدا وته‌یه‌کی ره‌وايه، شتیکی ئاشکرایه له ئیسلامدا که فه‌رمانه‌وا خوايه، فه‌رمان و حوکمیش هه‌ر فه‌رمان و حوکمی ئه‌وه، فه‌رمانه‌وايه‌تی (حاکمیه)ش یه‌ک له تاییه‌ته‌ندیه‌کانی خوايه‌تی‌یه، ئه‌مه‌ش هه‌ر هه‌مووی ته‌واو و دروسته.

به‌لام خه‌واریجه‌ه‌کان به‌م ره‌وايه ناره‌وايان مه‌به‌ست بوو، ده‌یانویست ئه‌م ره‌وايه بۆ ئازاره‌گێری و هه‌لکه‌رانه‌وه و ده‌رچوون له فه‌رمانی خه‌لیفه، به‌لکو به‌ کافر کردنی‌شی وه‌گه‌رخه‌ن. وته‌که‌ش ئاماژه به‌وه ناکات و ئه‌و ناره‌وايه‌ی ئی دهرناهێنری.

عه‌لی له‌گه‌ڵ ئه‌و خه‌واریجه‌ه‌ی به‌ کافریان داناهه به‌وێژدان ده‌بێت

له شوینیکی تردا، (عه‌لی) له‌گه‌ڵ ئه‌و خه‌واریجه‌ه‌ی به‌کافریان دانا و خوینیان هه‌لال کرد به‌وێژدان بوو.

له (عه‌لقه‌مه‌ی کوری عام)ه‌وه که وتویه‌تی: دهریاره‌ی خه‌واریج پرسیاریان له (عه‌لی) کرد: ئایا ئه‌وانه هاوبه‌ش په‌رست (مشرك)ن؟

عه‌لی وتی: نه‌خێر، هاوبه‌ش په‌رست نین، به‌لکو له هاوبه‌ش په‌رستی و بێ‌پروایی هه‌لاتوون!

پێیان وت: ئایا ئه‌وانه دووپروون؟

وتی: ئەخێر، دوو پووهکان بەکەمی نەبێ یادی خوا ناکەن، ئەمانە یادی خوا زۆر دەکەن.

پێیان وت: کەواتە ئەی ئەمیری بڕواداران! ئەوانە چین؟

وتی: بڕامانن، غەدر و ناهەقیان بەرامبەر کردوین، بەهۆی غەدر و ناهەقیانەوه لەدژیان جەنگاوین!!^۱

کۆبوونەوی هەردوو

ناو بێژیکارەکه

له (ئەزەج)

لەمانگی ڕەمەزانی سالی سەسی و حەوتدا، کاتی کۆبوونەوی دوو ناو بێژیکارەکه هات هەروەکه له (صفین) لەسەری رێکەوتبوون.

(عەلی) لەلایەن خۆیەوه چوارسەد پیاوی نارد، تا شاهیید و ئاگاداری داوهرییهکه بن، لەناویاندا (عبداللەهی کورپی عەباس) بوو، (موعاویە)ش لەلایەن خۆیەوه چوارسەد پیاوی نارد، که (عبداللەهی کورپی عومەر) لەناویاندا بوو.

هەردوو ناو بێژیکارەکه (ئەبوموسای ئەشعەری) و (عەمری کورپی عاص) له (ئەزەج) پێک گەشتن، که لهو کاتەدا سەر به (دومە الجندل) بوو.

چار بڕابوو

سەعدی کورپی

ئەبووه قاص

هەندێ موسلمان ویستیان (سەعدی کورپی ئەبو وه قاص) بەشداری داوهرییهکه بکا و، داوای لی بکەن تا ببێتە ئەمیری بڕواداران، تا دەنگی موسلمانان یەك بخت.

(سەعد)یش له سەردەمی (عومەر) و (عوسمان)دا له راویژکاران بوو، یەكێك بوو لهو (دە) کەسەمی موژدەمی بەهەشتیان پێدرابوو، که له سالی سەسی و حەوتدا تەنها سیانیان به زیندوویی مابونەوه: (عەلی) ئەمیری بڕواداران که دژی نەیارەکانی دەجەنگا و، (سەعد) و (سەعیدی کورپی زەید)، که خۆیان دوورگرتبوو له ئازاوه و جەنگان و، هەریهکهیان له زەویهکهی خۆی له دەوربەری مەدینه نیشتهجێ ببون.

هەندێ له له خەلکی چاویان بڕیبوه (سەعد) و، هیواخوازبون که خەلافەت بگرتە دەست و دەنگی موسلمانان یەك بخت، بەلام ئەو خۆی

لەو کارە بەدەرکرد و خۆ دوورگرتن لە فیتنەى هەلبژارد.

عومەرى كۆپى سەعد داوا لە باوكى دەكات هەول بۆ خەلیفایەتى بەدات
 نىمام (موسلىم) لە صەحیحەكەیدا لە (عامرى كۆپى سەعدى كۆپى
 ئەبووہ قاص) ھوہ دەگێژیتھوہ، كە (عومەرى كۆپى سەعدى) ی برای چوو بۆ
 لای (سەعدى) باوكى كە لەو كاتەدا لە دەرھوہى مەدینە لەناو مەپرەكانى
 خۆى بوو.

كاتىك (سەعد) (عومەرى) كۆپى بىنى بەرھو لای دىت، وتى: پەنا بەخوا
 لەشەپى ئەو سوارە!

كۆپەكەى ھاتە لای و پىنى وت: باوكەگيان! ئايا رازىت تۆ وھكو
 كۆچەرى بەك لەنىو مىگەلەكەتدا بىت، خەلكىش لەسەر دەسەلات و
 خەلافەت پەلەكیشیانە؟ ھەستە ئامادەیان بە، ئاگادار بە، تۆ ھاوھلى
 پىغەمبەرى خواﷺ و ئەھلى رازىت، بەشداری شتىكت نەكردوہ
 ئومەت پىنى ناخۆش بىت، تۆ بۆ خەلافەت لە ھەموو كەس شىاوترى!!

(سەعد) كىشای بە سىنگى (عومەرى) دا و پىنى وت: بى دەنگ بە، من
 گوئیىستى پىغەمبەرى خواﷺ بووم دەیفەرموو: ((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ التَّقِيَّ
 الْفَتَى الْخَفِيَّ: لەراستیدا خوا بەندەبەكەى خۆپارێزى بى نیازى شاراوہى
 عومەرى بۆ قەناعت خۆش دەوى)).

پىكرىنى باوكى پەنا دەباتە بەر عامرى برای
 جا كاتى (سەعد) بەدەم داواكەى (عومەرى) كۆپى نەچوو، (عومەرى)
 پەناى بردە بەر (عامرى) برای تا قەناعت بە باوكى بكا تا بچىت بۆ لای
 خەلكەكە و بىیتە ئەمىرى پرواداران.

(عامر) ھات بۆ لای باوكى و پىنى وت: باوكەگيان، خەلكى لەسەر دونیا
 بەشەپ دىن و تۆش لىزەى؟

سەعد شمشىزىكى دەرنەچم تا شمشىزىك پىنەدەن كە جىاوازی بكات لەنىوان ئەوانەى
 لەگەلیدا دەجەنگىم، ئەگەر لە گەردنى پروادارىكم دا، نەبىرئى و كارى
 تىنەكا، ئەگەرىش لە گەردنى بى پرواىكەم دا، بىبرئى و بىكوژئى!!

پاشا پىنى وت: كۆپى خۆم! من گوئیىستى پىغەمبەرى خواﷺ بووم

دەیفەر موو: ((لەر استیدا خوا بەندەیهکی خۆپارێزی بێ نیازی شاراوەدی
خۆش دەوێ)).^۱

لەبیرمان نەچێ لەکاتی کۆبوونەوهی هەردوو ناو بێژکارەکه له (ئەزروح)دا
تەنها یەك خەلیفە هەبوو، که ئەویش (عەلی کورپی ئەبو طالەب) بوو، هەر ئەو
شوێنکەوتەکانی و هاوێلانی و ئەوانەسی لەگەڵیدا بون بە ئەمیری
بەرادرانیان دادەنا.

تەنها عەلی ئەمیری
بەرادران بوو،
موعاویەش والی
شام

بەلام (موعاویەسی کورپی ئەبوسوفیان) بانگەشەسی خەلافەتی نەدەکرد،
خۆی بە ئەمیری بەرادران دانەدەنا، شوێنکەوتەکانی و هاوێلەکانی
بەیعەتی ئەوێان پێنەدابوو که ئەو ئەمیری بەرادران بێ.

واتە جیاوازی و ناکۆکی و جەنگەکه لەنیوان دوو خەلیفە و ئەمیری
بەرادران-عەلی و موعاویە- نەبوو، بەلکو لەنیوان ئەمیریکی بەرادران که
زۆرینهی مۆسڵمانان بەیعەتیان پێدابوو و، هەندیکیشیان-که خەلکی شام
بون بە سەرکردایەتی موعاویە- رەتی بەیعەت پێدانیان کردبوو، مەگەر
داوای تۆڵەسەندنەوه له بکوژانی عوسمان و کوشتنیان.

موعاویە لەسەر
خەلافەت کێشەسی
لەگەڵ عەلی نەبوو

واتە (موعاویەسی کورپی ئەبوسوفیان) خۆی وا راگەیاندا بوو که
تۆڵەستینی خۆینی شەهید (عوسمان)ه و، والی شامی سەر دەمی (عومەر) و
(عوسمان)ه و، لەکارخراوێشی لەلایەن (عەلی)یەوه شتێکی دروست و تەواو
نیە، چونکه (عەلی) له دیدی ئەودا ئەمیری بەرادران نیە تا ئەو لەکار بخا،
ئەو هەر بە والیەتی شام دەمینێتەوه، تا ئەمیرێک بۆ بەرادران پەیدا دەبێت
و تۆڵە له بکوژانی (عوسمان) دەسینێتەوه و، سەرجهم مۆسڵمانانیش
بەیعەتی پێدەدەن، گرنگ نیە ئەگەر (عەلی) بێ، یان هەر هاوێلێکی تر.

(موعاویە) لەسەر خەلافەت کێشەسی لەگەڵ (عەلی)دا نەبوو، لەو
پێناوهدا لەدژی نەجەنگا، و هەاش خۆی پیشان نەدەدا که ئەو له عەلی بۆ
خەلافەت شیواو تر بێ، بەلکو لەسەر ئەوه بوو عەلی داوای بەیعەت پێدان و

گوپزایەلی کردنی لیدەکرد، موغاریە تانەى لە شیاویتی عەلى بۆ خەلافەت نەدەدا، خۆیشی وەك بەدیل و جیگرەوہیەكى عەلى بۆ خەلافەت پیشان نەدەدا، بەلكو تانەى لە پەلەکردنى عەلى بۆ خەلافەت دەدا و، تانەى لەو دەدا كە سەرچەم موسلمانان بەیەعتیان پىی نەداوہ و، خاویتی نواندووہ لە سزادانى بكوژانى عوسمان دا.

ئەم مەسەلەىە لەگەلّ خویمان هەلّ دەگرین و چاوەرپىی كۆبونەوہى هەردوو ناویژىكارەكە -ئەبو موسا و عەمر- دەكەین تا راستىتی مەسەلەكە بزانین.

وینەكە لەبەر دەم هەردوو ناویژىكارەكەدا بەم شىۆەىە بوو: بید و بۆچونى
دەستەىەكى گەورەى موسلمانان بەیەعتیان بە عەلى كۆپى ئەبو طالب دابوو موغاریە و ئوانەى
وەك ئەمىرى بۆ برواداران و گوپزایەلى بوون، دەستەىەكى تری موسلمانان لەگەلى بون لە
-موغاریە و خەلكى شام- ئەم مەسەلەیان پەسەند نەدەکرد و رەتیان بەیەت نەدانیان بە
کردوہ، نەك وەك تانەدانىك لە شیاویتی عەلى، یا بەرپەرەكانى کردنى عەلى
لەسەر خەلافەت، بەلكو لەبەر ئەوہى لە دیدى ئواندا -
جینشینىەتى بەكەى بەپىی بنەما ئىسلامیە دروستەكان نەبوہو، سەرچەم
هاوہلان بەیەعتیان پىی نەداوہ.

پاشان تاوہكو ئىستاش نەیتوانیوہ پىادەى یاسا و فەرمانەكانى خوا بكا و حەد بەسەر بكوژانى عوسماندا جىبەجى بكا، پاشانىش بكوژانى عوسمان لەناو سوپاكەیدا هاوشانى دەجەنگىن، لە كاتىكدا ئوان تاوانكار و یاخى و بكوژن، دواى ئەوہ خەلافەتى عەلى بووہتە ھۆى پەرتەوازەىی لە نىوان موسلماناندا، ئەوہ تانى چەندان جەنگ لە نىوانیاندا ھەلگرسا، جەنگى جەمەل (دە) ھەزار كەسى تىدا كوژرا و بە زیادەى ئەوہندەى تری برىندار، جەنگى (صفین) حەفتا ھەزارى تىدا كوژرا، بە زیادەى ئەوہندەى تر برىندار.

ئایا گونجاوہ لەگەلّ ھەموو ئەمانەدا عەلى كۆپى ئەبو طالب بە خەلیفە و ئەمىرىتى برواداران بىئىتتەوہ؟ لەگەلّ ئەوہى ھەموو برواداران پىی رازى بۆچى عەلى
لە خەلافەت
دانابەزى

نەین؟ جا ئەگەر درێژە بە خەلافەت بدا ئەو جەنگەکانی نیوان موسڵمانان بەردەوام دەبێ؟ یا واز لەو کارە بێنی و کاروبارەکه بگەڕێتەو بۆ خاوەنەکانی؟ کە ئەوانیش ئەهلی حەل و عەقدن لە هاوێلان، تا کەسیکی شیاو بۆ ئەمیری بپرواداران دەست نیشان بکەن، کە سەرجهم موسڵمانان لەسەری یەك دەنگ دەین!!

جا ناوێژیکارەکان لە (ئەزروح) دا لەمەیان کۆلیەوه.

ئەبو موسای ئەشعەری و عەمری کۆری عاص رێکەوتن لەسەر ئەووی کاروباری خەلافەت بگێڕنەو بۆ خاوەنەکانی، کە ئەهلی حەل و عەقدن لە هاوێلان، ئەو هاوێلانە دەگێڕتەو کە لە ژياندان و پێش وەفاتی، پێغەمبەری ﷺ لییان پازی بووه.

وینە: عەلی کۆری ئەبو طالب، سەعدی کۆری ئەبی وەقاص، سەعیدی کۆری زەید، عبداللهی کۆری عومەر، ئەمانە لەو راوێژەدابون کە عوسمانی تێدا دەست نیشان کرا- هەردوو ناوێژیکارەکه لە (ئەزروح) رێکەوتن کە ئەو گەوره هاوێلانە پێک بگەن و لە نیوان خۆیاندا کەسیک بۆ ئەمیری بپرواداران دەست نیشان کەن و، بەرەزامەندی خۆیان بەیعتی پێی بدن، پاشان موسڵمانانی هەموو شار و ولاتان بەیعتی پێی بدن.

رێکەوتنیان لەسەر ئەمە، مانای وازەینانی ئیستای (عەلی) یە لە خەلافەت، چونکە سەرجهم موسڵمانان بە جێنشینیەتی ئەو پازی نەین، جا گەر لەلایەن ئەهلی حەل و عەقدەوه هەلبێژیرا ئەوا باشتیریش، ئەگینا ئەویش بەیعت بەو کەسە دەدا کە بپرواداران پازین ئەمیریان بێت.

بەلام موعاویە نە لە کارەکه لادرا، نە جیگیریشیان کرد، ئەبو موسا لە موعاویە نە لەکار کاری نەخست تا عەمر دایبێتتەوه، چونکە موعاویە لە کاتی تەحکیمەکەدا ئەمیری بپرواداران نەبووه، ئەمەش داوانەکراوه و لەسەر ئەوش بەیعتی پێی نەدراوه.

موعاویە تەنها لە دواي شەهید کردنی عەلی، پاش وازەینانی حەسەنی

کۆپى له خەلافەت لەسائى کۆمەل(الجماعة)دا وەك ئەمىرى بېروداران بەیەتتى پىدراوه.

وهستاندى جهنگ هەردوو ناوېژىكارەكە رىكەوتن لەسەر ئەوە تا ئەو كاتەى ئەهلى حەل و تا كاتى هەلبژاننى عەقد لە گەورە هاوھەلان كۆ دەبنەوہ بۆ دەستنىشان كردنى ئەمىرى خەلیفە بېروداران، عەلى سەرۆكارى ئەو ولاتانە دەكات كە لە ژىر دەستى دان، كە عىراق و حىجاز و يەمەن، موعاويەش سەرۆكارى ئەو ولاتانە دەكات لە ژىر دەستى دان، كە شام و مىصر و ئەفرىقىايە، رىكەوتنىش لە نىوانىاندا دەبى بەرپا بى.

عەمرى كۆپى عاص ﷺ هەندى لە بېروداوهكانى نىوان خۆى و ئەبو موسا لە كاتى (تەحكىم)كەدا دەگىرئەتەوه.

(حەضىنى كۆپى منذر) -كە لە پىاوهكانى عەلى بوو- هاڤە لای عەمر و پىرسىارى ئى كرد: سەبارەت بەو كارەى كە بە تۆ و ئەبو موسا سپىدراوه، چىتان تىدا كىدوه؟ هەوالم بەدەرى. عەمر وتى: خەلكى زۆريان لەسەرى وت، بەخوا كارەكە بەو شىوہەيە نەبوو كە خەلكى دەيانوت.

بەلام من بە ئەبو موسام وت: رات لەم كاروبارى خەلافەتەدا چۆنە؟ ئەبو موسا وتى: من واى دەبىنم لەناو ئەو كەسانەدا بى كە پىغەمبەرى خواﷺ تا وەفاتى كرد لىيان رازى بووه، تا لە نىوان خۆياندا كەسىك بە ئەمىر هەلبژىرن.

پىيم وت: ئەى من و موعاويە لە كوئى داهەنى؟ ئەبو موسا وتى: ئەگەر ئەمىرى بېروداران پشتتان پى بىستى ئەوا ئىوہ هاوكارىتان ئى دەوہ شىتەوہ، خو ئەگەر بى نىياز بى لىتان، ئەوا ئىوہ بىرپار و فەرمانى خواى بى نىازى كىدوون!!

ئەبو موسا سەبارەت بە وەرعى عەمر لىپرسىنەوہى نەفسى خۆى و دەبىرەينانەوہى رىژىن(سىرە)ى ئەبو بەكر و عومەر و ترسانى لە داهىنانى ئەبو موسا(عاص)مان بۆ شتى ناشايستە لە دواى ئەوانمان بۆ دەگىرئەتەوه.

ئەبو موسا وتى: عەمرى كۆپى عاص پىي وت: بەخوا ئەگەر

ئەبوبەکر و ەومەر ئەم مائ و سامانەیان بەجی هیشت لە کاتیک بۆیان پەوا و دروست بوو بەکاری بینن، ئەوا زەرەمەند و هەلە بون و، رایەکیان کەم و کورت بوو لە رایەکانیاندا.

بەخوا زەرەمەند و هەلەکار نەبون و لە راوئوچونیاندا کەم و کورت نەبون.

بەخوا هەرچی خەیاڵ و بێهیزی و لاوازیە کە توشمان هاتبی بەهۆی خۆمانەوه بوو.^۱

بەلام ئەو هەنگاوه جێبەجێکاریە کرداریە هەر دوو ناوئێزیکارە کە لەسەری رێکەوتن کە ئەنجامی بەدن تەواو نەکرا.

ئەو سەرەنجامە هەردوکیان پێی گەیشتن هەردوو لای پازی نەکرد، گەرە ماوەلانیشت بۆ دەستنیشتان کردنی ئەمیری برواداران کۆنەبۆنەوه، کارەکی نیوان عەلی و موعاویەش بەشیۆهی خۆی مایهوه.

عەلی سەرورکاری ئەو ولاتانە دەکرد کە لەگەڵیدا بون، خەلکەکەشی وەک ئەمیریکی برواداران بەیەهتیا پێی دەدا، موعاویەش سەرورکاری ئەو ولاتانە دەکرد کە لە گەڵیدا بون، بەو پێیە والییه نەک ئەمیری برواداران، لە نیوانیانیش دا تا ماوەیهک رێکەوتن هەبوو.

بەم شیۆهیه کاروباری داوهریی کردن (تحکیم) کۆتایی پێهات و گرتەکەش چارەسەر نەکرا.^۲ کاتیک کاروباری (تحکیم) بەبی رێکەوتن کۆتایی پێهات، شام هیمن و ئارام بوو، کە سەر بە موعاویە بو، بەلام عەلی لەلای خۆیهوه گرتتی خەواريجەکانی لەسەر گەرە بوو.

خەواريجەکان بەرە و، نەهرەوان دەرچوون، لە ویشش سوپایهکی

خەواريج بە
سەرکردایهتی
(راسبی)

۱- (العواصم من القواصم) ی ابن العربي ۱۷۸-۱۸۰.

۲- سەیری ئاراسته و بۆچونی هەر یەکە لە ابن العرب و محی الدین الخطیب بکە سەبارەت بەوهی لە نیوان ئەبو موسا و ەمر لە تەحکیم دا پوویدا لە (العواصم و القواصم) ۱۷۲-۱۸۰ لەگەڵ پەراوێزی لاپەرەکاندا.

چەكدارىيان پىك هىنا، يەكەم كەسىكىيان كرد بە ئەمىرى خۇيان عبداللەھى كۆپى وەھەبى پاسبىى بوو.

لەو ناوچەيەدا دەستيان كرد بە خراپەكارى، خوینی موسلمانانيان رشت، رىيان ئى دەگرتن و خوین و سامانيان حەلال دەکردن.

خەوارىج عبداللەھى
كۆپى خەباب و
ژنەكەى دەكۆنن

يەكەم تاوانىكى كوشتن كە لە دەستيان پوویدا، ئەو بوو يەكەك لە ھاوئەلانى پىغەمبەرﷺ بەلایاندا تىپەرى كە ئەرىش ((عبداللەھى كۆپى خەبابى كۆپى ئەرەت)) بووﷺ ئافرەتەكەشى لەگەل دا بوو كە دووگيان بوو.

پىيانوت: تۆ كىي؟

ووتى: عبداللەھى كۆپى خەباب، ھاوړى پىغەمبەرﷺ .

ووتيان: فەرموودەيەكمان پى بلى لە باوكتەرە بىستىتت.

ووتى: گووىستى خەبابى كۆپى ئەرەت بووم دەيگوت: پىغەمبەرى خواﷺ فەرموویەتى: ((لەمەولا فیتنە و ئاژاوە پوو دەدا، ئەوئى ئى دانىشتوو بەشتەر لەوئى بە پىوئە، ئەوئى بە پىوئە بەشتەر لەوئى تىايدا دەروا، ئەوئى ئاسايى دەروا بەشتەر لەوئى بەپەلەيە تىايدا)).
دايان لەبەر، پاشان سەريان بېرى، دواى ئەو ژنەكەشيان سەر بېرى و سكىشيان هەل دەرى.

گفتوگوى عەلى
لەگەل خەوارىج
بېش جەنگانيان

عەلىﷺ بۆ شەرى خەوارىج لە نەهرەواندا دەرچوو، كاتىك پىيان گەيشت قەسەيەكى دوور و درىژ لە نىوانياندا ئەنجام درا، هەر وەك هەر يەكە لە (ئەبو ئەيووبى ئەنصارى) و (قەيسى كۆپى سەعدى كۆپى عوبادە) قەسەى لەگەل كردن، بەلام هەر نەگەرئەوئى گوپرايەل نەبون.

جەنگى نەهرەوان و
كۆژانى

پاش ئەو (ئەبو ئەيووبى ئەنصارى)ﷺ ئالای دلىيايى و پاراستنى بەرزكردەو.

بانگكەرىك لە لايەن عەلىيەو بەنگى كرد:

سەركرەدى
خەوارىجەكان

هەر كەسى بىتە ژىر ئەم ئالايە ئەو پاریزراو، هەر كەسىكىش بچىت

بۆ کوفە و مەدائین ھەر پارێزراوە، ئیمە پێیوستیمان بە جەنگ و کوشتاری ئیوہ نیە، بەلام ئەوانەمان دەوی کە براکانمانیان کوشتووہ.

جا زۆرینەیان پۆشت و، نزیکە ی ھەزار کەسیان لەگەڵ (راسبی) ئەمیریان مانەرە، جەنگی (نەرھەوان)یش لەنیوان عەلی و ئەواندا روویدا، کە یەکەم جەنگ بوو لەدژی خەواریجەکان و، بە کوژانی زۆرینە ی سەرکردەکانیان کوژتایی پێتات.

عەلی (نو الثدیہ
المخدج) دەکوژی

لەم جەنگدا (عبداللہی کوپی وھەبی راسبی)ی ئەمیریان کوژا، ھەرھەما ھەر یەکە لە (حورقوسی زوھیری سەعدی) و (شورەیحی کوپی ئەوفا)ش کوژان، کە دوو سەبەئی بون بەشداریان لە کوشتنی عوسمان کردبو.

لە نیوان کوژراوەکانی خەواریج لەم جەنگدا (ذوالثدیة) یا (مُخَدَج) ھەبوو.

نەرمودە ی یەکەم
دەربارە ی جەنگ
کرینی عەلی لەدژی
خەواریج

ئیمام موسلیم لە (صحیحە)کەیدا لە زەیدی کوپی وھەبی جوھەنی یەرە دەگێریتەرە- کە لە سوپایە ی عەلیدا بوو کە بۆ جەنگی خەواریج دەرچوو بون- کە گوتویەتی: عەلی کوپی ئەبو طالب ﷺ گوتویەتی: لە پیغەمبەری خوام ﷺ بیستووہ دەیفەرموو:

((يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي، يُقْرَؤُونَ الْقُرْآنَ، لَيْسَ قِرَاءَتُكُمْ إِلَى قِرَاءَتِهِمْ بِشَيْءٍ، وَلَا صَلَاتُكُمْ إِلَى صَلَاتِهِمْ بِشَيْءٍ، وَلَا صِيَامُكُمْ إِلَى صِيَامِهِمْ بِشَيْءٍ، يُقْرَؤُونَ الْقُرْآنَ وَيَخْسِبُونَ أَنَّهُ لَهُمْ، وَهُوَ عَلَيْهِمْ: كَوْمَلَيْكَ لَهُ نَوْمَةٌ تَكْمُ بِهَيْدَا دَهْبِي، قورئان دەخوینن، قورئان خویندنی ئیوہ لە چاو ئەواندا ھیچ نیە، نوێژ کردنتان لەچاو نوێژ کردنیان ھیچ نیە، پۆژو گرتنتان لە چاو پۆژو گرتنیاندا ھیچ نیە، قورئان دەخوینن وا دەزانن قورئان لە سودی ئەوانە، بەلام لەراستیدا قورئان لە دژی ئەوانە)).

پاشان عەلی ﷺ وتی: ئەگەر ئەم سوپایە بەو کەسانەیان بزانیایە کە

توشیان دین، چەندە پاداشتیان بۆ دەنوسری که لەسەر زمانی پیغەمبەرەکیانەوه ﷺ هاتو، ئەوا ئیتر کاروکردووی تریان نەدەکرد، نیشانەى ئەمەش ئەوێهە پیاویکیان تێدایە دەستی باسکی نیە، لەسەری قۆلیدا شتیکی وینەى سەرگۆی مەمک هەیه، که چەند موویەکی سپی پیوێهە!

زەیدی کوری وەهەب گوتیەتی: کاتیک جەنگەکه بە تێکشکانی ئەوان کوتایی پێهات عەلى ﷺ وتی: لە نیوانیاندا بۆ (مخدج) * بگەرین! بە داویدا گەران، بەلام نەیاندۆزیووه! عەلى ﷺ خۆی هەستا، چوو لە هەندى له کوژراویان، که بەسەرێهە کەوتبون، لێرەدا پى ئوتن:

لەسەر یەك لایان بەن، ئەوانیش لەسەر یەك لایان بردن، بینیان (مخدج) بە کوژراوی لەسەر زەویەکه کەوتوو، کاتیک عەلى به کوژراوی بینى، گوتى: الله اکبر، پاشان وتى: خوا راستى فرمووه و پیغەمبەرەکەشى گەیاندویەتی.

عوبەیدەى سەلمانى هەستایە پى و وتى: ئەى ئەمیری پروداران: تو ئەو خوایەى که جگە لەو هیچ پەرستراویکی دی نیە، تۆ ئەمەت لە پیغەمبەرى خوا ﷺ بیستوو؟

عەلى وتى: بەو خوایەى که جگە لەو هیچ پەرستراویکی دی نیە، لە پیغەمبەرى خوا ﷺ گوتیبیستی ئەمە بووم.

نەرمودەى نووم *

موسلیم لە عیبیداللهى کوری ئەبى رافعەوه دەگێرێتەوه کەوتویەتی: کاتیک لەگەل عەلى دا بۆ جەنگى حەروریهکان - خەوارج - دەرچووم، وتیان: حوکم تەنها بۆ خوایە.

عەلى ﷺ گوتى: ئەمە وتەیهکی رەوايه بەلام مەبەستیان پى ناپرەوايه، پیغەمبەرى خوا ﷺ وەسفی خەلکیکی کردوو، لە راستیدا من

* (مخدج) بە مانای کەسێک دى که کم و کورت و نا تەواویى - (وەرگێی).

سیفه ته‌کانیان له مانه‌دا ده‌بینم، هه‌ق و ره‌وا ده‌لێن، به‌لام له‌مه‌یان تیڤنا په‌ری- ئاماژه‌ی بۆ قورگی کرد- له‌لای خوا خراپترین دروستکراون، که‌سیکی ره‌شیان تیڤنا یه‌کی له‌ ده‌سته‌کانی وه‌ک گوانی مه‌ر یا وه‌ک گۆی مه‌مک وایه‌.

کاتی عه‌لی کوشتاریانی کرد، وتی: بۆ ئه‌و پیاوه‌ ره‌شه‌ بگه‌ڕێن. سه‌یریان کرد به‌لام نه‌یانبینی.

عه‌لی علیه‌السلام وتی: بگه‌ڕێنه‌وه‌ سه‌یر که‌ن، هه‌ر ده‌بی بیدۆزنه‌وه‌، به‌خوا نه‌ درۆم کردووه‌ و نه‌ درۆشم له‌گه‌ڵ کراوه‌!!

گه‌ڕانه‌وه‌ و روانیان، بینیان له‌ شوێنیکی روخاودایه‌، بریدیان بۆ لای عه‌لی، ئه‌ویش وتی: الله‌ اکبر!

بوخاری و موسلیم له‌ (سه‌وه‌یدی کوری غه‌له‌وه‌) ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ که‌ نه‌رموده‌ی سه‌ن یه‌م وتویه‌تی: عه‌لی کوری ئه‌بو طالهب علیه‌السلام وتویه‌تی: ئه‌گه‌ر له‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه صلی‌الله‌ع‌یه‌وآله‌وس‌لم‌ فه‌رموده‌یه‌کم باس کرد، گه‌ر له‌ ئاسمانه‌وه‌ هه‌لدی‌ریم پێم خۆشتره‌ له‌وه‌ی درۆ به‌ ده‌میه‌وه‌ بکه‌م، ئه‌گه‌ر له‌ نیوان خۆم و ئیوه‌دا قسه‌م کرد ئه‌وا جه‌نگ فرۆفیله‌.

گوئیبه‌ستی پیغه‌مبه‌ری خوا بووم صلی‌الله‌ع‌یه‌وآله‌وس‌لم‌ ده‌یفه‌رموو: ((يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي، فِي آخِرِ الزَّمَانِ، أَحْدَاثُ الْأَسْنَانِ، سَفَهَاءُ الْأَخْلَامِ، يَقُولُونَ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الرِّيَّةِ، يَفْرَوُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرِّمِيَةِ. فَبِذَا لَقِيْتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ، فَإِنَّ فِي قَتْلِهِمْ أَجْرًا لِمَنْ قَاتَلَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: كَوْمَلَيْكَ خَهْلُكَ لَه‌ ئاخیری زه‌ماندا له‌ ئومه‌ته‌که‌م په‌یدا ده‌بن، تازه‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه صلی‌الله‌ع‌یه‌وآله‌وس‌لم‌ ده‌لێن، قورنان ده‌خوینن به‌لام له‌ قورگیان تیڤنا په‌ری، له‌ دین ده‌رده‌چن هه‌ر وه‌ک چۆن تیر له‌ نیچیر ده‌رده‌چی. ئه‌گه‌ر پێیان گه‌یشتن بیانکوژن، به‌ کوشتنیان له‌ روژی دوایدا خودا پاداشتی

بکۆژانیان دەداتەوه^۱..

موسلیم لە جابری کوپری عبداللەوه^ﷺ دەگێڕیتەوه لە جەرانیە لەگەڵ
پێغەمبەری خوادا بووم، کە زیوی لە ئاو جلهکە ی بیلال دا بەسەر خەلکیدا
دابەش دەکرد.

جابری کوپری
عبدالله رهخنی
بیاوه ته میمه که
له پێغه مبه
ده گێڕیتنه وه

پیاویک وتی: ئەهی پێغەمبەری خوا^ﷺ دادگەر بە! پێغەمبەری خوا^ﷺ
فەرمووی: هاوار بۆت، ئەگەر من دادگەر نەبم ئەبێ کێ دادگەر بێ؟ زیان ئی
کەوتووم ئەگەر دادگەر نەبم.

عومەر^ﷺ وتی: ئەهی پێغەمبەری خوا با ئەم دوو پوووە بکۆژم!
پێغەمبەری خوا^ﷺ فەرمووی ((پەنا بە خوا لەوهی خەلکی بلێن من
هاوه لێ خۆم دەکوژم، ئەمە و هاوه لانی " قورئان دەخوینن لە قورگیان
تینا پەری، لە دین دەردەچن هەرە ک چۆن تیر لە نیچیر دەردەچیت))^۲.

بوخاری و موسلیم لە ئەبو سەعیدی خودری بەسەر ماتی گوتیەتی:
خۆی دەگێڕیتەوه

لە کاتیگدا پێغەمبەری خوا^ﷺ شتیکی دابەش دەکرد، لەو کاتەدا
(ذوالخویصرە) ته میمی هات بۆ لای وتی: ئەهی پێغەمبەری خوا^ﷺ
دادگەر بە! پێغەمبەری خوا^ﷺ فەرمووی: هاوار بۆت! کێ هەیه دادگەر بێ
ئەگەر من دادگەر نەبم؟

عومەری کوپری خەتاب^ﷺ گوتی: ئەهی پێغەمبەری خوا^ﷺ: مۆلەتم
ئەهە لە گەردنی بدەم؟

فەرمووی: وازی ئی بێنە: ئەمە هەندی هاوه لێ هەیه هەر یەکیک لەئێوه
نویژکردنەکی خۆی لە لا سوکە لە ئاست نویژکردنەکیاندا، پۆژووەکی
لەگەڵ پۆژویاندا، ئەوانە لە دین دەردەچن هەرە ک چۆن تیر لە نیچیر
دەردەچی^۳..

نیشانەکیان پیاویکی رەشە، یەکیک لە دەستەکانی وینە می

۱- البداية و النهاية: ۷: ۲۹۱.

۲- البداية و النهاية: ۷: ۲۹۷.

نافرته، یا وینهی پارچه گۆشتیکه و ئه لرته ره، له وهختیکدا پهیداده بن که خه لک په رته وازهن.

ئهبو سه عیدی خودری گوتی: من شایه تی ددهم ئه مەم له پیغه مبهری (عه ل)ش له بلای خوا^۱ بیست، هەم شایه تیش ددهم کاتی عه لی ئه وانە ی کۆشت من له گه لیدا بووم، ئه و پیاره یان هینا به و وهسف و سیفته بوو که پیغه مبهری خوا^۲ وهسفی کردبوو.

ههروهها موسلیم له ئهبو سه عیدی خودری یه ره ده گپرته وه ^۳ که گوتیه تی: پیغه مبهری خوا^۴ هه موویه تی: ((تَمْرُقُ مَارِقَةَ، عِنْدَ فَرْقَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِ، تَقْلُهُمْ أَوْلَى الطَّائِفَيْنِ بِالْحَقِّ: له پری ده رچوانیک له پری ده رده چن، له کاتی کدا موسلمانان له په رته وازه ییدان، نزیکترین یه ک له و دو ده سته یه ی له هه قوه نزیکه شه پریان له گه ل ده کهن))^۲

بوخاری و موسلیم له بوسری کوری هه ره وه ده گپرنه وه که گوتیه تی: سه هلی کوری حه نیف جهنگی عه لی دۆ به خه واریجه کان ده گپرته وه باره ی هه روری (خه واریج) وه چیت بیستوه پیمی بلی. گوتی: ئه وه ی له پیغه مبهری خواوه^۵ بیستومه بو تی باس ده که م، هه یج شتیکی لی زیاد ناکه م.

گویم له پیغه مبهری خوا بوو^۶ باسی خه لکیکی ده کرد ئا لیره وه په ییداده بن—به ده سته نامازه ی به ره و عیراق کرد— قورئان ده خوینن له قورگیان تینا په پری، له دین ده رده چن هه ره ک تیر له نیچیر ده رده چن. وتم: ئایا باسی هه یج نیشانه کیانی کرد؟

سه هل وتی: من هه ر ئه وه م بیست، زیاترت بو ناخه مه سه ری.^۳ ئه م حه وت هه رموده سه حیه و جگه له مانه ش^۱ به به لگه کانی حه وت هه رموده داوا ی کوشتاری خه واریج ده کا

۱- البداية و النهاية ۷: ۳۰۰-۳۰۱.

۲- البداية و النهاية: ۷: ۲۷۹.

۳- البداية و النهاية: ۷: ۳۰۲.

پيغه مبرايه تي داده نرين، شه وه تاني پيغه مبري خوا ﷺ ه والي دهرچووني خه واريچمان پي راده گيه ني، كه له قورئان تيناگهن و گوپرايه لي نيمام ناكهن و موسلمانان ده كوژن، بانگه شه ي كوشتنيان دهكات، ستايشي بكوژانيان دهكا و به نزيك ترينيان داده ني له هه قهوه.

له سالي سي و ههشت دا عه لي كوږي نه بو طالب ﷺ (ههشتري نه خه عي - مالكي كوږي حارث-) دهكات و الي ميصر، ههشتري له سهر كرده كانى كوفه بووه، بهو پييه خوي سه پاند به سهر عه لي دا و بووه يه كيك له گه ره سهر كرده كانى، ههشتري يه كيك بوو لهو سه به ثيانه ي به شداري كوشتني عوسماني كرد بوو.

عه لي ههشتري
نه خه عي دهكات
والي ميصر

ههشتري له عيزاقه وه به ره و ميصر كه وته ري، به لام خوا دامه زراوي نه كرد و دهست رويشتوي نه كرد و نه يه نيشت خوشي واليه تي ميصر بچيڙي.

كاتي گه يشته (قهلزم) ي ده ورو به ري شام، يه كيك له نه هلي (ذمه) ي نه وي خواردي پيشكش كرد، پاشان ههنگويني ژه هراوي دهرخوارد دا، ههشتري بهو ژه هره مرد، موعاويه و عه مر به مردني ههشتري دلخوش بون كه به هوي ههنگوينه ژه هراوييه كه وه مرد، وتيان: خوا سه ريزاي له ههنگوينيش ههيه.^۲

ههشتري پيش
كه يشتنى به ژه هر
ده مريت

عه لي ﷺ له دواي مردني ههشتري، (موحه ممه دي كوږي نه بو به كرى صديق) ي كرده و الي ميصر، نه ويش ههروه ها يه كيك بوو له وانه ي هاوكاري گه ماروداني عوسماني كرد بوو.

ثيبن عاص
موحه ممه دي كوږي
نه بو به كر ده شكيني
و ميصر بل معاويه
ده گيڙينه وه

موعاويه ﷺ عه مري كوږي عاصي نارده ميصر، تا جهنگي موحه ممه دي كوږي نه بو به كر بكات، بهو پييه ي له بكوژاني عوسمانه.

۱ - سه يري زور فه رموده ي تر بكه، به چهنه گيڙانه وه يه كه كه ابن الكثير له البدايه و النهايه

: ۲۹۰-۳۰۷ هينواوي تي.

۲ - البدايه و النهايه ۳۱۳: ۷.

رۆبەرپۆبۆنمۆه لە نێوان (عەمری کوپری عاص) و (موحەممەدی کوپری ئەبۆبەکر) پوویدا، عەمر شانزە ھەزار کەسی لەگەڵ بوو، موحەممەدی کوپری ئەبۆبەکر کە دەھەزار کەسی لەگەڵ بوو، لەم رۆبەرپۆبۆنمۆھیدا بکوژانی عوسمان ئەوانەى لەگەڵ (ئێبن ئەبۆ بەکر) دا بون لە میصر کوژران، جەنگەکش بە تێک شکانی (ئێبن ئەبۆ بەکر) کوژتایی ھات.

پاشان ھاوھەڵانی (ئێبن ئەبۆ بەکر) بڵاویان لێی کرد، ھیچ کەسیکیان لەگەڵدا نەما، (موحەممەدی کوپری ئەبۆبەکر) بەسەر شوپۆی و دەرکراوی و تیکشکاوی و خەفەتباریەو دەرچوو، بەلای کەلاویە کەدا تێپەری، پەنای پێ برد، برسسی و تینوی بوو، بەلام (موعاویەى کوپری حەدیج)ی سەرکردەى پشتیوانانى عوسمان لە میصر پێی گەیشت و لەویدا کوشتی. بەم شیوہیە میصر لە ژێر دەسەلاتی عەلى دەرچوو، کەوتە بەر دەستی موعاویە، (عەمری کوپری عاص)یش بووہ والی میصر.^۱

لە سالی سى و نو دا، لەو لایانەى عێراقەوہ، کە لەگەڵ شام دا ھاوسنوور بون، چەند پێکدادانىک لە نێوان سوپای عەلى و موعاویەدا ﷺ پوویدا.^۲

لە سەرھەتای سالی چلی کوچیدا موعاویە ﷺ (بوسری کوپری موعاویە حجاز و ئەرطەئە)ی بە سوپاکەییەوہ نارد، تا حجاز و یەمەن بخاتە ژێر دەسەلاتی خۆیەوہ، بوسر چووہ مەککە و مەدینەوہ و پاشان چوو بو یەمەن، ئەم ولاتانەش کەوتنە ژێر دەسەلاتی موعاویەوہ.^۳

وردەوردە کاروباری عەلى ﷺ بەرھو کزی دەچوو، موعاویەش بەرھو بەھیزی، خەلکی عێراق کە شوینکەوتەى عەلى بون لێى یاخی دەبون و ئاژاوەیان پێ دەگیژا، لەو لاشەوہ خەلکی شام گوێرایەلى موعاویە بون و،

۱- البداية و النهاية ۷ : ۳۱۳-۳۱۵ .
 ۲- البداية و النهاية ۷ : ۳۲۰-۳۲۲ .
 ۳- البداية و النهاية ۷ : ۳۲۲-۳۲۳ .

موعاویە حجاز و
 یەمەنیش دەخاتە
 ژێر رکێفی خۆیەوہ

پابەند بون بە گوێزپرایه‌ی کردنیه‌وه. جا هەرچه‌نده خه‌لکی شام هیزیان زیادى ده‌کرد، ئه‌وه‌نده خه‌لکی عێراق لاواز ده‌بون و وازیان ده‌هێنا.

هه‌موو ئه‌مانه له کاتی‌کدا بون، عه‌لی کوپى ئه‌بو طالب ﷺ باشترينى خه‌لکی ئه‌و سه‌رده‌مه بوو، له هه‌موو موسلمانان خواپه‌رست تر و زاهيدترييان بوو، له‌خواترس و شاره‌زاترييان بوو، له‌گه‌ل سه‌رجه‌م ئه‌مانه‌دا شوێنکه‌وته‌کانی به‌جيان هيشت و وازيان لێى هینا، تا ژيانى لا ناخوش بوو، به‌هۆی زۆر بونی فيتنه و به‌ده‌رکه‌وتنى به‌لاو نه‌هامه‌تیه‌کان و ده‌سته‌وه‌ستانى و نه‌بونی سه‌ربازى گوێزپرایه‌ی، ئاواته‌خوازى مردن بوو.

عه‌لی بکوژدکەى به
له‌سه‌ره‌خه‌ل و خا و
خه‌لیج داده‌نى

عه‌لی ﷺ زۆر جار ده‌یووت: چى ئه‌و خراپه‌کاره‌ی به‌ند کردووه؟
چاوه‌پروانى چى یه؟ بۆ نایه‌ته‌ پيش و بمکوژى؟!!

(ئه‌علبه‌ی کوپى یه‌زید) گوته‌یه‌تى: عه‌لی ﷺ گوته‌یه‌تى: سویند به‌وه‌ی دان(حبه‌ی) له‌ت کردوه و گیانى دروست کردوه، ئه‌مه به‌مه سوور ده‌بێ- ريشى به‌سه‌رى به‌خوین ده‌بێ-، ئه‌بێ ئه‌و خراپه‌کاره چى به‌ندى کردبى؟
(عبداللهى کوپى سه‌بع) گوته‌ی: ئه‌ی ئه‌میرى بپرواداران، سویند به‌خوا هه‌ر پیاوی ئه‌وه‌ت پى بکا خا و خیزان و هۆزه‌که‌شى له‌ ناو ده‌به‌ین.

عه‌لی پوهتى ئه‌وه
ده‌کاته‌وه که کس
نه‌کوژن!!

عه‌لی ﷺ گوته‌ی: سویندتان ئه‌ده‌م به‌خوا جگه له‌ بکوژم که‌سى تر

وتیان: ئه‌ی ئه‌میرى بپرواداران! له‌ دواى خۆت که‌س ناکه‌ی به‌جینشین؟
گوته‌ی: نه‌ه، به‌لکو به‌و شیوه‌یه‌ی پیغه‌مبه‌رى خوا ﷺ به‌جین هيشتن ئاوا به‌جیتان دینم.

وتیان: ئه‌ی کاتى که‌ ده‌گه‌ی به‌ خزمه‌ت په‌روه‌رده‌گارت، چى پى ده‌لێى؟
گوته‌ی: ئه‌لیم: په‌روه‌رده‌گارم! ئه‌وه‌نده‌ی دات نابوو منت کرده جینشینیان، پاشان گیانم کیشا، من تۆم تیا به‌جى هيشتوون، ئه‌گه‌ر ویستت ئیصلاحيان ده‌که‌ی، ئه‌گه‌ر بشته‌وى خراپیان ده‌که‌ی!!

زه‌یدى کوپى وه‌هب گوته‌یه‌تى:
عه‌لی ده‌زانى که
ده‌کوژى

خه‌واريج ده‌هاتن بۆ لای عه‌لی و پیمان ده‌ووت: له‌ خوا بترسه‌ تۆ هه‌ر ده‌مړى!

عەلی علیه السلام گوتی: ئەو بەو کەسە ی دانە (حَبَّة) ی قَلْبِشاندوو و گیانی دروست کردوو،* مَن دەرکۆژرَم، لە لێدانیک کە بەر ئێرە دەرکەوی و ئێرە سوور دەرکە- بە دەستی ئاماژە ی بۆ پێشی کرد- ئەمە پەیمانیکە کراو و بپارێکە دراو، ئەو ی دەم هەلبەست بکا زیان لیکەوتوو.^۱

عەلی علیه السلام لە پۆزانی کۆتایی تەمەزی دا لە قەومە کە ی خەمبار و دل بە ئازار بوو، بەهۆی پشت کردنی شوینکەوتە و هاو ئەلانی لە سەر خستنی و هاوکاری کردنی دا لاشکاو بوو، هیواخوازی مردن بوو تا لە دەستیان پزگاری بی!

زوههیری کوپری ئەر قەم هەندی لەو وتانە ی (عەلی) مان علیه السلام بۆ دەرگێرێتەو، کە پێش چەند پۆژ لە شەهید کردنی لە وتاری کدا گوتیەتی.

زوههیری کوپری ئەر قەم گوتیەتی: عەلی لە پۆژی هەینی دا وتاری بۆ داین، گوتی: پێیان راگە یاندم کە (بوسرە ی کوپری ئەبی ئەر طەئە) پوهو یەمەن بەرێکەوتوو تا دەستی بەسەردا بگرێ، بەخوا وا دەزانم ئەو قەومە- قەومی موعاویە- بەسەرتان دەرکەن!!

لە کۆتایی وتارە کە ی دا مێرش دەکاتە سەریان

ئەوان بۆیە بەسەرتان سەر دەرکەن، چونکە ئێو لە پێشەواکە تان یاخی دەبن و ئەوان گۆرپایە ی پێشەوای خۆیان دەرکەن، ئێو ناپاکن و ئەوان دەست پاکن، لەبەر ئەو ی ئێو لە زەمینە ی خۆتاندا خراپە کاری دەرکەن، بەلام ئەوان چاکسازی و ئیصلاح دەرکەن!!

فلان کەس نارد، ناپاکی و ستمی کرد، فلانی ترم نارد ناپاکی و ستمی کرد و، مال و سامانە کە ی نارد بۆ موعاویە! ئەگەر کەسیکتان بکەمە ئەمێنداری دۆلکە یە، ئەوا دەرکە کە ی دەبن.

ئاواتە خوازی مردن

پەروردگارم لێیان وەرپس بووم و لێم وەرپس بون، حەزیان پێ ناکەم و

* ئەمە وەرگێرانیکی کورت ترە لەو ی پێشو- مامۆستا مەلا رشید بەگی بابان- وەرگێرانیکی تەفسیری بۆی کردوو - وەرگێر-.

هەزم پێناکەن، خۆیە مەنیان لە کۆل کەرەو و پزگارم کە لێیان!!!

زوهیر گوتی: هیشتا هەینی داهاوو نەگەراییەو عەلیؑ کۆژرا!

ئەم وتە سەیرانە عەلیؑ لە پۆژانی دوایی تەمەنیدا پادەیی بێ هیوایی و ماندوو بونی (عەلی)مان بە دەست شوینکەوتوو کانیەو بۆ وینا دەکات، بەرادیەك چارەسەر تەنها لە ئاواتی مردن خواستندا دەبینیتەو!!

کۆمەڵیک لە خەواریجەکان رێکەوتن لەسەر کوشتنی هەرسی ھاوول" عەلی و موعاویە و عەمری کۆپی عاصؑ.

پیلانی خەواریج بۆ سێ ھاوولەك

چونکە وایان دەبینی ئەم سێ ھاوولە کافرن، پیشەوای کافران و سەرکردەیی فیتنە و ھۆکاری ئەو بەلایانەن کە بەسەر موسلماناندا ھاووە، لەبەر ئەوە دەبیت بکوژین تا خەلکی لێیان قوتار بێ و بھەسینەو. لە سالی چل دا، سێ کەس لە خەواریجەکان کۆبونەو، کە بریتی بون لە: (عبدالرحمنی کۆپی عەمری ناسراو بە (ئین مەلجەمی مورادی حومەیری کیندی میصری) و، (بەرکی کۆپی عبداللەهی تەمیمی) و (عەمری کۆپی بەگری تەمیمی).

ئەم سێ بەخت رەشە برا کۆژاوە، خەواریجەکانی خۆیانیان هینایەو یاد، کە (عەلی کۆپی ئەبو طالبؑ) لە جەنگی نەھرەواندا -کە پیشتر ئاماژەمان پێی کرد- کوشتبونی و، داوای رەحمەتیان بۆیان کرد. پاشان وتیان: لەپاش ئەوان ژیا نمان بۆ چییە؟ بەراستی ئەوان لە پیناوی خوادا لە لۆمە لۆمەکاران نەدەترسان، نای ئەگەر خۆمان بەخوا بفرۆشتایە، بچوینایەتە سەر هەرسی پیشەوای گومرایی-عەلی و موعاویە و ئین عاص- و بمانکوشتنایە، و لاتانمان لە دەستیان قوتار بگردایە و تۆلەیی براکانمان ئی بسەندناوە!!

ئین مەلجەم وتی: (عەلی کۆپی ئەبو طالب) بۆ من چی بێلن.

(بەرکی تەمیمی) وتی: (موعاویە)ش لە شام دا بۆن بەجی بێلن.

(عەمری کۆپی بەکر) وتی: (عەمری کۆپی عاص)یش لە میصر دا بۆ

خۆم.

هەرسێ بەدبەختەکه پەیمانیان داو لە نیوان خۆیاندا بەلێنیا بەیهک دا، رێکەوتن لەسەر ئەوێ هێچ کەسیان لەوێ بوێ دانراوێ پاشگەز نەبێتەوه، تا دەیکوژێ یا لەو پێناویدا دەمرێ، جا شمشیرەکانیان هەلگرت و ژەهراوییان کرد.

رێکەوتن لەسەر ئەوێ کاتی جیبەجی کردنی تاوانەکه نوێژی بەیانی حەقدە ی پەمەزان بێ، بە شیۆهیک هەریهکەیان لەو بەیانیدا بەرهو پووی ئەو کەسە ی پەریارە بیکوژێ بپوا و لە نوێژی بەیانی ئەو پۆژەدا بیکوژێ.^۱

جیبەجی کردنی
بیلانەکه له
حەقدە ی پەمەزان
دا بێ

(بەرکی کوپی عبداللهی تەمیمی) چوو بو دیمەشق تا تاوانەکه ی جیبەجی بکا.

بەرکی تەمیمی
موعاویە بریندار
دەکا و دەکوژێ

لە بەیانی پۆژی هەینی ی حەقدە ی پەمەزان دا (موعاویە) ﷺ دەرچوو بو نوێژی بەیانی لە مزگەوت دا، بەرک بە شمشیرە ژەهراوییهکە یهوه هەلی کوتایه سەری و لێی دا و لێدانەکه ی بەر سەروی پانی کەوت و شلکە ی سەرەوه ی بریندار کرد، بەلام موعاویە نەمرد.

(بەرک) یان گرت، موعاویە ﷺ فەرمانی دا بە کوشتنی، پیش ئەوێ بیکوژن بە موعاویە ی وت: من مۆژدەیهکت پێدەدم.

موعاویە وتی: ئەو مۆژدەیه چی یه؟

(بەرک) وتی: براكەم لەم پۆژەدا (عەلی کوپی ئەبو طالب) ی کوشتوو!

پاشان فەرمانی دا (بەرک) بکوژن.

پزیشک هات و چاره سەری موعاویە ی کرد، دەرمانێکی پێدا ژەهرەکه ی ئی لا برد و چاره سەری کرد.

عەمری کوپی بەرک
بە پێوه بەری

بەلام (عەمری کوپی بەرکی تەمیمی) پووی کردە میصر تا بە شمشیرە پزلیسی ئیبن عاص ژەهراویهکە ی، (عەمری کوپی عاص) بکوژێ.

پزلیسی ئیبن عاص
دەکوژێ و
دەکوژێ

۱- البدياة و النهاية ۷ : ۳۲۶-۳۲۷ .

لە بەیانی پۆژی هەینی حەقدە ی پەمەزاند (عەمری کۆپی عاص) نەخۆش کەوتبوو، بۆی نەگونجا دەرچی و نوێژی بەیانی بە خەلک بکا، بەرپۆهەبەری پۆلیسی (خاریجە ی کۆپی ئەبو حەبیبە ی عامری) نارد تا لەجینی خۆی پێش نوێژی خەلک بکا.

خاریجە بۆ پێش نوێژی پێش کەوت، (عەمری کۆپی بەکر) بە شمشیرە ژەهراوییهکە ی هێرشێ کردە سەری، ئەو وای گومان برد (عەمری کۆپی عاص) و، کوشتی.

کاتی (عەمری کۆپی بەکر) یان گرت، پێیان وت: عەمری کۆپی عاص نەکوژرا، بەلکو (خاریجە ی عامری) ت کوشت.

داخ و خەفەتەکە ی زیاتر بوو، وتی: من (عەمر) م ویست بەلام خوا (خاریجە ی ویست!)

پاشان عەمری کۆپی عاص فەرمانی داو، کوشتیان.^١
بەم شیۆه یە خوا موعاویه و (عەمری کۆپی عاص) ی ﷺ لەم پیلانە دەرپاز کرد.

قەدەری خوا و ابوو کە (عبدالرحمنی کۆپی مەلجەم) لە کوشتنی (عەلی کۆپی ئەبو طالب) دا ﷺ سەرکەوتوو بی!

ئێین مەلجەم لە نێو خەواریجەکانی کوفە دا پوچەل نەبیتهوه.

ئێین مەلجەم لە نێو خەواریجەکانی کوفە دا

(عبدالرحمنی کۆپی مەلجەم) ئاشنایەتی لەگەل ئافرهتیکێ خاریجی جوان دا پەیدا کردبوو، کە بە (قەطامی کچی شەجنە) ناو دەبرا، زۆر بق و قینی لە عەلی بوو، چونکە باوک و برا (خاریجی) یەکە ی لە پۆژی نەمرهواندا کوژرا بوو.

ئێین مەلجەم ئالودە ی جوانی (قەطام) بوو، خوازینی کردبوو تا ماری بکات، مەرجی مارییهکە ی سی هەزار درهەم و خزمەتکاریک و کوشتنی

عەلی کوپی ئەبو طالب بوو!!!

حەزی ئیبن مەلجەم لەگەڵ حەزی قەطام کۆبوویەوه، بقی و کینی دڵەکانیان لەسەر کوشتنی عەلی یەکی گرت.

ئیبن مەلجەم پێی وت: بەخوا هاتنم بۆ کوفە تەنها لەبەر کوشتنی عەلییە!

(قەطام) هانی ئیبن مەلجەمی مێردی دا کە بچی بۆ لای پیاویک لە خزمانی، بەناوی (وردان) تا لە کوشتنی عەلی بەشداری بکا.

ئین مەلجەم توانی قەناعەت بە پیاویکی خەوارێج بکا و بەلای خۆیدا ڕایکێشی، بەناوی (شەیبی کوپی نەجەدی ئەشجەعی)، دواي مشتومڕیکی درێژ قەناعەتی پێی کرد کە بەشداری کوشتنی عەلی بکا.

هەرسی
پیلانگیرە کە لە
مزگوتی کوفە دا

هەرسی بەدبەخت: ئیبن (مەلجەم) و (وردان) و (شەیب)، لەسەر کوشتنی عەلی لە بەیانی پۆژی هەینی حەقدە ی پەمەزانی سالی چلی کۆچی، ڕێک کەوتن.

ئین مەلجەم شمشیرەکی ژەهراوی کرد، هەرسیکیان لە شەوی هەینیدا لە بەرامبەر ئەو بەر بەست (سەدە) عەلی لێوی دەچوو بۆ نوێژ خویان مەلاس دا.

کەمیک پێش هاتنی بەیانی، لەو پۆژە عەلی ﷺ لە مالهەکی دەرچوو بۆ مزگوت، لەو کاتە ی دەچوو بۆ مزگوت، هەر بەرپۆه - خەلکی بۆ نوێژ کردن لەخەو هەلەدەستاند و، دەیگوت: نوێژە کانتان، نوێژە کانتان!

کاتیک عەلی ﷺ گەیشتە دەرگای مزگوتە کە، هەرسی بەدبەختە کە بە شمشیرەکانیان هێرشیان کردە سەری، شەیب شمشیرەکی بۆ داوەشان، بەلام نەبێکا و شمشیرەکی کەوتە سەر تاقی دەرگا کەوه.

ئین مەلجەم لە
بەیانی هەینی ی
۱۷ی پەمەزان عەلی
دەبێکا

ئین مەلجەم بە شمشیرەکی لێیدا و پیکای، شمشیرە ژەهراویەکی بەر لا سەری عەلی ﷺ کەوت، خوین لەسەریەوه بەسەر ریشی دا چۆرا. هەرە کۆی ئامارە ی دەرکرد و بە خەلکی دەوت، کە ریشی بە خوینی

سەری سوور دەبی.

کاتیک ئیبن مەلجەم بە شمشیرەکی دای لە عەلی، ھاواری کرد و وتی:
عەلی! حوکم تەنھا ھەر بۆ خوایە، نە بۆ تۆیە و نە بۆ ھاوہ لە کانت.

پاشان دەستی بە خویندنی ئەم ئایەتە کرد:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾

ھە ئاش لەناو مەردەم ھەبە بۆ پەرزای خوا گیان دەبەخشن، خودا دەگەڵ
عەبدانی خۆی دلۆقانە. ﴿البقرة/۲۰۷.

عەلی کە خوین لەسەری دەچۆرا، گوتی: فریاکەون بیکرن.

خەلکی، (عبدالرحمنی کوپی مەلجەم) یان گەرت، پیاویکی
حەزەرە مەوتیش ھەستا (وەردان)ی کوشت، بە لام پیلان گێری سێیەم کە
(شەبیب) بوو ھەلھات و خۆی پزگار کرد، کەسێش نەیناسیەو.

عەلی ﷺ (جەعدە ی کوپی ھەبەرە) ی پێش خست و نوێژی بەیانی پی

گفتوگۆی عەلی کردن.

لەگەڵ ئیبن مەلجەم (عەلی) یان ﷺ ھەلگەرت و بردیانەوہ بۆ مالی خۆی، پاشان
پاش بێکرانی (عبدالرحمنی کوپی مەلجەم) یان بە دەست بەستراوی ھینا.

عەلی ﷺ بە ئیبن مەلجەمی وت، ئەی دوژمنی خوا! ئەدی چاکەم لەگەڵ
نەکردوی؟

وتی: بەلی.

وتی: ئەی چی پالێ پیتەوہ نا ئەمە بکە؟

ئیبن مەلجەم وتی: ئەمە شمشیریک بوو چل بەیانی تیزم کردوہ، داوام
لە خوا کرد خراپترین دروستکراوی پی بکوژی، ئەوہ بوو دام لە تۆ.

عەلی ﷺ پیی وت: من بە خراپترین دروستکراوی خوات دەزانم، وا
دەبینم تۆ بەم شمشیرە دەکوژی ی.

پاشان بەوانە ی دەورپشتی وت: ئەگەر مەردم ئەوا بیکوژن، ئەگەر ژیا
من خۆم باشتەر دەزانم چی پی دەکەم.

عەلی جینشینی
نوا ی خۆی دەست
نیشان ناکا

جوندبی کوپی عبدالله گوتی: ئەی ئەمیری پڕواداران، ئەگەر مەردی

بەیعت بە حەسەن بەدەین؟

عەلی رضی اللہ عنہ گوتی: نە فرمانتان پێ دەکەم بەیعتی پێ بدەن و، نە بەر بەستیشتان ئی دەکەم، ئیوە باشتر دەزانن، ئەوەی بە شیاوی دەزانن بیکەن.

عەلی رضی اللہ عنہ وەسیەتی خۆی نوسی بۆ حەسەن و حوسەین و کوڕ و کچەکانی تری و سەر جەم موسلمانان، ئەو بۆ وەسیەتی کرد بۆ هەموویان بە ترسان لە خوا و نوێژ کردن و زەکات دان و پێ خواردنەوه و سیلە ی رەحم بەجی هینان و لیبوردەیی بەرامبەر نەفام و خۆ شارەزا کردن لە دین و توندوتۆلی لە کاروبارەکاندا و پاراستنی قورئان و چاکە کردن لە گەڵ دراوسی و فرمان بە چاکە و نەمی کردن لە خراپە و خۆپاریزی لە تاوان و بی رەوشتی.^۱

عەلی سێ پۆژ بە نەخۆشی مایەوه، لە بەیانی هەینی یەوه، تا شەوی یەك شەممە، لەو سێ پۆژەدا زۆر (لا اله الا الله)ی دەوت، جگە لەمە چی تری نەدەوت.

کوچی دوایی عەلی
لە شەوی یەك
شەممە ۱۹ی
رەمەزان

لە شەوی یەك شەممە ی نۆزدە ی رەمەزانی سالی چلی کوچی، ئەمیری پر واداران عەلی کوپی ئەبو طالب رضی اللہ عنہ بەهۆی کاریگەری ئەو برینە قولە ی شمشیرە ژەراوی یەکە ی (ئین مەلجەم) هوه کوچی دوایی کرد، بەم شیوەیە، بە دەستی ئەو خاریجی یە کلۆلە، لە تەمەنی شەست و سێ سالی بە شەهیدی گەیشتە خزمەتی پەر وەردگاری.

جینشینیهکە ی چوار سال و نۆ مانگ چەند پۆژیک کەم بەر دەوام بوو. ئەو بۆ، دوای هەفتە یەکی تەواو لە شەهید کردنی (عوسمان)، لە رۆژی هەینی بەیعتی خەلافەتی پێدرا.

عەلی بە نەینی لە
دار الامارە) دا
نەسپەردە دەکری

کاتی عەلی رضی اللہ عنہ کوچی دوایی کرد، (حەسەن) و (حوسەین) ی کوپی رضی اللہ عنہ شۆردیان، پاشان (حەسەن) پێش کەوت و نوێژی جەنازە ی، بە نۆ الله اکبر) لەسەر کرد.

۱- سەیری دەقی وەسیەتەکی بەکە (البداية و النهاية) ۷: ۲۲۸-۲۲۹ .

کاتیک شەو داھات، لە (دار الإماره)ی کوفەدا گۆرئیکیان بۆی ھەلکەند، (حەسەن) و (حوسەین) و (موحەممەدی کوپری حەنەفیە) ﷺ و ئەو خزمانە ی لەگەڵیابون، لەنیووی شەودا ئەسپەردەیان کرد و گۆرەکەیان پۆشی و شارەدیانەو، لەترسی ئەووی نەبادا خەواریج بێن و گۆرەکە ی ھەلدین و لاشەکە ی دەرکەن و لە رقدا بېشئوینن.

سەبارەت بە گۆرپی (عەلی)، پرسیاریان لە ئیمام (موحەممەدی کوپری باقر) کرد-کە یەکیکە لە پێشەوایانی ئال و بەیت-.

پێی وترا: لەو رۆژە ی عەلی کوژرا، تەمەنی چەند بوو؟

ئیمام (باقر) وتی: شەست و سێ ساڵ بوو.

پێی وترا: ئە ی لەکوێ ئەسپەردە کرا؟

وتی: لە (دار الإماره)ی کوفەدا بەشەو ئەسپەردە کرا، لە ترسی خەواریج گۆرەکەیان شارەدوھ.

رەزای خوا لە ئەمیری برواداران (عەلی کوپری ئەبو طالب) بێ و بە رەزامەندی خوا شاد بێ.

دوای شەھیدکرانی (عەلی) ﷺ و ئەسپەردەکردنی، (حەسەن)ی کوپری، (عبدالرحمن)ی کوپری مەلجەم)ی تاوانباری ئامادە کرد تا بیکوژێ.

(ئەین مەلجەم) وتی: من رەفتاریکت دەخەمە پێش چاو.

(حەسەن) وتی: چییە؟

(ئەین مەلجەم) وتی: من لەلای کەعبە پەیمانم بەخوا دا بوو کە (عەلی) و (موعاویە) بکوژم، یا لەو پێناوھدا بکوژئیم، جا وا توانیم (عەلی) بکوژم، دە ی بەرم بدە با بچم (موعاویە)ش بکوژم، بەئێن بێ لەسەرم ئەگەر نەمتوانی بیکوژم، یا ئەگەر کوشتم و رزگارم بوو، بگەرئیموھ بۆ لات تا بکوژێ!!

(حەسەن) ﷺ پێی وت: نەبەخوا، ھەردەبێ بکوژئێ.

(حەسەن) فەرمانی دا بکوژئێ، کوشتیان، خوا ریسوای کا.

تەمەنی عەلی لە کاتی کۆچی دوایدا

گفتوگۆ
ئەین مەلجەم لەگەڵ
حەسەن

دوای ٹمہ خوارجہ کان ستایشی کردہ وہ کہی (ٹین ملجم) یان
 دہ کرد، ٹمہ تانی شاعر کہ یان (عمرانی کوپی حہ تان) مدحی (ٹین
 ملجم) دہکا و دہلی:

یا ضریۃ من تقی ما اراد بہا   إلا لیبلغ من ذی العرش رضوانا
 ائی لاذکرہ یوماً فأحسبہ   أوفی البریۃ عند اللہ میزاناً

(ٹین حہ تان) لہ وہی وتی دروی کرد، (ٹین ملجم) لہ کوشتنی
 (علی) دا گوناہبار و خراپہ کار بوو، بہو تاوانہش سزای خوا و مردہ گری،
 نہک رماہندی ٹمہ، خراپترین و بہدترین دروستکراوی خواہ نہک باش و
 بہو فاطرینیان.

پاش ٹمہی (علی کوپی ٹمہ طالب) ، لہ روژی یہ کشہ ممہی نوزدہی
 رماہ زانی سالی چلدا ٹمہ سپردہ کرا، دید و روانینی خہ لکی کوفہ روو لہ
 بیعت دان بوو بہ (حسہنی کوپی علی) بو جینشیننی، لگہ ل ٹمہی
 (علی) فرمانی ٹمہی پی نہ کردبون، بہ لکو کاروبار کہی بو ہلبراردنی
 خویان ہنشتہوہ.

خہ لکی کوفہ
 بیعت بہ
 حسہنی کوپی
 علی دہدن

(قیسی کوپی سہ عدی کوپی عوبادہ) ہات بو لای (حسہنی کوپی
 علی) و پیسی وت: دہستت بینہ، لہ سہر کیتابی خوا و سوننتہی
 پیغہ مبرہ کہی بیعتت پیدہ دم.

دوای ٹمہی (قیسی کوپی سہ عد) بہ بیعتی پیدا خہ لکی تر ہستان و
 بہ بیعتیان پیدا.

(قیسی کوپی سہ عد) لہ گہرہ سہر کردہ کانی سوپای (علی) بوو، چل
 ہزار جنگاومری لہ گہ لدا بوو، حزی بہ دریزہ پیدانی جنگی (موعاویہ) و
 خہ لکی شام دہ کرد.

حسہن سوپاہ ک
 نژ بہ موعاویہ
 نامادہ دہکا

۱- ولتہ: نای لہو لیدانہی کہ لہ کہ سنیکی پاریزکارہوہ وہ شینراہین و مہ بہ ستیشی
 رماہندی خواہنی عہرش بووین، من ہر روژی کہ ہیرم دہک ویتہوہ، وای دادہ نینم لہ
 تہ رازووی خوادا ہاشترین کہ سیکہ.

لەپاش کۆچی دوایی (عەلی) ﷺ، (موعاویە) سوپایەکی گەرەمی ئامادە و پرچەک کرد بۆ داگیرکردنی خەلکی عێراق، لە سوپاکەیدا (عەمری کوپری عاص) و (عبدالرحمنی کوپری خالیدی کوپری وەلیدی) لەگەڵدابوو. خەلکی کوفە (حەسەنی کوپری عەلی) یان ھاندا، بۆ کۆکردنەوەی خەلکی مۆڵدانی سوپا و رووکردنە جەنگی (موعاویە) و خەلکی شام.

خەلکی خۆیان ئامادەیی جەنگی (موعاویە) کرد، لە سوپای حەسەن دەیان ھەزار دەرچوون، بونە چەندین کەتیبەیی زۆر و بەھێزی پیاوانی نمونەیی.

(حەسەنی کوپری عەلی) ﷺ، (قەیسسی کوپری سەعدی) کردە سەرکردەیی سوپاکە، حەسەنیش لەگەڵیان دەرچوو بە مەبەستی (موعاویە) کەوتە رێ. لەکاتیئێکدا سوپاکەیی لە دەرەوہی (مەدائین) مۆلی دابوو، پرۆپاگەندەییەکی بۆیویوہوہ (قەیسسی کوپری سەعدی) سەرکردەیی سوپا کۆژاوە! بەمەش ئازاوە و پشٹیویەکی بئسەرۆبەر لە سوپاکەدا روویدا، خەلکی ھێرشیان برد و ھەرکەسە و شتومەکی ئێوانی تری تالان دەکرد، کۆمەلێکیان ھاتن و کەلوپەل و چادری (حەسەنی کوپری عەلی) شیان تالان کرد و راخەرکەیی ژێرشیان راکێشا و ھەندیکیشیان لێیان دا ھەتا خوین لەبەری رۆیی. ئا ئەمەیان بە خەلیفەکەیان کرد!! حەسەن یەکجار زۆر رقی لێیان بووہوہ.

عێزاتیەکان
کەلوپەلی حەسەن
تالان دەکن و
برینداری دەکن

(حەسەن) بە برینداری بردرایە کۆشکی سپییوہ لە مەدائین - بارەگای کیسرا لە سەردەمی دەولەتی فارسی -، تا تیایدا چارەسەر بکریت. کاربەدەستی (حەسەن) ﷺ لەسەر مەدائین (سەعدی کوپری مەسعودی) ئەقەفی) بوو، برازاکی ھاتە لای کە ناوی (موختاری کوپری ئەبو عوبەید) بوو - باوکی (ئەبو عوبەیدەیی کوپری مەسعودی ئەقەفی) ھاوێل بوو، کە لە خەلافەتی (صدیق) دا لەجەنگی پردەکە (الجسر) دا شەھید بوو، یەکیک بوو لە ھاوێلە چاکەکان، بەلام (موختاری کوپری) شەیتانیکی بوو، کە لەوہودا بانگەشەیی پیغەمبەریتی کرد، (موصعبی کوپری زوبەیر) یش کوشتی.

موختاری ئەقەفی
پیشنیاری
بەدەستەوہانی
حەسەن بە
موعاویە دەکات

(موختار) بە مامی وت: ئایا پلەوپایە و دەولەمەندیت ناوی؟

پێی وت: چۆن؟

نازار چەشتنی
حەسەن لە پشت
هەلکەرنی
قەومەکەى

(موختار) وتی: (حەسەنى كۆپى عەلى) كە بریندارە و لە كۆشكەكەدا، بە دەستبەسەرى بکە و دەست و پێی ببەستەوه، پاشان ببنێرە بۆ دژەكەى (موعاویە) تا بیکوژى، (موعاویە)ش پارە و سامانیكى بێ شومارت پێدەدا.
مامەى پێی وت: دەك خوا روت رەش بکا، ئەوهش رەش بکا كە هیناوتە، دەتەوێ غەدر لە كۆپى كچى پێغەمبەرى خوا ﷺ بکەم!!^۱
(حەسەنى كۆپى عەلى) ﷺ زۆر نازارى چەشت، بەهۆى یاخیبونى قەومەكەى لێى و نازاوهگیرانیان لەسەرى و پشت هەلکەردنیان، ئەمە سروشتیان بوو، (عەلى)ى باوكى چەند بەدەستیانەوه دەینالاند.
لەسالى چل و یەكدا ناستەوايى لەنیوان (حەسەنى كۆپى عەلى) و

ناشتهوايى حەزىكى
هەردوو سەرەى
نیوان حەسەن و
موعاویە بوو

(موعاویەى كۆپى ئەبوسوفیان) دا بە ئەنجام گەیشت ﷺ.
(حەسەن) ﷺ پاش ئەوهى پشت هەلکەردنى خەلكى عىراق و، پەرتەوازیی و یەكدهنگ نەبونىانى بىنى، نامەى ناستەوايى بۆ (موعاویە) نارد، هەرەك (موعاویە)ش ئارەزوومەندى ناستەوايى كردن بوو لەگەڵ (حەسەن) دا.

نیامى بوخارى لە صەحیحەكەیدا بەسەرھاتى ناستەوايى (حەسەن) و (موعاویە) و دابەزىنى (حەسەن) لە خەلافەت بۆ (موعاویە) دەكا، تا ئەم كارە ببێتە هۆى یەكریزى موسلمانان.

حەسەنى بەصرى
ناشتهوايىكەى
حەسەن و موعاویە
دەگێرتتەوه

حەسەنى بەصرى فرمویەتى: بەخوا (حەسەن) بە چەندین تیپى وینەى شاخەكانەوه پیشوازی لە (موعاویەى كۆپى ئەبوسوفیان) كرد.
(عەمرى كۆپى عاص) بە (موعاویە)ى وت: من جۆزىك لە كەتیبە دەبینم، پشت هەلناكەن تا بە ئەندازەى خۆیان نەكوژن!

(موعاویە) -كە بەخوا چاكترىن دوو پیاو بوو- وتی: ئەگەر ئەوانە ئەوانە بكوژن و، ئەوانە ئەوانە بكوژن، ئەى كى كاروبارى خەلكیم بۆ بەرپۆه

بیات؟ کئی کاروباری لاوازہ کا بیانیہ تفسیر، کئی سہ پہر شتی
 نافرمانیوں کا بیات؟

معاویہ
 دو پیادہ تیز رفتاری
 بڑے رنگ و متن لہ گھل
 حسن

(معاویہ) ﷺ دو پیادہ تیز رفتاری نافرمانیوں کا بیانیہ تفسیر، کئی سہ پہر شتی
 قورہ پیشی و لہ نہوی (عبدالشمس) بون، کہ (عبدالرحمنی کو پی سہ مرہ)
 و (عبداللہی کو پی عامری کو پی کریں) بون، پیسی و تن: بچن بولای
 (حسن)، ہرچی ویست بیخنے بہرہ دستی، قسہی لہ گھل بکن و
 داواشی لی بکن۔

ہاتن بولای (حسن) و چوونہ خزمہتی و قسہیان لہ گھل کرد و
 ہرچیان پیو پیان وت، داواکاریشیان لی کرد۔

(حسنی کو پی علی) ﷺ پیسی و تن: ئیمہی کو پانی (عبدالطلب) لہم
 مال و سامانہ مان دستکوتوہ و، ئمہ ئوممتہ لہ خوینی خویدا
 گہ زاوہ۔

پنیان وت: (معاویہ) ئوہو ئوہوت دہ خاتہ بہرہ دست، ئمہ
 داواکاریشیان ہمیہ۔

پنکوتن لہ سر
 ناشتہ وایی

(حسن) ﷺ وتی: کئی ہمیہ زامنی ئوانہ بی بوم؟

وتیان: ئیمہ بولئوہ داننی و زہمانہ تیت بولئوہ کین۔

(حسن) ﷺ ہرچیہ کی لیان داوا کرد، یہ کسر پازی بون و وتیان:
 ئیمہ بوٹ دابین دہ کین۔

(حسن) لہ گھل (معاویہ) ناشتہ وایی کرد۔

پنقہ مہر ہوائی
 ناشتہ وایی بہ مزی
 حسنہ نوہ دہ دات

(حسنی بہ صری) گنہرہ روہی پو داوہ کہ وتوہ تی: گوئیستی
 (ئوبوہ کرہ - نفیعی کو پی حارس -) بووم دہیوت: پیقہ مہر خوام ﷺ بینی
 لہ سر دانگہ و (حسنی کو پی علی) لہ تہ نیشتیوہ بوو، جارنک رووی
 دہ کردہ خلکہ کہ و جارنک رووی دہ کردہ (حسن) و دہیفرموو: (ئمہ
 کو پرم گہورہ بہرہ، بہ لکو خوا بیکاتہ ہوئی ناشتہ وایی نیوان دوو
 کو مہلی گہورہ موسلمانان)۔^۱

ئەم فەرموودەییە لە بەلگەکانی پیغەمبەرئێتیە، ئەوەتانی پیغەمبەرﷺ
 ھەوآلی داوھ کە ھەسەن گەورە (سید) ە و سوور و بە خەمە بۆ موسلمانان،
 خوا بەھۆیەوھ دوو کۆمەلی گەورە موسلمانان ئاشتەوایی و سولح
 پێدەکات.

خەلیفایەتی
 ھەسەن شەش
 مانگ بوو

ئەمەش لە سآلی چل و یەکدا ھاتە دی، ئەرەبوو بەھۆی (ھەسەن) ەوھ
 خەلکی عێراق و شام ئاشتەوایی و سولحیان کرد و، ھەموو ئوممەت لەسەر
 خەلافەتی (موعاویە) یەکیان گرت.

وازھینانی (ھەسەن) ﷺ لە خەلافەت بۆ (موعاویە) ﷺ لە مانگی (ربیعیی
 یەكەم) ی سآلی چل و یەکدا بوو.

جینشینی (ھەسەن) شەش مانگی خایاند، لە رەمەزانی سآلی چلی
 کۆچی تا (ربیعیی یەكەم) ی سآلی چل و یەك.

بە خەلافەتی (ھەسەنی کۆری عەلی) یەوھ کە شەش مانگی خایاند، ماوھ ی خەلیفەکانی
 راشیدین تەواو کرد.

راشیدین تەواو
 دەکات

(سەفینە) لە پیغەمبەری خواوھ ﷺ دەگێریتەوھ کە فەرموویەتی:
 ((خەلافەت لەدوای من سی سآلە، پاشان دەبیت بە پاشایەتی)).

(ئەبو بەکرێ صدیق) ﷺ خەلافەتی لە (ربیعیی یەكەم) ی سآلی یانزەھ
 کۆچی گرتە ئەستۆ و (ھەسەنی کۆری عەلی) ﷺ لە (ربیعیی یەكەم) ی سآلی
 چل و یەکدا بۆ (موعاویە) وازی لێی ھینا.

ھەرەھا ئەم فەرموودەییەش لە بەلگەکانی پیغەمبەرئێتی
 (موحەممەد) ﷺ، ئەوھبوو ئەم فەرموودەییە بە عەمەلی دەرکەوت، کاتیک
 (ھەسەن) بۆ (موعاویە) وازی لێی ھینا، بەم شیوہییە ماوھ ی خەلیفەکانی
 راشیدین کۆتایی پێھات، تا ماوھ ی پاشایەتی دەست پێ بکا.

موعاویە نوایینی
 خەلیفەکان و
 یەكەمین پاشاکانە

(موعاویە) ﷺ سەبارەت بە خوێ دەیوت: من دواخەلیفە و یەكەمی
 پاشایانم.^۱

یەکیک لە سەرکردهکانی سوپای (حەسەن) پێش دا بە زینی (حەسەن) لە خەلافەت بۆ (موعاویە) کە ناوی (ئەبو عەریف) بوو، وتویەتی: ئێمە دوانزە هەزار کەسیک بووین لە پێشەنگی سوپای (عەلی) یەو، زۆر سوور بووین لەسەر جەنگی خەلکی شام، کاتیک ئاشتەوایی (حەسەنی کوپری عەلی) مان بیست وەک ئەوێ لە تورەبیدا پشتمان شکابیت.

حەسەن سببی کەرەوێ دەوی بروادارانە
 کاتیک (حەسەنی کوپری عەلی) هاتە کوفەرە، یەکیک-کە (ئەبو عامر) یان پێ دەوت- پێی وت: سەلامت لێبێ ئەو زەبۆنکەری برواداران! (حەسەن) پێی وت: ئەبو عامر! وا مەلێ، من زەبۆنکەری برواداران نیم، بەلکو پێم خۆش نەبوو لەسەر مۆلک و دەسەلات لەدژیان بجهنگ!!
 کاتیک ئاشتەوایی و سۆلحەکە لەنێوان (حەسەن) و (موعاویە) دا، لە (ربییعی یەکەم) سالی چل و یەکدا بە ئەنجام گەیشت، خەلکی شام بەیعهتی (ئەمیری برواداران) یان بە (موعاویە) دا، پاشان شار و ولاتەکانی تر بەیعهتیان پێی دا.

موعاویە لە سالی چل و یەکەو بوو بە ئەمیری برواداران
 (موعاویە) پێش ئەوێ (حەسەن) خەلافەتی بۆ بەجێ بێلێ، والی شام و چەند ولاتیکی تر بوو، نەک خەلیفە یا ئەمیری برواداران بوو، بەم سیفەتەشەو خۆی بە خەلکی نەدەناساند و داوای بەیعهت پێدانی خەلافەتیانی ئی ئەدەکرد، چونکە ئەمیر و خەلیفەیی موسلمانان هەبوو، کە ئەویش (عەلی) و پاشان (حەسەن) ی کوپری بوو.

بەلام داوای ئاشتەوایی کردنی (حەسەن) لەگەڵیدا و ازەهینانی خەلافەت بۆی، بە یەکدەنگی موسلمانان بوو بە ئەمیری برواداران.

الی کۆمەن سالی چل و یەک بوو
 هەر بۆیە ئەو سالی، سالی چل و یەک، ناوێرا بە سالی کۆمەن (عام الجماعة)، چونکە پەرتەوازیی کۆتایی پێهات و هەموو خەلکی کۆک و رێک بون لەسەر (موعاویە) کوپری ئەبوسوفیان.

(موعاویە) هاتە کوفەرە و خەلکەکی بەیعهتیان پێی دا و ئەویش

(موغیرەى كۆپى شوعبەى كرده والییان.

(حەسەن) و (حوسەین) ﷺ و مائ و خیزانى (عەلى) لە كوفەو

گواستیانهوه بو مه دینهى منه وهره و لهوى نیشتهجى بون.

خوا له هه موو هاوه لان رازى بیّت!! له پیشه وهى هه موویان خەلیفەکانى

راشیدین!!

پېرست

- پيشه‌ه‌كې ۵
- خه‌ليفه‌كانې راشدين له‌نيوان جينشينبون و شه‌هيدبوندا ۱۱
- تروسكي يه‌كه‌م: نه‌خوشي و كوچي دوايي پيغه‌مبهر ۲۵
- تروسكي دوهم: نه‌بويه‌كري صديق له‌نيوان جينشين بون و
مردندا ۴۹
- تروسكي سييهم: عومهرې كورې خه‌تتاب له‌نيوان جينشين بون و
شه‌هيدبوندا ۷۹
- تروسكي چوارهم: عوسمانې كورې عه‌فان، له‌نيوان جينشين بون
و شه‌هيدبوندا ۱۱۱
- تروسكي پينجه‌م: عه‌لي كورې نه‌بوطالب، له‌نيوان جينشين بون و
شه‌هيدبوندا ۲۲۷
- پېرست ۳۳۵

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.forumarabia.com

التخفيف والرفق في دين الله سبحانه وتعالى

وكتبة صلوة عبد الفاع والحلوي

نوسینگہی تفسیر

یو بلاوکردنہوہو راگہ یانن

ہمولیر - شہمام، دادکا - زیر ٹونٹام شیرین، بلاص

Mob: 00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

یو ڈیو ونگ ہون